

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİM'DE HELÂL-HARAM KAVRAMLARI

YÜKSEK LİSANS

Mustafa DURMUŞ

EKİM-2024
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİM'DE HELÂL-HARAM KAVRAMLARI

HALAL-HARAM CONCEPTS IN THE QUR'AN

YÜKSEK LİSANS

Mustafa DURMUŞ

**EKİM-2024
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİM'DE HELÂL-HARAM KAVRAMLARI

HALAL-HARAM CONCEPTS IN THE QUR'AN

YÜKSEK LİSANS

Mustafa DURMUŞ

Danışman: Prof. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ

**EKİM- 2024
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Kur’ân-ı Kerim’de Helâl-Haram Kavramları**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi lisansüstü eğitim enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

07/10/2024

Mustafa DURMUŞ

TEŞEKKÜR

Bu çalışma boyunca desteklerini benden esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ hocama canı gönülden teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte bana destek olan değerli hocam Doç. Dr. Mustafa KAYHAN'a çok teşekkür ederim. Yine bu süreçte fedakârlığını ve desteğini bir an olsun benden esirgemeyen ve hep yanımda olan eşim Özlem DURMUŞ'a da çok teşekkür ederim.

Beni her koşulda destekleyen çocuklarıma, tüm eğitim serüvenim boyunca dualarını benden eksik etmeyen sevgili anneme, bu süreçte rahmeti rahmana kavuşan babama ve desteğini esirgemeyen baldızım Esra ÇOLAK'a da şükranlarımı sunarım. Netice olarak bu zorlu yolda bana yoldaş olan herkesi minnetle anmaktan mutluluk duyarım.

Mustafa DURMUŞ

GÜMÜŞHANE-2024

ÖZET

Kur'ân'ın helâl ve haram konusundaki yaklaşımı, vahye dayandığı için Allah tarafından belirlenmiştir. O'nun bu terimlere insanoğlu adına önemli manalar yüklediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple bazı emirlerini helâl sözcüğü, bazılarını ise haram sözcüğü marifetiyle vahiylerde bildirmiştir. Bu açıdan Kur'ân'da bireysel ve toplumsal, itikadi, ameli, kavli, fiili, ahlâkî olarak insanların her alanda uymaları gereken birtakım helâller ve haramlar bulunmaktadır. Bu kuralların insanlığa ilan edilmesinde her zaman helâl ve haram terimleri öne çıkarılmıştır. Onlarda beyan edilen emirler ve yasaklar Müslümanlar için belirleyicidir.

Kur'ân, emirler ve yasaklar konusunda yelpazeyi geniş tutmuştur. Zira Kur'ân'da bireysel ve toplumsal yaşantıdan dinler ve ülkelerarası hukuka kadar pek çok konuya temas edilmektedir. Hatta sadece bu dünyada değil, ahirette de emir ve yasakların karşılıklarının ne olacağından da Kur'ân'da bahsedilmektedir. Kur'ân, onayladığı tüm ilişki ve münasebetleri ya da ilkeleri, inananlar için kapsayıcı bir sözcük olan helâl terimiyle ifade etmiştir. Buna karşın bütün yasaklananlar ve onlardan doğan münasebetler haram terimiyle belirtilmiştir. Bu açıdan Kur'ân'ın helâl sahasını geniş tuttuğu, haramları ise sınırlı sayıda açıkladığı neticesine varılmaktadır. Ayrıca Kur'ân, helâl olan bir şeyin, başka bir sebeple geçici veya ebedi haram durumuna dönüşebileceğine de işaret etmiştir. Yine az da olsa haram olan bir şeyin, belli şartlar oluştuğunda kısmen veya kısa bir süreliğine helâl olmasa bile kullanımının yasak olmadığını da açıklamıştır. Kur'ân helâl ve haram koyma yetkisinin Allah'ta olduğunu bildirmekte ve böyle konularda inananların hassas olması gerektiğini vurgulamaktadır. Son olarak Kur'ân bütünlüğünü göz önünde bulundurarak ve ilgili âyetlerin bağlamını da dikkate alarak helâl ve haramların beyan edilmesinde ve aralarında bir denge kurulmasında daima insanların yararı dikkate alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kur'ân, Helâl, Tayyib, Haram, Habis.

ABSTRACT

God determines the Qur'an's approach to halal and haram because it is based on revelation. It is understood that He attributed an important meaning to these terms on behalf of mankind. For this reason, He has revealed some of His commands through the word halal and others through the word haram. From this point of view, it is well known that the Qur'an has revealed several halal and haram rules that people should follow in almost every aspect of life, both individual and social, theological and practical, verbal and practical, moral and ethical. The terms halal and haram have always been emphasised in articulating or announcing these rules to humanity. In this sense, the principles, commands or prohibitions declared in them are always decisive for Muslims.

The Qur'an has kept the range of principles, commands or prohibitions quite comprehensive. The Qur'an is mentioned upon a wide range of issues from individual worship to social rituals, from family relations to social relations, and interreligious relations to international law. The Qur'an even mentions the repercussions of these principles, prohibitions and commandments not only in this world but also in the next. The Qur'an has expressed all the relationships and relations or principles that it approves with the term halal, which is an inclusive word for believers. On the other hand, all prohibited rules declared prohibitions, and all relations arising from them are indicated by the term haram. From this point of view, it is easy to conclude that the Qur'an has kept the field of halal very wide, while it has explained what is declared as haram in a very limited number.

The Qur'an has also pointed out that something that is normally lawful may become temporarily or permanently haram due to some other reason. The Qur'an has also stated that it is not forbidden to use the opposite situation, that is, to use something that is haram, even if it is partially or under certain conditions and for a short period when certain conditions are met. The Qur'an declares that Allah has the authority to establish halal and haram and emphasizes that believers should be careful in such sensitive matters. Finally, given the unity of the Qur'an and the context of the relevant verses, the benefit of man has always been taken into account in the declaration of Halal and Haram and in establishing a balance between them.

Keywords: Interpretation, Qur'an, Halal, Pure, Haram,

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	V
TEŞEKKÜR	V
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	XII
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
II. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	2
1. KUR'ÂN'DA HELÂL VE HARAM TERİMLERİNİN KULLANIMLARI	4
1.1. Kur'ân'da Helâl ve Haram Terimlerinin Kullanım Alanları	8
1.1.1. İslâm Öncesi Toplumlarda Helâl Anlayışı	12
1.1.2. Yahudilikte Helâl	17
1.1.3. Nasrânîlikte Helâl.....	19
1.1.4. Câhiliyede Helâl.....	20
1.2. Helâl Teriminin Etimolojik Analizi	24
1.2.1. Sözlük Anlamıyla Helâl	26
1.2.2. İstilahî Manasıyla Helâl.....	29
1.2.3. Helâl Teriminin Kur'ân'da Fiil Halinde Kullanımı	30
1.2.4. Kur'ân'da Helâl Teriminin İsim Formları	34
1.3. Helâl Terimiyle Yakın Anlamlı Sözcükler.....	35
1.3.1. Tayyib.....	36
1.3.2. Birr	40
1.3.3. Rızık	42

1.4. İslâm Öncesi Bazı Toplumlarda Haram Anlayışı	44
1.4.1. Yahudilikte Haram	49
1.4.2. Nasrânîlikte Haram	54
1.4.3. Câhiliyede Haram.....	56
1.5. Haram Teriminin Etimolojik Tahlili	58
1.5.1. Sözlük Anlamıyla Haram	60
1.5.2. İstılâhî Manasıyla Haram.....	62
1.5.3. Kur'ân'da Haram Teriminin Fiil olarak Kullanımı.....	63
1.5.4. Kur'ân'da Haram Teriminin İsim Formları.....	65
1.6. Haram Kelimesiyle Yakın Anlamlı Olan Kelimeler	68
1.6.1. Nehiy	68
1.6.2. İsm.....	69
1.6.3. Habis.....	70
1.6.4. Necis.....	71
1.6.5. Hicr.....	71
1.6.6. Zenb.....	72
1.6.7. Suht.....	73
2. KUR'ÂN'DA HELÂL VE HARAM TERİMLERİNİN ANALİZİ.....	74
2.1. Kur'ân'da Helâl ve Haram Terimlerinin Analizi.....	74
2.1.1. Helâl Teriminin Analizi.....	74
2.1.1.1. Helâl Teriminin İfade Şekilleri	75
2.1.1.2. Bizzat Helâl Sözcüğünün Kullanımı	75
2.1.1.3. Helâl Sözcüğünün Nefyiyle ve Farklı Terimlerle Kullanımı.....	76
2.1.2. Helâl Teriminin Olumlu Kullanımı.....	77
2.1.2.1. Haramlığı Belirtilmeyen ve Temiz Olanın Helâl Olması.....	77
2.1.2.2. İmsâke Kadar Yeme, İçme ve İlişkinin Helâl Olması.....	79
2.1.2.3. Alışverişte Ribâsız Olanın Helâl Olması.....	82
2.1.2.4. Bazı Kadınlarla Evlenmenin Helâl Olması.....	84

2.1.2.5. Haramlığı Kesin Olanların Dışındaki Hayvanların Helâl Olması.....	86
2.1.2.6. Avın ve Avcı Hayvanının Getirdiğinin Helâl Olması	87
2.1.2.7. Ganimetlerin Müminlere Helal Olması	88
2.1.3. Helâl Teriminin Olumsuz Kullanımı.....	90
2.1.3.1. Boşanmış ve Üç Talakla Boşananın İddetini Beklememesi	90
2.1.3.2. Erkeğin Kadına Verdiği Mehri Boşanmada Geri Almaması	91
2.1.3.3. Rıza Olmadıkça Kadına / Malına Erkeğin Mirasçı Olunmaması	92
2.1.3.4. Haram Aylarda Değişikliğin Helâl Olmaması	92
2.1.3.5. Helâl ve Haram Koymanın Allah'ın Yetkisinde Olması.....	93
2.1.4. Helâl Teriminin Ehl-i Kitap Bağlamında Kullanımı.....	93
2.1.4.1. Ehl-i Kitaba Haram Olanın İslâm'da Helâl Olması	94
2.1.4.2. Yakûb'un Haram Ettiğinin Ğayrisinin Ehl-i Kitaba Helâl Olması	95
2.1.4.3. Bazı Temiz Şeylerin Ehl-i Kitaba Haram Kılınması.....	95
2.1.4.4. Ehl-i Kitabın Yiyeceğinin Helâl Olması	96
2.1.4.5. Hz. Muhammed'in Temiz Şeyleri Ehl-i Kitaba Helâl Kılması.....	97
2.1.5. Helâl Teriminin Hz. Muhammed'e Özgü Kullanımı	97
2.1.5.1. Hz. Resulün Fazla Evlenmesi ve Nikâhın Mehirsiz Helâl Olması	98
2.1.5.2. Helâl Olanı Hz. Muhammed'in Kendine Yasak Edememesi	99
2.2. Haram Teriminin Analizi	100
2.2.1. Haram Teriminin İfade Şekilleri	100
2.2.1.1. Haram Lafzının Türevleriyle Birlikte Kullanılması.....	101
2.2.1.2. Fiilin Yapılmamasının ve Yaklaşılmasının İstenmesi	102
2.2.1.3. Eylemi Yapanın Uyarılması ve Helâl Sözcüğünün Nefyi	103
2.2.2. Haram Teriminin Genel Kullanımı	104
2.2.2.1. Helâli Haram veya Haramı Helâl Kılmanın Haram Oluşu.....	105
2.2.2.2. Allah'a Ortak Koşmanın Haram Olması	108
2.2.2.3. Bilmeden Allah Hakkında Konuşmanın Haram Olması	111
2.2.2.4. Alışverişin Helâl ve Ribânın Haram Olması	113

2.2.2.5. İhramlıyken Bazı Şeylerin Haram Olması.....	116
2.2.2.6. Çocukları Öldürmenin Haram Olması.....	118
2.2.2.7. Gizli ve Açık Günah İşlemenin Haram Olması	120
2.2.2.8. Günah İşlemenin Haram Olması.....	121
2.2.2.9. Bazı Kadınlarla Evlenmenin Haram Olması	124
2.2.2.10. Bazı Hayvanları Yemenin Haram Olması	127
2.2.2.11. İnsan Öldürmenin Haram Olması	130
2.2.2.12. Zinânın Haram Olması	133
2.2.2.13. Ebeveyne İsyân Etmenin Haram Olması	136
2.2.2.14. Yetim Malı Yemenin Haram Olması	139
2.2.2.15. Ölçü ve Tartıda Hile Yapmanın Haram Olması.....	142
2.3. Haram Teriminin Ehl-i Kitapla İlgili Kullanımı.....	143
2.3.1. Bazı Yiyecekleri Yakub'un Kendine Haram Kılması.....	143
2.3.2. Azgınlığı Sebebiyle Ben-i İsrâile Bazı Haramların Getirilmesi	145
2.3.3. Hz. Musa'ya Başka Kadınların Sütünün Haram Kılınması.....	147
2.3.4. Filistin'in Ben-i İsrâile Kırk Yıl Haram Kılınması	147
2.3.5. Hz. İsâ'nın Ben-i İsrâilin Bazı Haramlarını Helâl Kılması	148
2.3.6. Allah'a Ortak Koşana Cennetin Haram Kılınması.....	149
2.3.7. Ben-i İsrâil Kabilesinde Sürgünün Haram Olması.....	149
2.3.8. Dinin Haram Kıldığını Ehl-i Kitabın Kabul Etmemesi.....	151
2.3.9. Hz. Muhammed'in Temizleri Helâl ve Pisleri Haram Kılması	152
2.2.4. Haram Teriminin Âhiret Hayatıyla İlgili Kullanımları	153
3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	156
KAYNAKÇA	158
ÖZGEÇMİŞ.....	171

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: Bin, İbn
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H./h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hz.
m.	: Milâdî
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
sad.	: Sadeleştiren
s.	: Sayfa.
ss.	: Sayfa numarası
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme, tercüme eden
Yay.	: Yayınları/Yayıcılık
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve devamı

GİRİŞ

İnsan fıtratı gereği bir yaratıcıya inanma ve kulluk etme arzusunda ve eğilimindedir. İnsanlık tarihine baktığımızda dinsiz bir topluma rastlamak oldukça güçtür. Dinler Tarihi'ne baktığımızda bu dinlerin çeşitli şekillerde tasnifi yapılmıştır. Bunlardan birisi de vahiy kaynaklı dinlerdir. Vahiy kaynaklı dinler silsilesinin sonuncusu ise İslam Dinidir ve kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'dir.

İnsanoğlunun Yüce yaratıcıyı bilme, tanıma O'nun emir ve yasaklarına uyma çabası hep var olmuş ve hâlâ devam etmektedir. Müslümanların, Kur'ân-ı Kerim nazil olmaya başladığından itibaren onu anlama ve yorumlama gayreti de bu duruma paralel olarak devam etmiştir.

Kur'ân'ın helâl ve haram hakkında gerçekleştirmek istediği nihai hedef, insanın dünyevi ve uhrevi bakımdan kendisine yeterli olmasını ve bunun neticesinde de dünya ve ahiret hayatında mutlu olmasını sağlamaktır. Helâl ve haramla ilgili olarak, Allah yeryüzünü insana emanet etmiş ve üzerindeki onun istifadesine sunmuştur. İnsanoğlu aynı zamanda başıboş ve sınırsız bir varlık değil aksine sorumluluk sahibi bir varlıktır ve dünya hayatı onun bir sınavıdır. Bu vesileyle insanın, yaşadığı bu süreçte, kendine, ailesine, yaşadığı topluma karşı vs. birtakım sorumlulukları vardır. Kur'ân'da bu ilişkileri ana hatlarıyla düzenleyen mekanizma helâl-haram terimleridir. Dolayısıyla bu terimler ve mahiyeti hakkında bilgi sahibi olmak inananlar için elzemdir. Bu terimler hakkında sağlıklı bilgi sahibi olup, hayatını genelde Kur'ân'ın, söz konusu durumlarda ise helal ve haram konularının işlendiği ayetler rehberliğinde idame ettirenler dünya-ahiret saadetini yakalayacaklardır.

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmamızın konusu, “*Kur'ân-ı Kerim'de Helâl-Haram Kavramları*” olarak belirlenmiştir. Bu çalışmamızda söz konusu terimleri etraflıca bir inceleme sonucu edindiğimiz müktesebi ortaya koyarak, İslam'ın ana kaynağı Kur'ân-ı Kerim'de bu terimlerin mahiyeti, ele alınışı ve kullanım şekilleri üzerinde yoğunlaşarak tahlilini yapıp ilgili ayetler üzerinden konumuz ve farklı bağlamlarda kullanımlarını tespit edip, sınırlarını belirleyerek bu şekilde Müslümanlar için kullanım alanları belirlenmiş olan aidiyetleri izah ederek açıklığa kavuşturmak araştırmamızın önemini ortaya koymaktadır.

Kur'ân'ın muhtevasında, helal-haram adına insanoğluna yüklediği misyonun önemi münasebetiyle, bu çalışmamızda Kur'ân'ın helâl ve harama bakışını, helâl ve haramın

Kur'ân bütünlüğü içerisindeki yerini ve insan hayatıyla ilişkisi, etkisi ve sebepleri, helâl ve haramın Müslümanların tutum ve davranışları üzerindeki etkileşimi ele alınarak incelenmiştir.

II. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı Kur'ân-ı Kerim'in, helâl ve harama karşı duyarlılığı ve ayırdığı mesai konusunda merak sahibi olanlara, sade, akıcı üslupla ve aynı zamanda içeriğiyle muhatapı tatmin edici bir şekilde faydalanmalarına katkıda bulunmaktır. Ayrıca Kur'ân'ın helâl ve haram konusunda verdiği mesajın, muhatapların bu konuda nasıl bir duruş sergilemesi gerektiği açısından önemi ortada olduğu halde, muhatapların helâl ve haram karşısında takındıkları tavır, insanın günûbirlik hayatındaki yansıması, etkisi ve bunun sebeplerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın kavramsal çerçevesini ele alırken “helâl” ve “haram” kelimeleri esas alınmıştır. Bu kelimelerin müradifleri, sözlük ve terim anlamları belirtilerek, helâl ve haram terimlerinin Kur'ân da hangi bağlamlarda kullanıldığına işaret edilmiştir. Konuyla ilgili ayetler bir araya getirilip, gerekli görüldüğünde alt kategoriler oluşturulup, ilgili kaynaklarla birlikte derli toplu bilgiler sunulmaya özen gösterilmiştir. Yine ayetlerin iniş sırası ve iniş sebebi mümkün mertebe göz önünde bulundurulmuş ayetler değerlendirilirken bir konuyu aktaran ayetler kümesi içerisindeyse konu pasajı dikkate alınarak ayetin değerlendirilmesi yapılmış ve siyak- sibakları da göz ardı edilmemiştir. Çalışmamızı yürütürken kaynak kullanımında birincil kaynaklara öncelik verilmiş, ikincil kaynakların içerdiği özgün yorumlar da kullanılmıştır. Konunun Kur'ân-ı Kerim'deki boyutları işlenirken ağırlıklı olarak konulu tefsir metodu takip edilmiştir.

İslam'ın ana kaynağı Kur'ân-ı Kerim'de bu terimlerin mahiyeti, ele alınışı ve kullanım şekilleri üzerinde yoğunlaşarak tahlilini yapmaya karar verdik. Bu çalışmada helal-haram konusunu Kur'ân-ı Kerim'le sınırlı tutmaya gayret gösterdik.

Bu çalışmamız giriş bölümü ve onu müteakip iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü, araştırmanın konusu, önemi, amacı, kullandığımız yöntem ve kaynaklar ve metoda ayrılmıştır.

Birinci bölümde, helal-haram terimlerinin tarihçesi hakkında özet bilgi verilmiş, daha sonra terimlerin etimolojik tahlili yapılmış ve Kur'ân-ı Kerim'de kullanıldıkları kalıplar ayetlerden örneklerle sunulmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de helal-haram terimlerine karşılık gelen kelimeler kısa bir tahlili yapılmış ve kullanım örnekleri sunulmuştur.

İkinci bölümde ise, Kur'ân-ı Kerim'de helal teriminin ifade şekilleri, helal teriminin olumlu anlamda kullanımı, helal teriminin olumsuz anlamda kullanımı, helal teriminin

ehl-i kitap ile ilgili kullanımı, helal teriminin Hz. Muhammed'e has kullanımı ile ilgili ayetler ele alınarak incelenmiştir. Yine haram teriminin ifade şekilleri, haram teriminin genel kullanımı, haram teriminin ehl-i kitap ile ilgili kullanımı, haram teriminin ahiret ile ilgili kullanımı ayetler bağlamında incelenmiştir. Ayrıca konumuz bağlamında helal-haram terimlerinin geçtiği bütün konularla ilgili ayet örnekleri verilmiştir. Helal- haram terimlerinin bizzat kullanıldığı ayetlerin yanı sıra ayetlerde geçmedikleri halde helal ve harama delalet eden ayetler de mümkün olduğunca tespit edilip aktarılmaya çalışılmıştır.

1. KUR'ÂN'DA HELÂL VE HARAM TERİMLERİNİN KULLANIMLARI

İnsanlık tarihinin en değerli miraslarından biri, dilin zenginliğidir. Dil kullanma yeteneği, tecrübe ile ilgili bir şeyi sembollere aktarma ve sembolik araç vasıtasıyla tecrübeyi paylaşma yeteneği demektir.¹ İletişim dil sembolizmine dayanır. Ancak dil, yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde, toplumların sosyal yaşamının her alanıyla etkileşim halindedir. Dile zenginlik katan alanlardan biri de dindir. Din² de insanlık tarihiyle beraber var olan bir müessesedir.³ Bu iki değer in ortak paydası da varlık sebebi de insandır. İnsan varsa dil vardır, insan varsa din vardır. Buna karşılık insanın fıtratı gereği dil ve din⁴ gerek yaratıcı ile ilişkilerde gerek insanın bireysel ve toplumsal hayatında zaruri ihtiyaçtır, vazgeçilmezdir.⁵ Geçmişten günümüze iletişim sembolünün en yaygın olarak kullandığı alanlardan biri de dindir. Bu iletişim sadece Yaratıcı ile kulları arasında gerçekleşen bir iletişim olmayıp, dini tebliğ, irşâd vb. faaliyetler halinde kullar arasında yoğun olarak devam etmektedir.⁶ Din, yaşandığı toplumda itikâdi, ameli ve ahlaki alanlarda oluşturduğu ve bünyesinde barındırdığı literatür ile dile de zenginlik katar.

Dinin muhatabı olan insan, değişime açık ve hayatın akışına paralel olarak sürekli değişim halinde olan bir varlıktır. Değişim ise aynı zamanda yeniliktir. Dolayısıyla değişimin olduğu yerde, yeni karşılaşılan durumlar/olaylar ve yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise bireysel ve toplumsal hayatın bir parçası olan dine de sirayet etmektedir.⁷

Bu noktada insan, zamanla değişen şartlara uyum sağlamak adına, yeni karşılaşılan olaylara çözüm getirmek için dini alanda da yeni sözcükler üretir. Bir dinin ortaya çıktığı zamandaki barındırdığı kelime sayısı ile bir asır sonraki kelime muhtevası, yaşanan hayatın gerçekliği karşısında kaçınılmaz olarak artar. Bu durum, dile ve dolayısıyla

¹ Şükrü Ünal, *Dil ve Kültür*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004) s,15.

² Günay Tümer- Abdurrahman Küçük. *Dinler tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993),1-8.

³ Hüseyin G. Yurdaydın - Mehmet Dağ, *Dinler tarihi* (Ankara : Gündüz Matbaacılık, 1978), 12,13; Hasan Yavuzer - Esra Cihan, “Din Toplum İlişkisi”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 6/4 (24 Ekim 2023), 109-124.; Dr Lütfi Doğan, “Din ve Toplum”, *Istanbul Journal of Sociological Studies* 17 (17 Eylül 2011), 75.

⁴ Adil Bor, “Din ile İlişkisi Bağlamında Fıtratın Mahiyeti = The Nature of Disposition (Fitrah) in Relation with Religion”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21(3) (2017), 1671-1704.

⁵ Yavuzer- Cihan, “Din Toplum İlişkisi”, 109-124

⁶ Hüseyin Certel, “Din İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/21(2008), 127-128.

⁷ Ejder Okumuş, “İslam, Müslümanlar ve Toplumsal Değişim”, *Tevilat* 1/1 (30 Haziran 2020), 61-95; Ali Düzgün, “Değişim ve Toplumsal Değişim Şartları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1-4 (01 Haziran 1998), 309-332.

toplumsal kültüre pozitif anlamda katkıda bulunur. Bununla birlikte, düşünce dünyasının bir parçası olarak değerlendirilirse, düşüncenin de bir bilimi olur.⁸

Dini alanda da literatürde var olan, ancak neredeyse hiç kullanılmayan veya ara sıra kullanılan kavramlar bulunur. Bunun yanında, dinin her alanına yönelik etkileşimi olan ve toplumun hemen her kesiminin günlük hayatında bildiği ve kullandığı kavramlar da vardır. İslam Dininde bu kavramlardan ikisi, birbirinin zıddı olan helal ve haram kavramlarıdır.⁹

Fıtratı¹⁰ gereği farklı mizaca¹¹ sahip olan insanoğlu, içinde yetiştiği toplumun değerlerinin de tesiriyle farklı karakterlere¹² sahip olabilmektedir.¹³ Bununla beraber insan, yaratılışının gayesi¹⁴ gereği, sorumluluk sahibi¹⁵ bir varlıktır. Nitekim İslam'a göre dünya hayatı insan için aynı zamanda bir imtihan¹⁶ yeridir. İnsanı yaşadığı bu hayatta kendi halinde bırakmayan İlahi İrade, tarihi süreçte toplumların durumuna ve dönemin şartlarına göre peygamberler¹⁷ ve dinler/şeriatlar¹⁸ göndererek insanın dünya hayatında mutlu ve huzurlu olması, ahirette ise ebedi saadeti yakalaması adına birtakım düzenlemeler getirmiştir. Bir dini kurallar bütünü olarak bakıldığında, vahiy müessesesi İslam ile nihai şeklini almıştır.¹⁹ İslam dininde itikâdi, kavli, fiili ve ahlaki olmak üzere, bireysel ve toplumsal hayatın hemen her alanında insana rehberlik eden birtakım

⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), “Dil Oyunu”, 256-257.

⁹ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, 151-174

¹⁰ Ümit Horozcu, “Fıtrat”, *Sosyal bilimler ansiklopedisi*. (Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 2021), 2/40,41; Hayati Hökelekli, “Fıtrat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/47,48; Necati Kara, *Kur'an'da Beden Dili*, (İstanbul: Bilge Yayınları, 2004), 25-46; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, (İstanbul: Yalnızkurt Yayınları, 1997), 16-25.

¹¹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da Kişilik Psikolojisi*, (İstanbul: İzci Yayınları, 1997), 16-17; Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1999), 26-34; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, (İstanbul: Yalnızkurt Yayınları, 1997), 45-68; Musa Bilgiz, “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra, 17/84. Ayeti Ekseninde)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (30 Haziran 2006), 129-148.

¹² Halil Ekşi, “Karakter Eğitimi”, *Sosyal bilimler ansiklopedisi*. (Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 2021), 2/339; Kasapoğlu, *Kur'an'da Kişilik Psikolojisi*, 16-17; Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, 26-34; Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, 45-68; Hüseyin Çapuk, “Gelişim dönemlerine göre karakter gelişimi”, *Anatolian Journal of Health Research* 3/3 (29 Aralık 2022), 157-162; Bilgiz, “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra, 17/84. Ayeti Ekseninde)”, 129-148.

¹³ İlgili kaynaklara bakıldığında mizaç ve karakter kavramlarının anlamları hakkında farklı görüşler vardır, anlam birliği sağlanamamıştır.

¹⁴ Ayet için bk. ez-Zâriyât 51/56; Hidayet Aköz, *Kur'an'da Allah- Kul İlişkisi*, (İstanbul: Seriyte Yayınları, 2000), 29-36.

¹⁵ Ayet için bk. el-Mü'minûn 23/115.

¹⁶ Ayetler için bk. el-Bakara 2/155; el-Enbiyâ 21/35; el-Mülk 67/2.

¹⁷ Ayetler için bk. et-Tevbe 9/33; Yunus 10/47; Fâtır 35/24; es-Saf 61/9.

¹⁸ Ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/95; et-Tevbe 9/33; er-Rûm 30/30; eş-Şûrâ 42/13; es-Saf 61/9. Ayrıca Şeriat için bk. Muhammed b A'la b Ali el-Faruki el-Hanefi Tehanevi, *Mevsuatu Keşşafu istılahati'l-fünun ve'l-ulum*. (Beyrut : Mektebetu Lübnan, 1996), 1/759,760; Ertuğrul Boynukalın, “Şeriat”, *Sosyal bilimler ansiklopedisi*. (Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 2021), 4/188; Talip Türcan, “Şeriat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/ 571-574.

¹⁹ el Maide 5/3.

düzenlemeler vardır. Dini terminolojide bu düzenlemelerin önemli bir bölümü helaller ve haramlardır.²⁰

İslam'da, Şer'i hükümlerin önemli bir kısmını helaller ve haramlar oluşturur. Kur'an-ı Kerim'de inanç ibadet ve ahlâka dair mevzuların yanında, sosyal hayata dair birçok konuda yasak kılınanlar bizzat beyan edilmiştir. Bu yasaklar, Kur'an'da bazı ayetlerde ifade edildiği üzere aynı zamanda Allah'ın sınırlarıdır.²¹ Haram kılındığı beyan edilenlerin dışında kalanlar ise İbaha-i asliye²² kâidesi gereği insanoğlunun menfaatine sunulmuştur.²³ Kur'an-ı Kerim'de inananlara nelerin serbest olduğu da genel olarak umumi ifadelerle²⁴ beyan edilmiştir. Bununla beraber helal konusunda hususi²⁵ beyanatlar²⁶ da bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim bir bütün olarak incelendiği zaman güzel ve faydalı olan şeylerin insanlara helal, zararlı olanların ise haram kılındığı görülmektedir. Böylece helal ve haram terimlerine bir anlam kazandırılmış, inananların helal-haram bilinciyle hareket etmelerinin hem dünyada hem de ahirette faydalarına olacağı mesajı verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de helal ve haram hükümlerin²⁷ temel prensip olarak maddi-manevi anlamda fayda-zarar ilkeleri ve taabbûdilik esası üzerine bina edilmiş olduğu görülmektedir.²⁸ Özellikle haram olduğu beyan edilen konuların bazılarının illeti/gerekçesi belli olmakla beraber bazı yasakların hikmeti insanın irade ve kavrayışını aşan bir durum olduğu görülmektedir. Bu durumda olan hükümlere taabbûdi hükümler²⁹ denilmektedir. Mualllel³⁰ (illeti/ gerekçesi belli olan) hükümlerle taabbûdi hükümlerin sınırını belirlemek zor olmakla beraber, normal şartlarda eti yenen bir hayvanın Allah'tan başkası adına kesilmesi durumunda bu hayvanın etinin haram olması³¹ taabbûdi hüküm

²⁰ Ferhat Koca, "Helâl (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/175-178.; Abdullah Kahraman, "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 43-69.

²¹ Ayetler için bk. el-Bakara 2/187, 229, 230; en-Nisâ 4/13; el-Mücâdele 58/4; et-Talâk 64/1.

²² Yusuf Karadâvî, *el-Halâlu ve'l-harâmu fi'l-İslâm*, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1980), 20-23.

²³ Ayrıca bk. Yüksel Çayiroğlu, "Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2018), 597-633; Kahraman, "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", 20/43-69.

²⁴ Örnek olarak bk. el- Bakara 2/168; el-Mâide 5/ 4,88.

²⁵ Helal konusunda hususi örnek olarak bk. el- Bakara 2/187.

²⁶ Konuyla ilgili olarak bk. Kahraman, "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", 20/43-69.

²⁷ Ferhat Koca, "Haram (Fıkıh)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/100-104; Koca, "Helâl (Fıkıh)", 17/175-178.

²⁸ Bu konu tartışmalıdır faklı görüşler vardır, mesela bk. Ebu Hamid Muhammed b Muhammed Gazzali, *el-Müstasfa : İslam hukukunda deliller ve yorum metodolojisi*, çev. Yunus Apaydın (Kayseri : Rey Yayıncılık, 1994), 1/73-138; Mehmet Özkan, "Şer'i Hükümlerin Ta'lili ve İbadetlerde İctihat Meselesi Üzerine", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (30 Aralık 2013), 55-75; İlyas Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/59-63.

²⁹ İbrahim Kâfi Dönmez, "İllet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/117-120.

³⁰ H. Yunus Apaydın, "Ta'lil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/511-514.

³¹ Ayetler için bk. el-Maide 5/3; en-Nahl 16/115.

kapsamındadır.³² Ayrıca haramlar konusunda zaruret hali hasıl olması durumunda, İslam'da kolaylık prensibi gereği³³ karşılaşılan zorluk ortadan kalkıncaya kadar bazı şartlara riayet etmek kaydıyla haram olan şeyin mubah oluşuna geçici³⁴ olarak izin³⁵ verilmiştir.³⁶

Bir terim olarak haram: İlahi iradenin kesin olarak yasakladığı ve bu yasağa muhalif davrananların dünya ve ahirette cezalandırılacağı fiillerdir.³⁷ Bununla beraber haram konusu İslami literatürde önemli bir konudur ve geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır.³⁸ Dolayısıyla haram teriminin başkaca tanımları da yapılmış ve haramın çeşitleri, dereceleri vb. tasnifi de yapılmıştır.³⁹ Bu terim, Kur'an-ı Kerim'de, Müslümanların günlük hayatında inançtan ibadete, ahlaktan muamelâta dair nelerin yasak olduğunu ifade etmektedir.

Bir terim olarak helal: İslam dininde Allah tarafından yapılmasına izin verilen ve yasaklanmayan her şeyi ifade eder.⁴⁰ Bu terim, Müslümanların günlük yaşamlarında neyin yapılabilir, neyin yenilebilir ve neyin içilebilir olduğunu belirler. Helal, sadece yiyecek ve içeceklerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda akide, ibadet, ahlak ve sosyal hayata dair birçok alanda da geçerlidir.⁴¹

İslam'ın genel prensibi olarak helâl kelimesinin kullanım alanları geniş olup, sınırlandırılması oldukça güçtür. Helal olan fiillerin yapılmasında dini açıdan bir sakınca görülmemektedir.⁴² Dahası Salih amel dediğimiz bütün iyi güzel şeyler de aslında helal dairesinin içerisinde olması hasebiyle övülmektedir. Haram fiiller ise yapılmaktan vazgeçildiğinde sevap, yapılmasına devam edildiğinde ise bir yaptırım, bir ceza

³² Kahraman, "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", 20/43-69; Çayiroğlu, "Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler", 597-633; Ayrıca konu hakkında bk. Mehmet Yolcu, *Kur'an-ı Kerim'de helal ve haramların tespitinde fayda-zarar ilkeleri (Gıda örneği)* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

³³ Bk. el-Bakara 2/185; el-Mâide 5/6; el-Hacc 22/78.

³⁴ Bk. el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/145; en-Nahl 16/115.

³⁵ Halit Çalış, "Zaruret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/141-144; Çayiroğlu, "Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler", 597-633; Kahraman, "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", 43-69.

³⁶ Geniş bilgi için ayrıca bk. Zekiyüddin Şaban, *İslam hukuk ilminin esasları : (usulü'l-fıkıh)* (Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2017); Vehbe Zuhayli, *Fıkıh Usulü* (İstanbul: Risale Yayınları, 2015).

³⁷ Karadâvî, *el-Halâlu ve'l-harâmü fi'l-İslâm*, 15.

³⁸ Koca, "Haram (Fıkıh)", 16/100-104.

³⁹ Ebu Hamid Muhammed b Muhammed Gazzali, *Helaller ve Haramlar*, çev. Harun Ünal. (İstanbul: Çelik Yayıncılık, 2008), 29-45, 63-67; Şaban, *İslam hukuk ilminin esasları*, 326-333.; Zuhayli, *Fıkıh Usulü*, 140-144.

⁴⁰ eş-Şerif Ali b Muhammed el-Cürcani, *et-Ta'rifat*. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 92; Kahraman, "İslam'da Helal ve Haramın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", 43-69; Kürşat Demirci, "Helâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/173-175.

⁴¹ Karadâvî, *el-Halâlu ve'l-harâmü fi'l-İslâm*, 20-23.

⁴² Karadâvî, *el-Halâlu ve'l-harâmü fi'l-İslâm*, 20-23.

gerektirmektedir. Bu bakımdan kişinin helalleri bilmesi ve haramlardan korunması gerekmektedir.⁴³

1.1. Kur’ân’da Helâl ve Haram Terimlerinin Kullanım Alanları

İnsanlık tarihi, yaradılışla başlayan sürecin bir sonucu olarak günümüzde yaşadığımız gezegende birçok farklı millete, dile ve inanca sahip olan milyarlarla ifade edilen insan yaşamaktadır.

Bugün yeryüzünde milliyeti ve dili birbirinden farklı olan milyonlarca insan aynı dini benimsemiş bir şekilde hayatını sürdürmektedir. Bu insanlar inandıkları dinin orijinal metinlerini kendi ana dillerine çevirerek verilen mesajı hayatlarına aktarmaya çalışmaktadırlar. Ancak, helal ve haram terimlerinin içerik ve anlam farklılıkları nedeniyle, tüm dinlerde ve dillerde tam karşılıklarını bulmak zordur. Bununla birlikte, benzer anlamları ifade eden bazı terimler bulunmaktadır. Örneğin, Fransızca’da “licite” helal anlamında, “illicite” ise haram anlamında kullanılır. İngilizce’de “lawful” helal, “forbidden” veya “unlawful” ise haram anlamına gelir. İbranice’de ise “tahur” helal, “tame” ise haram anlamında kullanılmaktadır.⁴⁴

Dinlerin verdiği mesajlar dillerdeki telaffuzu farklı olsa da zihinlerdeki anlamı aynıdır. Hatta bazı toplumlar dinin kullandığı orijinal dildeki bazı terimleri -kendi dillerinde bir karşılığı bulunmakla beraber- olduğu gibi orijinal haliyle de kendi dillerine aktarmaktadırlar. Örneğin çoğunluğu Müslüman olan ülkemizde dil olarak Türkçe konuşulmakla beraber birçok Kur’âni terim, ilk olarak vücut bulduğu orijinal dilinden olduğu gibi dilimize aktarılmıştır. Konumuz bağlamındaki örneği olarak helal haram terimlerini ifade edebiliriz. Nitekim bilindiği üzere bu terimler İslam’ın indiği muhatap toplumun ana dili olan Arapça kelimelerdir. Ancak bugün ülkemizde yediden yetmişe hemen her kesimin aşına olduğu terimlerdir. Türkçe karşılıkları dil bağlamında “yasak olanı” ve “yasak olmayanı” ifade eden bu kelimeler⁴⁵ sözlük anlamı olarak Arapçada bunu tam olarak karşılamayabilir. Ancak ıstılahi manada helal ve haram, Arap dilini konuşan bir Müslüman için neyi ifade ediyorsa Türkçe konuşan bir Müslüman için de İtalyancayı konuşan bir Müslüman için de aynı şeyi ifade etmektedir. Bununla beraber bu terimlerin kaynağı ve mahiyeti dini referanslı olması ve bağlayıcı olması hasebiyle ana

⁴³ Çayıroğlu, “Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler”, 597-633; Mustafa Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/3-4 (01 Aralık 1997), 151-174.

⁴⁴ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, 151-174.

⁴⁵ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, 151-174.

hatlarıyla aynı muhtevayı içermekle beraber kültürel bağlamda teferruatta bazı farklılıklar olabilmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken, yapılan değerlendirmenin, aynı dine mensup farklı dilleri konuşan insanlar üzerinden yapıldığıdır. Buna mukabil olarak dil farkıyla beraber din farkı da bulunursa mevzu bahis terimlerin mahiyeti dinden dine değişiklik göstermesi sebebiyle dile de tasavvura da yansımaları farklı olacaktır. Hatta aynı dili konuşan insanların farklı dinlere mensup olmaları halinde helal haram anlayışları farklı olacaktır.

Bununla beraber, farklı dillerde benzer kavramları ifade eden kelimeler olsa da her dilin ve kültürün kendine özgü düşünce biçimi ve sembolleri yorumladığı kavramlar dizini hukuki veya kültürel bağlamları nedeniyle tam olarak aynı anlamı taşıyamayabilirler.⁴⁶

Din, insan ve toplumdan ayrı düşünülemeyen bir olgudur; varlığını ve sürekliliğini toplumlar aracılığıyla sürdürür. Bu nedenle, insan davranışlarını belirler ve şekillendirir.⁴⁷ Helal ve haram kavramları da din ile iç içedir ve bu terimlerin kökenini insanlık tarihi kadar eskiye dayandırmak mümkündür. Tarih boyunca dinsiz bir toplum olmadığı gibi, sınırları ve sınıflandırmaları olmayan bir din de olmamıştır. Din, insan davranışlarını ve toplumsal yapıları şekillendiren önemli bir faktördür. İnsanlık tarihi boyunca, dinin ahlaki ve etik değerleri belirlemede, toplumsal normları ve kuralları oluşturmadaki rolü büyüktür. Helal ve haram kavramları da bu bağlamda, dinin insan yaşamındaki etkisini gösteren önemli unsurlardır.⁴⁸

Son ilahi din olan İslam'ın ana kaynağı Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda, helal ve haram terimlerinin varlığını görmekteyiz. Bu terimler, Kur'an-ı Kerim'in indiği muhatap toplum üzerinden insanlığa hitap eder. Helal ve haram terimleri, Kur'an-ı Kerim'de bireyden topluma, inançtan ibadete, ahlaktan toplumsal hayatın birçok alanına kadar geniş bir yelpazede bazen genel ve bazen hususi ifadelerle ele alınmıştır.

Helal ve haram kelimeleri Kur'an-ı Kerim'de sözlük ve terim anlamlarında kullanılmışlardır. Bu kelimelerin konumuz bağlamında ve bağlam dışı olarak kullanımları bulunmaktadır.

Helâl kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de hem sözlük hem de terim anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ayetlerde fiil ve isim olarak kullanılan bu kelime, inmek,⁴⁹ konmak,⁵⁰

⁴⁶ Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174.

⁴⁷ Kurt, *Din sosyolojisi*, 33-37.

⁴⁸ Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174; Yavuzer-Cihan, "Din Toplum İlişkisi", 6/4, 109-124.

⁴⁹ Tâhâ 20/81,86.

⁵⁰ er-Ra'd 13/31.

çözmek,⁵¹ kondurmak/yerleştirmek/sürüklemek⁵² ihramdan çıkmak,⁵³ saygısızlık,⁵⁴ eş (zevce),⁵⁵ varılacak yer,⁵⁶ ikamet etmek,⁵⁷ helal olmak⁵⁸ anlamlarında kullanılmıştır.

Helal kelimesi bir terim olarak konumuz bağlamında kullanımında, ayetlerde olumlu (helaldir/helal kılındı)⁵⁹ ve olumsuz (helal olmaz/değildir)⁶⁰ şeklinde kullanımları bulunmaktadır. Bu kullanımlarda evliliğe dair evlenilmesi helal olanlar⁶¹ ve eşler arası ilişkilerde, hamilelik,⁶² mehir,⁶³ miras,⁶⁴ boşama,⁶⁵ oruç gecelerinde eşlere yaklaşma⁶⁶ konularında bizzat kullanılmıştır. Alışverişin helal olması,⁶⁷ ehli kitapla ilişkilerde helal olanlar,⁶⁸ helal kılınan hayvanlar,⁶⁹ ganimetlerin helal oluşu,⁷⁰ İsrailoğulları ile ilgili kullanımı,⁷¹ bulunmaktadır. Ayrıca genel olarak helal ve temiz olan şeylerin insanların faydasına sunulduğu,⁷² bu nimetleri insanların kendilerine haram kılmamaları gerektiği⁷³ ve helal haram kılma yetkisinin Allah' ait olduğu⁷⁴ gibi konularda helal terimi bizzat kullanılmıştır. Yine hazreti peygamberin şahsına münhasır olarak eşleriyle alakalı konularda⁷⁵ ve ehli kitaba yönelik konularda⁷⁶ helal teriminin kullanımları görölmektedir. Benzer bir durumda hazreti İsa'nın da ehli kitaba yönelik bazı şeyleri helal kılacağına dair beyan edilen ayette⁷⁷ de kullanılmıştır. Cahiliye müşriklerinin haram aylarda değışiklik yaparak bu aylarda kendilerine göre helal ve haram ayları belirlemeleri hususunda eleştirildikleri ayette⁷⁸ de helal teriminin kullanımı bulunmaktadır.

Haram kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de hem sözlük hem de terim anlamında kullanıldığı görölmektedir. Ayetlerde fiil ve isim olarak kullanılan bu kelime, Kur'ân-ı

⁵¹ Tâhâ 20/27; et-Tahrîm 66/2.

⁵² İbrâhîm 14/28; Fâtır 35/35.

⁵³ el- Mâide 5/2.

⁵⁴ el- Mâide 5/2

⁵⁵ en-Nisa 4/23.

⁵⁶ el-Hac 22/33; el-Fetih 48/25.

⁵⁷ el-Beled 90/2.

⁵⁸ el-Bakara 2/168,187, 275 vd.

⁵⁹ Örn. olarak bk. el- Mâide 5/4,5.

⁶⁰ Örn. olarak bk. el-Bakara 2/228,229; en-Nisa 4/19.

⁶¹ en-Nisa 4/24.

⁶² el-Bakara 2/228.

⁶³ el-Bakara 2/229.

⁶⁴ en-Nisa 4/19.

⁶⁵ el-Bakara 2/230.

⁶⁶ el-Bakara 2/187.

⁶⁷ el-Bakara 2/275.

⁶⁸ el- Mâide 5/5.

⁶⁹ el- Mâide 5/1,4,96; el-Hac 22/30.

⁷⁰ el-Enfal 8/69.

⁷¹ Âl-i İmrân 3/50,93; en-Nisa 4/160.

⁷² el-Bakara 2/168; el- Mâide 5/88.

⁷³ el- Mâide 5/87.

⁷⁴ en-Nahl 16/116.

⁷⁵ el-Ahzâb 33/50, 52; et-Tahrîm 66/1.

⁷⁶ el-A'râf 7/157.

⁷⁷ Âl-i İmrân 3/50.

⁷⁸ et-Tevbe 9/37.

Kerîm’de, yasaklamak/haram kılmak,⁷⁹ yasaklar,⁸⁰ hürmetler,⁸¹ yasaklanmak/haram kılınmak,⁸² mahrum/yoksul,⁸³ yoksun bırakılmak,⁸⁴ ihramlı,⁸⁵ saygıdeğer,⁸⁶ dokunulmaz⁸⁷ kutsal/ mukaddes⁸⁸ anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca haram kelimesinin Mescid-i Harâm,⁸⁹ Meş’ar-i Harâm,⁹⁰ Beytü’l-Harâm⁹¹ ve Şehr-i Haram⁹² gibi bazı tamlamalarda sıfat olarak kullanımı da bulunmaktadır.

Haram kelimesi bir terim olarak ayetlerde, Allah’a ortak koşmanın haram olması ve müşriklere cennetin haram kılınması,⁹³ Allah’ın helal kıldığını haram, haram kıldığını ise helal kılmanın yasaklanması,⁹⁴ faiz yemenin haramlığı,⁹⁵ evlenilmesi haram olanlar,⁹⁶ yenilmesi haram olanlar,⁹⁷ ana babaya asi olmanın haram oluşu,⁹⁸ ihramlı iken kara avının yasak olması,⁹⁹ İsrailoğullarına haram kılınanlar,¹⁰⁰ ehli kitap ile ilişkilerde yasak kılınanlar, haksız yere adam öldürmenin haram olduğu,¹⁰¹ gizli ve açıktan işlenen bütün kötülüklerin, çirkin işlerin haram kılınması,¹⁰² müşriklerin haram aylara müdahale etmesinin eleştirilmesi,¹⁰³ gibi konularda kullanımı bulunmaktadır. Yine hazreti peygamberin şahsi olarak eşleriyle alakalı konularda¹⁰⁴ ve ehli kitaba yönelik konularda haram teriminin¹⁰⁵ kullanımları görülmektedir. Benzer bir durumda hazreti İsa’nın da ehli kitaba yönelik bazı haram kılınan şeyleri onlara helal kılacağına dair beyan edilen ayette¹⁰⁶ kullanımı vardır. Ayrıca haram teriminin ayetlerde ahiret hayatına dair¹⁰⁷ kullanımı bulunmaktadır.¹⁰⁸

⁷⁹ el-Bakara 2/173; el-En’âm 6/151.

⁸⁰ el-Hac 22/30.

⁸¹ el-Bakara 2/194.

⁸² el-Bakara 2/85; el- Mâide 5/3.

⁸³ el-Kalem 68/27; ez-Zâriyât 51/19.

⁸⁴ el-Vâkıa 56/67.

⁸⁵ el- Mâide 5/1,95,96.

⁸⁶ en-Neml 27/91.

⁸⁷ el-Kasas 28/57; el-Ankebût 29/ 67.

⁸⁸ İbrâhîm 14/37.

⁸⁹ el-Bakara 2/144,149,150 vd.

⁹⁰ el-Bakara 2/198.

⁹¹ el- Mâide 5/97.

⁹² el- Mâide 5/2,97.

⁹³ el- Mâide 5/72; el-En’âm 6/151; el-A’râf 7/33.

⁹⁴ el- Mâide 5/87; el-En’âm 6/119,138,139,140,143,144; el-A’râf 7/32; ; en-Nahl 16/116.

⁹⁵ el-Bakara 2/275.

⁹⁶ el-Bakara 2/221,235; en-Nisa 4/22,23,24; en-Nûr 24/3.

⁹⁷ el-Bakara 2/173; el- Mâide 5/3; el-En’am 6/145; en-Nahl 16/115.

⁹⁸ el-En’âm 6/151

⁹⁹ el- Mâide 5/1,96.

¹⁰⁰ en-Nisa 4/160,161; el-Mâide 5/26; el-En’âm 6/146; en-Nahl 16/118.

¹⁰¹ el-En’âm 6/151; el-İsrâ 17/ 33; en-Nisâ 4/93.

¹⁰² el-En’âm 6/151; el-A’râf 7/33,

¹⁰³ et-Tevbe 9/37.

¹⁰⁴ el-Ahzâb 33/52; et-Tahrîm 66/1.

¹⁰⁵ el-A’râf 7/157; et-Tevbe 9/29.

¹⁰⁶ Âl-i İmrân 3/50.

¹⁰⁷ el-A’râf 7 /32, 50.

¹⁰⁸ Benzer bir tasnif için bk. Süleyman Gezer, “Kur’an’da Geçen Bazı Yasakların [Haramlar] Mahiyeti Üzerine”, *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI/12 (Şubat 2007), 101-117.

Yukarıda sayılan fiillerde genel olarak haram kelimesi bizzat kullanılmıştır. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de yasak kılınanlar sadece haram kelimesiyle sınırlı değildir. Bazen ayette Allah tarafından bir fiilin yapılmaması kesin bir dille emredilmesinin¹⁰⁹ o fiilin haram olması için yeterli olmakla birlikte bu fiil başka bir ayette sayılan haramlar içerisinde karşımıza çıkabilmektedir. Bazı ayetlerde eyleme yaklaşılmaması istenmekte¹¹⁰ ve bu ayetlerde de fiillerin kötülüğüne çirkinliğine vurgu yapılması ve bu fiillerin Kur’ân bağlamında mutlaka bir yerde haramla kesişmesi bunların haram olduğuna delil olmaktadır. Benzer bir şekilde eylem üzerinden, eylemi yapanın uyarılması ve bunun mutlaka bir yaptırımını olduğu vurgulanması şeklinde ayetler¹¹¹ vardır. Bazı ayetlerde ise helal kelimesinin nefyedilerek fiilin haram kılınması¹¹² şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kur’ân-ı Kerim’in birçok ayetinde dünya ve ahiret hayatı için rehberlik ettiği görülmektedir. Kur’ân, insanlara doğru yolu göstererek, dünya hayatında huzurlu bir yaşam sürmelerini, ahirette ise ebedi saadete ulaşmalarını hedefler. Bu doğrultuda helal haram ile ilgili ayetlerin geneline baktığımızda, Kur’ân-ı Kerim’in muhataplarına helal ve haram bilincini aşılayarak, nihai hedef olarak, inandığı değerler adına şuurlu bireylerin oluşturduğu müreffeh toplumlar inşa etme doğrultusunda onlara rehberlik ettiğini görülmektedir.

1.1.1. İslâm Öncesi Toplumlarda Helâl Anlayışı

İnsan başı boş ve sınırsız bir varlık değildir. Tarih boyunca insan, yaşadığı toplumda genişçe bir serbestlik alanı bulunmakla beraber birtakım yasaklara da muhataptır. Bu durum İnsanın yaşadığı toplumun dini veya kültürel değerlerine paralel olarak, ya dini otorite tarafından¹¹³ veya beşerî bir otoritenin¹¹⁴ oluşturduğu kurallar çerçevesinde şekillenmektedir. Adı her ne olursa olsun ortada bir serbestlik alanı ve bunun karşısında yasaklar vardır. Genelleme yaparak bu serbest olan ve yasak olan eylemleri helal-haram çerçevesinde değerlendirmemiz mümkündür.¹¹⁵ Ancak söz konusu eylemlerin faili insan olması ve yine içinde bulunulan toplumun dini ve kültürel değerlerinin farklılığı sebebiyle bu durumun sınırlarını net olarak belirlemek zordur.

¹⁰⁹ Örn olarak bk. el-İsrâ 17/31; el-Hucurât 49/11.

¹¹⁰ Örn. olarak bk. el-İsrâ 17/32.

¹¹¹ Örn. olarak bk. en-Nisâ 4/10; et-Tevbe 9/34.

¹¹² Örn. olarak bk. el-Bakara 2/229,230; en-Nisâ 4/19.

¹¹³ Ejder Okumuş, “İslam, Müslümanlar ve Toplumsal Değişim”, 61-95; Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1972), 97-99.

¹¹⁴ Abdurrahman Kurt, *Din sosyolojisi*. (Bursa: Dora Yayınları, 2011), 77-80, 119-122; Annemarie Schimmel, *Dinler tarihine giriş*. (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999), 29,113.

¹¹⁵ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174.

Dinlerin amaçları ve inanış biçimlerine göre yaratıcı¹¹⁶ veya din kurucusu¹¹⁷ tarafından belirlenmiş olan helal ve haramlar, içinde bulunduğu sosyokültürel yapının da etkisinde olduğu¹¹⁸ unutulmamalıdır. Helal ve haram terimleri teorik olmaktan çok eylem haline dönüştüğünde uygulayan kişi tarafından önem arz etmektedir. Nefsi müdafaa durumunda birini öldürmek haram değilken bir sebep olmaksızın bir kişiyi öldürmek haram sayılmaktadır. Kullanım amacına ve kullanım şekline göre bazı durumlarda helal olan yiyecekler kullanım alanına göre haram olabilmektedir.¹¹⁹

Helal ve haram terimleri, İslam dininde önemli bir yere sahiptir. Kökeni itibariyle Arapça olan helal ve haram terimlerinin muhtevası oldukça geniştir. Zira helal ve haram, İslam dininin müntesiplerinin, bireysel ve toplumsal anlamda hayatın hemen her alanında muhatap oldukları terimlerdir. Ancak helal ve haram sadece İslam dinine has terimler olmayıp, mahiyeti ve muhtevası açısından farklılıklar olsa da İslam'dan önce de birçok dinde varlıkları bilinmektedir.¹²⁰

Helal ve haram terimleri toplumların dini anlama, yorumlama ve uygulama sürecinde zamanla geliştiği¹²¹ ve toplumların dini inançları ve kültürleriyle de yakından ilişkili olduğunu söylenebilir.¹²² Helal ve haram kelimelerinin kökenleri, Sami dil ailesine kadar uzanmakla¹²³ birlikte, bu terimlerin anlamları ve kapsamaları, tarih boyunca farklı kültürlerin etkisiyle şekillenmiştir. Bu nedenle, helal ve haramı sadece dilsel bir bakış açısıyla değerlendirmek yerine, dini, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla birlikte ele almak daha doğru olacaktır. Ancak bu terimlerin temel muhtevası, ilahi dinlerin bulunduğu toplumlarda büyük değişikliklere uğramadan sabit kalmıştır. Örneğin; ilahi kaynaklı olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da zina etmek ve haksız yere adam öldürmek yasaktır.¹²⁴ Burada istisna olarak, Sünnetullah gereği, Allah bütün insanlığa aynı şeyleri haram ve helal kılmasına rağmen, bazen taşkınlıklarında ve sapkınlıklarında ısrar edip aşırı giden bazı kavimlere özel haramlar da kılmiştir. Bu duruma Kur'an'ın da konu ettiği İsrail oğullarını¹²⁵ tarihi örnek olarak verebiliriz.¹²⁶ Helal ve haram konusunun, dinler arasında

¹¹⁶ Bazı dinlerde yaratıcı tasavvuru için bk. Tümer- Küçük. *Dinler tarihi*, 48-55, 67-83, 89-102, 110-114, 161-164, 219-225, 253-256, 298-309, 430-432; Baki Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 281, 284, 302, 321, 334, 335, 408, 416, 417, 482-486.

¹¹⁷ Tümer- Küçük. *Dinler tarihi*, 49, 50;

¹¹⁸ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 62, 63, 174, 396.

¹¹⁹ Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174.

¹²⁰ Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174; Demirci, "Helâl", 17/173-175.

¹²¹ Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 19-25.

¹²² Felicien Challenge, *Dinler tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1994), 11-24

¹²³ Toshihiko İzutsu, Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, çev.: Selâhattin Ayaz (Ankara: Pınar Yayınları, 1991), 310-317.

¹²⁴ Mehmet Bayrakdar, *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*. (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 40, 41, 196, 500-502.

¹²⁵ en-Nisa 4/160, 161.

¹²⁶ Bayrakdar, *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*, 500-502.

farklılık gösterebildiği hatta bazen kültürel aidiyetler vb. sebeplerle aynı dine inanan insanların bile, karşılaştıkları olaylara verdikleri tepkiler veya uyguladıkları yaptırımlar farklılık gösterebilmektedir.¹²⁷

İnsan doğası gereği evrende var olan nesneleri ve yine yetiştiği toplumun sosyokültürel yaşantısını gözlemleyerek ve zihinsel süzgeçten geçirerek, yapılması gereken veya kaçınılması gereken davranışları belirler ve bir irade ortaya koyar.¹²⁸ Doğada, bireysellikten başlayarak toplumun biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yapısını şekillendiren nesneler, insanın düşünce sisteminin oluşumuna zemin hazırlar.¹²⁹

İnsan, yaradılışı gereği tarih boyunca bir arada yaşama ihtiyacı hissetmiş ve bu ihtiyaç, toplumların zamanla belirli kurallar oluşturmalarına zemin hazırlamıştır.¹³⁰ Toplumlar bu kurallar çerçevesinde, gelenek ve göreneklerine bağlı kalırken, aynı zamanda ilahi yasak ve emirlere de uymayı ihmal etmemişlerdir. Bu kurallar ve prensipler, kaçınılmaz olarak, bazı sınırlandırıcı düzenlemelere kapı aralamıştır. Bu açıdan bakıldığında, var olan tüm dinlerde yapılmasında sakınca görülmeyen eylemler ve kesin hükümlerle yasaklanan durumlar bulunmaktadır. Din odaklı toplumlar, başlangıçtan itibaren bu şekilde devamlılıklarını sürdürmüşlerdir.¹³¹

Günümüz itibarıyla sistematığı oturmuş profesyonel bir şekilde çalışan antropoloji, arkeoloji, filoloji, etnoloji gibi birçok bilim dalının da katkılarıyla insanlık tarihi ve buna paralel olarak, Din Bilimleri şemsiyesi altında, Din Fenomenolojisi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi ve Dinler Tarihi alanlarında¹³² yapılan çalışmalar sonucu dinler hakkında ciddi bir müktesebat elde edilmiştir.

Mahiyeti ve muhtevası açısından farklılıklar olsa da helal haram terimlerini gerek bir bilim dalı olarak dinler tarihi araştırmaları üzerinden veya vahiy kaynaklı dinlerde dini metinler ışığında insanlık tarihinin ilk dönemlerine hatta ilk insana kadar götürmek mümkündür.¹³³

Konuyu ilkel topluluklara kadar götüren din bilimleri araştırmaları, insanın bireysel olarak tabiatla ilişkisi üzerinden ve toplumsallaşma sürecine geçiş aşamasında insanın tabiatla beraber var olan toplumun düzeni açısından birtakım yasaklamalara gidilmesiyle izah etmektedir. Bu alandaki çalışmalar genel olarak insanı ilkel bir varlığın toplumsallaşma ile beraber medenileşme adına bir tekâmül süreci üzerinden

¹²⁷ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174.

¹²⁸ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 39,40.

¹²⁹ Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 97-99.

¹³⁰ Yavuzer- Cihan, “Din Toplum İlişkisi”, 6/4, 109-124.

¹³¹ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174; Yavuzer- Cihan, “Din Toplum İlişkisi”, 6/4, 109-124.

¹³² Tümer- Küçük. *Dinler tarihi*, 12-15.

¹³³ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174.

değerlendirmektedir. Bu çerçevede konu yasak, tabu, kutsal gibi kavramlar üzerinden ele alınmaktadır.¹³⁴

İlkel topluluklarda helâl teriminin tarihî gelişimi, tabu terimiyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Tabu kısaca; “dokunulmaması, söylenmemesi, yenmemesi ve yapılmaması gereken şey”¹³⁵ demektir. Tabu söz konusu olduğunda ilkel dinlerin en eskisi olduğu varsayılan Totemizm ile yüzleşmek durumundayız. Zira totemizmin en önemli öğeleri totem, mana ve tabu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlük anlamıyla alamet, işaret gibi anlamlara gelen totem bir terim olarak bir kabilenin mensuplarının kendilerine akraba olarak gördükleri hayvan, bitki veya cansız şeylere denilmektedir. Kabilde totem büyük ata olarak kabul edilmektedir. Toteme dokunulamaz, öldürülemez, yenilemez ve o tabudur. Ancak yılın belli zamanlarında kabile üyelerince dini bir törenle totem kurban edilir ve beraberce yenilir. Ayrıca aynı toteme bağlı kişiler kendi aralarında evlilik yapamazlar. Bazı araştırmacılar bu inanç ve uygulamaları dinin en ilkel şekli olarak benimsemiş ve adına da totemizm demişlerdir. Malenezya dilinden alınan *mana* kelimesi ise tabiatüstü gizli güçleri ifade etmektedir. İlkel kabilelerde toplum açısından önemli görülen güçlü, etkili şeyler ve kişilerde bulunduğu inandıkları gizli güçleri ifade etmek için kullanılmıştır. İlkel toplumlarda kabile üyeleri gizli güçlerle kuşatıldıklarına inanırlardı.¹³⁶ Bu bağlamda bir şeyde olağanüstülük olduğuna inanmak *mana*, olağanüstülük atfedilen şey *totem* ve bu şeye dokunmak, zarar vermek vb. ise *tabu* olmaktadır.

İnsanların toplumsal hayata geçiş yaptıkları andan itibaren, hayatta kalmak ve toplumsal düzeni sağlamak adına bazı kurallar oluşturmuşlardır. Bu kurallar, başlangıçta bireysel tecrübelerle dayalı olarak şekillenmiş ve zamanla tabu halini almıştır.¹³⁷ Tabu, bazı nesnelerin, yerlerin veya eylemlerin kutsallığına inanmak ve onları korumaya yönelik uygulamalar olumlu tabu ve zararlı olan şeylerden uzak durmayı sağlayan kurallar ise olumsuz tabu olarak ikiye ayrılabilir.¹³⁸ İlkel kültürlerde, vahiy kaynaklı dinlerdeki gibi bir helâl terimi bulunmasa da insanların birtakım nesnelere kutsallık atfetmeleri evrenin kutsal ve dünyevî olarak ikiye ayrılması, helâl teriminin gelişmesine zemin hazırladığı söylenebilir.¹³⁹

¹³⁴ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987), 12-20; Demirci, “Helâl”, 17/173-175.

¹³⁵ Cengiz Batuk, “Tabu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/334,335;

¹³⁶ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*,36,37; Tümer- Küçük. *Dinler tarihi*, 47-50; *Dinler tarihi ansiklopedisi*, 3/481482; Ayrıca bk. Felicien Challenge, *Dinler tarihi*,11-23.

¹³⁷ Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 54,55; Tümer- Küçük. *Dinler tarihi*, 49, 50.

¹³⁸ Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi*, (Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 87.

¹³⁹ Demirci, “Helâl”, 17/173-175; Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 54,55,67,68.

Kutsal terimi olumlu tabunun, dünyevî terimi ise olumsuz tabunun uzantısı olarak görüldüğünde helâl teriminin, dünyevî alanda kutsal olana zarar vermemek ve dünyevî olan herhangi bir nesneyi kutsallaştırmak şeklinde, helâl anlayışının kutsala zarar vermeme ilkesine dayalı olarak geliştiği anlaşılmaktadır. Bir anlamda helâl, kutsala zarar vermeden yapılan tüm davranışları ifade eder. İlkel kültürlerde, kutsal ve kutsal olmayan alanlar arasındaki ilişkiler ağında yer alan helâl anlayışı, daha sonra monoteist dinlerde “herhangi bir şeyin dine uygun oluşu” anlamında daha da geliştirilmiştir.¹⁴⁰

İlkel kültürlerden vahiy kaynaklı dinlere kadar kirli/yasak/haram gibi konular hep ön plandadır. Dolayısıyla dini metinlerde veya şifahi aktarımlarda bu konular daha sistematiktir. Arka planda kalan ve serbestlik alanını ifade eden temiz/helal olgusu daha sıradandır. Bununla beraber Zerdüştlük, Hinduizm, Yahudilik ve İslam gibi dinlerde haram konularının yanında helal konularına da yer verilerek nelerin yapılabileceği, nelerin yenilip içileceği gibi konuların ele alınarak işlendiği görülmektedir.¹⁴¹

İlahi dinler olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam, kaynak ve mahiyet itibarıyla birbirine yakınlık gösterebilir de içerik bakımından helal ve haram konularında farklılıklar görülmektedir.¹⁴² Bu dinlerin her biri, kendi dönemlerinde toplumu düzenlemek ve yeni yasaları uygulamak amacıyla gönderilmiştir. Ancak zamanla Yahudilik ve Hristiyanlıkta sapmalar olmuş ve bu sapmalar, bir sonraki dinin gönderilmesine zemin hazırlamıştır. Örneğin, Yahudilikte bazı yiyecekler haram kılınmışken, İslam’da bu yiyecekler helal kılınmıştır. İslam’da helal ve haram terimleri, Allah tarafından belirlenmiş ve Kur’ân’da açıkça belirtilmiştir. Bu farklılıklar, her dinin kendi dönemine ve toplumuna uygun düzenlemeler getirmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁴³

Helâl kelimesi bir terim olarak, monoteist dinlerde dini kurallara uygunluğu ve manevi temizliği temsil eder. Her dinin kendine özgü inanç ve uygulamaları doğrultusunda şekillenen bu kavram, inananların günlük hayatlarını düzenlemelerine ve inançlarına uygun bir yaşam sürmelerine yardımcı olur. Helâl, sadece yiyecek ve içeceklerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda davranış ve ilişkilerde de dini kurallar çerçevesinde dini değerlere uygunluğu da ifade eder.

¹⁴⁰ Demirci, “Helâl”, 17/173-175; Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 736, 737.

¹⁴¹ Demirci, “Helâl”, 17/173-175; Şevket Özcan, “Hint ve Uzak Doğu Dinlerinde Gıda Anlayışı”, (01 Ocak 2018), 87-115.

¹⁴² Bayrakdar, *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*, 18.

¹⁴³ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174.

1.1.2. Yahudilikte Helâl

Vahiy kaynaklı dinlere baktığımızda ve İslamiyet üzerinden bir karşılaştırma yaptığımızda, günümüzde de varlığını devam ettiren Yahudilik, İslam'dan sonra helal konusuna en çok yer veren din olduğu görülmektedir.¹⁴⁴ Yahudiliğin erken dönemlerinde helal terimi bizzat ifade edilmek yerine, dolaylı olarak kutsalı kirleterek, sıradanlaştırarak¹⁴⁵ ihlal edip haramın karşısında bir serbestlik alanı açmak anlamını ifade ettiği söylenebilir. Bu durum Yahudiliğin erken dönemlerinde helal haram konusunda, diğer dini kültürlerden etkilenmesi ile ilişkilendirilmektedir.¹⁴⁶ Yahudi tarihinde helâller daha çok yiyecekler noktasında belirlenmiş ancak İslam dinindeki kadar kapsayıcı olmamıştır. Ancak yiyecek ve içeceklerdeki helal olma durumu İslamiyet'e çok yakın olduğu görülmektedir.¹⁴⁷

Yahudi hukukunda, İslam'daki "helal" terimine karşılık gelebilecek kavramlar, *tahor*, *koşer*/*kaşer* ve *mutar* olarak bilinir.¹⁴⁸ Bu kavramlar, Yahudi dini yasalarına uygun olan yiyecek ve davranışları ifade eder. Dolayısıyla bu kavramlar, Yahudi hukukunda helal ve haram terimlerine benzer şekilde, neyin serbest izin verilmiş (helal) olduğunu belirleyen kavramlardır.¹⁴⁹

İbranicede, Yahudilerin beslenmeleriyle ilgili olarak yenilmesi uygun olan yiyecekler için gerekli kuralları belirlemek için *koşer* (caiz) kökünden gelen *kaşrut*/*kaşerut* kelimesi¹⁵⁰ kullanılır. Yahudi yasalarına uygun olarak Tevrat ve Talmud'da belirtilen kurallara göre hazırlanıp ve tüketilen yiyecekler için *koşer* ifadesi¹⁵¹ kullanılır. Koşer ifadesi Talmud kaynaklıdır, Tevrat'ta geçmemektedir.¹⁵² Örneğin, sadece belirli hayvanların eti yenebilir ve bu hayvanlar da belirli bir şekilde kesilmelidir. Genel olarak "temiz" veya "saf" anlamına gelen *tahor* nelerin yenileceğini ifade etmekle¹⁵³ beraber, sadece yiyecekler için değil, aynı zamanda kişisel ve nesnelerin ritüel temizliği için de kullanılır.¹⁵⁴

¹⁴⁴ Demirci, "Helâl", 17/173-175.

¹⁴⁵ *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit: Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil*. (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001), Lev.10:10, 21:6; Hez.22:26; Amo.2:7.

¹⁴⁶ Bayraktar, *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*, 160, 161.

¹⁴⁷ Demirci, "Helâl", 17/173-175; Muhammed Güngör, "Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Helal Gıda Anlayışı", (01 Ocak 2018), 117-144.

¹⁴⁸ Fatma, Yüksel, *İslam Hukuku ve Yahudi Hukukunda helal-haram kavramı açısından gıdalar*, (Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 106; Demirci, "Helâl", 17/173-175;

¹⁴⁹ Yüksel, *İslam Hukuku ve Yahudi Hukukunda helal-haram kavramı açısından gıdalar*, 112-116

¹⁵⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*. (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005), 363, 364; Demirci, "Helâl", 17/173-175; Güngör, "Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Helal Gıda Anlayışı", 117-144.

¹⁵¹ Yusuf Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*. (İstanbul: Gözlem gazetecilik basım ve yayın a.ş., 2001), 313-317; Ali Osman Kurt, "Yahudilik'te Koşer ve Koşer Ekonomisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (15 Aralık 2010), 103-149; Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 108.

¹⁵² Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*, 313.

¹⁵³ Kurt, "Yahudilik'te Koşer ve Koşer Ekonomisi", 103-149.

¹⁵⁴ Yüksel, *İslam Hukuku ve Yahudi Hukukunda helal-haram kavramı açısından gıdalar*, 112-116

Yahudilikte eti yenen hayvanlar konusunda, çift tırnaklı ve geviş getiren hayvanlar helâldir, ancak deve kaya tavşanı ve tavşan geviş getirdikleri halde çatal ve yarık tırnaklı olmadıkları için, domuz ise çatal ve yarık tırnaklı olduğu halde geviş getirmediği için bu hayvanlar istisna edilirler, helal değildirler.¹⁵⁵ Yine helal hayvanların da atar damarı ve çığı iç yağları haram sayılır. Bazı hastalık ve yaralanmalar da hayvanın yenmesine engel teşkil ederler.¹⁵⁶

Eski Ahit'e göre, geviş getiren ve çift tırnaklı hayvanlar temiz (tahor) ve yenmesi caizdir.¹⁵⁷ Tesniye'de ifade edildiği üzere, eti helal olan hayvanlar arasında sığır, koyun, keçi, geyik, ceylan, dağ keçisi, karaca, ahu ve dağ koyunu¹⁵⁸ bulunur. Dikkat edilirse helal kılınan hayvanlar genel olarak vahşi olmayan otçul hayvanlardır.¹⁵⁹ Dini açıdan kişinin temiz veya kirli olmasına bakılmaksızın kişi dilediği zaman bu helal kılınan hayvanların etlerinden yiyebilir.¹⁶⁰ Balıkların helal sayılanları ise kanatlı ve pullu olanlardır.¹⁶¹ Kuşlardan helal olanlar umumi bir ifadeyle bütün temiz sayılan kuşlar/kanatlılar diye ifade edilmiş¹⁶² hangi kuşlar olduğu belirtilmemiştir. Mişna'ya göre, taşlığı ve kursağı kolayca çıkarılabilen ve pençesi olan kuşlar helaldir. Böcekler arasında dört tip çekirgenin yenmesine izin verilir.¹⁶³ Arı yemek haram olsa da balı helaldir. Süt ise ancak bir Yahudi'nin gözetiminde üretilirse helal sayılır.¹⁶⁴

Tevrat'ta şarabı yasaklayan ifadeler¹⁶⁵ olmakla birlikte şarabın içilmesine müsaade eden ibareler¹⁶⁶ de bulunmaktadır. Genel olarak Yahudilikte şarabın yasak olmadığı görülmektedir.¹⁶⁷ Ancak şarabın dindar Yahudilerin denetiminde üretilmesi zorunluluktur. Bu şartlar altında üretilmeyen şarap haramdır.¹⁶⁸

Yahudilikte tohum veren bütün ot, sebze ve tohumu meyvesinde bulunan meyveler helaldir.¹⁶⁹ Ana hatlarıyla özet mahiyetinde verdiğimiz bu bilgiler teferruat noktasında ilgili literatüre bakıldığında birçok detay içerdiği görülmektedir.¹⁷⁰

¹⁵⁵ Lev.11:4-8; Yas.14:7.

¹⁵⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan günümüze dinler tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002), 282.

¹⁵⁷ Lev.11:3.

¹⁵⁸ Yas.14:4-6.

¹⁵⁹ Kurt, "Yahudilik'te Koşer ve Koşer Ekonomisi", 103-149.

¹⁶⁰ Yas.12:15,20.

¹⁶¹ Lev.11:9; Yas.14:9.

¹⁶² Yas.14:11,20.

¹⁶³ Lev.11:21,22.

¹⁶⁴ Demirci, "Helâl", 17/173-175 ; Bahar Mammadli, *Yahudilikte beslenme kuralları (Kaşerut)*, (Uludağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 4-58.

¹⁶⁵ Lev.10: 8-10.

¹⁶⁶ Say.6:20; Say.15:7,10.

¹⁶⁷ Macit, "Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helallığın Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", 265-271.

¹⁶⁸ (Yahudilik). *Dinler tarihi ansiklopedisi: İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve ilkel dinler.* ed. İsmet Zeki Eyüboğlu vd. (İstanbul: Gelişim Yayınları) 2/464; Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*, 662,663; Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 108.

¹⁶⁹ Yar.1:29.

¹⁷⁰ Konuyla alakalı bazı müstakil çalışmalar için bk. Ali Osman Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*. (Dokuz Eylül Üniversitesi, Thesis, 1989) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi); Yüksel, *İslam*

Yahudi literatürü, haramların sebeplerini açıklamışsa da helallerin hikmeti üzerinde durmamıştır. Ancak, helal olan nesnelerin insan doğasına uygun olduğu için helal kabul edildiği bir eğilim vardır.¹⁷¹

1.1.3. Nasrânîlikte Helâl

İsa Mesih anlayışı üzerine temellendirilen bir inanca sahip olan Hristiyanlığın ana fikrine göre, Tanrı insanlığı günahattan kurtarmak üzere yeryüzüne gönderdiği “biricik oğlu” İsa Mesih hem Tanrının oğlu hem de insanlığın kurtarıcısıdır. Bu inancın dayanağı Yeni Ahit olduğu bilinmektedir. İlk dönem Hristiyanlığın tevhid akidesi üzere olduğu da kaynaklarda ifade edilmektedir.¹⁷² Daha sonraları ise bu akide teslis olarak şekillenmiştir.¹⁷³ İslâmî literatürde Hristiyanlar için Nasrânî (çoğulu nasârâ), Mesîhî (çoğulu Mesîhiyyûn) ve İsevî, Hristiyanlık için de Nasrâniyye ve Mesîhiyye adları kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de de Hristiyanları ifade eden ve on dört ayette on beş defa geçen¹⁷⁴ Nasrânî/Nasârâ kelimesi kullanılmaktadır. Bugün yeryüzünde en fazla müntesibi bulunan din Hristiyanlıktır. Batı dillerindeki Christian kelimesi Türkçe’de Hristiyan/Hristiyan olarak karşılık bulmaktadır.¹⁷⁵

İlk dönem Hristiyanların helâl ve haram konusunda Yahudi şeriatine göre hareket ettiği kaynaklarda geçmektedir.¹⁷⁶ Bununla beraber, Hristiyanlığın, haram ve helâl konusunda, Yahudilikte olduğu gibi sistematik bir haram ve helâl anlayışı yoktur ve bu konular üzerinde fazla durmadığı görülmektedir.¹⁷⁷ Hristiyanlıkta “helal” ve “haram” terimleri, İslam ve Yahudilikte olduğu kadar belirgin ve sistematik değildir. Ancak bazı temel prensipler ve uygulamalar mevcuttur.¹⁷⁸

Hristiyanlıkta belirli yiyecek ve içeceklerin yasaklanması konusunda da katı kurallar yoktur. Genel olarak, Hristiyanlıkta yiyecek ve içeceklerle ilgili yasaklar daha az katıdır ve İsa’nın öğretilerine dayanarak çoğu yiyecek ve içeceğin tüketilmesine izin verilir.¹⁷⁹ Bazı Hristiyan mezhepleri belirli yiyecek ve içeceklerle ilgili kurallara sahiptir.

Hukuku ve Yahudi Hukukunda helal-haram kavramı açısından gıdalar; Mammadli, *Yahudilikte beslenme kuralları (Kaşerut)*; Yahya Şenol, *Tevrat, İncil ve Kur’ân’da eti harâm kılınan hayvanlar*, İstanbul Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, 2007, 38-50; Kurt, “Yahudilik’te Koşer ve Koşer Ekonomisi”, 103-149; Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*.

¹⁷¹ Demirci, “Helâl”, 17/173-175; Güngör, “Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Helal Gıda Anlayışı”, 117-144.

¹⁷² Bayraktar, *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*, 218-237; Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 142.

¹⁷³ Felicien Challenge, *Dinler tarihi*, 169, 182-185.

¹⁷⁴ Ayetler için bk. el-Bakara 2/62, 111, 113, 120, 135, 140; Âl-i İmrân 3/67; el-Mâide 5/14, 18, 51, 69, 62; et-Tevbe 9/30; el-Hac 22/17.

¹⁷⁵ Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/328-340; Bayraktar, *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*, 238-252; Felicien Challenge, *Dinler tarihi*, 169-185.

¹⁷⁶ Mat.5:17-19.

¹⁷⁷ Demirci, “Helâl”, 17/173-175.

¹⁷⁸ Remzi Kaya, “Kur’ân, Tevrat ve İnciller Bağlamında Helâl ve Haram Gıdalar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2007), 9-29.

¹⁷⁹ Güngör, “Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Helal Gıda Anlayışı”, 117-144.

Diğer ilahi dinlerden farklı olarak Hristiyanlıkta domuz eti tüketimi genellikle yasaklanmamıştır. Ancak, bazı mezhepler ve bireyler dini veya sağlık nedenleriyle domuz etinden kaçınabilir. Örneğin, Yedinci Gün Adventistleri¹⁸⁰ domuz eti tüketmezler.¹⁸¹ Eldeki mevcut İncillerde domuz etinin haram veya helal kılındığını gösteren açık bir hüküm bulunmamaktadır.¹⁸²

İçki tüketimi ile ilgili olarak Hristiyan dini metinlerinde serbestlik¹⁸³ ve yasaklanma¹⁸⁴ konusunda çelişkili ifadeler bulunmaktadır. Daha sonraları ise içki caiz görülmüş ve şarap içme artık ibadetin bir parçası olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁵ Alkol tüketimi konusunda Hristiyan mezhepleri arasında farklılıklar vardır. Bazı mezhepler alkol tüketimini tamamen yasaklarken, diğerleri ölçülü tüketimi kabul eder.¹⁸⁶

Yahudilikteki “koşer” kuralları, Hristiyanlıkta doğrudan uygulanmaz. Ancak, bazı Hristiyanlar Yahudi kökenli oldukları için bu kurallara uymayı tercih edebilirler. Hristiyanlıkta yiyecek ve içecekler konusunda genel ahlaki kurallar önemlidir. Örneğin, aşırıya kaçmamak, başkalarına zarar vermemek ve sağlıklı beslenmek gibi prensipler öne çıkar. Bu genel prensipler dışında, Hristiyanlıkta yiyecek ve içecekler konusunda katı kurallar yoktur. Her mezhep ve birey kendi inanç ve değerlerine göre hareket edebilir.¹⁸⁷

1.1.4. Câhiliyede Helâl

Cahiliyye kelimesi “c-h-l” kök harflerinden türemiş bir kelimedir. Sözlük anlamı olarak kelimenin kökünde: “bilgisizlik, ilmin zıddı,¹⁸⁸ bir şeye olduğundan farklı şekilde inanmak,¹⁸⁹ ahmaklık, bir şeye hak ettiğinden farklı şekilde davranmak”¹⁹⁰ gibi anlamlar bulunmaktadır.

Bununla beraber son dönem bazı araştırmalarda cahiliye kelimesinin ifade ettiği asıl anlamın, “yumuşak huyluluk, sağlam karakter, sükunet” gibi anlamlara gelen “hilm”¹⁹¹ kelimesinin zıddı olarak, “cahil, azgın, arzularının esiri, şiddet taraftarı, sabırsız, zorba,

¹⁸⁰ Bk. Tümer- Küçük. *Dinler tarihi*, 297,298.

¹⁸¹ Güngör, “Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Helal Gıda Anlayışı”, 117-144.

¹⁸² Asaf Ataseven- Mehmet Şener, “Domuz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).; Kaya, “Kur’ân, Tevrat ve İnciller Bağlamında Helâl ve Haram Gıdalar”, 24/9-29.

¹⁸³ 1.Ti.5: 23;

¹⁸⁴ Rom.13: 13; Rom.14: 21; Ef.5: 18.

¹⁸⁵ Bayrakdar, *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*, 402,436,448; Kürşat Demirci, “İçki (İslâm Öncesi Dinlerde)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/ 456-458; Güngör, “Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Helal Gıda Anlayışı”, 117-144.

¹⁸⁶ Güngör, “Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Helal Gıda Anlayışı”, 117-144.

¹⁸⁷ Güngör, “Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Helal Gıda Anlayışı”, 117-144.

¹⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “chl”, 11/129,130; ez-Zebidi, *Tacû’l-‘Arus*, “chl”, 28/255-258.

¹⁸⁹ Kerim Buladı, *Kur’ân’da Nankörlük Kavramı*. (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001), 88,89, 117-119.

¹⁹⁰ İsfahânî, *müfredat*, “chl”, 209; Sarı, *Arapça-Türkçe lûgat = el-Mevarid*, 338,339.

¹⁹¹ Sarı, *Arapça-Türkçe lûgat = el-Mevarid*, 252,253.

vahşi ve barbar”¹⁹² gibi anlamlara geldiği görüşü ağır basmaktadır.¹⁹³ Bu duruma dayanak olarak ise, kelime kökü üzerinde yapılan semantik çalışmalar, Arap şiiri ve İslam öncesi Arap toplumunun yaşam tarzının farklı yönleriyle incelenmesi sonucu bu kanaate varıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁴ Kaynaklardaki bu bilgiler ışığında kelimenin, hilm kelimesinin zıddı olarak, zorbalık, vahşilik¹⁹⁵ gibi anlamları birinci anlamı olduğu ve ilmin zıddı olarak bilgisizlik anlamında da kullanıldığı, bu anlamında ikinci anlam olduğu anlaşılmaktadır.

İslami dönemde vücut bulan cahiliye kavramı, genel anlamda ne zaman başladığı konusunda farklı görüşler¹⁹⁶ bulunmaktadır. Özel anlamıyla ise, Kur’ân’ın indiği muhatap toplumun İslam öncesi dönemde veya daha dar anlamı ile Hz. İsa’dan sonra Hz. Muhammed’in vahiyle müşerref olmasına kadar geçen zamanda, inanç ve sosyal hayata dair tutum ve davranışların olumsuz yönlerini ifade eden bir kavramdır.¹⁹⁷ Zira farklı görüşler olsa da, İslam cahiliye dönemini her şeyiyle toptan reddetmemiş, özellikle inanç konusunda ve bazı konulardaki uygulamaları tamamen reddederken, dönemin bazı uygulamalarını olduğu gibi bazılarını ise düzelterek devam ettirmiştir.¹⁹⁸ Nitekim bu kökten “chl” türemiş birçok kelime Kur’ân-ı Kerim’de kullanılmakla beraber dört ayette¹⁹⁹ cahiliye kavramı bizzat ve bağlamında kullanılmıştır.

Cahiliye dönemi Arap toplumunda “helal” terimi, İslam öncesi dönemde de vardı ve toplumsal hayatta önemli bir yer tutuyordu. Cahiliye dönemi Arap toplumunda “helal” anlayışı, İslam öncesi dönemdeki dini ve sosyal normlara göre şekillenmiştir. Bu dönemde Araplar, çeşitli putlara tapıyor²⁰⁰ ve farklı kabilelerin kendine özgü inanç ve uygulamaları bulunuyordu.²⁰¹ Bu dönemde helal, genel olarak toplum tarafından kabul

¹⁹² Mahmut Kelpetin, “Cahiliye” *Sosyal bilimler ansiklopedisi (A-E)*. (Ankara : TÜBİTAK Bilim Yayınları, 2021), 1/192; Metin Doğan, “Toplumbilimsel Açıdan Cahiliye Paganizminin Karakteristik Özellikleri”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (25 Temmuz 2021), 1086-1120.

¹⁹³ Mustafa Öztürk, “Kur’an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı: Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği (The Historical and Local Context of the Qur’anic Provisions: The Case of Arab Civil Status Law in the Jahiliyyah Period)”, *Birey ve Toplum: Altı Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2(01 Ocak 2011), 43-104.

¹⁹⁴ Süleyman Tülüçü, “«CAHİLİYYE» KELİMESİNİN MANA VE MENŞE’İ”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (30 Haziran 1980), 279-285.; Mustafa Akman, Kur’an’da Cahil Cahiliye Cehalet, Buruc Yayınları, Temmuz 2005: 19-26, 62-87; Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/17-19.

¹⁹⁵ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 42.

¹⁹⁶ Fayda, “Cahiliye”, 7/17-19; Akman, *Kur’an’da Cahil Cahiliye Cehalet*, 32-49.

¹⁹⁷ Ahmed Ağrakça, Duralı Pusmaz, “Cahiliye”, *Şamil İslam ansiklopedisi*. (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1990), 1/269; Fayda, “Cahiliye”, 7/17-19.

¹⁹⁸ Öztürk, “Kur’an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı: Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği”, 43-104; Akman, *Kur’an’da Cahil Cahiliye Cehalet*, 32-49; Hayreddin Karaman, *Başlangıçtan zamanımıza kadar İslam hukuk tarihi*. (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 42-48.

¹⁹⁹ İlgili ayetler için bkz.: Âl-i İmrân 3/154; el-Mâide 5/50; el-Ahzâb 33/33; el-Feth 48/26.

²⁰⁰ M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, (Köksal Yayıncılık), 1/218-225; Akman, *Kur’an’da Cahil Cahiliye Cehalet*, 49-62; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 51-56; Muhammed Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, çev. Ruhi Özcan (Beyan Yayınları, İstanbul, 1999), 57-61.

²⁰¹ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 1/92-111; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 51-56.

edilen ve yasaklanmamış olan şeyleri ifade ediyordu.²⁰² Ancak, İslam'ın gelişiyle birlikte helal terimi daha belirgin ve dini kurallara dayalı bir anlam kazandı.²⁰³

Câhiliye dönemi demografik yapısı içerisinde ayrıcalıklı bir konumu olan din adamları, putlar adına konuşup emretme ve sakındırma görevleri sayesinde, dönemin hukuki yapısında etkin bir şekilde rol oynamışlardır. Onların sahip olduğu haram ve helal kılma yetkisi, insanlar üzerindeki hakları, kendilerine belli bir otorite vermiştir. Cahiliye döneminde helal ve haram konuları, kabilelerin ve toplumun geleneklerine göre belirleniyordu. Dolayısıyla helal sayılan yiyecek ve içecekler, kabilelerin geleneklerine ve inançlarına göre değişiklik gösterebiliyordu.²⁰⁴

Cahiliye Araplarının temel yiyecekleri deve eti, süt, hurma ve sevîk adı verilen kavrulmuş un şeklindeki besinlerden oluşmaktaydı. Hurma en önemli gıdalardan birisiydi bir diğer önemli yiyecek ise arpa unundan yapılan yufka ekmektir.²⁰⁵ En temel içecek olarak su, her zaman helal kabul edilirdi. Hurma, üzüm ve diğer meyvelerden elde edilen fermente olmamış meyve suları da helal kabul edilirdi.

Et tüketiminde özellikle deve, koyun ve keçi eti yaygın olarak tüketiliyordu. Ancak, bu hayvanların belirli ritüellerle kesilmesi gerekiyordu. Süt ve süt ürünleri konusunda ise, deve ve koyun sütü, yoğurt ve peynir gibi süt ürünleri de helal sayılıyordu. Meyve ve sebze olarak, hurma, üzüm, gibi meyveler ve çeşitli sebzeler tüketiliyordu. Buğday, arpa ve diğer tahıllar da helal kabul edilen yiyecekler arasındaydı.²⁰⁶

Ancak, İslam öncesi dönemde bazı yiyecekler, putlara adak olarak sunuldukları için haram sayılabiliyordu.²⁰⁷ İslam'ın gelişiyle birlikte, şirk unsuru bu uygulamalar²⁰⁸ yasaklandı ve helal-haram terimleri daha net bir şekilde tanımlandı ve Kur'an ışığında evrensel kurallar haline getirildi.

Yine cahiliye toplumunda, kan, putların adı anılarak kesilen hayvanlar,²⁰⁹ boğularak, taş vb. şeylerle vurularak, boynuzla vs. toslanarak, yüksekte yuvarlanarak ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanların etleri yenilirdi.²¹⁰ Bu sayılanların tamamı İslam'da yasaklanmıştır.²¹¹

²⁰² Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*. (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1968).1/469-475.

²⁰³ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 114.

²⁰⁴ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4/545,546; Zekerîya, Erkut, "Cahiliye Dönemi Hukukunun Kaynak Nitelikleri". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 215-235; İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 35-40.

²⁰⁵ Mehmet Bölükbaşı, "Cahiliye Devrinde Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/13 (2020), 87-95.; Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, 1/87-92; Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 41,42.

²⁰⁶ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 35,44,47.

²⁰⁷ Bölükbaşı, "Cahiliye Devrinde Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat", 87-95.

²⁰⁸ Ayet örnekleri için bk. *el-En'am* 6/136-141.

²⁰⁹ Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 413,414.

²¹⁰ İmam Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, çev. M. Beşir Eryaysoy, (İstanbul: Buruc Yayınları, 2020), 6/33-36.

²¹¹ *el-Bakara* 2/173; *el-Maide* 5/3.

Bununla beraber Cahiliye toplumunun sosyal hayata dair birçok alanda ve konuda serbest olan eylemlerin birçoğu İslam'ın gelişiyle sınırlandırılmıştır. Örneğin İslam'ın yasakladığı bir tür Cahiliye kumarı olan meysir²¹² bu toplumda sıradan bir fiildi ve hatta çoğu zaman övünülen bir durumdu.²¹³

Araplar haram ayları kabul etmekle beraber bazı gerekçelerle yılın son ayı olan zilhicce ayının bitiminde muharrem ayına girmeden araya bir ay ekler ve bunu helal sayarlardı. Bu uygulamaya *nesi* adı verilmektedir. İslam bu uygulamayı kaldırmıştır.²¹⁴

Düğün, bayram, uğurlama ve karşılama gibi özel günler, toplumun önde gelenlerinin konaklarında düzenlenen ziyafetler ve Cahiliye dönemi Mekke toplumunun eğlence kültürünün vazgeçilmez unsurları olan meyhaneler, İslam öncesi Mekke'de eğlence hayatının temelini oluşturuyordu. Özellikle şarap eşliğinde düzenlenen eğlencelerde, fuhuş amaçlı çalıştırılan müzisyen cariyelerden oluşan müzik gruplarının faaliyetleri, şarabın yasaklanmasıyla birlikte kısıtlanmıştır.²¹⁵

Evlilik konusunda, Cahiliye döneminde, İslam'ın da kabul ettiği aralarında kan bağı olduğu hâlde amca çocukları, dayı çocukları, hala çocukları ve teyze çocukları gibi akrabalar arasında evlilik engeli bulunmamaktadır.²¹⁶

Ayrıca İslam'ın gelişiyle ortadan kaldırılan birçok nikâh çeşidi de cahiliye toplumunda var olan bir durumdu ve uygulanmaktaydı. Kadınların hür ve cariye olarak ikiye ayrıldığı Cahiliye toplumunda, dini bir bağlayıcılığı olmamakla beraber bildiğimiz şekliyle var olan nikâh uygulaması bulunmaktaydı. Bu nikâh türünün yanında, İslam'ın gelişiyle yasaklanan başka nikâh çeşitleri de bulunmaktaydı. Mehir vermemek için kızların karşılıklı değiştirilmesi (şiğar nikâhı), karşılıklı olarak eşleri değiştirme (bedel nikâhı), muta nikâhı (sürelî nikâh), erkeğin eşini başka bir erkeğe sunarak ondan çocuk sahibi olması (istibdada nikâhı), baba öldükten sonra büyük oğlun üvey annesiyle evlenebilmesi (makt nikâhı),²¹⁷ birden fazla erkekle beraberlik (biğa nikâhı) ve iki kız kardeşin aynı anda nikâh altında bulundurulması²¹⁸ bu evlilik türlerine²¹⁹ örnek

²¹² el-maide 5/90.

²¹³ Murat Sarıcık, "Cahiliye Kumarı Meysir", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (1998), 33-64.

²¹⁴ et-Tevbe 9/37.

²¹⁵ Elnure Azizova, "İlk Dönem İslâm Toplumunda Eğlence Hayatı: Cahiliye Dönemi Mekke Ahalisinin Eğlence Hayatı İslâm Toplumuna Neler İntikal Etti, Neler Yasaklandı?", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 36 (2018), 28-33, İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 41,42.

²¹⁶ Adnan Demircan, "Cahiliye ve Hiz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", *Diyanet İlmi Dergi*, (2013), 49(3)/21-42.

²¹⁷ Murat Sarıcık, "Cahiliye Nikahı Mut'a ve Diğer Cahiliye Nikahları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1996), 3/41-73, İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 40.

²¹⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 5/529,530.

²¹⁹ Ayrıca bk. Demircan, "Cahiliye ve Hiz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", 21-42.

verilebilir. Çok eşlilik ve küçük yaşta kızlarla evlilik cahiliye döneminde meşru sayılan evliliklerdendi.²²⁰

Yine kadının dostu olan bir erkek kendisine uğrardı ve çocuk olunca bu çocuk filandır diye ilan eder ve onunla evlenirdi. Kadın bir temizlik döneminde birden fazla erkekle birlikte olur ve doğum yapınca, çocuğu beraber olduğu erkeklerden birine nispet ederdi. Bazı kadınlar evlerinin önüne bayrak dikerler ve sayısız erkekle beraber olurlardı. Kadın hamile kalıp çocuk doğduktan sonra beraber olduğu bütün erkekler toplanır ve çocuk kime benziyorsa ona nispet edilirdi.²²¹

Evlilikte mehir meşru bir uygulamaydı hatta nikah için bir zorunluluktur. İslam ile cahiliye dönemi arasındaki fark, cahiliye döneminde mehir genel olarak veli tarafından alınırken İslam'da evlenen kadına verilmektedir.²²² Cahiliye döneminin bir boşama çeşidi olan, kadının belli bir bedel vererek eşinden boşanmasını ifade eden “hul”, belli şartlar oluştuğunda İslam’ın da tasvib ettiği bir boşama çeşididir.²²³

Cahiliyye kültüründe ganimetlerin yağmalanması ve çalınması meşru bir durumdu. İslam bunları yasaklamıştır. Yemin konusunda Hanifler Allah’a kudretine vs. yemin ederken, müşrikler ise putlara, kurbanlara, adak yerlerine, atalarına vb. şekillerde yemin ederlerdi. İslam Haniflerin yeminlerini meşru saymış müşriklerin yeminlerini ise yasaklamıştır.²²⁴

Câhiliyye kültürü içinde yaşayan insanların da takdire şayan davranışları vardı. “Fedâilü’l-Arab” (Arapların faziletleri) olarak bilinen bu güzel hasletler arasında bağımsızlık ve özgürlüğe düşkünlük, yiğitlik, cesaret, sabır, zayıfı korumak, güçlüye karşı koymak, cömertlik, ahde vefa, misafirperverlik, kendisine sığınanı himaye etmek ve kanaatkârlık gibi özellikler bulunmaktaydı.²²⁵

1.2. Helâl Teriminin Etimolojik Analizi

Çalışmamızın bu bölümünde helal ve haram terimlerinin etimolojik tahlilini yaparak ve yine bu terimlerin ilişkili olduğu bazı terimleri de inceleyerek bu terimlerle olan anlam ilişkilerini ortaya koymaya çalışacağız. Kavram çalışmalarında kelime kökleri hakkında

²²⁰ Öztürk, “Kur’an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı: Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği” 43-104.

²²¹ Muhammed b Abdülkerim eş-Şehristani, *Dinler ve mezhepler tarihi “el-Milel ve’n-Nihal”*. (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 490.

²²² Demircan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, 21-42; Sarıçık, “Cahiliye Nikahı Mut’a ve Diğer Cahiliye Nikahları”, 41-73.

²²³ Öztürk, “Kur’an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı: Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği” 43-104.

²²⁴ Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 350,362-371.

²²⁵ Bölükbaşı, “Cahiliye Devrinde Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat”, 87-95; İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 42; Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, 1/65-72.

yapılacak etimolojik tahlilin, çalışılan kavramın kökeninin ve bu kökten türeyen fiil ve isim yapılarının bilinmesi, çalışılan konuyu izah etmede önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz.

Helal kelimesi, “h-l-l” (ح ل ل) kök harflerinin türevlerinden olan, halle/ حَلَّ fiilinden türemiş mastar/isim bir kelimedir. Sözlük muhtevasına baktığımızda ح ل ل kök harflerinin türevleriyle beraber geniş bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir.²²⁶

Hll (ح ل ل) kökü, birinci, ikinci ve dördüncü bâblardan gelir. Bu kök (ح ل ل) harflerinin sülâsi mücerred bâblarda kullanımı aşağıda verilmiştir.

1. Bâb; حَلَّ-يَحِلُّ / (فَعَلَ-يَفْعُلُ)

Birinci bâbın mazisi (geçmiş zaman kipi) حَلَّ muzarisi (şimdiki ya da gelecek zaman kipi) ise يَحِلُّ şeklinde gelmektedir. Mazi-muzâri meçhul durumu حُلَّ-يُحَلُّ emir sigası ise حُلَّ/أَحْلَلْ şeklindedir. Bu bâbda kullanılıştaki mastar şekli ise (حَلًّا حَلًّا وَحُلُولًا) şeklinde gelir.²²⁷

2. Bâb: حَلَّ-يَحِلُّ / (فَعَلَ-يَفْعُلُ)

İkinci bâbın mazisi (geçmiş zaman kipi) حَلَّ muzarisi (şimdiki hal ya da geniş zaman kipi) ise يَحِلُّ şeklinde gelmektedir. Mazi-muzâri meçhul durumu حُلَّ-يُحَلُّ emir sigası ise حُلَّ/أَحْلَلْ şeklindedir. Bu bâbda kullanılıştaki mastar şekli ise (حَلًّا حَلًّا وَحُلُولًا) şeklinde gelir.²²⁸

4. Bâb; حَلَّ-يَحِلُّ / (فَعَلَ-يَفْعُلُ)

Dördüncü bâbın mazisi (geçmiş zaman kipi) حَلَّ muzarisi (şimdiki hal ya da geniş zaman kipi) ise يَحِلُّ şeklinde gelmektedir. Mazi-muzâri meçhul durumu حُلَّ-يُحَلُّ emir sigası ise حُلَّ/أَحْلَلْ şeklindedir.²²⁹

Hll kökünün aksam-ı seb'a (yedi kısım) içerisinde sahih fiiller kategorisinde, muḍaaf fiil formunda kullanımı vardır. Kök harfleri içerisinde illet harfi (ا / ي / و) bulunmayan fiillere sahih fiil, kök harfleri içerisinde illet harfi bulunmayıp kök harflerinin son iki harfi aynı olan fiillere ise muḍaaf fiil denir.

Muḍaaf fiilin, sülâsi mücerred bâblardan birinci, ikinci ve dördüncü bâblarda kullanımı vardır. Dolayısıyla ح ل ل kök harfleri sülâsi altı bâb içerisinde bu bâblarda kullanılmıştır.

Bu kök (ح ل ل) harflerinin mezîd bâblarda da kullanımı aşağıdaki şekildedir:

1. İf'al Bâbı: Mâzi si أَحْلَلْ muzarisi يُحِلُّ mastarı ise إِحْلَالٌ şeklinde gelir.

²²⁶ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b Muhammed b Mufaddal Ragıb el-İsfahani, *Müfredatu elfazi'l-Kur'an* (Dimaşk-Beyrut: Dârü'l-Kalem-Dârü's-Şamiyye, 2002), 'hll', 251.

²²⁷ Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrrem b Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*. (Beyrut: Dâru Sadır, 1993), "hll", 11/ 163-174; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, (Beyrut: Dar'ul 'Alemlü'l Melayin, 1992), 312-313.

²²⁸ Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, 312-313; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*. (Kahire : Alemü'l-Kütüb, 2008), "hll", 1/547-552.

²²⁹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, "hll", 1/547-552; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, 312-313.

2. Tef'îl Bâbı: Mâzi si حَلَّ muzarisi يُحَلِّلُ mastarı ise تَحْلِيلٌ şeklinde gelir.
3. İnfial Bâbı: Mâzi si اِنْحَلَ muzarisi يُنْحَلُّ mastarı ise اِنْجَالٌ şeklinde gelir.
4. İftial Bâbı: Mâzi si اِحتَلَّ muzarisi يَحْتَلُّ mastarı ise اِحتلالٌ şeklinde gelir.
5. Tefa'ul Bâbı: Mâzi si تَحَلَّلَ muzarisi يَتَحَلَّلُ mastarı ise تَحَلُّلٌ şeklinde gelir.
6. İstif'al Bâbı: Mâzi si اِسْتَحَلَّ muzarisi يَسْتَحِلُّ mastarı ise اِسْتِحْلَالٌ şeklinde gelir.²³⁰

1.2.1. Sözlük Anlamıyla Helâl

Helal kelimesi Sözlükte masdar olarak “mubah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek, haremde veya ihramdan çıkmak” anlamlarına gelir. İsim olarak haramın karşıtıdır. Câiz ve mubah terimleri, bazı farklılıkları olsa da genellikle helâl ile eş anlamlı olarak kullanılır ve dinî literatürde kişinin yapıp yapmamakta özgür olduğu davranışları ifade eder.²³¹

Helal kelimesinin de kendisinden türediği “hl” kökü anlam ve çeşitlilik bakımından önemli zenginliğe sahiptir. Bu kökün kullanıldığı bâbların mastarları ve bu bâblardan türemiş fiil ve isimlerle geniş bir anlam muhtevasına sahiptir. Bu kök, adeta bir kelime hazinesi gibi, farklı anlamlarla doludur.”²³²

Fiilin sülâsi mücerred bâblarda mazi kalıbı/çekimi hep aynıdır. حَلَّ kelimesinin aslı düğümü çözmek anlamındadır.²³³ Kelimenin bu bâblardaki genel kullanımı ve anlamları aşağıda verilmiştir.

Sülâsi Mücerred Bâblar: حَلَّ- يَحُلُّ/يَحُلُّ/يَحُلُّ

Bu kök (ح ل ل) harflerin ilgili bâblardaki anlam muhtevası genel olarak şu şekildedir: Bir düğümü çözmek, bir sorunu halletmek bir problemi çözmek anlamlarında kullanımı vardır.²³⁴ Ayrıca bir yere inmek, konmak, konaklamak, bir şeyi analiz etmek, donmuş bir şeyi eritmek gibi anlamlara gelir.²³⁵ İhramdan çıkmak (ihramda iken kişinin kendisine yasak olan hususlar, helal ve mubah kılınmak), inmek, mubah kılınmak, helal

²³⁰ Hll kökünün etimolojik yapısı ve ilk dönem sözlüklerdeki anlamlarına ilişkin bilgilerin aktarıldığı kaynaklar: İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, “hl”, 11/ 163-174; Halil b. Ahmed, Ebu ‘Abdurrahman el-Ferahidi (h.100-175), Kitabu'l-‘Ayn, (Tah.: Mehdi Mahzumi-İbrahim Samerrai), (Beyrut, tsz.) 3/26-29; Fîrûzâbâdi, el-Kâmûsu'l-Muhîd, Mecdu'd-Din Muhammed b. Ya'kub (h.729-817), el- Hey'etü'l-Misriyyetü'l- ‘Âmme lil-Küttâb, Mısır, 1978, 986,987; ez-Zebidi, Muhammed Murteza el-Huseyni (h.1145-1205), Tacu'l-'Arus min Cevahiri'l-Kamus, Matba'atu Hukumeti'l-Kuveyt, Kuveyt,1975, 28/318-340; İbn Faris, Ebu'l-Huseyn Ahmed (ö.h. 395), Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa, (Tah. 'Abdu's-Salam Muhammed Harun), (Beyrut: Dâru'l Fikr,1989), 2/20-23; İbn Side, Ali b. İsmail (ö.h.458), el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-'Azam fi'l-Luğa, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2000), 2/525-532; Ahmed Muhtar Ömer, Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra, “hl”, 1/547-552; Mes'ud, Cubran, er-Ra'id, 312-313.

²³¹ Kürşat Demirci, “Helâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998),17/173-175.

²³² Demirci, “Helâl”, 17/173-175.

²³³ İsfahânî, *müfredat*, “hl”, 251

²³⁴ İsfahani, *müfredat*, “hl”, 251.

²³⁵ İbn Manzur, “hl”, 11/163-174; ez-Zebidi, 28/318-340.

olmak, borcun hak olması/vakti gelmesi²³⁶ ve hayvanın ayağında sölþüklük/sarkıklık olması anlamlarına da gelmektedir.²³⁷

Mezîd Bâblar:

Bu kök (ح ل ل) harflerinden türemiş mezîd bâblardaki anlamlar ise aşağıda verilmiştir.

İf'al Bâbı: أَحَلَّ - يُحِلُّ - إِحْلَالًا

Bu bâbda ise: Bir şeyi helal kılmak, bir şeyi gerekli kılmak, bir yere kondurmak/ yerleştirmek ihramdan çıkmak, yasakların kalkması, bir şeye ruhsat/izin vermek, sorumluluktan kurtulmak, bir şeyi sağlamlaştırmak, bir şeyin meydana gelmesine sebep olmak, haram aydan çıkıp helal aylara girmek gibi anlamlara gelmektedir.²³⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de hll kökünün fiil olarak en fazla kullanımı if'al bâbından gelmektedir. İf'al bâbından çeşitli kalıplarda yirmi defa kullanılan fiil, helal kelimesinin ıstılahi anlamı olarak, haram kelimesinin zıddı bağlamında helal/mubah kılınmış, yasak olmayan/izin verilmiş anlamında iki ayet bağlam dışı olmak üzere on sekiz ayette bu bağlamda kullanılmıştır.

Tef'îl Bâbı: حَلَّلَ - يُحِلِّلُ - تَحْلِيلًا

Bir şeyi parçalarına ayırmak, tahlil etmek, bir şeyi çözmek, eritmek, istisna veya şartla yeminini bozmak/çözmek, bir şeyi helal kılmak, kefarete ödemek, bir şeyi resmileştirmek, bir şeye izin vermek, helal olduğunu ilan etmek gibi anlamlara gelmektedir.²³⁹

İnfial Bâbı: اِنْحَلَّ - يَنْحَلُّ - اِنْحِلَالًا

Çözölmek, çözünmek, gevşemek, zayıflamak, fesholmak, bütönlüğü bozulmak gibi anlamlar verilmektedir. Düğöümün çözümlmesi, bir meselenin/problemin hallolması, bir yerin/mevkinin boş kalması, âtıl duruma düşmesi anlamlarına da gelir.²⁴⁰

İftial Bâbı: اِحْتَلَّ - يَحْتَلُّ - اِحْتِلَالًا

Bir yere konma, konaklama, ayaklanma, devlete isyan baş kaldırma, karışıklık, bozukluk, bir yeri zorla ele geçirme, işgal etme gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca bir

²³⁶ Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, 312-313.

²³⁷ Mevlüt Sarı, *Arapça-Türkçe lûgat = el-Mevarid*. (İstanbul: Bahar Yayınevi, 1980), 336-338.

²³⁸ ez-Zebidi, *Tacu'l-'Arus*, 28/318-340; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, 29; Serdar, Mutçalı, *el-Mu'cem*; *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, "hll", 188-190.

²³⁹ ez-Zebidi, *Tacu'l-'Arus*, 28/318-340; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, 312-313; Mutçalı, *el-Mu'cem*; *Arapça-Türkçe Sözlük*, "hll", 188-190, Sarı, *Arapça-Türkçe lûgat = el-Mevarid*, 336-338.

²⁴⁰ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lûgati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, "hll", 1/547-552; Mutçalı, *el-Mu'cem*; *Arapça-Türkçe Sözlük*, "hll", 188-190, Sarı, *Arapça-Türkçe lûgat = el-Mevarid*, 336-338; Abdullah Yeğün vd., *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik büyük lûgat*. (İstanbul: Türdav, 1999), "inhilal", 442, "münhal", 705.

devletin başka bir devletin topraklarına veya bir kısmına zorla el koyması manasına da gelir.²⁴¹

Tefa'ul Bâbı: تَحَلَّل - يَتَحَلَّل - تَحَلُّل

Ayrılmış/ayrıştırılmış/parçalanmış, etin/cesedin çürümesi, yeminden istisna yapmak, kurtulmak, bir bütünden ayrılmak, parçalanmak anlamındadır. Bir şeye/yere bağımlılıktan kurtulmak, değerlerden gene geleneklerden kopmak gibi anlamlara da gelmektedir.²⁴²

İstif'al Bâbı: اِسْتَحْلَل - يَسْتَحِلُّ - اِسْتِحْلَال

Bir şeyi yasal/helal sayma, helal kılma bir şeyi kendisine helal olmasını isteme, helalleşmek, helalleşmeyi istemek, bir şeyin helal olduğunu düşünmek ve ona el koymak anlamlarına gelmektedir.²⁴³

Yukarıda bu kök hll (ح ل ل) harflerinden türemiş fiil ve mastarlarının ilgili bâblarda kullanımları ve genel olarak ihtiva ettikleri anlamları aktarılmıştır. Yine bu kök harflerden türemiş birtakım isim türleri ve bazı mastarlar ve anlamları aşağıda verilmiştir.

Hulûl (حُلُول): Gelme, gelip çatma, girme, yerine geçme, durma, borcun vadesinin dolması veya borcun ödenmesi gerekliliği, bir yere inmek veya yerleşmek anlamına gelir. Hall (حَلّ): Çözme, çözümlenme, karmaşık bir meseleyi çözmek halletmek, düğümü çözmek; eritmek' anlamlarını taşır. Hill (حِلّ) Helal, yapılmasında bir sakınca, günah olmayan anlamlarına gelir. Helâl (حَلَال): Dini kurallara aykırı olmayan, dinî bakımdan serbest olan, haram karşıtı, nikâhlı eş anlamlarına gelmektedir. Halîl (حَلِيل): Sadık, samimi dost, oda arkadaşı, eş anlamlarını taşır. Halile (حَالِيلَة): Zevce, eş, anlamlarını taşır. Hulle (حُلَّة): İyi kaliteli elbise, takım elbise, resmi elbise, kadın, silah, astarlık kumaş mânalarına gelir. Mahall (مَحَلّ): Yer, mekân, iş yeri, ikametgâh anlamlarını taşır. Mahalle (مَحَلَّة): Durak, konaklama yeri, bölge, şehir veya büyük bir yerleşim yerinin, yönetim bakımından ayrıldığı, belli bölgelerden ve insan topluluklarından oluşan küçük yerleşim yeri anlamlarına gelir. Mahlûl (مَحْلُول): Hallolmuş, çözülmüş, dağılmış gibi anlamlara gelir. İhlîl (إِحْلِيل): Erkeğin idrar yolu, kadınlarda memeden sütün aktığı yer anlamlarını taşımaktadır. Tahlîl (تَحْلِيل): Çözümleme, analiz, ayrıştırma, inceleme, tahlil etme, teste tabi tutma anlamlarına gelir. Herhangi bir maddenin miktarını ve seviyesini tespit etme, analiz etme demektir. Muhallil (مُحَلِّل): Eriten, analiz eden tahlil eden anlamlarını taşır.

²⁴¹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabîyyeti'l-muâsıra*, "hll", 1/547-552; Mutçalı, *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, "hll", 188-190, Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, 336-338; Abdullah Yeğin vd. *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik büyük lügat*, "ihtilal", 422.

²⁴² Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabîyyeti'l-muâsıra*, "hll", 1/547-552; Mutçalı, *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, "hll", 188-190, Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, 336-338.

²⁴³ Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, 312-313; Mutçalı, *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, "hll", 188-190; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, 336-338; Abdullah Yeğin vd. *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik büyük lügat*, "istihlal", 462.

Muhallel (مُحَلَّل): Helal kılınmış, analiz edilen şey anlamına gelir. İhlâl (إِخْلَال): Helal kılmak, kondurmak, yerleştirmek. Tahallül (تَحَلُّل): Hallolmak, çözülme, ayrılma, ilişkisi kesilmek, eczası birbirinden ayrılmak. Mütehallil (مُتَحَلِّل): Erimiş, çözülmüş. İnihilâl (إِنْجِلَال): Dağılma, bölünme, parçalanma. Münhal (مُنْحَل) boş, meşguliyesiz, zayıf, güçsüz, dağılmış, işsiz. İhtilâl (إِحْتِلَال): Köklü değişim, ayaklanma, devlete isyan, bozukluk, karışıklık. İstihlâl (اِسْتِخْلَال): Helal saymak, helalleşmeyi istemek mânalarını taşır.²⁴⁴

1.2.2. Istilahî Manasıyla Helâl

Helâl kelimesi türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de elli bir yerde geçmektedir.²⁴⁵ Bu âyetlerde kelimenin hem sözlük hem de terim anlamında kullanıldığı görülür. Bunlar arasında “çözmek”, “ihramdan çıkmak”, “inmek”, “çıkma”, “mubah ve serbest olmak”, “helâl kılmak” gibi mânalar sayılabilir.²⁴⁶

Helal kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de genel olarak bağlamında kullanılmakla beraber, iyi, güzel, hoş giden, nefsin sevdiği şey anlamlarında da kullanılmıştır.²⁴⁷ Fahreddin Râzî de (ö. 606/1210) Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlardan hareketle “helâli” kendisinden, mahzurluk düğümü çözülen “mubah” olan şeklinde ele almış, kelimenin aslının da, “akd” (dügümlemek) kelimesinin zıddı olan “hail” (çözmek) manasından geldiğini belirtmiştir.²⁴⁸ Kurtubî'ye (ö. 671/1273) göre de helaller; temiz, tüketilmesi günah olmayan şeylerdir.²⁴⁹ “Cürcânî (ö. 531/1137), helâl terimini, yapılması durumunda herhangi bir ceza gerektirmeyen ve şâriin yapılmasına izin verdiği her şey olarak tanımlar.²⁵⁰ Bu tanım, helâl olanın sınırlarını belirlerken, aynı zamanda bireylere geniş bir özgürlük alanı sunmaktadır. Müfredât'ta ise helal kavramı: zararsız yiyecekler, besmele ile kesilen hayvanlar ve kirlenmemiş topraklar şeklinde tanıtılmıştır.²⁵¹ Yapılan tanımları genellemek gerekirse dini terminolojide, helâl kavramı ‘dinen izin verilen ve serbest olan’ anlamına gelirken, haram kavramı ‘dinen yasaklanmış olan’ olarak tanımlanmıştır.²⁵²

²⁴⁴ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, “hl”, 1/547-552; Mutçalı, *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, “hl”, 188-190, Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, 336-338; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, 29, 312-313; *el-Mu'cemü'l-vasit*, “hl”, 193, 194.

²⁴⁵ Muhammed F. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfreh li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: el-Mektebetü'l İslâmiyye, 1982), 215-216.

²⁴⁶ Koca, “Helâl (Fıkıh)”, 17/175-178.

²⁴⁷ İlgili âyetler için bk. el-Bakara 2/168, 172, 267; el-Mâide 5/87, 88; el-A'râf 7/32.

²⁴⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 4/198.

²⁴⁹ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (thk. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut: Dâru'l-Fikr (t.y.), 1/408.

²⁵⁰ el-Cürcani, *et-Ta'rifat*, 92.

²⁵¹ Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 251, 252.

²⁵² Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Remzü'l-hakâik* (Beyrut: (yyy), 2004), 2/372.

Kur’ân-ı Kerîm’den ve müfessirlerin yorumlarından anlaşıldığı üzere Helal, insanın fitratına uygun ve faydalı olan şeyleri ifade ederken, haram ise yaradılışa aykırı ve zararlı olanları belirtir. Kur’ân’da helal terimi, çoğu zaman temiz anlamına gelen tayyib ile birlikte anılır ve çeşitli ayetlerde müminlerin helal ve temiz olanları tercih etmeleri emredilir. Helal mubâh sınırında sona erer ondan sonra mekruh ve haram gelir.²⁵³ Helal, fitrata uygun ve insan için faydalı olandır. Haram ise fitrata uygun olmayan ve zararlı olandır.

İslam’a göre, yapılması, yenilip içilmesi veya söylenmesi yasaklanmamış her şey ‘helâl’ olarak kabul edilir.²⁵⁴ Helâl terimi, yapılmasında herhangi bir sakınca bulunmayan tüm işleri kapsar ve bu açıdan mubahtan daha geniş bir anlam taşır. Hatta bazı helâl işler, kişiye sevap kazandırabilir. ‘Mubah’ ve ‘câiz’ terimleri de ‘helâl’ yerine kullanılabilir.²⁵⁵ Mubah, yapılması veya yapılmaması durumunda sevap ya da günah getirmeyen işleri ifade ederken, câiz de mubah ile aynı anlamdadır.²⁵⁶

1.2.3. Helâl Teriminin Kur’ân’da Fiil Halinde Kullanımı

Bu kök (ح ل ل) kelimenin, Kur’ân-ı Kerim’de fiil olarak kullanımında, muḍaaf fiilin, sülâsi mücerred bâblardan birinci ve ikinci bâblarda kullanımı vardır. Mazi, muzâri ve emir kiplerinde on dört defa geçmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de bu bâblarda kullanılan fiillerin tamamı malum (etken) kalıpta kullanılmıştır, meḥsul (edilgen) halde kullanımı yoktur.

1. Bâb; حَلَّ-يَحُلُّ / حَلَّ-يَحُلُّ

a) Fiil, mazi (geçmiş zaman), cemi (çoğul) müzekker (eril) muhatap (2. Şahıs), malum/etken halde ve *ihramdan çıkmak* anlamında kullanılmıştır.

حَلَلْتُمْ ...*ihramdan çıktığınız...*,²⁶ anlamında kullanılan kelime bu haliyle Kur’ân-ı Kerim’de bir defa kullanılmıştır.

Kelime muḍaaf fiil olduğu için mazi çekiminde, cemi müennes ḡaibe formundan itibaren idḡam çözülür. Ayrıca birinci bâbda da ikinci bâbda da idḡam fetha ile çözülür. Dolayısıyla fiil birinci veya ikinci bâbdan gelmiş olabilir.

b) Fiil, muzâri (geniş/şimdiki zaman), müfred (tekil), müennes (dişil), ḡaibe (3. Şahıs), malum/etken halde ve *konmak* anlamında kullanılmıştır.

²⁵³ Hayreddin Karaman, *Helaller ve Haramlar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 14.

²⁵⁴ Cürçani, *et-Ta’rifat*, 92.

²⁵⁵ Çayiroğlu, “Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler”, 597-633; Demirci, “Helâl”, 17/173-175.

²⁵⁶ İbrahim Kâfi Dönmez, “Mubah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/339-343; Ali Bardakoğlu, “caiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/27-28;

تَحُلُّ ...konar /iner...,²⁵⁷ şeklinde geçen kelime bu haliyle Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.

c) Fiil, emir kipi müfred (tekil), müzekker (eril) muhatab (ikinci şahıs) ve harfî atıf (bağlaç) halinde *çözmek* anlamında kullanılmıştır.

وَاحْلُلْ ...ve çöz...,²⁵⁸ anlamında kullanılan kelime bu haliyle Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.

2. Bâb; حَلَّ - يَحُلُّ / (فَعَلَ-يُفْعِلُ)

a) Fiil, muzâri (geniş/şimdiki zaman), müfred (tekil), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs), malum/etken halde, *helal* ve *inmek/ konmak* anlamında kullanılmıştır.

Fiilin bu izaha karşılık gelen kullanımı dokuz defa geçmektedir. Fiil dört ayette, *helal* anlamında kullanılmış beş ayette ise *inmek/ konmak* anlamında kullanılmıştır.

يَحُلُّ ...*helal olmaz/helal değildir*...,²⁵⁹ anlamlarını veren kelime ayetlerde aynı kalıp ve aynı anlamda kullanılmıştır. Mevzu bahis dört ayette de kelimenin başında nefî (olumsuzluk) edatı (لا) geldiği için anlamı olumsuz yapmıştır.

يَحُلُّ ...*ineceğini*..., anlamındaki iki ayette²⁶⁰ ise kelimenin kullanımı aynı olmakla beraber anlam farklıdır. Azabın '*inmesi/ konması*' anlamında kullanılmışlardır.

Başka bir ayette²⁶¹ iki defa kullanılan fiil, aslen يَحُلُّ olmakla beraber, birincisinde فَيَحُلُّ şeklinde gelmiş ve son harekesi değişmiştir. Bunun nedeni fiilin başına gelen sebep eki olan (ف) harfidir. Aynı ayette kullanılan ikinci fiil ise يَحُلُّ şeklinde gelmiştir. Burada ise fiilin önüne şart edatı مِنْ gelmiş ve fiili cezmetmiş ve muḍaaf fiil olması hasebiyle de idğam çözülmüştür. Bu iki kelimedede de *inmek/konmak* anlamı vardır. Bir diğer ayette²⁶² de benzer bir durum söz konusudur. Bu ayette ise fiilin başına mastar harfî اَنْ gelerek fiilin son harekesini değiştirmiştir. Bu kelimedede de *inmek/konmak* anlamı vardır.

b) Fiil, muzâri (geniş/şimdiki zaman), müfred (tekil), müennes (dişil), ğaibe (3. Şahıs), malum/etken halde ve *helal* anlamında kullanılmıştır.

تَحِلُّ ...*helal olmaz/helal değildir*...,²⁶³ anlamındaki bu ayette de kelimenin başında nefî (olumsuzluk) edatı (لا) geldiği için anlamı olumsuz yapmıştır. Kelime bu haliyle Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.

c) Fiil, muzâri (geniş/şimdiki zaman), cemi(çoğul), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs), malum/etken halde ve *helal* bağlamında kullanılmıştır.

²⁵⁷ er-Ra'd 13/31.

²⁵⁸ Tâhâ 20/27.

²⁵⁹ el-Bakara 2/228, 229; en-Nisa 4/19; el-Ahzâb 33/52.

²⁶⁰ Hud 11/39; ez-Zümer 39/40.

²⁶¹ Tâhâ 20/81.

²⁶² Tâhâ 20/86.

²⁶³ el-Bakara 2/230.

يَحْلُونَ ...helal olmaz/helal değildir...,²⁶⁴ anlamında kullanılan bu kelime bu haliyle Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.

Sülâsi Mezîd Bâblar:

1. İf'al Bâbı: أَحَلَّ – يُحِلُّ

Helal ve mubah kılmak, ikamet etmek, konaklatmak, indirmek anlamlarında kullanılmıştır.

Bu kök (ح ل ل) kelimenin, Kur'ân-ı Kerim'de muḍaaf fiilin, sülâsi mezîd bâblardan if'al bâbında kullanımı vardır. Mazi, muzâri, ve malum, meçhul formlarında yirmi defa geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de bu bâbda kullanılan fiiller, malum/ etken ve meçhul/ edilgen kalıpta kullanılmıştır. Bu kullanımlar aşağıdaki şekilde kategorize edilmiştir.

a) Fiil, أَحَلَّ mazi (geçmiş zaman) ve malum kipi

1. Fiil, أَحَلَّ mazi (geçmiş zaman), müfred (tekil), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) ve malum/etken halde ve 'helal kılmak' anlamında kullanılan bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de üç defa geçmektedir.

أَحَلَّ...helal kılmıştır, helal kıldı ve helal kıldıgı...,²⁶⁵

2. Fiil, mazi (geçmiş zaman), müfred (tekil), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) ve malum/etken halde ve 'kondurmak' anlamında kullanılan bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.

أَحَلَّنَا ...bizi kondurdu/yerleştirdi...,²⁶⁶ Bu kelimedeki نَا eki kelimenin aslından değil, muttasıl/bitişik zamirdir.

3. Fiil, mazi (geçmiş zaman), nefis-i mütekellim meal ğayr ve malum/etken halde ve 'helal kılmak' anlamında kullanılan bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.

أَحَلَّلْنَا ...helal kıldık...,²⁶⁷ şeklinde gelen kelime muḍaaf fiil olduğu için mazi çekiminde, cemi müennes ğaibe formundan itibaren idğam çözülür. Dolayısıyla bu kelimede de aynı durum söz konusudur.

4. Fiil, mazi (geçmiş zaman), cemi(çoğul), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) ve malum/etken halde ve 'kondurmak' anlamında kullanılan bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.

وَأَحْلَوْا ...konduranları/ sürükleyenleri...,²⁶⁸ anlamlarında kullanılan bu kelimede و harfi kelimenin aslından değil bağlaçtır.

²⁶⁴ el-Mümtehine 60/10.

²⁶⁵ el-Bakara 2/275; el-Mâide 5/87; et-Tahrîm 66/1.

²⁶⁶ Fâtır 35/35.

²⁶⁷ el-Ahzâb 33/50.

²⁶⁸ İbrâhîm 14/28.

b) Fiil, يُجِلُّ muzâri (geniş/şimdiki zaman) ve malum kipi

1. Fiil, muzari (geniş/şimdiki zaman), müfred (tekil), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) ve malum/etken halde ve ‘helal kılmak’ anlamında kullanılan bu kelime Kur’ân-ı Kerim’de bir defa geçmektedir.

يُجِلُّ ...helal kılar...,²⁶⁹ anlamında kullanılmıştır.

2. Fiil, muzâri (geniş/şimdiki zaman), cemi(çoğul), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) ve malum/etken halde ve ‘Helal saymak, helal kılmak’ anlamında kullanılan bu kelime bu haliyle Kur’ân-ı Kerim’de bir ayette iki defa geçmektedir.²⁷⁰

يُجِلُّوهُ ...onu helal sayarlar..., anlamındaki bu kelimede ه harfi kelimenin aslından değil zamirdir.

فَيَجِلُّوْا ...helal yapsınlar, helal kılmak için..., anlamındaki bu kelimede ise ف harfi kelimenin aslından değil bağlaçtır.

3. Fiil, muzâri (geniş/şimdiki zaman), cemi(çoğul), müzekker (eril), muhatab (ikinci şahıs) ve malum/etken halde ve saygısızlık anlamında kullanılan bu kelime Kur’ân-ı Kerim’de bir defa geçmektedir.

لَا تُجِلُّوْا ...saygısızlık etmeyin...²⁷¹ Bu ayette geçen fiil, başına gelen nefi edatı لَا sebebiyle olumsuz manada, ‘saygısızlık etmeyin’ anlamında kullanılmıştır.

4. Fiil, muzâri (geniş/şimdiki zaman), nefis-i mütekellim vahde ve malum/etken halde ve ‘helal kılmak’ anlamında kullanılan bu kelime Kur’ân-ı Kerim’de bir defa geçmektedir.

لَا يُجِلُّ ...helal kılmak için...,²⁷² anlamındaki bu kelimede ه harfi kelimenin aslından değil, ta’lîl (sebeb) edatıdır.

c) Fiil, أَجَلَ mazi (geçmiş zaman) ve meçhul/edilgen kipi

1. Fiil, أَجَلَ mazi (geçmiş zaman), müfred (tekil), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) formunda, meçhul/edilgen halde ve ‘helal kılınmak’ anlamında kullanılan bu kelime Kur’ân-ı Kerim’de beş ayette altı defa geçmektedir.

أَجَلَ ...helal kılındı... Fiil bu kalıpta ve aynı anlamda, ayetlerde²⁷³ geçmektedir. Maide Suresi dördüncü ayette iki defa geçmektedir.

2. Fiil mazi (geçmiş zaman), müfred (tekil), müennes (dişil) ğaibe (3. Şahıs) formunda, meçhul/edilgen halde ve ‘helal kılınmak’ anlamında kullanılan bu kelime Kur’ân-ı Kerim’de üç defa geçmektedir.²⁷⁴

²⁶⁹ el-A‘râf 7/157.

²⁷⁰ et-Tevbe 9/37.

²⁷¹ el-Mâide 5/2.

²⁷² Âl-i İmrân 3/50.

²⁷³ el-Bakara 2/187; en-Nisa 4/24; el-Maide 5/4,5,96.

²⁷⁴ en-Nisa 4/160; el-Maide 5/1; el-Hac 22/30.

أُجِلَّتْ ...helal kılındı, kılınmıştır... Fiil bu kalıpta ve aynı anlamda, ayetlerde geçmektedir.

2. Tef'il Bâbı: حَلَّلَ - يُحَلِّلُ

Bu kök (ح ل ل) kelimenin, Kur'an-ı Kerim'de muḍaaf fiilin, sülâsi mezîd bâblardan tef'il bâbında kullanımı vardır.

تَحَلَّلَ 'çözmek' anlamındaki kelime حَلَّلَ kökünden mastar (isim fiil) olarak gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'de sadece bir ayette²⁷⁵ geçmektedir.

1.2.4. Kur'an'da Helâl Teriminin İsim Formları

Hll kökü Kur'an-ı Kerim'de farklı isim kalıplarında kullanılmıştır. Bunlar aşağıdaki şekildedir.

1. Mastar: حَلَّلَ kelimesi Kur'an-ı Kerim'de başka kalıplarda gelse de genellikle bu şekilde mastar kalıbında gelmiş ve yine lügat manasından ziyade ıstılahi mana olan haramın karşıtı helal olarak kullanılmıştır. Helal حلال kelimesi Kur'an-ı Kerim'de altı yerde kullanılmıştır. Bu kullanıma örnek olarak aşağıdaki ayeti vermemiz mümkündür. Zira helal kelimesi bu ayette bizzat mastar olarak ve bağlamında kullanılmıştır.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ.

'Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.'²⁷⁶

Kelime bu bağlamda ve anlamda Kur'an-ı Kerim'de beş ayette²⁷⁷ daha kullanılmıştır.

Yine mastar olarak hill حَلَّلَ kelimesi Kur'an-ı Kerim'de helal bağlamında dört yerde geçmektedir.²⁷⁸ Aşağıda örnek olarak verilen ayette kelime iki defa geçmektedir.

...وَطَعَامَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّلَ لَكُمْ وَطَعَامَكُمْ حَلَّلَ لَهُمْ...

“...Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir...”²⁷⁹

2. Cemi mükesser: Kırık çoğul olarak حَلِيلَةٌ kelimesinin çoğulu olan حَلَالٌ kelimesini örnek olarak verebiliriz. Hll (mubah olan, yasak olmayan) kökünden türetilen حليلة kelimesi, zevce (hanım, eş) manasındadır. Çoğul olan حلائل ise, eşler manasına gelmekte

²⁷⁵ et-Tahrim 66/2.

²⁷⁶ Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/168.

²⁷⁷ el-Mâide 5/88; el-Enfâl 8/69; Yûnus 10/59; en-Nahl16/114,116.

²⁷⁸ el-Mümtehine 60/10; el-Beled 90/2.

²⁷⁹ el-Mâide 5/5.

ve Kur’ân-ı Kerim’de sadece bir ayette geçmektedir. Bu kelime aşağıdaki ayette bizzat kuralında ve bağlamında kullanılmıştır.

...وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ...

...Öz oğullarınızın eşleri...²⁸⁰ Bir bölümünü aktardığımız ayette, evlenilmesi haram olan zümreler sayılmaktadır. Bunlardan bir tanesi de oğulların eşleridir. Ayette geçen eşler حَلَائِلُ kelimesi ile ifade edilmiştir.

3. İsmi fail: İfa’l bâbının ismi faili olan مُحِلٌّ (helal kılan) kelimesinin çoğulu olarak karşımıza çıkan محلون kelimesi konumuza örnek olmaktadır. Kelime aşağıda örneğini verdiğimiz ayette bizzat kalıbında ve konumuz bağlamındaki anlamında kullanılmıştır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ .

“Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin. İhramda bulunduğunuz sırada avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, size bildirilecek olanlar dışındaki “en’âm” denen hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır. Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder.”²⁸¹

Kelime ayette müminlere yönelik olarak ihramlı iken avlanmayı helal saymamak şartını bildirirken kullanılmıştır. Muzaafun ileyh olarak cer halinde bulunan ve ayrıca muzaaf olduğu içinde nun harfî düşen bu kelime önümüze مُحِلِّي şeklinde çıkmaktadır.

4. Yer mekân ismi: İkamet edilen yer anlamına gelen bu kelime مَجْلَهُ Kur’ân-ı Kerim’de varılacak yer anlamında üç defa aynı bağlamda kullanılmıştır.²⁸²

1.3. Helâl Terimiyle Yakın Anlamlı Sözcükler

Kur’ân-ı Kerim’de geçen, helal ve haram terimleriyle yakın anlamlı ve hatta zaman zaman helal veya haram kelimeleriyle aynı anlamda kullanılması dolayısıyla eş anlamlı olarak da ifade edebileceğimiz kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimeler Kur’ân-ı Kerim’de konumuzla alakalı olarak, bağlam dışı kullanımları da olmakla beraber çalışma konumuz olan helal-haram terimleriyle aynı bağlam içerisinde kullanıldıkları görülmektedir.

Konumuz, Kur’ân’da helal-haram terimleri olması sebebiyle, Kur’ân-ı Kerim’de geçen, helal ve haram terimleriyle yakın anlam ve bağlam içerisinde²⁸³ olan kelimelerin tahlillerini yapıp, kelimeler arası anlam ilişkilerini ortaya koyarak devam etmemizin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

²⁸⁰ en-Nisa 4/23.

²⁸¹ el-Maide 5/1.

²⁸² el- Bakara 2/196; el-Hacc 22/ 33; el-Fetih 48/25.

²⁸³ Cemal Çakır, “Anlamın Bağlam Açısından İncelenmesi: Kökanlambilim ve Artanlambilim”. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 24/3 (Eylül 2004).

Kur'ân-ı Kerim'de helal terimiyle yakın anlamli olarak kullanılan kelimeler, tayyib, birr ve rızk terimleridir.

1.3.1. Tayyib

Bir Kur'ân terimi olarak ele aldığımız tayyib kelimesi, 'tyb' (ط ي ب) kökünden türemiş olup, türevleriyle beraber geniş bir kullanım alanına sahiptir. Kelime kökeni itibariyle; "fitratın hoşlandığı, insan nefsinin lezzetli bulduğu, iyi, güzel, hoş, temiz,²⁸⁴ bağışlamak, helal, makbul, neşeli, mukaddes, candan, sağlıklı güzel söz, verimli temiz toprak, iffetli kadın, güvenli şehir, güzel koku, lezzetli yemek, temiz su, asil aile, meşrû kazanç" ve daha başka anlamlarda kullanımı vardır. Yine kelime sıfat olarak kullanıldığında bağlamına göre verimli, meşru, iffetli, namuslu, asil ve güvenli gibi anlamlarda kullanılmıştır.²⁸⁵

Kelimenin sıfat olarak kullanımında Tehânevî, "tayyib" kelimesinin Allah'a, kula ve mala sıfat olarak kullanımıyla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır: "Tayyib" Allah'a sıfat olarak kullanıldığında, "her türlü eksiklikten ve kusurdan uzak" anlamına gelir. Kula sıfat olarak kullanıldığında, "kötü ahlaktan ve çirkin davranışlardan arınmış, iyi davranışlarda bulunan kişi" anlamını taşır. Mala sıfat olarak kullanıldığında ise, "en kaliteli ve helal mal" anlamına gelir.²⁸⁶

Râgıb el-İsfahânî'ye göre: "Tayyib" kelimesi: duyuların ve nefsin hoşuna giden, lezzetli bulduğu şey anlamına gelir. Dini bağlamda ise, "tayyib yiyecek" caiz olan yerden ve caiz yollarla elde edilen gıdayı ifade eder. Bu tür yiyecekler hem şimdi hem de gelecekte temiz ve hoş olarak kabul edilir, pis veya kötü olmaz. Ancak, caiz olmayan yollarla elde edilen yiyecekler, şu an hoş görünse bile gelecekte hoş karşılanmaz. Yine İsfahânî, bazı ayetleri²⁸⁷ örnek vererek, insanlardan طَيِّب olanları; cehâlet ve fıskın pisliğinden ve çirkin amellerden arınıp ilim, iman ve güzel amellerle süslenenler olarak açıklamaktadır.²⁸⁸

Kur'ân-ı Kerim'de fiil, isim ve sıfat olarak kullanılan bu kelime elli yerde geçmektedir.²⁸⁹ Tekil-çoğul, müzekker-müennes formlarda kullanımı vardır. Ayrıca kavram, ayetlerde somut-soyut, gerçek ve mecazi anlamlarda ve geçtiği bütün ayetlerde olumlu anlamda kullanılmıştır. Tayyib terimi Kur'ân-ı Kerim'de, helal terimi ile yakın

²⁸⁴ Âdem Yerinde, "Tayyib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/196-197.

²⁸⁵ Zebîdî, Tacu'l-'Arus, "tyb", 3/281-291; Râgıb İsfahânî, *Müfredat*, "tyb" 527,528.; İbn Manzûr, "tyb", 1/563-568.

²⁸⁶ Muhammed Alâ b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfû istilâhâtî l-fünûn ve l-ulûm* (nşr. Ali Dahrûc - Abdullah Hâlidî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 2/1143.

²⁸⁷ Âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/38; el-Enfâl 8/37; en-Nahl 16/32; ez-Zümer 39/73.

²⁸⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat*, "tyb", 527,528.

²⁸⁹ Abdalbaki, Mu'cem el-Mufehres, "tyb", 432,433.

ilişki içerisinde olan bir terimdir. Habîs (الْحَبِيثُ) (kötü, pis, iğrenç ve zararlı şey) kelimesinin zıddı olarak kullanılan bu kavram, helal-haram örneğinde olduğu gibi habîs ile karşılıklı zıt kutuplu (tayyib-habîs) kavramlardır. Çalışmamızda müstakil başlıklar altında yer verdiğimiz bu kavramlar (helal-haram, tayyib-habîs) birbirleriyle sürekli temas halindedirler.

Bu terimlerin dördünün de aynı ayet içerisinde bir arada kullanımını aşağıdaki ayette görmemiz mümkündür:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ
عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ
وَعَزَّزُوا وَتَصَرُّوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ۙ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.

“...Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar...”²⁹⁰

Ayette Hz. Muhammed'in Tevrat ve İncil ehline yönelik olarak birtakım düzenlemeler getirdiğinden bahsetmekte ve bu düzenlemeler içerisinde, onlara temiz şeyleri helal pis şeyleri de haram kılar ifadesi bulunmaktadır.

Bu ayette geçen *temiz* (tayyibat) ve *pis* (habais) kelimelerine ulema tarafından farklı yorumlar yapılmıştır. Kimileri anlamı geniş tutarak, “zararı bulunmayan, insanı tiksindiremeyen ve dinin helal kıldığı şeyler *temiz* ve zararlı veya tiksinti verici olan, dinin haram kıldığı şeyler *pis* demişler,”²⁹¹ kimi müfessirler ise kelimelere hususi anlam vererek ‘temiz’ kelimesine *helal olan etler ve yağlar* olarak, *pis* kelimesini ise *leş, kan ve domuz etine* indirgeyerek²⁹² tahsis etmiştir.

Bu terimlerin birbiriyle ilişkisi, bazen birinin varlığı diğerinin yokluğuna delildir denilebilir. Bir şeyin helal olması onun haram olmadığına delildir. Bir şey özünde temiz ise pis olmadığı anlamına gelir, dolayısıyla helal olma ihtimali vardır, yani bir şeyin helal hükmünü alabilmesi için temiz olması ön şarttır,²⁹³ hükmi olarak da bir engeli yoksa helaldir. Bir şeyin hükmü haram ise ya özünde pistir veya temiz olmakla beraber helal olmasına engel bir durum vardır.²⁹⁴

Tayyib terimi konumuz bağlamı dışında Kur’ân-ı Kerim’de farklı bağlamlarda ve anlamlarda da kullanılmıştır.

²⁹⁰ el-A’râf 7/157.

²⁹¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 2/601-607.

²⁹² Ebü’l-Hasan Mukatil b Süleyman b Beşir el-Ezdî, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*. (Beyrut : Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 1/418.

²⁹³ el-Mâide 5/4, 87,88; el-A’râf 732./157.

²⁹⁴ Fatih Orum, “Tayyib Ve Habîs Kavramları Çerçevesinde Kur’ân-ı Kerim’de Rasulullah’ın Helal-Haram Belirleme Yetkisine Dair Ayetlerin Hukuki Tahlili”, *Kalemname* 3/6 (26 Aralık 2018), 166-233; Çayıroğlu, “Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler”, 597-633.

a. Güzellik, mutluluk vaadi anlamında (طُوبَى) kullanılmıştır. Bağlam dışı olarak mutluluk anlamında bu kelimenin kullanımı ayetlerle ifade edilmiştir. Örneğin bir ayette Müminlere yönelik olarak iman edip hayırlı işler yapanlara mutluluk övgüsü ve varılacak güzel yurt vaadi vardır.²⁹⁵ Tûbâ kelimesi, sözlükte “cennet, bahçe, güzellik, hayır, şeref ve gıpta” gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁶ İsim olarak, cennetin isimlerinden bir tanesi yahut cennette bir ağacın adını ifade ettiğini söyleyenler vardır.²⁹⁷

b. Güzel, toprağı verimli, elverişli memleket;

Kur’ân-ı Kerim’de bu anlamı ifade eder şekilde, güzel memleketin bitkisi Allah’ın izniyle güzel çıktığı kötü olandan ise faydasız üründen başka bir şey çıkmadığı beyan edilmektedir.²⁹⁸

Sebe halkının yaşadıkları beldenin ve oradaki nimetlerin güzelliğine vurgu yaparak bu nimetlerden faydalanmaları ve bunun karşılığında bu nimetleri onlara veren ve kendisi de güzel olan Allah’a şükretmeleri gerektiğini ifade eden ayette²⁹⁹ bu anlamda kullanılmıştır.

c. Ahirete yönelik, cennet nimetleri olan güzel meskenler, köşkler (وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً); kelimenin bu bağlamda kullanımı ayetlerde mevcuttur. Ayetlerde belirtildiği üzere iman eden erkek ve kadınlara vaad edilenler belirtilirken bunlardan birisi de adn³⁰⁰ cennetlerindeki çok güzel köşkler olduğu vaadidir. Dolayısıyla kelime bu bağlamda ayetlerde ifade edilmiştir.³⁰¹

d. Temiz, hayırlı bir nesil (ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً); bu ifadeyi Kur’ân-ı Kerim’de Zekeriya a.s. Allah’a dua ederken, kendisine temiz bir nesil bahşetmesini isterken kullandığını görmekteyiz.³⁰²

e. Güzel, tatlı, uygun, elverişli bir rüzgâr (بَرِّحٍ طَيِّبَةٍ); Tayyib kelimesi, başka bir ayette rüzgârın niteliğini ifade eder bir şekilde tatlı/güzel bir rüzgâr anlamında kullanılmıştır.³⁰³

f. Güzel bir sözün güzel bir ağaca benzetilmesi (كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ); ve sözün güzeli, hoş olanı; Teşbih sanatının kullanılarak güzel sözün bir ağaca benzetilişi üzerinden mesaj verilirken kullanılan ayet aşağıda verilmiştir.³⁰⁴

²⁹⁵ er-Ra’d 13/29.

²⁹⁶ Karaman vd. 3/289.

²⁹⁷ eṭ-Taberî, Ebû Ca’fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö.310/923), Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli ‘Âyi’l-Ḳur’ân (nşr. ‘Abdullâh b. ‘Abdilmuḥsin et-Turkî), I-XXIV, Dâru Hicr, 1422/ 2001, 13/518-529.

²⁹⁸ el-A’raf 7/58.

²⁹⁹ Sebe’, 34/15.

³⁰⁰ et-Tevbe 9/72.

³⁰¹ es-Saf 61/12.

³⁰² Âl-i İmrân 3/38.

³⁰³ Yûnus 10/22.

³⁰⁴ İbrâhîm 14/24

Kelime Kur'ân'da, sözün hoşluğunu/güzelliğini niteleme adına da kullanılmıştır.³⁰⁵ Yine güzel sözler Allah'a yükseldiği onun rızasına uygun yapılan iş ve davranışları da Allah'ın yücelttiği beyan edilen ayette bu ifade görülmektedir.³⁰⁶

g. Güzel, hoş bir hayat (حَيَوةٌ طَيِّبَةٌ); kelime bu ayette de hayatın hoşluğunu güzelliğini nitelerken kullanılmıştır.

Erkek veya kadın inanmış olup dünya ve ahirete yönelik yararlı işler yapanlara güzel bir hayatın yaşatılacağı vadedilen ayette de bu ifade kullanılmaktadır.³⁰⁷

Ayrıca benzer bir şekilde başka bir ayette³⁰⁸ bereketli, güzel bir hayat temennisi (مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ) anlamında kullanılmıştır.

h. İyi kimseler, tertemiz kimseler (طَيِّبِينَ); anlamında kullanılmıştır.³⁰⁹

Tayyib kelimesi helal kelimesiyle beraber, Kur'ân-ı Kerim'de dokuz ayette birlikte kullanılmıştır. Kelime beş ayette çoğul,³¹⁰ dört ayette ise tekil³¹¹ halde kullanılmıştır. Tekil kullanımlar müzekker, çoğul kullanımlar ise müennes formundadır. Bu ayetlerde helal ve tayyib kelimeleri arasında sıkı bir bağ vardır. Kelimeler ya birbirini te'kid eder mahiyette veya birbirlerini temyiz eder mahiyettedirler.

Aşağıdaki ayetler tayyib kelimesinin helal kelimesiyle birlikte kullanımına örnektir. Ayetlerde konumuz bağlamında helal ve tayyib terimleri bizzat kullanılmıştır.

İman edenlere yönelik olarak Allah'ın helal kıldığı şeyleri kendilerine haram etmemeleri ve yine Allah'ın rızık olarak verdiklerinden helal ve temiz olarak yemeleri istenen ayetlerde helal ve tayyip kelimesi kullanılmıştır. Bahsi geçen ayetlerin metinleri aşağıdadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرُمُوا طَيِّبَاتٍ مَّا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ.

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ.³¹²

“Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiye ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının.”

Başka bir ayette ise temiz ve hoş şeylerin müminlere helal kılındığı ehli kitabın yiyeceklerinin müminlere helal olduğu ve yine müminlerin yiyeceklerinin de ehli kitaba

³⁰⁵ el-Hac 22/24.

³⁰⁶ Fâtır 35/10.

³⁰⁷ en-Nahl 16/97.

³⁰⁸ en-Nûr, 24/61.

³⁰⁹ en-Nahl 16/32; en-Nûr, 24/26.

³¹⁰ en-Nisâ 4/160; el-Maide 5/4,5,87; el-A'raf 7/157.

³¹¹ Bakara, 2/168; Maide, 5/88; Enfâl, 8/69; Nahl, 16/ 114.

³¹² el-Mâide 5/87,88.

helal olduğu ve daha birtakım bilgilendirmeler olan ayette yine tayyib ve helal kelimeleri birlikte kullanılmıştır.³¹³

Helal ve tayyib terimlerinin böylesine iç içe kullanımlarının yanı sıra tayyib kelimesinin bazı ayetlerde helal anlamında kullanıldığı da görülmektedir.

‘‘Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değışmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.’’³¹⁴

Ayette görüldüğü üzere -başka yorumlar olmakla beraber- habis/pis kelimesi hükmi anlamda haram bağlamında kullanılmış, tayyib/temiz kelimesi ise helal³¹⁵ bağlamında kullanılmıştır. Zira yetimlerin malları da normalde temiz ve kullanılabilir mal olduğu halde bunları hile ile haksız yere ele geçirmek haram olduğu vurgulanmaktadır. Ve bu malı kendi temiz malımıza kattığımızda haram bulaştırmış olduğumuz anlamına gelmektedir.³¹⁶ Sebepler farklı olsa da sonuç olarak bir mala haksız şekilde malik olunuyorsa zaten bu haramdır.

Kur’ân-ı Kerim’de bir ayette yetim kızlar ile evlenmek konusunda onlara haksızlık yapmaktan endişe edenlerin kendilerine helal³¹⁷ olan kadınlarla evlenmeleri telkin edilen ayette tayyib kelimesi helal anlamında kullanılmıştır. İlgili ayetin metni aşağıda verilmiştir:

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثَلَىٰ وَلْتَكُنَّ زُرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ آذَنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا.

‘‘Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.’’³¹⁸

Görüldüğü üzere tayyib kelimesinin helal terimiyle sıkı bir ilişkisi vardır. Bazı ayetlerde helal terimini tekit eder nitelikte bazen ayetteki bağlamında yorumlandığında kimi zaman da bizzat helal anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla tayyib terimi Kur’ân-ı Kerim’de helal kelimesinin yakın anlamlısı da olarak kullanılan bir terimdir.

1.3.2. Birr

Birr kelimesi: Dini bütün, iyi, adil, hakkaniyetli, dürüst olmak, ziyadesiyle iyi, yeminine sadık olan, hayırsever ve sözünün eri olmak anlamlarına gelen bu kelime,

³¹³ el-Mâide 5/5.

³¹⁴ en-Nisâ 4/2.

³¹⁵ Taberi, *Câmi ‘u l-beyân*, 6/351-358; Mukatil, 1/213,214.

³¹⁶ Taberi, *Câmi ‘u l-beyân*, 6/351-358.

³¹⁷ Mukatil, 1/214,215; Taberi, *Câmi ‘u l-beyân*, 6/358-380.

³¹⁸ en-Nisâ 4/3.

ayetlerde kara parçası, itaatkâr, iyilik ve iyilik eden, doğru olmak, her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık gibi anlamlarda da kullanılmıştır.³¹⁹ Yine aynı kökten türeyen berr ise hem “çok şefkatli ve kerem sahibi” anlamında Allah’ın bir ismi,³²⁰ hem de “itaatkâr” anlamında insanın sıfatı olarak Kur’ân’da ifade edilmiştir.³²¹ Kelime türevleriyle beraber Kur’ân-ı Kerim’de otuz iki defa geçmektedir.³²² Konumuz bağlamında iyilik anlamında kullanılan kelime kötülüğün zıddıdır. Kötülük deyince insanın zihninde beliren çağrışım yasak veya haramdır ki kötülük adına birçok eylem zaten haramdır. Nitekim iyilik kelimesi ise haramın zıddı olan helal alanı çağrıştırmaktadır. Zira iyiliğin kapsamı da oldukça geniştir ve bu fiiller aynı zamanda helal ve güzel fiillerdir. Bire bir karşılığı olmasa da bu yönüyle berr kelimesini helal kelimesiyle ilişkilendirebiliriz. İyiliğin, insanların yüzlerini doğu veya batıya çevirmeleri değil asıl iyiliğin Allah’a ve diğer inanılması gerekenlere inanmak, yardım edilmesi gereken birçok zümreye yardım etmek ve sıkıntılı durumlarda sabretmek olduğu beyan edilen ayette berr kelimesinin kullanımını görmekteyiz.³²³

Ayette görüldüğü üzere itikadi ve ameli birçok eylemin yapılması onaylanmaktadır. Aksini düşündüğümüzde bu eylemlerin hepsi yasaktır günahtır. Dolayısıyla helal dairesi içerisinde ve övülen bir eylem ve buna karşılık gelen kelime berr yani iyilik kelimesidir.

Başka bir ayette³²⁴ ise kelimenin helal terimiyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Zira ayette din konusunda Müslümanlarla savaşmayan ve onları yurtlarından çıkarmayanlarla iyi ilişkiler kurulmasının yasak değil mubah/ helal olduğu belirtilmektedir. Ayette dikkat etmemiz gereken durum, mubahlığın haram kelimesiyle eş anlamlı olarak nitelendirebileceğimiz nehiy kelimesinin olumsuz kullanımıyla ifade edildiği, ancak iyi ilişkiler ifadesinden de yasak olmayan helal olan ilişkiler olarak anlaşılabilir.

Berr ve helal terimleri, İslam ahlakının temel taşlarındandır. Berr, kişinin iyi ve doğru davranışlarda bulunmasını teşvik ederken, helal ise bu davranışların dinen uygun ve izin verilen çerçevede olmasını sağlar. Örneğin, bir kişinin helal yoldan kazanç sağlaması, berr terimine uygun olarak dürüst ve adil bir şekilde hareket etmesi anlamına gelir. Aynı şekilde, helal olan yiyecek ve içecekleri tüketmek, kişinin sağlığını ve ahlakını korumasına yardımcı olur.

³¹⁹ Halil b. Ahmed, 8/258,259; İbn Faris, *Mu’cemu Mekayisi’l-Luga*, 1/177-179.

³²⁰ et-Tür 52/28.

³²¹ Ali Toksarı, “Berr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/204,205.

³²² Abdalbaki, “brr”, 116,117.

³²³ el-Bakara 2/177.

³²⁴ el-Mümtehine 60/8.

‘Bu iki kavram, Müslümanların günlük yaşamlarında rehberlik eder ve onların Allah’a olan bağlılıklarını ve insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olur.

1.3.3. Rızık

Sözlükte “yiyecek vermek, rızıklandırmak” anlamındaki / ر ز ق (R-z-k) kök harflerinden türemiş olan bu kelime, “yiyecek, giyecek ve faydalanılacak her şey; yağmur, bağış, pay, nasip” gibi mânalara gelir.³²⁵ Terim olarak Allah Teâlâ’nın canlılara yeme içme ve başka hususlarda yararlanmak üzere verdiği her şeyi ifade eder. Kimi zaman dünya veya ahiretteki bağış; kimi zaman kısmet/pay; kimi zaman da mideye ulaşan ve onunla beslenen şey anlamına gelir.³²⁶

Bu kelime özel bir terim olarak, İslam’ın ilk dönemlerinde Devlet hizmetinde çalışan görevlilere verilecek maaş anlamında kullanılmıştır.³²⁷

Kur’ân bağlamında, insanoğlunun ve diğer mahlukatın hayatını idame etmesi adına ihtiyacı olan her şey anlamında kuşatıcı bir kavram olarak ifade edebileceğimiz rızık kelimesi ayetlerde bu durumu bizzat beyan etmiştir.

Yeryüzündeki bütün canlıların rızıkını alemlerin Rabbi olan Allah temin etmektedir /yaratmaktadır³²⁸ ve öyle canlılar vardır ki rızık/yiyecek biriktirmeseler de yine onların rızıkını Allah’ın verdiği³²⁹ bahseden ayetlerde kelime bizzat kullanılmıştır.

Rızık kelimesi türevleriyle beraber Kur’ân-ı Kerim’de yüz yirmi üç defa kullanılmıştır.³³⁰ Bu kullanımlarda hem fiil hem de isim formlarındadır. Rızıktan bahseden ayetlerin tamamı dolaylı veya direkt olarak yukarıdaki anlamlarda kullanılmıştır.

Rızık kelimesi ayetlerde helal kelimesiyle yakın anlamlı olarak kullanılmıştır. Birçok ayette helal kelimesiyle beraber ifade edilmiş, bazı ayetlerde ise helal anlamı verecek şekilde kullanılmıştır.

Bazı ayetler rızık kelimesinin helal kelimesiyle beraber kullanımına örnektir.³³¹ Ayetlerde rızık helal ve güzel olanından yiyip içmeyi ve buna karşılık Allah’tan sakınıp onu şükredilmesi istenmektedir.

³²⁵ İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, “rzk” 10/114-116.

³²⁶ Müfredat, “r-z-k” 351/352.

³²⁷ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Rızık” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/74-75.

³²⁸ Hud 11/6.

³²⁹ el-Ankebût 29/60.

³³⁰ Abdülbaki, “rzk”, 311.

³³¹ el-Maide 5/88, en-Nahl 16/ 114.

Ayetlerin genel kullanımına bakıldığında kelimenin olumlu manada kullanıldığı görülmektedir. Yani rızık deyince haram değil helal intibasını uyandırmaktadır. Kelime ağırlıklı olarak dünya nimetleri adına kullanılmış olsa da ahirete yönelik kullanımları da vardır. Örneğin bir ayette, iman edip salih amel işleyenler için, cennet meyvelerinden kendilerine rızık olarak verileceği müjdelenmektedir.³³²

Yine başka bir ayette Allah yolunda öldürülenlerin ölü olmadığı, bilakis onların diri olduğu ve rableri katında rızıklandırıldıkları beyan edilmektedir.³³³

Rızık kelimesi ayetlerde sadece yenilip içilen anlamında değil daha kapsamlı olarak kullanılan bir kelimedir. Mesela bir ayette, Allah'ın insanlar için yarattığı süsü ve temiz rızık kimsenin haram kılamayacağı ve bunların müminlere has olduğunu ifade eden ayette rızıkın kapsamının yiyecekten öte daha geniş olduğu görülmektedir. İlgili ayetin metni aşağıda verilmiştir:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةٌ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كَذَلِكَ نَفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.

*“De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.”*³³⁴

Dikkatlice baktığımızda aynı zamanda ayette bahsedilen rızıkın helal olduğu vurgusu da vardır. Zira *temiz rızıkları kim haram kıldı* ifadesi bize temiz rızıkların aynı zamanda helal rızık³³⁵ olduğunu da göstermektedir. Rızıktan maksadın helal kılınan şeyler olduğu da ayetlerde ifadesini bulmaktadır. Örneğin, Allah'ın verdiği rızık cahilane bir şekilde hatta Allah'a iftira ederek haram görenler ve bu yüzden aptalca çocuklarını öldürenlerin eleştirildiği ayette³³⁶ bunu görmekteyiz.

Kur'ân-ı Kerim'de kullanımlarına ait daha çok farklı konularda örneklerini verebileceğimiz rızık kelimesinin aynı zamanda helal bağlamında da kullanımı vardır. Helal, temiz ve rızık kelimeleri birbirlerini tamamlar şekilde kullanılmışlardır. Bu bağlamdaki ayetlerden birisinde rızık ve temiz³³⁷ ifadesi ifadesi kullanılmış:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ.

“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer O'na kulluk ediyorsanız.”

³³² el-Bakara 2/25.

³³³ Âl-i İmrân 3/169.

³³⁴ el-A'râf 7/32.

³³⁵ Mukatil, 1/389.

³³⁶ el-Enam, 6/140; Karaman vd., 2/477-478.

³³⁷ el-Bakara, 2/172.

Bir diğer ayette, helal ve temiz³³⁸ ifadesi kullanılmış:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ.

“Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.”

Başka bir ayette ise helal, temiz ve rızık³³⁹ kelimeleri beraber kullanılmışlardır:

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

“Allah’ın size verdiği helâl ve güzel rızıktan yiyip için ve eğer yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’nun nimetine de şükredin.”

Yukarıda verilen ve bağlamları aynı olan üç ayetin birincisinde, rızık ve tayyib kelimeleri kullanılmış, ikincisinde ise helal ve tayyib kelimesi kullanılmış, bir bakıma helal ve rızık kelimeleri birbirinin yerine kullanılmış son ayette ise rızık, helal ve tayyib kelimeleri bir arada kullanılmıştır. Nitekim bazı tefsirlerde; *Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin* ibaresi, “helal kıldığımız ekin ve en’amdan/hayvanlardan yiyin” şeklinde yorumlanmıştır.³⁴⁰ Dolayısıyla rızık kelimesi, sözlük anlamıyla helal kelimesini tam karşılama da bağlam içerisinde birbirlerinin yerine kullanabildikleri görülmektedir.

1.4. İslâm Öncesi Bazı Toplumlarda Haram Anlayışı

Haram, İslam Dininde Allah tarafından kesin olarak yasaklanmış olan davranışlar veya eylemler anlamına gelir. Haram olan şeyler, Kur’ân’da açıkça belirtilmiştir ve Müslümanlar için bu yasaklara uymak dini bir yükümlülüktür. Örneğin, zina,³⁴¹ alkol tüketimi³⁴² ve domuz eti yemek³⁴³ İslam’da haram kabul edilir.

Kur’ân- ı Kerim helal ve haramların belirlenmesi konusunda tüm yetkinin Allah’a ait olduğunu bildirmektedir.³⁴⁴ Kur’ân-ı Kerim’de haram kılınan şeylerin bir kısmının insanın beden ve ruh sağlığını korumaya ve yine başkalarına verilecek zararı engellemeye yönelik olduğu söylenebilir. Mesela içki içen birinin kendinden başlayarak topluma zarar vermesi bunu yaparken de bilincini kaybetmesi birçok soruna neden olmaktadır. Bu yüzden sarhoşluk veren tüm yiyecek, içecek ve maddeler haramdır.³⁴⁵

³³⁸ el-Bakara 2/168.

³³⁹ en-Nahl 16/ 114.

³⁴⁰ Mukatil, 1/92.

³⁴¹ el-İsrâ 17/32; el-Furkân 25/68.

³⁴² el-Mâide 5/90.

³⁴³ el-Bakara 2/173.

³⁴⁴ el-Â`râf 7/32; en-Nahl 16/116.

³⁴⁵ Çayroğlu, “Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler”, 597-633; Yüksel Macit, “Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helallğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi”, *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Şubat 2002), 265-271; Yolcu, *Kur’an-ı Kerim’de helal ve haramların tespitinde fayda-zarar ilkeleri (Gıda örneği)*, 17-27; Koca, “Haram (Fıkıh)”, 16/100-104; Gezer, “Kur’an’da Geçen Bazı Yasakların [Haramlar] Mahiyeti Üzerine”, 101-117.

Haram teriminin sadece İslam’da değil aynı zamanda İslamiyet öncesi pek çok dinde de karşımıza çıktığını görmekteyiz. Haramın tarihsel evrimi, farklı kültürler ve dinler boyunca çeşitli şekillerde gelişmiştir.³⁴⁶ Bu terimin tarihsel süreçteki bazı önemli aşamalarına baktığımızda, Antik dönemlerde, ilk insan topluluklarında, belirli davranışlar ve nesneler tabu olarak kabul edilirdi. Bu tabular, toplulukların sosyal düzenini korumak ve kutsal olanı korumak amacıyla oluşturulmuştu.³⁴⁷

Dini bir terim olarak kullanılan haram terimi tarihi süreçte ve günümüzde yasak terimiyle oldukça yakın ilişki içerisinde olmuş³⁴⁸ ve zamanla yeni boyutlar kazanmıştır. Fakat yasak teriminin haram terimi ile ne kadar doğrudan ilişki içinde olsa da kelime anlamıyla aynı manaları karşılamamaktadır.³⁴⁹ Çeşitli toplumlarda din odaklı yasak teriminin toplumsal ananelerden beslenerek beşerî bir boyut kazandığı da bilinmektedir.³⁵⁰ Fakat bu beşerî faktörleri dini bir kaynak olarak değerlendiremeyiz. Çünkü bunlar kült olarak eskiden bugüne aktarılmıştır.³⁵¹

Dini ve beşerî yasakların tarih boyunca yerine getirilmediğinde bir yaptırımla karşılaşılacağı bilinmektedir. Varlığını günümüze kadar devam ettiren ilkel topluluklardan anlaşıldığı üzere fert, toplum ve doğa arasındaki sosyokültürel dengenin korunmasında rolü olan tabu fikri haram düşüncesinin belirlenmesinde önemli etkileri olmuştur.³⁵² Bütün dinlerde uyulması gereken yasaklar vardır. Yasak olanı ifade eden tabu terimi kutsal, kutsal dışı, temiz ve kirli terimleriyle yakın bir ilişki içerisinde olmuştur.³⁵³ Örnek olarak, Sümerlerde aziz-kutsal, temiz-kirli ilişkisi ve bu duruma paralel olarak kutsala karşı bazı yasakların olduğu görülmektedir.³⁵⁴

Tabu: “söylenmesi, yenmemesi, yapılmaması gereken şeyler ve aynı zamanda haram anlamına gelmektedir.” Bu tanımdan yola çıkarak insanoğlunun herhangi bir durum karşısında tavır almasını gerektirmektedir. Bu noktada tabu vazifesi gören herhangi bir şey aşılamaz, çiğnenemez veya yok sayılamaz. İnanışlara göre aşıldığında kişiye veya topluma zarar getirecektir.³⁵⁵ Ayrıca tabunun kutsallık boyutu vardır ve kutsal

³⁴⁶ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma,151-174.

³⁴⁷ Tümer- Küçük. *Dinler tarihi*, 49,50; Macit, “Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helallığın Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi”, 265-271.

³⁴⁸ Murat Oltulu, “Haram Kelimesinin Muhtevası ve Kattığı Semantik Değere Dair Bir İnceleme”, *Diyanet İlmî Dergi* 60/1 (15 Mart 2024), 129-166.

³⁴⁹ Yasin Şerifoğlu, “Haram ve yasak sözlerinin anlam ilişkisi üzerine bir inceleme”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 8/1 (15 Mart 2019), 122-132.

³⁵⁰ Felicien Challenge, *Dinler tarihi*,15.

³⁵¹ Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma,151-174.

³⁵² Felicien Challenge, *Dinler tarihi*, 21.

³⁵³ Kürşat Demirci, “Haram”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997) ,16/97-100; Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma,151-174; Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 736,737.

³⁵⁴ Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 708.

³⁵⁵ Batuk, “Tabu”, 39/334-335; Tümer- Küçük. *Dinler tarihi*, 49,50; Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 38.

olana saygı gösterilmelidir. Tabunun ihlali durumunda ağır cezalar vardır ve çoğu zaman bu cezalar ölümdür. Böylece ilk zamanlarda oluşan olumlu ve olumsuz tabu algısı helal ve haram teriminin benimsenmesine zemin hazırlamıştır³⁵⁶ denilebilir.

Tabu teriminin ilk ortaya çıkış sebepleri, ilkel toplulukların hayatta kalabilmek için öldürme ile ilgili tüm unsurları yasaklamasıyla yakından ilişkilidir. Tarihin ilk dönemlerinde, yiyeceklerle ilgili önemli yasaklamalar da mevcuttu. Tabu kaynaklı diğer yasaklamalar ise toplumda kadın ve erkek ilişkilerini düzenlemek amacıyla ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu, yaratılış serüveninden itibaren yasaklamalar getiren yapılar oluşturmuştur. Ancak, toplum düzenini sağlamak, soyunu devam ettirmek ve parçalanmamak için kabileler arasında çeşitli yasaklar getirilmiştir. Bu sınırlamaların amacı, toplumu iyiye ve güzele yönlendirmektir.³⁵⁷

Birçok kültürde var olan tabu tarzı yasaklamaların zamanla dini bir mahiyet kazandığı görülmektedir. Özellikle zaman içerisinde varlığını devam ettiren ancak neden var olduğu hakkında farklı yorumlar yapılan tabular³⁵⁸ zamanla kendini yeni dini yorumlamalar içerisinde bulmuştur.

Tabu ve haram terimleri, her ikisi de belirli davranışların yasaklanmasını ifade eder, ancak haram dini bir bağlamda kullanılırken, tabu daha geniş bir kültürel veya sosyal bağlamda kullanılır.³⁵⁹

Tabu olarak etnologların Polinezya dilinden aldıkları bir sözcüğü nitelendirenler, dokunulmaları durumunda tehlike yaratan bu tür “kirlenmiş” ve “yasaklı” nesneler, insanlar veya yapılmaması gereken fiillerdir.³⁶⁰ Genelde her tür insan, nesne veya olgu ya en baştan tabudur ya da zamanla tabu niteliği kazanmıştır.³⁶¹

Malgaşça kökenli olan "loza" terimi, doğa düzeninin dışına çıkan veya olağanüstü durumları ifade etmek için kullanılır. Malgaş toplumunda, hastalar ve ölümler, diğer topluluk üyelerinden belirgin bir şekilde ayrılırlar. Ölüye bakmak veya dokunmak gibi davranışlar yasaklanmıştır. Bazı tabularda ise kadınlar, cinsellik, doğum veya belirli durumlarla ilişkilendirilir. Bununla beraber tabu sistematigi her zaman aynıdır. Bazı nesneler, kişiler ya da bölgeler tamamen farklı bir ontolojik sisteme dahil olurlar ve bunlara dokunmak veya aşmak ontolojik bir kırılmaya neden olur.³⁶²

³⁵⁶ Yurdaydın- Dağ, *Dinler tarihi*, 27,28; Kürşat Demirci, “Kutsiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 26/495,496.

³⁵⁷ Demirci, “Haram”, 16/97-100; Batuk, “Tabu”, 39/334-335; Ayrıca bk. Felicien Challenge, *Dinler tarihi*, 11-23.

³⁵⁸ Batuk, “Tabu”, 39/334-335.

³⁵⁹ Aydın, “Tabu”, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 736,737.

³⁶⁰ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 38.

³⁶¹ Eliade, *Dinler tarihine giriş*, 39.

³⁶² Mircea Eliade, *Dinler tarihine giriş*. çev. Lale Arslan. (İstanbul : Kabalcı Yayınevi, 2003), 40-42.

Yasak ve haram terimleri de benzer şekilde, belirli davranışların yapılmamasını ifade eder. Ancak yasaklar hem dini hem de seküler kurallardan belirlenebilirken, haram sadece dini kurallardan çerçevesinde değerlendirilir.³⁶³

İslam öncesi toplumları, dini ve kültürel boyutuyla incelendiğinde çoğu din veya inanış biçiminde varlığına inanılan yaratıcı tarafından yapılması uygun görülmemeyen ve yasaklanan birtakım eylem ve durumlar söz konusudur. Bu yasaklar hayatın herhangi bir alanından olması bakımından çoğu dinde ortak olsa da (şirk, zina, yeme, içme, adam öldürme...) detayları bakımından farklılıklar göstermektedir. Çoğu dinde bireyin bu davranışları gerçekleştirmesi sonucunda yaratıcı tarafından birtakım yaptırımlara tabi tutulacağına inanılması da yine ortak özelliklerdendir.³⁶⁴ Genel bir yargı çıkartacak olursak haram terimi geçmişten günümüze genel olarak yaratıcının yasakladığı, kişilerin kendilerini uzak tutmalarını emrettiği tutum ve davranışlar olarak algılanmaktadır.

Eski mısır dininde tanrılara karşı saygısızlık, adam öldürmek, zina, hırsızlık, yalan söylemek, yalancı şahitlik, başkasına iftira etmek, sahtekarlık, dedikodu ve küfür gibi eylemler yasaktı ve bu fiiller işlendiğinde failler cezalandırılmaktaydı.³⁶⁵ Yunan şehir dininde ise, tanrılara saygısızlık etmek, aile ilişkilerinde ihanet, aşırı mutluluk talebi ve kötülüğün sonuçlarından kaçmaya yeltenmek beşerî kusurlar olarak görülmekteydi.³⁶⁶

Hinduizm'de haram konusu oldukça geniş bir yer tutar ve bu konudaki temel kaynaklar Brahmanalar ve Manu Kanunlarıdır.³⁶⁷ Dini ve toplumsal hayata dair birçok konuyu ihtiva eden bu iki külliyata³⁶⁸ göre, aile içi bireyler arası cinsel ilişki, kadınların adet döneminde onlarla birlikte olmak, farklı kastlardan bireylerin birbirleriyle ilişkiye girmesi, et tüketimi ve alkollü içecek içme gibi davranışlar başlıca yasaklar arasında yer alır. Ancak bu yasaklar, kast hiyerarşisinde aşağı doğru inildikçe gevşeme eğilimi gösterir. Manu Kanunları, beslenme konusunda da detaylı kuralları içerir. Özellikle sarımsak, mantar, soğan ve pırasa gibi bazı yiyecekleri ve alkollü içecekleri haram sayar. Sudralar gibi alt kastlar için ise bu yiyecekler helal sayılır.³⁶⁹

Budizm'de uyulması gereken beş emir: Öldürmemek, çalmamak, yalan söylememek, içki ve uyuşturucu kullanmamak ve duyuları yanılsız meylettirmemek olarak sıralanabilir. Geniş bir coğrafyaya yayılan ve evrensel bir din olarak nitelendirebileceğimiz Budizm'de bir Budist, zihnini, nefsinin, bedenini kontrol etmeli;

³⁶³ Şerifoğlu, "Haram ve yasak sözlerinin anlam ilişkisi üzerine bir inceleme", 122-132.

³⁶⁴ Demirci, "Haram", 16/97-100; Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", 151-174.

³⁶⁵ Yurdaydın- Dağ, *Dinler tarihi*, 69.

³⁶⁶ Yurdaydın- Dağ, *Dinler tarihi*, 83.

³⁶⁷ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 38.

³⁶⁸ Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 114, 471.

³⁶⁹ Demirci, "Haram", 16/97-100.

kin, nefret, hırs, hile, şehvet vb. kötü huylardan uzak durmalı ve kendini yükselterek başkalarını hor görmemelidir. Yine bir Budist zina yapmaz, içki, uyuşturucu gibi şeyleri üretmez, alım satımını yapmaz.³⁷⁰ Jainizm’de ise bir Caynist’in kaçınması gereken en önemli haramlar olan beş kötülük; öldürmek, hırsızlık, yalan söylemek, zina ve dünya malına aşırı hırs göstermek olarak sayılabilir.³⁷¹ Ayrıca Budizm ve Caynizm’de hayvan eti yemek yasaktır.³⁷² İslam’dan daha sonra ortaya çıkan Sihler arasında en önemli haram konuları büyü yapmak, zina, mezar ziyareti ve putlara saygı göstermektir. Zerdüştlükte ise zina, hayız döneminde kadınla ilişkiye girmek, ölü bedenine temas, homoseksüellik, temiz hayvanları öldürmek, köpeğe ve ineğe zarar vermek, sığır eti yemek başlıca yasaklar³⁷³ arasında yer alır.³⁷⁴ Yine Zerdüştlükte günah işleyenlerin, dolayısıyla yasaklanmış fiilleri yapanların cehenneme gideceği inancı bulunmaktadır.³⁷⁵

Maniheizm inancında toplum "Seçkinler" ve "Dinleyiciler" olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu ayrım aynı zamanda uyulması gereken kuralları da belirlemektedir. Maniheistlerin temelde uymaları gereken emirler veya ilkelerden söz etmek mümkündür. Din adamları sınıfını oluşturan Seçkinlerin kesinlikle riayet etmesi gereken beş emir vardır. Bu emirler; doğruluk, öldürmeme/şiddete karşı olma, dini davranış, saf olma/ağız saflığı ve kutsal fakirlik. Seçkinler sınıfı üyelerinin evlenmesi, içki içmesi, tarım yapması ve hatta ekmeği bölmesi dahi yasak kabul edilmektedir. Maniheizm’de Seçkinler sınıfının ihtiyaçlarını gidermekle yükümlü olan ve Dinleyiciler olarak bilinen sivil halkın da uyması gereken kurallar vardır. Bunların başında On Emir gelir: Tanrının putunu yapmamak, Yalan ve küfürden ağız korumak, Et yememek ve fermente olmuş içeceklerden/içkiden uzak durmak, Tanrının gerçek ışık elçileri ve din adamları hakkında kötü konuşmamak, Oruç zamanı cinsellikten kaçınmak ve zinayla aynı seviyede olan çok eşlilikten uzak durmak, Hırslı ve açgözlü olmamak, Yalancı peygamberlere ve sahtekarlara inanmamak, Sadece insanı değil, hiçbir hayvanı öldürmemek, Hırsızlık ve hilekarlık yapmamak ve son olarak Büyü ve sihir uygulamalarından kaçınmak.³⁷⁶

İlahi dinlerde ise insan yaradılışla beraber yaratıcıyla iletişim halindedir, sorumlu bir varlıktır, emir ve yasaklara muhataptır. Allah ilk insandan itibaren insanoğlunu başboş bırakmamış ve tarihi süreçte peygamberler ve kitaplar göndererek³⁷⁷ tebliğ

³⁷⁰ Tümer- Küçük, *Dinler tarihi*,156; Challenge, *Dinler tarihi*, 72; Yurdaydın- Dağ, *Dinler tarihi*,137,138; Günay Tümer, “Budizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/352-360.

³⁷¹ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*,367-369, 391-393; Yurdaydın- Dağ, *Dinler tarihi*, 130.

³⁷² Demirci, “Haram”, 16/97-100.

³⁷³ Tümer- Küçük, *Dinler tarihi*,110.

³⁷⁴ Ayrıca bk. Demirci, “Haram”, 16/97-100.

³⁷⁵ Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 60, 134.

³⁷⁶ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 288,289.

³⁷⁷ Fâtır 35/24, 25; Âl-i İmrân 3/33,34.

müessesesini canlı tutarak insanoğluna yaradılışının gayesini ve sorumluluğunu³⁷⁸ hatırlatmıştır. Nitekim İslam inancına göre ilk insan³⁷⁹ aynı zamanda peygamberdir.³⁸⁰

Vahiy kaynaklı dinlerde bu yasaklamaların en eski ve ilk bilinen kıssası Hz. Âdem ve eşinin yasaklı meyveden yemesidir. Hz. Âdem ve eşi Allah'ın sunduğu tüm imkanlara karşın yasak olan ağacın meyvesinden yiyerek yasak olan sınırların ihlaline yol açmıştır. Bu kıssa Kur'ân-ı Kerim'de de geçmektedir; *“Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz” dedik.*”³⁸¹

Yine insanlığın ilk dönemlerinden itibaren var olan sorumluluk, yasak, günah bağlamında Hz. Adem'in iki oğlunun Kur'an'da geçen kıssası örnek verilebilir.³⁸²

Yahudilere göre uyulmadığında dinin inkârı anlamına gelen haram -tabuların-³⁸³ çoğu putlara tapmak, çalmak, yalan şahitlik, zina, hayvanlarla cinsi münasebet gibi durumlar haram sayılmıştır. Nitekim ilahi dinlerin hepsinde Tanrıya ortak koşmak, adam öldürmek, zina, hırsızlık gibi eylemler haramdır.³⁸⁴ Aslında insanlık tarihi kadar eski olan helal, haram, tabu, serbestlik gibi kavramlar ilk meydana çıktığından itibaren insanlara daha iyi ve onlara yakışır bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli olanakları ve insani duyguları sunmaktadır.³⁸⁵ Ancak Yahudi toplumu helal ve haram noktasında diğer dinlerden farklı yasaklamalara tabi tutulmuştur. Bunun en büyük nedenlerinden biri kendi peygamberlerini öldürmeleri, Allah'ın kanun ve yetkilerini alaya almaları gibi sebepler etkili³⁸⁶ olmuştur.³⁸⁷

1.4.1. Yahudilikte Haram

Yukarıda bahsini ettiğimiz dinlerden birisi olan Yahudilikte de haram terimi oldukça ehemmiyet taşıyan konulardan birisidir. Diğer dinlerde olduğu gibi bu dinde de pek çok konu kendine has özellikler taşımaktadır. Bu özellikler haram konusunda da karşımıza çıkmaktadır. İnançları gereği milli bir din ve seçilmişlik³⁸⁸ anlayışı doğrultusunda Yahudiliği sadece Yahudilerin benimseyebileceği düşüncesinde

³⁷⁸ ez-Zâriyât 51/56; el-Mülk 67/2.

³⁷⁹ el-Bakara 2/30-35; Âl-i İmrân 3/59.

³⁸⁰ Bahattin Dartma, “Kur'ân Bağlamında İlk İnsan ve Nübüvvet-Fıtrat İlişkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/4 (01 Ağustos 2006), 9-21; Âl-i İmrân 3/33,34.

³⁸¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, el-Bakara 2/35.

³⁸² Ayetler için bk. el-Mâide 5/27-31.

³⁸³ *Dinler tarihi ansiklopedisi*, 2/385,388.

³⁸⁴ Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 569.

³⁸⁵ Demirci, “Haram”, 16/97-100.

³⁸⁶ Bayrakdar, *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*, 501,502.

³⁸⁷ en-Nisa 4/155.

³⁸⁸ Salime Leyla Gürkan, “Yahudilik (Giriş)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/187-197; Yasin Meral, “Yahudilik” *Sosyal bilimler ansiklopedisi (S-Z)*, (Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 2021), 4/365.

olmalarının bir neticesi olarak, onların haram konusunda da bir ayrıcalık sahibi olduklarını göstermektedir.³⁸⁹ Yahudilikte emirler 613 maddede toplanmış bunlardan 248'ini Allah'ın yapmayı emrettiği davranışlar 365'ini ise yasakladığı tutum ve davranışlar oluşturmuştur. Yahudi inancına göre yasak olan 365 madde bir yılın tüm günlerini, emir olan 248 madde ise insan vücudundaki kemik sayısını temsil etmektedir.³⁹⁰

Yahudilikteki yasaklardan bazılarına değinecek olursak liste başına İslamiyet de dahil pek çok dinde yasak olan Allah'a ortak koşmayı koyabiliriz. Yahudi inancına göre Rab Yehova tek yaratıcıdır ve kulluk edilmeye layık tek varlıktır. O'na inanmamak veya beraberinde başka ilahlara da inanmak kesinlikle haram kabul edilmiş³⁹¹ cezası kim olduğu fark etmeksizin taşlanarak öldürülme olarak kabul görülmüştür. Tesniye'de bir bölüm detaylarıyla bu konuyu açıklamaktadır.³⁹²

Yahudiliğin temel öğelerinden birisi de haftalık dinlenme günü ve önemli yasakların bulunduğu şabat günüdür. Yahudilerde haftalık ibadet günü olarak cumartesi günü seçilmiştir. Haftanın yedinci günü olan şabat günü, cuma günü, gün batımından başlayarak, cumartesi akşam vaktine kadar devam etmektedir. Arapça ifadesiyle sebt gününde, Yahudiler için dünya ile ilgili bütün işlemler yasaktır.³⁹³ Her Yahudi'nin kendini, Allah'a vermesi ve Allah işleriyle uğraşması gerekir.³⁹⁴

İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışı anısına kutlanan sekiz günlük hac bayramı (Fısıh) süresince mayalı bir şey yenilmesi ve evlerde dahi bulundurulması yasaktır.³⁹⁵

Tevrat'a göre lohusalık, aybaşı, özürülük ve cünüplük halleri kirliliği, murdarlığı ifade etmektedir. Bu sayılan hallerin, hepsi guslü gerektiren durumlardır. Bu hallerin süreleri ve hükmi sonuçları farklılık arz etse de ortak payda da bu durumda olanların kutsal olan şeylere dokunmaları, kutsal yerlere girmeleri ve bazı kutsal kabul edilen yiyecekleri yemeleri yasaklanmıştır.³⁹⁶ Bu konular Tevrat'ta detaylı bir şekilde izah edilmiştir.³⁹⁷

Yahudilikte sünnet olma konusu çok önemlidir. Her doğan çocuk sünnet edilmek zorundadır.³⁹⁸ Tevrat'a bakıldığında sünnetsizlerin fısıh kurbanlarından yiyemeyeceği,³⁹⁹

³⁸⁹ Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 151-174.

³⁹⁰ Demirci, "Haram", 16/97-100; Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*, 415-424.

³⁹¹ Çık.20:3-5; Ayrıca daha detay bilgi için bk. Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*, 420.

³⁹² Yas.13:1-18.

³⁹³ Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 677,678.

³⁹⁴ Geniş bilgi için bk. Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*, 652-659.

³⁹⁵ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 106.

³⁹⁶ Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 7-16.

³⁹⁷ Lev.12:1-8, 15:1-33, 22:4-7.

³⁹⁸ Yar.17: 10.

³⁹⁹ Çık.12:43, 44,48.

sünnetsizlere kız verilmediği⁴⁰⁰ ve sünnetsizlerin murdar sayılması dolayısıyla kutsal mabetlere girmelerinin yasaklandığı⁴⁰¹ görülmektedir. On üç yaşından sonra sünnet olmayanın kavmiyle ilişkisi kesilmelidir.⁴⁰² Hatta geleneğe göre sünnet olmamanın cezası ölümdür.⁴⁰³

Yahudi inancında yiyecekler konusunda da birtakım sınırlandırmalar getirilmiş bazı yiyeceklerin yenilmesi yasaklanmıştır. En fazla dikkat edilen hususlardan birisi yiyecekler hakkındaki kurallardır. Yasaklamalar genel olarak hayvansal gıdalara getirilmiş,⁴⁰⁴ dört ayaklı kara hayvanlarından, geviş getirmeyen ve çatal ve yarık tırnaklı olmayan hayvanların eti ve onlardan meydana getirilen gıdaların tüketimi yasaklanmış, haram kılınmıştır. Tevrat'ta eti yenen kara hayvanlarının isimleri bizzat zikredilmiş, bu isimlerin ve mevzubahis kriterlerin dışında kalanların yenilmeyeceği umumi olarak belirtilmiştir. Bu durumun istisnası olarak deve, tavşan, kaya tavşanı/porsuğu⁴⁰⁵ ve domuz isim olarak bizzat zikredilerek yenilmeme gerekçeleri de açıklanmıştır.⁴⁰⁶ Aynı zamanda leş,⁴⁰⁷ kan⁴⁰⁸ ve bazı iç yağların kullanımı da haram⁴⁰⁹ kılınmıştır.⁴¹⁰

Dini kurallara aykırı kesilen hayvanların etleri, et ile birlikte bulunan sütü yiyecekler haram sayılır.⁴¹¹ Yine helal hayvanların da atar damarı ve çiği iç yağları haram sayılır. Bazı hastalık ve yaralanmalar da hayvanın yenmesine engel teşkil ederler.⁴¹²

Tevrat'ta yenilmesi haram olan kuşlar bizzat isimleri zikredilerek beyan edilmiştir. Bu kuşlar: Kartal, kuzu kartalı, kara akbaba, çaylak, doğan türleri, bütün karga türleri, baykuş, puhu, martı, atmaca türleri, kukumav, karabatak, büyük baykuş, beyaz baykuş, çöl baykuşu, akbaba, leylek, balıkçıl türleri, ibibik ve yarası olarak açıklanmış ve bu sayılan kuşların iğrenç olduğu bildirilmiştir.⁴¹³

Tevrat'a göre deniz, göl gibi durgun sularda veya akarsu gibi suda yaşayan hayvanlardan sadece pullu ve yüzgeçli olan hayvanların etleri yenilebilir. Suda yaşadığı halde pulsuz ve yüzgeçli olmayan hayvanlar kirlidir, yenilmesi yasaklanmıştır.⁴¹⁴ Bu

⁴⁰⁰ Yar.34: 13-17.

⁴⁰¹ Yşa.52:1; Hez.44: 7-9.

⁴⁰² Yar.17: 14.

⁴⁰³ Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 709.

⁴⁰⁴ Şenol, *Tevrat, İncil ve Kur'an'da eti harâm kılınan hayvanlar*, 29-52.

⁴⁰⁵ Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", 151-174; Şenol, *Tevrat, İncil ve Kur'an'da eti harâm kılınan hayvanlar*, 39; Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 405.

⁴⁰⁶ Lev.11:4-7; Yas.14:7,8.

⁴⁰⁷ Lev.22: 8; Yas.14:21.

⁴⁰⁸ Lev.17:11-16, 19: 26.

⁴⁰⁹ Lev.3:17, 7: 19-27; Yüksel, *İslâm hukuku ve Yahudi hukukunda helâl ve harâm kavramı açısından gıdalar*, 112-116.

⁴¹⁰ Geniş bilgi için bk. Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*.

⁴¹¹ Çık.23:19.

⁴¹² Şenol, *Tevrat, İncil ve Kur'an'da eti harâm kılınan hayvanlar*, 29-52.

⁴¹³ Lev.11:13-20; Yas.14:12-18.

⁴¹⁴ Lev.11:9-12; Yas.14:9-10.

hayvanların ölü veya diri olması konusunda herhangi bir fark yoktur, hepsi için hüküm aynıdır ve iğrenç sayılmaktadırlar.⁴¹⁵

Tevrat küçük kara hayvanlarından ve sürüngenlerden gelincik, fare, bütün kertenkele türleri ve bukalemunu da yasaklamış ve bunların iğrenç olduğunu belirtmiştir. Bu hayvanların ister karnı üzerinde sürünen ister dört ayaklı ya da çok ayaklı canlılar olsun, yenilmesi yasaklanmakla beraber temas ettikleri, kaynak ve sarnıç hariç olmak üzere içine düştükleri her şey kirli sayılmaktadır.⁴¹⁶

Tevrat, dört ayaklı ve kanatlı böcek etleri konusunda ise, bütün çekirge türleri, küçük çekirge, cırcırböceği ve ağustosböceğini istisna ederek diğer tamamının yenilmesini yasaklamıştır.⁴¹⁷

Bahsettiğimiz haramların yanı sıra sosyal hayata dair birçok konuda yasaklar vardır. Tevrat'ta faiz konusuna bakıldığında, Yahudiler kendi aralarında nakdi veya başka türlü faizli işlem yapamaz. Ancak Yahudi olmayan birisinden faiz alabilir.⁴¹⁸

Ahlaki ve toplumsal yapıyı olumsuz şekilde zedeleyen zina hemen hemen bütün dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de haram sayılmaktadır. Rab Yehova'nın Musa'ya bildirdiği yasaklar arasında bulunan, Tevrat'ın Çıkış ve Tesniye bölümlerinde açıkça belirtilmiştir.⁴¹⁹ Zina konusu Tevrat'ta birçok ilişki çeşidine değinilerek detaylı bir şekilde ele alınmıştır.⁴²⁰ Yahudiliğe göre zâni yani zina eden kimsenin cezai yaptırımını ölüm⁴²¹ olarak beyan edilmiştir. Bu durumda, zâninin öldürülmesinin toplumu kötülüklerden temizleyeceği de belirtilmiştir.⁴²²

Yahudilikte, İslam'da olduğu gibi adam öldürmek haram kılınmıştır. Yahudi inancında günahsız, suçsuz bir kimseyi öldürmek haram sayılmıştır. Tevrat'ın hem asli halinde hem de günümüze ulaşmış halinde suçsuz yere bir kimseyi öldürmek kesin bir biçimde yasaklanmış⁴²³ cezası da kısas⁴²⁴ yani kana kan olarak görülmüştür.⁴²⁵

⁴¹⁵ Lev.11: 11-12.

⁴¹⁶ Lev.11:29-45.

⁴¹⁷ Lev.11:20-23; Yas.14:19.

⁴¹⁸ Çık.22:25; Yas.23:19,20.

⁴¹⁹ Çık.20:14; Yas.5:18.

⁴²⁰ İlgili teferruat için bk. Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*, 424.

⁴²¹ Lev.20:10-26;

⁴²² Yas.22:22.

⁴²³ Çık.20:13.

⁴²⁴ Yar.9:6; Lev.24:17-21; Çık.21: 23-25; Ayrıca detaylı bilgi için bk. Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 80-83; Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*, 35,36, 317,318,331, 381,473,474.

⁴²⁵ Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", 151-174.

Hırsızlık yapmak kesin olarak yasaklanmıştır.⁴²⁶ Hırsızlık yapan kişinin çaldığı malın durumuna göre cezaları farklıdır.⁴²⁷ Yine toplumsal ahlakı zedeleyen fiillerden olan rüşvet yasaklanmıştır.⁴²⁸ Suçsuz birini öldürmek için rüşvet alan lanetlenmiştir.⁴²⁹

Yahudilikte yalan söylemek,⁴³⁰ yalancı şahitlik⁴³¹ yalan yere yemin etmek⁴³² gibi eylemler de haram kılınmıştır.

Yahudilikte evlilik önemli bir müessesedir.⁴³³ Evliliğe dair birçok konu ve hüküm Tevrat'ta Tesniye kitabında ele alınmıştır. Tevrat'ta yakın akraba ile evlenmek yasaklanmıştır.⁴³⁴ Kişinin anne ve babasıyla babasının eşiyle, gerek ana bir ister baba bir olsun kız kardeşiyle, torunlarıyla, oğlunun kızı veya kızının kızlarıyla, teyzesiyle, amcasıyla, amcasının karısıyla, halasıyla, geliniyle, kardeşinin karısıyla, kayınvalidesiyle, kayınvalidenin oğlunun kızı veya kızının kızıyla ve iki kız kardeşle aynı anda evlenmesi yasaklanmıştır.⁴³⁵ Sütanneler ve süt kız kardeşlerle ve diğer süt yakınlığı olanlarla evlenmek yasaktır.⁴³⁶ Yahudilikte amca yeğen evliliği yasak değildir.⁴³⁷

Yahudilikte kişi, Yahudi olmayan birisiyle evlenemez. Ancak belli şartlar çerçevesinde böyle bir evliliğe müsaade edilir.⁴³⁸ Yine gayrimeşru doğmuş birisi Yahudi bir kadınla evlenemez⁴³⁹. Kendisiyle cinsel ilişkinin yasaklanmış olduğu kadınların tümü ile yakın fiziksel temasta bulunmak (gerçek cinsel ilişki olmasa dahi) yasaktır.⁴⁴⁰

Boşanma hoş karşılanmamakla beraber zaruri durumlarda kerhen izin verilmiştir.⁴⁴¹ Boşanmış bir kadın, bundan sonra başka biriyle de evlenmişse (ve ondan da boşanmışsa) artık ilk kocasıyla evlenemez.⁴⁴² Çocuksuz bir kadın, ölen kocasının erkek kardeşinden başka kimse ile evlenemez ("Levir" evliliği).⁴⁴³ Bir adam, ırzına geçmiş olduğu için veya şöhretini lekelediği için bir kadın ile evlenmişse, o kadını boşayamaz.⁴⁴⁴ Bir erkeğin kısırlaştırılması yasaktır.⁴⁴⁵

⁴²⁶ Çık.20:15.

⁴²⁷ Çık.22:1-13.

⁴²⁸ Yas.16:19.

⁴²⁹ Yas.27:25.

⁴³⁰ Lev.19:11; Çık.23:7.

⁴³¹ Çık.20:16; Yas.5:20.

⁴³² Lev.19:12.

⁴³³ Yar.1: 28.

⁴³⁴ "Evlenme" (Yahudilik). *Dinler tarihi ansiklopedisi*, 2/392,393.

⁴³⁵ Lev.8:6-18, 18:6-8, 20:11-14; Yas.22:30, 27:20-23

⁴³⁶ "Evlenme" (Yahudilik). *Dinler tarihi ansiklopedisi*, 2/392; Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 261-271.

⁴³⁷ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 109.

⁴³⁸ *Dinler tarihi ansiklopedisi*, 2/460.

⁴³⁹ Yas.23:2.

⁴⁴⁰ Lev.18: 6.

⁴⁴¹ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 110.

⁴⁴² Yas.24:4.

⁴⁴³ Yas.25:5.

⁴⁴⁴ Yas.22: 29.

⁴⁴⁵ Yas.23: 1.

Yahudilikte yasakların alanı çok geniştir. Verilen bu bilgilerin yanında ana hatlarıyla aktarmak gerekirse; şirk, tarihsel olaylar, küfür, makdis, kurban, yiyecek, kahinler, miras, adam öldürme, yoksullar, dullar, kimsesizler, öksüzler, hırsızlık, zina, şahitlik, ticaret, ziraat, köleler, adalet, krallık, evlilik, boşanma ve cinsel hayata dair birçok konuda yasaklar bulunmaktadır.⁴⁴⁶

1.4.2. Nasrânîlikte Haram

İlk dönem Hristiyanları emir ve yasaklara uyma konusunda Yahudi geleneğine bağlı kalmıştır.⁴⁴⁷ Hristiyanlıkta, Eski Ahit'teki yasaklar ve kurallar, haram konusunda referans olarak kabul edilir.⁴⁴⁸ Ancak, Yeni Ahit ile birlikte bazı yasaklar esnetilmiş veya yeniden yorumlanmıştır.⁴⁴⁹

Fakat Yahudilik ve İslamiyet'te haram sayılan zina ve haksız yere adam öldürme Hristiyanlıkta da haram sayılmıştır.⁴⁵⁰ Çünkü zina aile düzeni ve toplumsal yapıyı bozar. Onlar arasında da haram sayılan zina, hırsızlık, putlara tapma ve putlara kurban edilen kan ve boğulmuş⁴⁵¹ hayvanlar⁴⁵² bu dinde de haram kabul edilmiştir.⁴⁵³ Ayrıca Cuma günü ve perhiz günlerinde et yemek yasaktır.⁴⁵⁴

Hristiyanlıkta haram konusu, Yahudilikte olduğu kadar vurgulanmamıştır. Hz. İsa, şeriatı iptal etmeye değil, tamamlamaya geldiğini belirtmiş⁴⁵⁵ ve şeriat kurallarına göre yaşamıştır. O, dini yasakların gerçek amacını göstermiş ve öldürme, zina, yalan gibi haramların önemini vurgulamıştır.⁴⁵⁶ Ancak, cumartesi yasakları, helal yiyecekler ve boşanma gibi konularda bazı değişiklikler yapmıştır.⁴⁵⁷

Yahudi olmayan Hristiyanlara yönelik haramlar, konusundaki tartışmalar o dönemde Yahudi uygulamalarının geçerli olduğunu göstermektedir. Pavlus ise, Yahudi şeriatının olumlu bir rol oynadığını kabul etmekle birlikte, Mesih'in şeriatının Musa'nın şeriatının yerine geçtiğini savunmuştur. Pavlus, şeriatın ilahi ve mükemmel niteliğini inkâr etmemiş, ancak artık davranışlara yön veremeyeceğini belirtmiştir. Mesih'in şeriatının sevgi ve merhamet olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵⁸

⁴⁴⁶ Bahsi geçen alanlarla ilgili geniş bilgi için bk. *Dinler tarihi ansiklopedisi: İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve ilkel dinler.* ed. İsmet Zeki Eyüboğlu vd., 374-466; Besalel, *Yahudilik ansiklopedisi*.

⁴⁴⁷ Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 10.

⁴⁴⁸ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 150, 151.

⁴⁴⁹ Demirci, "Haram", 16/97-100.

⁴⁵⁰ Mat.5: 21-30.

⁴⁵¹ Elç.15: 20,29; 21: 25.

⁴⁵² Şenol, *Tevrat, İncil ve Kur'an'da eti haram kılınan hayvanlar*, 52-59.

⁴⁵³ Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", 151 vd.

⁴⁵⁴ Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 409.

⁴⁵⁵ Mat.5: 17.

⁴⁵⁶ Bayrakdar, *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*, 194-201; Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 156.

⁴⁵⁷ Demirci, "Haram", 16/97-10.

⁴⁵⁸ Adam vd., *Dinler tarihi el kitabı*, 141,144.

Pavlus, Mûsâ'nın şeriatının artık geçerli olmadığını ilan ederken, aynı zamanda ahlaki ve etik açıdan kabul edilemez ve yasak olan davranışları da ayrıntılı bir şekilde sıralar. Ona göre zina, ahlaksızlık, şehvet, putperestlik, büyücülük gibi davranışlar açıkça yasaktır. Düşmanlık, kıskançlık, öfke, çekişme, ayrılık ve hizipçilik gibi olumsuz duygusal ve sosyal tutumlar da kabul edilemezdir. Ayrıca, sarhoşluk ve sefahat gibi ahlaki zaaflar da Tanrı'nın krallığını miras almaya engeldir. Bunların yanı sıra, haksızlık, kötülük, açgözlülük, fesat, cinayet gibi ağır suçlar ve kötü davranışlar kesinlikle yasaklanmıştır. Kötü konuşmalar, iftiralar, kibirli ve övüngeci tavırlar, ana babaya itaatsizlik de Pavlus'a göre ölüme layık davranışlar arasında yer alır.⁴⁵⁹

Hristiyanlıkta evlilik, Yahudilikte olduğu gibi kutsal bir müessesedir ve teşvik edilmektedir. Evlenilmesi yasak olanlar ise Tevrat'ta olduğu haliyle aynen uygulanmaktadır. Yakın akraba ile evlenmek yasaklanmıştır. Kişinin anne ve babasıyla babasının eşiyle, gerek ana bir ister baba bir olsun kız kardeşiyle, torunlarıyla, oğlunun kızı veya kızının kızlarıyla, teyzesiyle, amcasıyla, amcasının karısıyla, halasıyla, geliniyle, kardeşinin karısıyla, kayınvalidesiyle, kayınvalidenin oğlunun kızı veya kızının kızıyla ve iki kız kardeşle aynı anda evlenmesi yasaklanmıştır. Yine süt kardeş diğer süt yakınları ve üvey evlatla evlenmek yasaktır.⁴⁶⁰

Boşanma Hristiyanlıkta yasaklanmıştır. Karısını boşayıp başka kadınla veya kocasını boşayıp başka erkekle evlenen kadın zina etmiş hükmündedir⁴⁶¹. Ancak bu konuda mezhepler arasında farklılıklar vardır.⁴⁶² Boşanma ve zina konusu Hristiyanlıkta önemli bir konu olarak görülmektedir. Konunun önemine binaen miladi dördüncü asırda toplandığı tahmin edilen bir konsilde (elvira) putperestliğin yanında zina, boşanma ve evlenilmesi haram olanlarla ilişkiye girme konusunda kararlar alınmış ve bu eylemleri yapanlara ağır yaptırımlar getirilmiştir.⁴⁶³

Hristiyanlıkta kişinin başka din mensubuyla evliliğine ilk dönemlerde müdahale edilmemişse de daha sonraları yasaklanmıştır.⁴⁶⁴

Hristiyanlıkta günah terimi birçok kategoriye ayrılır ve hem doğal hem de ilahi yasaların çiğnenmesi fiilî günah olarak kabul edilir.⁴⁶⁵ Bu bağlamda, haram ve yasaklar da önemli bir yer tutar.⁴⁶⁶

⁴⁵⁹ Demirci, "Haram", 16/97-98.

⁴⁶⁰ "Evlenme" (Hristiyanlık). *Dinler tarihi ansiklopedisi*, 2/304; Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 261-271.

⁴⁶¹ Mar.10: 6-12; Schimmel, *Dinler tarihine giriş*, 166.

⁴⁶² *Dinler tarihi ansiklopedisi*, 2/304,305.

⁴⁶³ Aydın, *Ansiklopedik dinler sözlüğü*, 200.

⁴⁶⁴ Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 273,274.

⁴⁶⁵ Ömer Faruk Harman, "Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/278-282.

⁴⁶⁶ Demirci, "Haram", 16/97-98.

Orta Çağ'da, Hristiyanlıkta haram terimi, günah bağlamında daha çok kilise otoriteleri tarafından belirlenen yasaklar ve kurallar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu dönemde, dini yasaklar ve kurallar, toplumsal düzeni korumak ve ahlaki değerleri sürdürmek amacıyla uygulanmıştır.

Hristiyanlıkta haram konusu, farklı mezhepler ve kültürel bağlamlara göre ciddi değişiklikler göstermektedir. Bir mezhepte yasaklanan fiil bir başkasında serbest olabilmektedir. Bazı mezhepler, belirli yasaklara daha fazla önem verirken, diğerleri daha esnek bir yaklaşım benimsemektedir.⁴⁶⁷

1.4.3. Câhiliyede Haram

Cahiliye dönemi Arap toplumunda “haram” terimi, dini ve sosyal normlarla yakından ilişkiliydi. Bu dönemde haram, yasaklanan veya tabu kabul edilen şeyleri ifade ediyordu.

İslam'ın doğuşundan önceki dönemde Arapların sergilediği câhiliyye davranışları arasında kibir, gasp, içki, fuhuş, kumar, kan davası, riba, hırsızlık ve yetim malı yeme gibi kötü alışkanlıklar yaygındı. Bu davranışlar “Mesâlibü'l-Arab” (Arapların ayıpları) olarak adlandırılmıştır. Ancak, bu dönemde tüm Araplar bu davranışları benimsemiş değildi.⁴⁶⁸

Haram Aylar: Cahiliye Arapları, Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarını “haram aylar” olarak kabul ederlerdi. Bu aylarda savaş yapmak yasaktı.⁴⁶⁹

Cahiliye döneminde Araplar, çeşitli putlara tapıyorlardı ve bu putlara adaklar adıyorlardı. Her kabilenin kendine özgü kuralları ve yasakları vardı. Bu kurallar, kabilenin liderleri ve dini otoriteleri tarafından belirleniyordu.⁴⁷⁰ Haram terimi, bu dini ritüellerle yakından ilişkiliydi.⁴⁷¹

Müşrikler inançları gereği ekinlerden ve hayvanlarda bir kısmını Allah' pay olarak ayırıyorlar bir kısmını ise ortaklarına ayırıyorlardı. Yine bazı ekin ve hayvanların bir kısmını kendilerince haram kılıyorlar ve bunlardan bizim dilediklerimizden başkası yiyemez diyorlardı. Ayrıca bazı hayvanların üzerine Allah'ın ismini anmıyorlardı. Müşriklerin bu uygulamaları Kur'an'da yerilmiş bunun kötü bir hüküm ve Allah'a iftira olduğu belirtilmiştir.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Tümer- Küçük. *Dinler tarihi*, 270-282.

⁴⁶⁸ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 42; Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, 1/65-72.

⁴⁶⁹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 41,42.

⁴⁷⁰ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı*, 51-56.

⁴⁷¹ Erkut, “Cahiliye Dönemi Hukukunun Kaynak Nitelikleri”, 215-235.

⁴⁷² el-En'am 6/136,138.

Müşrikler, beşinci batında erkek yavru doğuran deveyi kulağını kerterek salıverirlerdi. Artık bu devenin sütünü sağmak ve ona binmek haram kabul edilirdi. Bu deveye *bahira* denilirdi. *Saibe* ise bir dilek tutup dilek'in yerine gelen kişinin salıverildiği deve idi. Bu deveye de binmek ve sütünü sağmak yasaktı. Koyunun doğurduğu erkek yavru putların dışı yavru ise kendilerininindi. Koyun erkekli dişili olarak ikiz doğurursa artık yavruların ikisine de dokunmazlardı. Buna ise *vasile* derlerdi. *Ham* ise, bir erkek devenin soyundan on döl alındığında artık onun sırtı haram kabul edilir ve salıverilirdi. Bu deveye de kimse dokunmazdı.⁴⁷³ Kur'ân bu uygulamaların meşru olmadığını belirtmiş, Allah' karşı yalan ve iftira olduğunu beyan etmiştir.⁴⁷⁴

Bazı yiyecekler haram kabul edilirdi. Örneğin, ölü hayvan (meyte) eti yemezlerdi. Ancak cahiliye toplumunun meyteye yükledikleri anlam, herhangi bir dış tesire maruz kalmadan hastalık vs. sebeplerle kendiliğinden ölen hayvan ile sınırlı idi.⁴⁷⁵ Ayrıca yırtıcı hayvanlar, leş yiyen kuşlar, yılanlar, köpekler, kediler, kurbağalar gibi hayvanlar ve zehir gibi sıhate dokunan diğer şeyleri yemedikleri kaynaklarda belirtilmektedir.⁴⁷⁶

Cahiliye döneminde içkinin birçok çeşidi yoğun olarak kullanılmakla beraber bunu kendisine haram kılanlar da bulunmaktaydı.⁴⁷⁷ Hırsızlık, yol kesme,⁴⁷⁸ zina ve adam öldürme gibi davranışlar da yasak kabul edilirdi.⁴⁷⁹ Bu tür davranışlar, sosyal düzeni korumak amacıyla yasaklanmıştı.

Cahiliye toplumunda erkeklerin, öz anneleri, kız kardeşleri halaları ve teyzeleri, oğlan ve kız kardeş kızları ile evlenmeleri yasaktı. Kişinin süt annesi, süt ninesi, süt halası, süt teyzesi, süt erkek kardeş kızları ve süt kız kardeşiyle, kadın için ise süt babası ve süt erkek kardeşi ile evlenmesi de yasaktı. Kişinin evli kadına teklifte bulunması onunla evlenmesi yasaktı. Böyle bir fiil aynı zamanda zina sayılmaktaydı. İslam'ın kaldırdığı bir uygulama olan evlatlıkların eşleriyle evlenmek yasaktı. Erkek eşini üçüncü defa boşadıktan sonra artık onunla evlenemezdi. Boşama konusunda talak sayısına riayet etmeyenler de vardı.⁴⁸⁰ Bu duruma, o toplumda hoş karşılanmasa da hileli bir nikah (hülle) ile çözüm bulunmuş, ancak İslam bu durumu, üçüncü kez boşanan kadının normal şartlarda başka bir erkekle evlenip eğer ondan da hilesiz bir şekilde boşanırsa eski eşiyile

⁴⁷³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'an dili (inceleme-tenkitli metin)*. (İstanbul : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 2/767,768.

⁴⁷⁴ el-Mâide 5/103.

⁴⁷⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 2/518.

⁴⁷⁶ Muhammed Hamidullah, *İslam peygamberi : hayatı ve faaliyeti* çev. trc. Salih Tuğ (İstanbul : İrfan Yayınevi, 2003), 2/1060.

⁴⁷⁷ Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 422-424.

⁴⁷⁸ eş-Şehristani, *Dinler ve mezhepler tarihi "el-Milel ve'n-Nihal"*, 493.

⁴⁷⁹ Erkut, "Cahiliye Dönemi Hukukunun Kaynak Nitelikleri", 215-235.

⁴⁸⁰ İbn Hâbib, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hâbib el-Bağdâdî (ö.245/860), *el-Muḥabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 309,325; Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", 21-42; Ateş, *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, 265.

evlenebileceği şeklinde düzenlemiştir. İslam tarihinde hülleyi caiz görenler de vardır.⁴⁸¹ Yine cahiliye döneminde eşler arasında yasaklık durumu meydana getiren uygulamalar bunmaktaydı. Erkek eşine, “sen bana anamın sırtı gibisin” diyerek eşini kendisine haram kılması (zıhar) ve süreli veya süresiz erkeğin eşine yaklaşmamaya yemin ederek eşini kendine yasak etmesi (ilâ) şeklinde uygulamalar bulunmaktaydı. İslam zıhar yapmanın çirkin yalan bir iş olduğunu yapılmaması gerektiğini ifade etmekle beraber zıhar yapıp bundan dönmek isteyenlere keffaret vererek bu durumdan kurtulma düzenlemesini⁴⁸² getirmiştir. İlâ konusunda ise, bu durumda olan erkeği dört aylık bir süre içerisinde eşine dönebilme imkânı verecek şekilde⁴⁸³ düzenlemiştir.⁴⁸⁴

Süresi boyunca birtakım sorumlulukların yanında evlenme engeli de oluşturan iddet, cahiliye döneminde boşanmış kadınlar için uygulanmadığı halde, kocası ölen kadınlar sosyal hayata dair birtakım fiillerden kendilerini mahrum bırakarak bir yıl yas tutar ve bir nevi iddet beklerlerdi.⁴⁸⁵ İslam iddet konusunda birtakım düzenlemeler getirerek⁴⁸⁶ son şeklini vermiştir.

İslam’ın gelişile birlikte haram terimi, Kur’ân’ın hükümleri doğrultusunda yeniden tanımlandı. İslam, haram terimini daha sistematik ve evrensel bir çerçeveye oturttu. Yukarıda da bazı örnekleri verildiği üzere Kur’ân, ilk muhatapları olan cahiliye toplumunun inançtan muamelata birçok konudaki uygulamalarının bazılarını tamamen kaldırmış, kimisini kaldırmamakla beraber bazı düzenlemeler getirmiş ve bazı uygulamaları ise herhangi bir değişiklik yapmadan olduğu gibi onaylamıştır.

1.5. Haram Teriminin Etimolojik Tahlili

Haram kelimesi, حَرَم (ح ر م) kök harflerinin türevlerinden olan ve حَرَّمَ fiilinden türemiş mastar bir kelimedir. Sözlük muhtevasına baktığımızda حَرَم kök harflerinin farklı kalıplarda ve farklı bâblarda kullanıldığı görülmektedir.

حَرَم kökünün aksam-ı seb’a içerisinde sahih fiiller kategorisinde, salim fiil formunda kullanımı vardır. Salim fiil (kök harflerinde illet harfî, (ا / ي / و) hemze veya idğam bulunmayan ve lazım (geçişsiz) fiildir.

⁴⁸¹ el-Bakara 2/229,230; konuyla ilgili bk. Öztürk, “Kur’ân Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı: Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği, 43-104; Sarıcık, “Cahiliye Nikahı Mut’a ve Diğer Cahiliye Nikahları”, 41-73.

⁴⁸² el-Mücâdele 58/1-4.

⁴⁸³ el-Bakara 2/226-227.

⁴⁸⁴ Geniş bilgi için bk. Öztürk, “Kur’ân Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı: Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği, 43-104.

⁴⁸⁵ bn Habîb, el-Muhabber, 338; Cevâd Ali, el-Mufasssal, 5/557; Demircan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, 21-42; Öztürk, “Kur’ân Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı: Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği, 43-104.

⁴⁸⁶ İddet ile ilgili ayetler için bk. el-Bakara 2/228,234; et-Talâk 64/4.

Ḥrm (حرم) kökünün, sülâsi altı bâb içerisinde, ikinci, dördüncü ve beşinci bâblarda kullanımı vardır.⁴⁸⁷

Bu kök (ح ر م) harflerinin sülâsi mücerred bâblarda kullanımı aşağıda verilmiştir.

İkinci Bâb; يَحْرُمُ - حَرَّمَ / (فَعَلَ - يَفْعُلُ)

İkinci bâbın mâzisi (geçmiş zaman kipi) حَرَّمَ, muzarisi (şimdiki veya geniş zaman kipi) de يَحْرُمُ şeklinde gelmektedir. Mâzi meçhul durumu ise حُرِمَ şeklindedir. Bu bâbda kullanılıştaki mastar şekli ise (وَجَرَمًا، جَرَمًا) şeklindedir.⁴⁸⁸

Dördüncü Bâb; يَحْرُمُ - حَرَّمَ / (فَعَلَ - يَفْعُلُ)

Dördüncü bâbın mâzi si (geçmiş zaman kipi) حَرَّمَ muzarisi (şimdiki ya da geniş zaman kipi) de يَحْرُمُ şeklinde gelmektedir. Mâzi meçhul durumu ise حُرِمَ şeklindedir. Bu bâbda kullanılıştaki mastar şekli ise حَرَّمَ، حَرَّمَ şeklinde gelmektedir.⁴⁸⁹

Beşinci Bâb; يَحْرُمُ - حَرَّمَ / (فَعَلَ - يَفْعُلُ)

Beşinci bâbın mâzi si (geçmiş zaman kipi) حَرَّمَ muzarisi (şimdiki ya da geniş zaman kipi) de يَحْرُمُ şeklinde gelmektedir. Mâzi meçhul durumu ise حُرِمَ şeklindedir.

Bu bâbda kullanılıştaki mastar şekli ise (وَحُرْمَةً وَحَرَامًا-حُرْمًا) şeklindedir. Bu köklerin ismi fail kalıbı حريم / حارم şeklinde gelirken ism-i mef'ulu ise مَحْرُوم şeklinde gelmektedir.⁴⁹⁰

Bu kök (ح ر م) harflerin mezîd bâblarda da kullanımı aşağıdaki şekildedir.

1. İf'al Bâbı: Mazisi أَحْرَمَ muzarisi يُحْرِمُ mastarı ise اِحْرَامٌ şeklinde gelir.
2. Tef'il Bâbı: Mazisi حَرَّمَ muzarisi يُحْرِمُ mastarı ise تَحْرِيمًا şeklinde gelir.
3. İftial Bâbı: Mazisi اِحْتَرَمَ muzarisi يَحْتَرِمُ mastarı ise اِحْتِرَامٌ şeklinde gelir.
4. Tefa'ul Bâbı: Mazisi تَحَرَّمَ muzarisi يَتَحَرَّمُ mastarı ise تَحَرُّمٌ şeklinde gelir.
5. İstif'al Bâbı: Mazisi اِسْتَحْرَمَ muzarisi يَسْتَحْرِمُ mastarı ise اِسْتِحْرَامٌ şeklinde gelir.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, "hrm", 481,482; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, "hrm", 301,302; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat* = *el-Mevarid*, 296, 297.

⁴⁸⁸ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, "hrm", 481,482; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, "hrm", 301,302; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat* = *el-Mevarid*, 296, 297.

⁴⁸⁹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, "hrm", 481,482; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, "hrm", 301,302; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat* = *el-Mevarid*, 296, 297.

⁴⁹⁰ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, "hrm", 481,482; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, "hrm", 301,302; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat* = *el-Mevarid*, 296, 297.

⁴⁹¹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, "hrm", 481,482; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, "hrm", 301,302; *el-Mu'cemü'l-vasit*, "hrm", 168,169; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat* = *el-Mevarid*, 296, 297; Mutçalı, *el-Mu'cem*; *Arapça-Türkçe Sözlük*, 163,164.

1.5.1. Sözlük Anlamıyla Haram

Sözlükte “bir şey bir kimseye yasak olmak”, “yasaklanan, helâl olmayan şey”⁴⁹² anlamına gelen haram kelimesi, çeşitli türevleriyle birlikte Arapça’ da zengin bir kullanım alanına sahiptir. Örfte ve dini literatürde haram kökünden türeyen birçok kelime ve terimin bulunduğu ve bunların neredeyse tamamının kelimenin kökündeki “yasaklama, engelleme, mahrum bırakma” anlamı çerçevesinde bir muhteva kazandığı görülür.

Haram kelimesinin de kendisinden türediği “hrm” kökü zengin ve çeşitli anlamlara sahiptir. Bu kökün kullanıldığı bâbların mastarları ve bu bâblardan türemiş fiil ve isimlerle geniş bir anlam yelpazesine sahiptir.

Bu kök (ح ر م) harflerinden türemiş kelimeler geniş bir anlam muhtevasına sahiptir. Hrm (حرم) kökünün, sülâsi altı bâb içerisinde, ikinci, dördüncü ve beşinci bâblarda kullanımı ve anlamları aşağıda verilmiştir.

Sülâsi Mücerred Bâblar: حَرَّمَ - يَحْرُمُ / حَرَمَ - يَحْرِمُ / حَرَمَ - يَحْرِمُ

Bu bâbların verdiği anlamlar genel olarak: Bir şeyden men etmek, yasak etmek, haram olmak, helalin zıddı, memnu olmak, izin verilmemek, yoksun mahrum bırakmak, vermez olmak, kumarda kaybetmek şeklindedir.⁴⁹³

Mezîd Bâblar:

Bu kök (ح ر م) harflerinden türemiş mezîd bâblardaki anlamlar ise aşağıda verilmiştir.

İf'al Bâbı: أَحْرَمَ - يُحْرِمُ - إِحْرَامٌ

İhrama girmek, hareme girmek, kendisine helal olan bir şeyi haram kılmak, iftitah tekberiyle namaza girmek, bir şeyden imtina etmek, kendini uzak tutmak, helal olan bir şeyin bazı zaman dilimlerinde haram olması, kumarda yenmek gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹⁴

Tef'il Bâbı: حَرَّمَ - يُحْرِمُ - تَحْرِيمًا

Bir şeyi yasaklamak/haram kılmak, helalin zıddı, haram aya girmek, kumarda yenmek, bir şeyi kutsamak tabulaştırmak, bir şeyi/yeri güvenilir, saygın/ dokunulmaz kılmak, bir şeyin yasak haram olduğunu beyan etmek gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹⁵

⁴⁹² İbn Manzûr, “hrm”, 12/119-130; Fîruzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, “hrm”, 1091-1093; Cevherî, Sîhâh, “hrm”, 5/1895-1898; Demirci, “Haram”, 16/97-100.

⁴⁹³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “hrm”, 12/119-130; Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, “hrm”, 1091-1093; İbn Side, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-'Azam fi'l-Luğa*, 3/326-330; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabîyyeti'l-muâsıra*, “hrm”, 481-483; Mutçalı, *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, “hrm”, 163,164; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, “hrm”, 296,297.

⁴⁹⁴ İbn Manzûr, “hrm”, 12/119-130; *Mu'cemu'l-Vasit*, 168-169. Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, “hrm”, 296,297; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, 27; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabîyyeti'l-muâsıra*, “hrm”, 481-483.

⁴⁹⁵ *Mu'cemu'l-Vasit*, 168-169; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabîyyeti'l-muâsıra*, “hrm”, 481-483; Mutçalı, *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, “hrm”, 163,164; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, “hrm”, 296,297.

Haram kelimesi ıstılahi anlamında, helalin zıddı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de fiil kalıbında kullanıldığı bâb tef'îl bâbıdır. Nitekim bu bağlamdaki bütün fiiller tef'îl bâbından gelmektedir. Bu kök (ح ر م) harflerin Kur'ân-ı Kerîm'de fiil kalıbında kullanıldığı başka bâb yoktur.

İftial Bâbı: اِحْتَرَمَ - يَحْتَرِمُ - اِحْتِرَامٌ

Hürmete layık, saygın olmak, sevilen sayılan kişi olmak, saygı göstermek, hürmet etmek, yasaklanmak, men olunmak, kişinin kendisine saygısı olmak gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁴⁹⁶

Tefa'ul Bâbı: تَحَرَّمَ - يَتَحَرَّمُ - تَحَرُّمٌ

Yasak olmak, dokunulmaz olmak, bir şeyden korunmak, bir şeyi himaye etmek koruma altına almak, karşılıklı olarak birbirine iyi saygılı davranmak, bir şeyin birisine yasak olması gibi anlamlar vermektedir.⁴⁹⁷

İstif'al Bâbı: اِسْتَحْرَمَ - يَسْتَحْرِمُ - اِسْتِحْرَامٌ

Bir şeyi haram veya kanun dışı saymak, bir şeyi mukaddes saymak, anlamlarında kullanılmaktadır.⁴⁹⁸

Bu kök (ح ر م) harflerinden türemiş kelimeler geniş bir anlam muhtevasına sahiptir.

Yukarıda bu kök (ح ر م) harflerinden türemiş fiil ve mastarlarının ilgili bâblarda kullanımları ve genel olarak ihtiva ettikleri anlamları aktarılmıştır. Yine bu kök harflerden türemiş birtakım isim türleri ve bazı mastarlar ve anlamları aşağıda verilmiştir.

Arapçada “haram” kelimesinin çeşitli türevleri bulunmaktadır: Haram (حَرَامٌ), yasaklanmış, Allah'ın yasak kıldığı şeyler helalin zıddı, mukaddes veya dokunulmaz (ç. اَلْمَسْجِدُ الْحَرَامُ) gibi anlamlarda kullanılır. Yine tamlama halinde, Mescidi Haram (اَلْمَسْجِدُ الْحَرَامُ), Beyti Haram (اَلْبَيْتُ الْحَرَامُ), Kâbe anlamında kullanılmaktadır. Hürmet (حُرْمَةٌ): Engel olmak, yasaklamak, mümkün olmamak ve saygı duymak anlamlarına gelir. Hırman (حِرْمَان) ise bir kişiyi bir işten, davranıştan veya haktan mahrum bırakmak anlamında kullanılır. Tahrim (تَحْرِيم) kelimesi, haram kılmak veya yasaklamak anlamındadır. Ayrıca “tahrîm” karşılığında “hazır” ve haram karşılığında, bu kelimenin ism-i mef'ulü olan “mahzûr” terimleri de kullanılmaktadır.⁴⁹⁹ İhram (اِحْرَام): Bir şeyi yasaklamak, haram saymak veya hac ve umreye niyet ederek dikişsiz elbise giymek anlamlarını taşır. Mahrûm (مَحْرُوم),

⁴⁹⁶ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, “hrm”, 481-483; Mutçalı, *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, “hrm”, 163,164; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, “hrm”, 296,297; Abdullah Yeğin vd. *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik büyük lügat*, “ihtiram”, 422.

⁴⁹⁷ Mu'cemu'l-Vasit, 168-169; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, “hrm”, 481-483; Mutçalı, *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, “hrm”, 163,164; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, “hrm”, 296,297.

⁴⁹⁸ Mu'cemu'l-Vasit, 168-169; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, “hrm”, 481-483; Mutçalı, *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, “hrm”, 163,164; Sarı, *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*, “hrm”, 296,297.

⁴⁹⁹ Demirci, “Haram”, 16/97-100.

yoksun, yasaklanmış, haram olan, yokluk çeken anlamlarında kullanılmaktadır. Mahrem (مَحْرَم): Haram olan, yasaklanan, tabu, kişinin evlenmesi yasak olanlar anlamlarına gelir. Muharrem (مُحَرَّم): Haram kılınmış, Muharrem ayı, hicri takvimin başlangıcı ilk ayı anlamlarına gelmektedir. Harîm (حَرِيم): Girilmesi yabancıya yasak olan, kutsal/ mukaddes yer, ihramlının giydiği veya çıkardığı elbise anlamında kullanılır. Harami (حَرَامِي): Hırsız, soyguncu, eşkıya gibi mânalara gelmektedir. Muhterem (مُحْتَرَم): Saygıdeğer, sayın, şerefli, saygın anlamlarını taşır. Muhrim (مُحْرَم): Hacda ihrama girmiş olan anlamına gelir. Taharrum (تَحَرُّم): Haramdan sakınma, sakınma, çekinme gibi anlamlarda kullanılır. İhtirâm (اِحْتِرَام): hürmet, saygı anlamlarını taşır. İstihrâm (اِسْتِحْرَام): Haram sayma ve dahası kullanımları vardır.⁵⁰⁰

1.5.2. Istilâhî Manasıyla Haram

Sözlük anlamıyla, “bir şeyin bir kişiye yasaklanması” anlamına gelir. İsim olarak ise, “yasaklanmış, helal olmayan şey” anlamında kullanılır.⁵⁰¹ Haram” kelimesi, dinî bir terim olarak, “açık, kesin ve bağlayıcı bir şekilde yasaklanmış olan tutum ve davranışlar” anlamına gelir. Başka bir deyişle, haram, İslam Dininde Allah tarafından kesinlikle yapılmaması emredilen eylemleri ifade eder. Bu yasaklar, dinî kurallar çerçevesinde belirlenmiş olup, Müslümanların uyması gereken önemli kurallardır.⁵⁰²

En kapsamlı ifadesiyle haram kelimesi, şari tarafından kesin olarak ve bağlayıcı bir şekilde yapılmaması istenen fiildir.⁵⁰³ Terim anlamı olarak ise haram, muhataplarından yapılmamasını kati ve bağlayıcı tarzda istenen fiili ifade eder. Haram teriminin Kur’ân-ı Kerim’de, itikâdi, fiili, kavli ve düşünce bağlamında karşılıkları bulunmaktadır.

İslami ilimler literatüründe, “haram” kelimesiyle aynı veya benzer anlamlarda kullanılan birçok terim bulunmaktadır. Örneğin, “muharrem” ve “mahzûr” yasaklanmış şeyleri ifade ederken, “menhiyyün anı” ve “memnû” da yasaklanan eylemleri belirtir. “Mezcûrün anı” ise uzak durulması gereken şeyleri ifade eder. Ayrıca, “mâsiyet” günah, “zenb” suç, “kabîh” çirkin davranış ve “seyyie” kötü fiil anlamlarında kullanılarak, haram terimine yakın anlamlar taşır.⁵⁰⁴ İslam’da toplumsal hayatı düzenleyen kurallar açısından haram ve helal terimleri büyük bir öneme sahiptir. Kur’ân’da birçok ayette geçen ve

⁵⁰⁰ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, “hrm”, 12/119-130; Fîruzâbâdi, *el-Kâmûsü'l-muhît*, “hrm”, 1091-1093; İbn Side, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-Azam fi'l-Luğa*, 3/326-330; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabîyyeti'l-muâsıra*, “hrm”, 481,482; Mes'ud, Cubran, *er-Ra'id*, “hrm”, 301,302; *el-Mu'cemü'l-vasit*, “hrm”, 168,169; Sarı, *Arapça-Türkçe lûgat = el-Mevarid*, 296, 297; Mutçalı, *el-Mu'cem*; *Arapça-Türkçe Sözlük*, 163,164.

⁵⁰¹ İbn Manzûr, “hrm”, 119-130.

⁵⁰² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/519.

⁵⁰³ Karadâvî, *el-Halâlu ve'l-harâmu fi'l-İslâm*, 15.

⁵⁰⁴ Koca, “Harâm”, 16/100-104.

tefsirlerde detaylıca ele alınan “haram” terimi, çeşitli ilmi disiplinlerde yer bulur. Hadis ve fıkıh külliyyatında, hatta ahlâk kitaplarında bile bu konu geniş bir şekilde işlenmiştir.⁵⁰⁵

Gazzâlî, “haram” terimini “vâcib” ile ilişkilendirerek, haramı vâcibin zıttı olarak tanımlamıştır. Burada vâcibin genel anlamda farzı ifade ettiğini unutmamak gerekir. Başka bir deyişle, Gazzâlî’ye göre, haram, yapılması zorunlu olan vâcibin tam tersidir; yani kesinlikle kaçınılması gereken eylemleri ifade eder.⁵⁰⁶ Fahreddin Râzî, “haram” konusunu “mahzur” terimi çerçevesinde ele almıştır. Ona göre, mahzur, şer’an kınanan fiillerdir. Razi mahzur terimini, derecesine göre bazen “masiyet” (günah), bazen “muharrem” (yasaklanmış), bazen de “zenb” (suç) olarak adlandırır.⁵⁰⁷

Haram kelimesi ve onun çeşitli türevleri, Kur’ân’da seksen üç kez geçmektedir. Bu kullanımların çoğunda, kelimenin terim anlamını oluşturacak şekilde Allah’ın yasakladığı fiillerden ve dinî yasaklardan bahsedilir. Bazı ayetlerde ise, kişilerin bazı fiilleri kendilerine yasaklamalarından söz edilir. Ayrıca, Kur’ân’daki altmış altıncı sureye “Tahrîm” adı verilmesi de bu bağlamda anlamlıdır.⁵⁰⁸ Isfahani’ye göre Kur’ân-ı Kerîm’de “haram” terimi, Allah Teâlâ tarafından kesin ve bağlayıcı bir şekilde yasaklanan fiilleri ifade eder. Bu fiillerin yapılması, ahirette cezayı gerektirir. Başka bir deyişle, haram, Allah’ın kesin olarak yasakladığı ve yapılması durumunda uhrevi cezaya yol açacak olan eylemleri kapsar.⁵⁰⁹

İslam uleması haram kılmanın temelinde taabbudîlik olduğunu vurgulamıştır. Onlara göre “Cennette Hz. Âdem ve eşine ağacın yasaklanmasının nedeni ne ise, diğer haramların nedeni de aynıdır” diyerek, literatürümüzde haramların sebebinin ilahi emir olduğunu belirtmiştir. Bu ilahi emir, Allah’ın tüm emirlerinde olduğu gibi bağlayıcıdır.⁵¹⁰

1.5.3. Kur’ân’da Haram Teriminin Fiil olarak Kullanımı

HRM (حرم) kökü türevleriyle beraber Kur’ân’da seksen üç kere geçmektedir.⁵¹¹

Sülâsi mücerred bâblar:

HRM (ح ر م) kökünün Kur’ân-ı Kerim’de sülâsi mücerred bâblardan fiil formunda kullanımı bulunmamaktadır. Bu kökten kullanılan fiillerin tamamı tef’il bâbında, farklı formlarda kullanılmıştır.

Sülâsi mezîd bâblar:

⁵⁰⁵ Koca, “Harâm”, 16/100-104.

⁵⁰⁶ Ebû Hamîd Muhammed Gazzâlî, *el-Mustasfâ min ilmi’l-Usûl* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türasi’l-Arabî, 1324) 1/201.

⁵⁰⁷ Fahreddîn er-Râzî, *el-Mahsûl fî İlmi Usûli’l-Fıkh*, thk. Tâhâ Cabir Alvani, (Riyad: Câmiati’l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1979), 1/101-102.

⁵⁰⁸ Demirci, “Haram”, 16/97-100.

⁵⁰⁹ İsfehânî, “hrm”, 229-230.

⁵¹⁰ Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: İlahiyat Vakfı Yay., 2000), 130.

⁵¹¹ Abdülbâkî, *el-Mu’cemu’l-Müfrehes* “hrm”, 197-199.

1. Tef'îl Bâbı

Haram etmek, kutlu kılmak, mukaddes kılmak, yasak etmek, yasaklamak.⁵¹²

Bu kök (ح ر م) kelimenin, Kur'ân-ı Kerim'de salim fiilin, sülâsi mezîd bâblardan tef'îl bâbında kullanımı vardır. Mazi, muzari, ve malum, meçhul formlarında otuz dokuz defa geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de bu bâbda kullanılan fiiller, malum/ etken ve meçhul/ edilgen kalıpta kullanılmıştır. Bu kullanımlar aşağıdaki şekilde kategorize edilmiştir.

a) Fiil, حَرَّمَ mazi (geçmiş zaman) ve malum kipi

1. Fiil, حَرَّمَ mazi (geçmiş zaman), müfred (tekil), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) ve malum/etken halde ve bir ayet hariç, diğer ayetlerde⁵¹³ 'yasaklamak, haram kılmak, haram etmek' anlamında kullanılan bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de yirmi defa geçmektedir. Diğer bir ayette⁵¹⁴ ise kelime anlamı, 'saygıdeğer, kutlu, dokunulmaz kılmak' şeklindedir.

Ayrıca kelime iki ayette⁵¹⁵ muttasıl (bitişik) حَرَّمَهَا, حَرَّمُهَا zamirle kullanılmış, diğer kelimelerin tamamı yalın (حَرَّمَ) halde kullanılmıştır.

2. Fiil, حَرَّمُوا mazi (geçmiş zaman), cemi(çoğul), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) ve malum/etken halde ve 'haram kılanlar' anlamında kullanılan bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.⁵¹⁶

3. Fiil, حَرَمْنَا mazi (geçmiş zaman), nefis-i mütekellim meal ğayr ve malum/etken halde ve 'haram kılmak' anlamında kullanılan bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli ayetlerde⁵¹⁷ yedi defa geçmektedir.

b) Fiil, يُحَرِّم muzari (geniş/şimdiki zaman) ve malum kipi

1. Fiil, يُحَرِّم muzari (geniş/şimdiki zaman), müfred (tekil), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) ve malum/etken halde kullanımı, Kur'ân-ı Kerim'de 'haram kılan' anlamında bir defa geçmektedir.⁵¹⁸

2. Fiil, يُحَرِّمُونَ muzari (geniş/şimdiki zaman), cemi(çoğul), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) ve malum/etken halde kullanımı.

'Haram saymak' anlamında kullanılan bu kelime bu haliyle Kur'ân-ı Kerim'de aynı surede iki defa⁵¹⁹ geçmektedir. Otuz yedinci ayet muttasıl (bitişik) يُحَرِّمُونَهُ zamirle beraber kullanılmıştır.

⁵¹² İsfahani, "hrm", 229,230; el-Mu'cemü'l-vasit. (İstanbul : el-Mektebetü'l-İslâmiyye), "hrm", 168,169.

⁵¹³ el-Bakara 2/173,275; Âl-i İmrân 3/93; el-Maide 5/72; el-En'âm 6/119,143,144,150,151 (iki defa); el-A'raf 7/32,33,50; et-Tevbe 9/29,37 (iki defa); en-Nahl16/115; el-İsra 17/33; el-Furkân 25/68.

⁵¹⁴ en-Neml 27/91.

⁵¹⁵ el-A'raf 7/50; en-Neml 27/91.

⁵¹⁶ el-En'âm 6/140.

⁵¹⁷ en-Nisa 4/160; el-En'âm 6/146 (iki kere), 148; en-Nahl16/35,115; el-Kasas 28/12.

⁵¹⁸ el-A'raf 7/157.

⁵¹⁹ et-Tevbe 9/29,37.

3. Fiil, تُحَرِّمُ muzari (geniş/şimdiki zaman), müfred (tekil), müzekker (eril), muhatab (ikinci şahıs) ve malum/etken halde kullanımı.

Fiilin bu şekilde kullanımı Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.⁵²⁰

4. Fiil, تُحَرِّمُوا muzari (geniş/şimdiki zaman), cemi(çoğul), müzekker (eril), muhatab (ikinci şahıs) ve malum/etken halde kullanımı.

Fiilin bu şekilde kullanımı Kur'ân-ı Kerim'de bir defa geçmektedir.⁵²¹

Fiil, ayette, başına gelen nefi edatı لَا sebebiyle olumsuz manada, 'haram etmeyin' anlamında kullanılmıştır.

b) Fiil, حَرَّمَ mazi (geçmiş zaman) ve meçhul/edilgen kipi

1. Fiil, حَرَّمَ mazi (geçmiş zaman), müfred (tekil), müzekker (eril), ğaib (3. Şahıs) formunda, meçhul/edilgen halde ve 'haram kılınmak, yasaklanmak' anlamında kullanılan bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de üç defa⁵²² geçmektedir.

2. Fiil, حَرَّمَتْ mazi (geçmiş zaman), müfred (tekil), müennes (dişil), ğaib (3. Şahıs) formunda, meçhul/edilgen halde ve 'haram kılınmak, yasaklanmak' anlamında kullanılan bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de üç defa⁵²³ geçmektedir.

1.5.4. Kur'ân'da Haram Teriminin İsim Formları

Hrm kökü Kur'ân-ı Kerim'de farklı isim kalıplarında kullanılmıştır. Bunlar aşağıdaki şekildedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Hrm (ح ر م) kökünden türeyen isim formunda oldukça fazla kelime vardır. Bunlardan bazısı müfred (tekil) (حرام - محرم - حرما) gibi iken bazısı cemi (çoğul) (حرمات) kalıbında yine bazısı isim cümlesi (هذا حرام) iken bazısı isim tamlaması (مسجد الحرام - مشعر الحرام) formunda cümle içerisinde gelmiştir. Bu kelimelerden bazısı lügat manasında, bazısı ise ıstılahi manasında kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de helal teriminden daha fazla kullanılan haram kelimesini aşağıdaki şekilde örneklendirebiliriz.

a) Mastar: Beşinci bâbdan (يُحَرِّمُ - حَرَّمَ - يَحْرُمُ) mastar olarak türetilen حرام kelimesi bu kavramın en çok kullanılan isim formu olup bazen isim cümlesi olarak, sıklıkla da isim tamlaması olarak Kur'ân-ı Kerim'de yirmi beş yerde karşımıza çıkmaktadır.

Kelime olarak kullanımına örnek olarak aşağıdaki ayeti verebiliriz:

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ السُّنْتُكُمْ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِّتَقْتُلُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ.

⁵²⁰ et-Tahrîm 66/1.

⁵²¹ el-Mâide 5/87.

⁵²² Âl-i İmrân 3/50; el-Maide 5/96; en-Nûr 24/3.

⁵²³ en-Nisa 4/23; el-Maide 5/3; el-En'am 6/138.

“Ağzınıza geldiği gibi yalan yanlış konuşarak, “Bu helâldir, bu haramdır” demeyin; çünkü Allah hakkında asılsız şey söylemiş olursunuz; Allah hakkında asılsız şey söyleyenler de kesinlikle iflah olmazlar.”⁵²⁴

Ayette görüldüğü gibi haram kelimesi ıstılahi anlamda (helalin karşıtı) kullanılmıştır.

İsim tamlaması olarak kullanımına ise aşağıdaki ayeti örnek olarak verebiliriz.⁵²⁵

... فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ...

...Bundan böyle namazda yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir...

Kur'ân-ı Kerim'de sıklıkla gördüğümüz مسجد الحرام terimi, مسجد (secde edilen yer) ve حرام (haram/yasak/kutsal) kelimelerinden oluşturulan bir isim tamlaması (muzaf, muzafun ileyh) olarak karşımıza çıkmaktadır. Haram belde olan Mekke-i mükerremenin içinde bulunan Kâbe'nin bir ismi olan Mescid-i haram terimi, kendisi dışında yapılması mubah olan bazı davranışların kendisinde yasak olduğunu ifade etmek ayrıca hürmete ve saygıya layık olduğunu bildirmek için مسجد الحرام ismini almıştır.⁵²⁶

Yine البيت الحرام kavramı da Kâbe'nin bir diğer ismi olarak kullanılmaktadır. Mescid-i Haram ile hemen aynı manayı ifade etmesine rağmen burada المسجد kelimesi yerine البيت (ev) kelimesi tercih edilmiştir.⁵²⁷

b) İsmi müfred: olan حَرَمًا kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de ‘dokunulmaz’ anlamında iki yerde kullanılmıştır.⁵²⁸

وَقَالُوا إِنَّا تَتَّبِعُ الْهُدَىٰ مَعَكَ نَتَّخِطُفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَمْ نُمْكِنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجَبَّىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Görmezler mi ki, çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke'yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır! Hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler?”⁵²⁹

Kelime diğer ayette ürünlerin bol güvenli dokunulmaz bir beldeden bahsederken kullanılmıştır.⁵³⁰

c) İsmi mef'ul: Hrm (ح ر م) kökünden Kur'ân-ı Kerim'de iki ayrı bâbdan ismi mef'ul kullanımı vardır. Bunlardan birisi sülasi mücerred bâblardan ikinci bâb diğeri ise tef'il bâbıdır.

⁵²⁴ en-Nahl 16/116.

⁵²⁵ el-Bakara 2/144.

⁵²⁶ Hasirizade Elif Efendi, en-Nuru'l-Furkan fî şerhi lügati'l-Kur'an : Kur'an lügati. (İstanbul : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 1/346,347.

⁵²⁷ el-Maide 5/97.

⁵²⁸ el-Ankebût 29/67; el-Kasas 28/57.

⁵²⁹ el-Ankebût 29/67.

⁵³⁰ el-Kasas 28/57.

1. İkinci Bâb: Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde⁵³¹ geçen mahrum مَحْرُوم kelimesi bu bâbdan ismi mef'ul olarak gelmiş ve *yoksun bırakılmak* anlamında kullanılmıştır.

“Yok yok, doğrusu biz mahrum bırakılmışız!”⁵³² . بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ .

2. Tef'il Bâbı: Kur'ân-ı Kerim'de dört kere⁵³³ müfred müzekker (مُحَرَّمٌ), bir kere⁵³⁴ müfret müennes (مُحَرَّمَةٌ) kalıbında, *yasaklanmış, haram kılınmış* manasında karşımıza çıkar bu iki kelime tef'il (تَفْعِيل) bâbından ismi mef'uldür. Birtakım haramların açıklandığı aşağıdaki ayette kelime bizzat ifade ettiğimiz kalıpta ve konumuz bağlamında *haram kılınmış* anlamında kullanılmıştır.

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خَنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

De ki: “Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum. Ama biri zanda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça (yiyebilir). Çünkü rabbini bağışlayan ve esirgeyendir.”⁵³⁵

Ayrıca kelimenin bu şekilde kullanımı başka ayetlerde de mevcuttur.⁵³⁶

d) Cemi Müennes: حُرْمَةٌ Kelimesinin çoğulu olan حُرُمَاتٌ kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde⁵³⁷ kullanılmakta olup *dokunulmaz, yasak olan, hürmet, kutsal* gibi manalara gelmektedir. Kelime cemi müennes çoğul formunda, aşağıdaki ayette İzafet terkibi olarak *Allah'ın yasakları* anlamında kullanılmıştır:

ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَجَلْتُ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ.

“Yapılması gereken işte budur. Kim Allah'ın koyduğu yasaklara saygı gösterirse bu, rabbi katında kendisi için çok hayırlı olur. Size vahiy ile (haramlığı) bildirilenlerin dışındaki hayvanları yemeniz helâl kılınmıştır. Öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun ve asılsız sözden de kaçınınız.”⁵³⁸

Allah'ın koyduğu yasaklara saygı gösterilmesine vurgu yapılırken, kelime ayette yasaklar anlamında kullanılmıştır.⁵³⁹

⁵³¹ ez-Zâriyât 51/19; el-Vâkıa 56/67; el-Kalem 68/27; el-Meâric 70/25.

⁵³² el-Kalem 68/27.

⁵³³ el-Bakara 2/85; el- En'âm 6/139,145; İbrahim 14/37.

⁵³⁴ el-Mâide 5/26.

⁵³⁵ el- En'âm 6/145.

⁵³⁶ el-Bakara 2/85; el-Mâide 5/26; el-En'âm 6/ 39; İbrahim 14/37.

⁵³⁷ el- Bakara 2/194; el-Hac 22/30.

⁵³⁸ el-Hac 22/30.

⁵³⁹ el-Hac 22/30. Diğer bir örnek için bk. el-Bakara 2/194.

1.6. Haram Kelimesiyle Yakın Anlamalı Olan Kelimeler

1.6.1. Nehiy

Bir şeyin yapılmasını engellemek, yasaklamak, insanları ondan uzak tutmak anlamına gelen ve / ن ه ي N-h-y kökünden türeyen nehiy kelimesi⁵⁴⁰ türevleriyle beraber Kur'ân-ı Kerim'de elli altı⁵⁴¹ defa geçmektedir. Ayetlerdeki kullanımlarında, yasaklamak, vazgeçmek, menetmek, engellemek, nihai son, varış, akıl ve vazgeçmek/bırakmak anlamlarında⁵⁴² kullanılan kelimenin isim ve fiil formunda kullanımları vardır.

Kur'ân-ı Kerim de birçok ayette emir kelimesinin zıddı olarak beraber kullanılmıştır. Bu kullanımlara örnek olarak, müminlerden hayra çağırın, iyiliği emredip kötülükten meneden bir topluluğun bulunmasını telkin edilen ayette⁵⁴³ bu örneği görebiliriz.

Haram kelimesinin müradifi olarak Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan kelimelerden birisi de nehiy kelimesidir. Bu kelime bazı ayetlerde bizzat haram bağlamında kullanılmıştır. Büyük günahlardan sakınılması istenilen bir ayette⁵⁴⁴ bu kelime haram anlamını ifade etmektedir. Ayette yasaklanmak anlamında fiil olarak kullanılan kelime haram kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Nitekim ayette: “Eğer size yasaklanan (günah)ların büyüklerinden kaçınırsanız...” ifadesi geçmekte, buna mukabil olarak başka bir ayette⁵⁴⁵ büyük günahların haram olduğu ifade edilmektedir.

Aşağıdaki ayette ise yasaklanmak anlamında kullanılan kelime faiz hakkında kullanılmıştır:

“Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”⁵⁴⁶ Yahudilerin zulmederek ve birçok insanı saptırarak Allah yolundan engellemeleri ve yine faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri eleştirilen ayette kelime bu bağlamda kullanılmıştır.⁵⁴⁷

⁵⁴⁰ İsfahani, “nhy” 826,827.

⁵⁴¹ Abdalbaki, “nhy”, 721,722.

⁵⁴² Sarı, *Arapça-Türkçe lughat = el-Mevarid*,1567,1568.

⁵⁴³ Âl-i İmrân3/104.

⁵⁴⁴ en-Nisa 4/31.

⁵⁴⁵ el-A'raf, 7/33.

⁵⁴⁶ Nisa, 4/160,161.

⁵⁴⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ânRiyad: Dâru Alemu'l-Kütüb, 2003, 6/12,13.

Yine faiz ise başka bir ayette bizzat haram kelimesiyle yani haram olduğu açıkça ifade edilmiştir: “...*Oysa Allah, alışverişi helal, ribayı haram kılmuştur...*”⁵⁴⁸

Nehiy sigasıyla, din konusunda Müslümanlarla savaşımlarla, onları yurtlarından çıkarmakla ve buna yardım edenlerle dostluk kurulmasının yasaklanması⁵⁴⁹ da bu kelimeyle ifade edilmiştir.

Başka bir ayette ise Allah'a ortak koşmanın yasaklandığından bahsedilirken buradaki yasak, nehiy kelimesiyle ifade edilmiş ve Allah'a ortak koşmanın başka bir ayette bizzat haram ifadesi kullanılarak yasaklanmıştır.⁵⁵⁰

Müşriklerin Allah'tan başkası adına taptıkları şeylere peygamberimizin tapması yasak edildiği beyan edilen ayet⁵⁵¹ bu duruma başka bir örnektir.

Konuyla alakalı başka ayetler olmakla beraber yukarıda verilen örneklerle nehiy kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de haram kelimesine karşılık olarak kullanıldığı açıkça görülmektedir.

1.6.2. İsm

Kişiyi sevaptan geri bırakan, işleyene ceza gerektiren, hayırdan alıkoyan işlerin adı⁵⁵² olarak tanımlayabileceğimiz *ism* kelimesi Kur'an-ı Kerim'de, haram terimine karşılık olarak kullanılan kelimelerden biridir. Ayetlerin tamamında suç, kusur, günah işlemenin karşılığı, günah işleyen ve günah anlamında kullanılan *ism* kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle beraber kırk sekiz⁵⁵³ defa kullanılmıştır. Kur'an'da *ism* kelimesi, genel anlamından başka küfür ve inkârı, düşmanlığı, yalan, içki, kumar, faiz gibi günahları nitelemek için de kullanılmıştır.⁵⁵⁴

Ayetlerde günaha karşılık gelen isim kelimesi haram kelimesiyle sıkı bir ilişkisi vardır. Günah olan eylemler Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmıştır ve yasaklar çoğu zaman haram kelimesiyle ifade edilir. Bu yönüyle ayetlerde belirtilen günahlar aynı zamanda haramdır. Konuyla alakalı ayetleri incelediğimizde bir ayette günah olarak belirtilen bir fiilin başka bir ayette haram olduğu belirtilmektedir.

Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamayacağı ve Allah'a ortak koşmanın büyük günah olduğunu beyan ettiği ayette bu örneği görmek mümkündür:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا.

⁵⁴⁸ el-Bakara 2/275.

⁵⁴⁹ el- Mümtetine 60/9.

⁵⁵⁰ el-Enam 6/151.

⁵⁵¹ el-Enam 6/56.

⁵⁵² İsfahani, “ism”, 63.

⁵⁵³ Abdalbaki, “ism”, 12.

⁵⁵⁴ Adil Bebek, “Günah (Kelâm)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996). 14/282-285.

“Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.”⁵⁵⁵

Ayette Allah'a ortak koşmanın büyük bir günah olduğu ifade edilmektedir. Başka bir ayette ise Allah'a ortak koşmanın haram olduğu⁵⁵⁶ beyan edilmektedir. Dolayısıyla ism kelimesi bazen haram kelimesini karşılar bir şekilde ayetlerde kullanılmaktadır. Benzer bir durumu insanların birbirlerinin mallarını haksız gerekçelerle yememeleri o malları haram yollardan yemek için idarecilere veya hakimlere rüşvet verilmemesini,⁵⁵⁷ zandan kaçınılması gerektiği zira bir kısmının günah⁵⁵⁸ olduğu beyan edilen ayetlerde ism kelimesi kullanılmıştır.

Ayrıca günah terimine karşılık gelen *ism* kelimesi, günah bir fiilin aynı zamanda haram olduğunu beyan eden ayette bizzat ifade edilmiştir:

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

De ki: “Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmedeği herhangi bir şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”⁵⁵⁹

1.6.3. Habis

Habis (الْحَبِيثُ) kelimesi, kötülük ve alçaklık yönünden kerih görülen somut veya soyut şeyleri tanımlar. Kelimenin aslı içteki gizli hainlik ve kötülüktür.⁵⁶⁰ Kur’ân ayetlerinde ise, kötü, elverişsiz, çirkin, pis, kıymetsiz, verimsiz, düşük ve hoş gitmeyen anlamlarında kullanılmıştır. Bir yerde fiil diğer kullanımlarda ise isim formunda, türevleriyle beraber dokuz ayette on altı defa geçen kelime soyut ve somut anlamlarda kullanılmıştır. Habis kelimesi, zıddı olan tayyib kelimesiyle yedi ayette birlikte kullanılmıştır. Tayyib kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de, helal terimi ile yakın ilişki içerisinde olan bir terimdir. Habîs kelimesi ise haram terimi ile yakın ilişki içerisinde. Birbirlerinin zıddı olarak kullanılan bu kavramlar, helal-haram örneğinde olduğu gibi zıt kutuplu (tayyib-habis) kavramlardır. Çalışmamızda müstakil başlıklar altında yer verdiğimiz bu kavramlar (helal- haram, tayyib-habis) birbirleriyle sürekli temas halindedirler.

⁵⁵⁵ en-Nisa 4/48.

⁵⁵⁶ el-Enam 6/151.

⁵⁵⁷ el-Bakara 2/188.

⁵⁵⁸ el-Hucurât 49/12.

⁵⁵⁹ el-A’râf, 7/33

⁵⁶⁰ İsfahani, “hbs”, 272.

Bu terimlerin dördünün de aynı ayet içerisinde bir arada kullanımını ayette⁵⁶¹ görmemiz mümkündür:

Habis kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de haram bağlamında kullanılmıştır. Yetimlere mallarını verilmesi gerektiği ifade edilen bir ayette⁵⁶² bunun aksi durumunda temizi pis olanla yani helali haramla değişmekle eşdeğer⁵⁶³ olduğu vurgulanmaktadır.

Ayette görüldüğü üzere -başka yorumlar olmakla beraber- habis/pis kelimesi hükmi anlamda haram bağlamında kullanılmış, tayyib/temiz kelimesi ise helal bağlamında kullanılmıştır. Zira yetimlerin malları da normalde temiz ve kullanılabilir mal olduğu halde bunları hile ile haksız yere ele geçirmek haram olduğu vurgulanmaktadır. Ve bu malı kendi temiz malımıza kattığımızda haram bulaştırmış olduğumuz anlamına gelmektedir.⁵⁶⁴ Sebepler farklı olsa da sonuç olarak bir mala haksız şekilde malik olunuyorsa zaten bu haramdır.

1.6.4. Necis

Kur’ân-ı Kerim’de, haram terimiyle ilişkili kelimelerden birisi de *necis* kelimesidir. Bu kelime, maddi pisliğin yanında manevi pisliği de ifade eder.⁵⁶⁵ Kur’ân’da bir ayette geçen bu kelime soyut anlamda bir pislikten bahsetmektedir.

*‘‘Ey iman edenler! Bilin ki Allah’a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah size -dilerse- kendi lutfuyla bolluk verir. Allah bilmekte, hikmetle yönetmektedir. ’’*⁵⁶⁶

Görüldüğü üzere Allah’a ortak koşmanın bir pislik durumu olduğu ifade edilmektedir. Başka bir ayette ise Allah’a ortak koşmanın haram bir davranış⁵⁶⁷ olduğu beyan edilmektedir. Dolayısıyla necislik durumu aynı zamanda bir şeyin haramlığını ifade etmektedir.

1.6.5. Hicr

Haram teriminin karşılığı olarak, Kur’ân-ı Kerim’de kullanılan kelimelerden birisi de *hicr* kelimesidir. Bu kelime ayetlerde, taş, akıl, hücre/oda, kucak (himaye), dokunulmaz, engellemek gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁵⁶⁸ Ayetlerde dünyaya ve ahirete

⁵⁶¹ el-A’râf 7/157.

⁵⁶² en-Nisa 4/2.

⁵⁶³ Mukatil, 1/213,214.

⁵⁶⁴ Taberi, *Câmi’u l-beyân*, 6/351-358.

⁵⁶⁵ İsfahani, Müfredat, “ncs”, 791.

⁵⁶⁶ et-Tevbe 9/28.

⁵⁶⁷ el-Enam 6/151.

⁵⁶⁸ İsfahani, “hcr”, 220,221.

yönelik kullanımları olan kelime türevleriyle beraber Kur’ân-ı Kerim’de yirmi bir⁵⁶⁹ defa geçmektedir.

Kelimenin haram bağlamında kullanımı En’am suresinde görülmektedir:

وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْتُ جِجْرًا لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِرَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءٌ عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ.

“Onlar, saçma düşüncelerine göre dediler ki: “Bunlar, dokunulmaz hayvanlar ve ekinler olup onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Şunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır.” Bir kısım hayvanlar da vardır ki, (böyle istiyor diye) Allah’a iftira ederek (keserken) üzerlerine O’nun ismini anmazlar. Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden Allah onları cezalandıracaktır.”⁵⁷⁰

Ayette geçen hicr⁵⁷¹ kelimesi haram⁵⁷² anlamında kullanılmıştır.

1.6.6. Zenb

Kur’ân’da nasip, hisse, pay, suç ve günah anlamlarında kullanılan zenb kelimesi türevleriyle beraber otuz dokuz defa⁵⁷³ geçmektedir. Bu kelime birçok ayette günah teriminin karşılığı olarak kullanılmakla beraber, dikkatle bakıldığında ağırlıklı olarak geçmiş milletlerin helak oluşunu⁵⁷⁴ ifade eden ayetlerde, dua ayetlerinde⁵⁷⁵ ve yine bağışlanmaya yönelik⁵⁷⁶ telkin ve teşvik içeren ayetlerde kullanımı öne çıktığı görülmektedir. Kelimenin bu bağlamda ve günah anlamında kullanımına aşağıdaki ayetler birer örnektir.

“Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmurlar indirip evlerinin altından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helâk ettik. Biz onları, günahları sebebiyle helâk ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık.”⁵⁷⁷

“Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, «Rabbimize inanın!» diye imana çağıran bir davetçiyi (Peygamber’i, Kur’ân’ı) işittik, hemen iman ettik. Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu iyilerle beraber al, ey Rabbimiz!”⁵⁷⁸

⁵⁶⁹ Abdalbaki, “hcr”, 192.

⁵⁷⁰ el-En’am 6/138.

⁵⁷¹ el-En’am 6/138.

⁵⁷² Mukatil, 1/373; Taberi, 9/577-583.

⁵⁷³ Abdalbaki, “znb”, 276.

⁵⁷⁴ el-En’am 6/6.

⁵⁷⁵ Âl-i İmrân 3/193.

⁵⁷⁶ Âl-i İmrân 3/31.

⁵⁷⁷ el-En’am 6/6.

⁵⁷⁸ Âl-i İmrân 3/193.

Bununla beraber, işlenen suç/günah ve bunun karşılığında muhatapların akıbetini anlatan ayetlerde kelime bizzat kullanılmıştır. Aşağıda verilen ayette zenb kelimesi günah anlamında kullanılmıştır:

فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَعْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ.

“Bunların her birini kendi günahları yüzünden yakaladık...”⁵⁷⁹

Başka bir ayette de: “...Allah, onları günâhları yüzünden yakaladı...”⁵⁸⁰ ifadesinde geçen günah kelimesi zenb kelimesiyle ifade edilmiştir.

Dolayısıyla günah kelimesi başka ayetlerde açıkça haram olduğu ifade edildiğinden zenb kelimesi de haram bağlamında kullanıldığını söylemememiz mümkündür.

1.6.7. Suht

Kur’ân-ı Kerim’de haram teriminin eş anlamlısı olarak kullanılan kelimelerden birisi de suht kelimesidir. Kelime س ح ت / S-h-t kök harflerinden türemiştir. Bir tanesi fiil diğerleri isim formunda olmak üzere dört⁵⁸¹ yerde kullanımı vardır. Sözlük anlamı; *kökten kazımak, soymak*⁵⁸² olan kelime ayetlerde haram ve kökünü kazımak anlamında kullanılmıştır.

Bir ayette, hep yalana kulak verip durmadan haram yiyen insanlar nitelendirilirken haram terimi suht kelimesiyle ifade edilmiştir.⁵⁸³

Bir görüşe göre, “haram” diye tercüme edilen suht kelimesi sözlükte “bir şeyin kökünü kazımak” anlamına gelen sahttan türemiş olup her türlü haram malı ifade eder. Haram malın bereketi olmadığı ve evi barkı yıktığı için ona suht adı verilmiştir. Bununla birlikte suht kelimesi çoğunlukla rüşvet, fahişelik ücreti, şarap parası, murdar hayvan etinin satışından alınan para, kâhine verilen ücret, günah işlemek için verilen ücret gibi alanı ve vereni küçük düşüren bayağı maddî menfaatleri ifade etmek için kullanılır.”⁵⁸⁴

Aşağıdaki ayette de kelime haram anlamında kullanılmıştır:

“Onlardan birçoğunun günaha girmede, haksızlık etmede ve haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!”⁵⁸⁵

Ayetlerde de görüldüğü üzere suht kelimesi bizzat haram veya haram olan bir fiili işleme anlamında kullanılmıştır.

⁵⁷⁹ el-Ankebut, 29/40.

⁵⁸⁰ Âl-i İmran 3/11.

⁵⁸¹ el-Mâide 5/42,62,63; Tâhâ 20/61.

⁵⁸² İsfahani, “sht” 399,400.

⁵⁸³ Âyet için bk. el-Mâide 5/42.

⁵⁸⁴ Karaman vd., 2/276-277.

⁵⁸⁵ el-Maide 5/62.

2. KUR'ÂN'DA HELÂL VE HARAM TERİMLERİNİN ANALİZİ

2.1. Kur'ân'da Helâl ve Haram Terimlerinin Analizi

2.1.1. Helâl Teriminin Analizi

Kur'ân, ilahi bir kitap olarak yasaklarını ifade etmek için haram, mubah olanlarını beyan etmek için helâl terimlerini kullanmıştır. Mastar olarak sözlükte helâl: mubah, caiz ve serbest olmak, ruhsat vermek ve Harem'den veya ihramdan çıkmak gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu anlamıyla haram sözcüğünün zıddı olarak kabul edilmektedir. Caiz ve mubah gibi terimler de aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte çok defa helâl sözcüğüyle eş anlamlı gibi kullanılmaktadır. Dini edebiyatta ise helâl mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı davranışları ifade etmesine denilmektedir.⁵⁸⁶

Helâl sözcüğünün ve çeşitli türevlerinin hem sözlük hem de terim anlamında Kur'ân'da elli bir yerde geçtiği ve birçok hadiste yer aldığı dile getirilmiştir.⁵⁸⁷ Bir fıkıh terimi olarak helâl çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Bunlardan birinde helâl için dinen izin verilen ve serbest bırakılan şeyler olarak tarif edilmiştir.⁵⁸⁸ Bir başka anlatımda ise işlendiğinde cezası olmayan şey veya şeriatta dinin yapılmasını serbest bıraktığı şeyler olarak da tarif edilmiştir.⁵⁸⁹ Son olarak mubah ve caiz bir sebeple kitabın ve sünnetin serbest bıraktığı şeyler olarak tanımlanmıştır.⁵⁹⁰

Bunlara ek olarak Hz. Nebi, helâlin Allah'ın kitabında helâl kıldığı, haramın ise Allah'ın kitabında haram kıldığı dediği bildirilmiştir. Hükmü belirtmeyen hususlarda ise Allah'ın kulları adına affedeceği şeylerdir.⁵⁹¹ Bu hadiste beyan edilen helâl, dini bağlamda haramların zıddı olan, görev ve sorumluluklarla ilgili ahkâmı etmektedir. Aslında böylesi helâl ve haramlar, İslâm dininin kurucu metinleri ve onu diğer dinlerden ayırt edici temel ilkeleri olarak kabul edilmektedir.

⁵⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 11/163 vd.; Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 986; Cevherî, *Sihâh*, 4/1672 vd.; Demirci, "Helâl", 17/173-174.

⁵⁸⁷ Bilgi için bk. Abdalbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfrehes*, "hl" md.; Koca, "Helâl", 17/175.

⁵⁸⁸ 'Alâ'uddîn es-Semerqandî, Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed (540/1146 civarı), *Mizânu'l-Uşûl fî Netâ'ici'l-Ukûl* (nşr. Muhammed Zekî 'Abdilberr), Katar, 1404/1984, 44.

⁵⁸⁹ el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, 124.

⁵⁹⁰ Tehânevî, *Keşşâfu istulâhâti'l-funûn*, 1/703."

⁵⁹¹ Ebû İsa Muhammed b İsa b Sevre es-Sülemi Tirmizi, *el-Câmiü's-sahih = Sünenü't-Tirmizi* (Kahire : Mustafa el-Babi el-Halebi, 1977), "Libâs", 6; Ebû Abdullah Muhammed b Yezid er-Rebei el-Kazvini İbn Mace, *Sünenü İbn Mace*. (Kahire : Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 1975), "Et'ime" 60.

2.1.1.1. Helâl Teriminin İfade Şekilleri

Helâl terimi, Kur'ân'da geniş bir çerçevede kullanılmaktadır. Zira helâl terimi, türevleriyle birlikte kullanıldığı gibi, farklı şekillerde de kullanım alanı oluşmuştur: Bazen Allah tarafından bir fiilin yapılmasının uygun olduğunu ifade ederken *helâl kılındığı* beyan edilmektedir. Yine bir işin kesin bir dille beyan edilmesi, helâl olması için yeterli kabul edilmektedir. Bazen de bir fiilin yapılmasının yasak olduğunu *helâl olmadığı* ifadesiyle açıklanmaktadır. Bazen bir şeyin helâl olduğu, haram sözcüğünün olumsuz kullanımıyla belirtilmektedir. Burada helâlin Kur'ân'daki kullanımlarına âyetlerden örnekler verilmekte ve böylelikle konu detaylandırılmaktadır.

2.1.1.2. Bizzat Helâl Sözcüğünün Kullanımı

Kur'ân, çoğu yerde bir şeyin veya maddenin kullanımının mubah olduğunu veya yasak olmadığını helâl terimini kullanarak ifade etmiştir. Bu açıdan helâl teriminin Kur'ân'da istimal edildiği rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Burada helâl sözcüğünün bağlam dışı kullanımları olmakla beraber, konuyla bağlantılı olarak fiil ve isim formalarının olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda verilen âyetler helâl sözcüğünün fiil kalıbında kullanımlarına verilen örneklerden seçilmiştir. Helâl sözcüğü, âyetlerde bizzat fiil olarak ve araştırmayla alakalı olarak bağlamında kullanılmıştır.

Ramazan gecelerinde sahura kadar evlilerin eşlerine yaklaşmasının helâl olduğu bildirilen âyette⁵⁹² helal kılınmıştır, şeklinde fiil kipiyle ifade edilmiştir. Bu durumda helâl sözcüğü, fiil kipinde kullanılarak, ilgili konuda herhangi bir sakınca olmadığını ifade etmeyi yeğlemiştir. Burada şüpheye düşülecek herhangi bir duruma yer verilmemiştir. Helâl olduğu fiil kipinde ifade edilerek mesaj verilmiş ve ileti muhataplarına ulaştırılmıştır.

Kur'ân'da ribânın haram olduğu, alışverişin helâl kılındığı da fiil kipinde ifade edilmiştir. Mesela ilgili âyette “...*Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisininindir, durumunun takdiri Allah'a aittir...*”⁵⁹³ buyrulmaktadır. Burada hem helâl hem de haram terimleri fiil kipinde kullanılmıştır. Kanıtlamak ve açıklamak ya da bir yargı belirtmek istediği hususu, helâl kılmıştır diyerek kesin bir dille ifade etmiştir. Diğer taraftan haram kılmıştır ifadesiyle de ribânın haram olduğunu net bir ifade ile dile getirmiştir.

⁵⁹² Âyet için bk. el-Bakara 2/187.

⁵⁹³ el-Bakara 2/275.

Kur'ân'da bazen bir eylemin helâl olup olmadığı, diğer bir şekilde helâl değildir denilerek de fiil kalıplarında ifade edildiği anlaşılmaktadır. Mesela kadınlara zorla mirasçı olmanın helâl olmadığını belirten âyette helâl kelimesi bizzat kullanılmıştır.⁵⁹⁴ Bütün bu anlatımlar verilen örnekler ve getirilen deliller, Kur'ân'da helâl sözcüğünün geniş bir yelpazede kullanıldığını, bu kullanımların bir kısmının helâl kılınmıştır şeklinde bir ifadeye büründüğünü, bazen de helâl olmadığı, helâl değildir denilerek beyan edildiği anlaşılmaktadır.

2.1.1.3. Helâl Sözcüğünün Nefyiyle ve Farklı Terimlerle Kullanımı

Kur'ân'da bir şeyin helâl olduğu, bazen haram olmadığı şeklinde ifade edilmektedir. Yani bir şeyin helâl olduğu, bazı âyetlerde haram kelimesinin olumsuz kullanımıyla haram değildir denilerek de anlatılmaktadır. Bu duruma Allah'ın helâl kıldığı şeyleri müminlerin haram kılmamaları gerektiğini bildiren âyet buna örnek gösterilmektedir. Nitekim ilgili âyette; *“Ey inananlar! Allah'ın size helal kıldığı hayatın güzelliğini kendinize haram etmeyin ve hakkın sınırlarını da aşmayın! Allah, aşırı gidenleri asla sevmez.”*⁵⁹⁵ buyrulmuştur.

Allah'ın var ettiği, temelde helâl ve temiz olan rızıklardan kulunun istifadesini emrettiği ve hiçbir sebeple Allah'ın helâl kıldığı bir şeyin insana yasaklanmasını veya haram kılınmasına razı olmadığı burada dile getirilmektedir. Mesela deniz ürünleri gibi farklı sahalarda bu yasakların her geçen gün eklenerek çoğaldığı görülmektedir. Ayrıca duygusal mülahazalarla da farklı yasaklar veya yeni haramlar da konulmaktadır. Allah, kulu üzerinde verdiği nimetleri görmeyi ve onların karşılığını da almayı beklemektedir. İnsana düşen, israf etmeden, savurganca davranmadan, şıarmadan nimetlerden yararlanmak ve ihsan edilenlerin şükrünü istenildiği şekilde ifa etmektir.⁵⁹⁶ Bu konudaki bir başka örnekte ise Hz. Nebiye hitap edilmekte, helâl kılınan bir şeyi kendine haram etmesi kınanmakta ve eşlerinin gönlünü hoş etmek yerine Allah'ı hoşnut etmesinin beklendiği açıkça beyan edilmektedir.⁵⁹⁷

Helâl sözcüğü yerine aynı durumu ifade etmek üzere bazen o şeyin Tayyib oluşundan bahsedilmekte veya tâbe fiiliyle ifade edilerek herhangi bir olumsuz durumun oluşmayacağı teminatı verilmektedir. Bu bağlamda bir âyette, yetim kızların hakkını gözetemeyeceğini düşünen kimselere, başka kadınlardan helâl olanları almaları tavsiye edilmektedir. Bu durumun ifade edilmesinde helâl kelimesi yerine Tayyib veya tâbe fiili

⁵⁹⁴ en-Nisâ 4/19.

⁵⁹⁵ el-Maide 5/87. Benzer âyetler için bk. el-Bakara 2/168, 172; el-Mâide 5/88; en-Nahl 16/114.

⁵⁹⁶ Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, çev. Cemal Külünkoğlu (İstanbul: Kıraat Yayınları, 2017), 121.

⁵⁹⁷ Âyet için bk. et-Tahrim 66/1.

kullanılmaktadır. Bu konudaki bir âyette “*Eğer (evlendiğinizde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz kadınların (size helâl olanların)dan ikişer, üçer, dörder alın. Aralarında haksızlık yapmaktan korkarsanız o zaman sadece bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler)le yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.*”⁵⁹⁸ buyrulmaktadır.

Bu âyetin savaş sonrası yetim kızlara veya dul kadınlara veli olan kadınlar hakkında indiği, Hz. Aişe’den gelen bir rivayette ifade edilmiştir. Bu kadınlarla veya kızlarla, sırf malları için evlenilmekte, mehirleri gasp edilerek verilmemekte ve böylelikle onlara haksızlık yapılmaktadır. Bu âyette bu ve benzeri haksızlıkların önlenmesi ve başka kadınlarla olan evliliklerde dört sınırı konulmak için indirilmiştir.⁵⁹⁹ Burada tâbe ifadesi, helâl olmak manasında kullanılmıştır.

2.1.2. Helâl Teriminin Olumlu Kullanımı

Helâl terimi, Kur’ân’da bir fiilin yapılmasının veya bir şeyin yenilip içilmesinin uygun olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda bazen *helâldir* veya *helâl kılındı* denilmiş ve kimi zaman da *helâl olarak yiyin* gibi ibareler istimal edilmiştir. Yani konuda kesin bir dille ifadeler kullanılmış ve mevzu bahis şeylerin veya eylemlerin helâl olduğu bizzat açıklanmıştır. Bunlar, helâl teriminin Kur’ân’da olumlu anlamda kullanıldığının tezahürleri olarak addedilmiştir.

2.1.2.1. Haramlığı Belirtilmeyenin ve Temiz Olanın Helâl Olması

Kur’ân, bazen haramlığı veya helâlligi konusunda açıklama yapmamış olmaktadır. Bazen de temiz olanın helâl olduğunu ifade etmektedir. Her iki durumda Kur’ân’ın hükümleri, genel bir prensip olarak insanın menfaati gözetilerek olumlu bir tutum sergilemiştir. Yani Kur’ân, ibaha alanını ve helâl dairesini geniş tutmuş ve haramları oldukça sınırlandırmıştır. Helâl sahası, o kadar geniştir ki bir insan, o alanda yaşamıyla ilgili her şeyi rahatlıkla yapabilir ve hayatını da sürdürebilir. Kur’ân’ın da vurguladığı üzere yasaklanan ve haram olan fiillere yaklaşılmaması ve yapılmaması yönündeki bütün ikazlar ve uyarılar, yine insanın maddi ve manevi menfaatine yönelik olarak yasaklanmaktadır. Kur’ân’da umumi bir ifadeyle “*Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O’dur. O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.*”⁶⁰⁰ buyrulmaktadır.

⁵⁹⁸ en-Nisâ 4/3.

⁵⁹⁹ Evrensel Çağrı Kur’ân-ı Kerîm (Yüce Meâl ve Tefsiri), çev. Hamdi Döndüren (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2005), 195.

⁶⁰⁰ el-Bakara 2/29. Benzer bir âyet için bk. el-Bakara 2/168.

Müminlere yönelik olarak bir başka âyetle “*Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin. Eğer siz yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’na şükredin.*”⁶⁰¹ buyrulmaktadır. Bu âyetlerde ve benzerleri olan diğer Kur’ân âyetlerinde helâl dairesinin genişliğini ortaya koymaktadır. Yine bunlarda hakkında haram olduğuna dair delil bulunmayan şeylerin de mubah olduğu ifade edilmektedir. İslâm uleması tarafından genel bir kural olarak görülen ve kabul edilen “*Eşyada asıl olan mubah olmaktır.*”⁶⁰² kaidesi, esasında Kur’ânî anlayışın bir tezahürüdür.

İnsanoğlunun zaman zaman bazı konularda Allah’ın haram kılmadığı bir şeyi kendine veya çevresine haram kıldığına tanık olunmakta ve Kur’ân’ın ifadesi gereği o bu eylemiyle haddini ve hududunu aşmaktadır. Kurân’da bu hataya düşen insanları uyaran âyetler bulunmaktadır. Müminlerin, Allah’ın helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri kendilerine haram etmemeleri konusunda dikkatleri çekilmektedir. Aksi takdirde haddi aşacakları net ve sert bir dille ifade edilmektedir. Allah’ın verdiği temiz ve helâl rızıklardan müminlerin yemeleri ve Allah’tan sakınmaları gerektiğini ifade eden âyetlerde, aynı durum görülebilmektedir. Bu bağlamda bir âyetle “*Allah’ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah’ın yasaklarından sakının.*”⁶⁰³ buyrulmaktadır.

Bu ve benzeri âyetlerden anlaşıldığı üzere Allah’ın helâl kıldığı iyi ve güzel şeylerden, kendisini insanın mahrum bırakmasının çok yanlış bir davranış olacağı ve eğer bu hataya düşülmüş ise bu hatadan mutlaka vazgeçmek gerektiği haber verilmektedir. Bunun yerine Allah’ın verdiği helâl ve temiz rızıklardan faydalanılması salık verilmektedir. Neticede Allah’ın helâl kıldıklarını hiç kimsenin haram kılamayacağı âyetlerde ifade edilmektedir. Bunlarda helâl ve haram kılma yetkisinin vahiy müessesinin sahibi olan Allah⁶⁰⁴ olduğu beyan buyrulmaktadır. Ayrıca insanların yalana alışık olmasından dolayı Allah adına helâl veya haram diye bir yargıda bulunmaları⁶⁰⁵ kesinlikle eleştirilmekte, bunu yapanların Allah’a iftira ettikleri ve azaba müstahak olacakları vurgulanmaktadır. Bu sebeptendir ki selef uleması, hakkında açık ve kesin delil veya açıklama bulunmayan durumlar için “haram” demekten kaçınmıştır. Onlar, bunun yerine “mekruh, sevimsiz veya hoş değil” gibi ifadeler kullanmayı tercih etmiştir.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ el-Bakara 2/172.

⁶⁰² Abdurrahman b. Ebu Bekr es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fî Kavâidi ve Furû’i Fıkhi’ş-Şâfiyye*, (Beyrut: 1983); Osman Şahin, “İslâm Hukuk Metodolojisinde İstishâb”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, Sayı 12-13, 494; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2/329-331.

⁶⁰³ el-Mâide 5/87, 88.

⁶⁰⁴ İlgili âyet için bk. el-A’râf 7/32.

⁶⁰⁵ en-Nahl 16/116-117.

⁶⁰⁶ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad* (Ankara: DİB Yayınları, 1975), 92.

Haramlığı beyan edilmeyen meselelerde başka bazı durumlardan da söz edilmektedir. Mesela Kur’ân’da kesinlikle yasaklandığı bilinmeyen, ama temiz olan gıdaların veya yiyeceklerin helâl olacağı İslâm uleması tarafından ilke olarak kabul edilmiştir. Konuyla alakalı bir âyette “*Onlara ‘İnsanlar için Allah’ın yarattığı güzelliği, rızkın iyisini ve temizini yasaklayan kimdir?’ diye sor. Yine onlara ‘Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir. Âhiret gününde ise yalnız onlara tahsis edilmiştir. Biz, ayetlerimizi bilen bir kavim için böylece açıklarız.’ diye bir beyanda bulun.*”⁶⁰⁷ buyrulmaktadır. Burada insanlar için Allah’ın var ettiği süsleri, ziyneti ve temiz rızıkları, hiç kimsenin haram kılma yetkisinin olmadığını ifade edilmektedir. Benzer bir durum, Allah’ın helâl kıldığı birtakım rızıkları, kendilerine helâl veya haram sayanlardan söz edilen âyette⁶⁰⁸ görülmektedir.

Bu âyette gerek giyim gerekse gıda konusunda insanlar, kafalarına göre kendilerine birtakım yasaklar getirmiştir. Cahiliyede erkekler gündüz, kadınlar geceleyin tavaf etmekte, ancak Allah’a isyan ettikleri elbiseleriyle bunu yapmaktan kaçınmaktadırlar. Onlar, bu davranışlarını bir dindarlık veya bir erdemlilik saymaktadırlar. Böylece günahlardan temizleneceklerini hem de bunun uğur getireceğine inanmaktaydılar. Yine aynı düşünceye bağlı olarak bazı hayvansal gıdaları da kendilerine yasaklamışlardır. Oysa başka âyetlerde⁶⁰⁹ hangi yiyeceklerin yasak olduğu sıralanmıştır. Son olarak bu konuda yasaklandığı belirtilen hayvanların dışında kalan ve temiz olanlar hayvanların helâl olacağı ilke olarak kabul edilmiştir. Konuyla alakalı bir âyette: Haram olduğu vahiyle bildirilen hayvanların dışındaki hayvanların yeni neslin helâl olduğu bildirilmektedir.⁶¹⁰

2.1.2.2. İmsâke Kadar Yeme, İçme ve İlişkinin Helâl Olması

Kur’ân, orucu emretmiş ve bunun önceki ümmetlere de farz kılındığını haber vermiştir. *Oruç* kelimesi, Farsçadan dilimize geçmiş bir sözcüktür. Sözcüğün aslının *ruze* olduğu, önceleri günlük olarak *oruze* şeklinde kullanıldığı beyan edilmiştir. Bu sözcük daha sonra oruç halini almış ve bu o şekilde kabul görmüştür. Arap dilinde buna karşılık olarak *savm* veya *sıyam* sözcükleri daha geniş platformda kullanılmaktadır. *Savm* teriminin sözlük anlamı, yiyip-içmekten kendini tutmak, hareketsiz kalmak ve her şeyden el, etek çekmektir. Kur’ân’da bazen *susmak*⁶¹¹ manasına alınmıştır.⁶¹² Arapça s-v-m

⁶⁰⁷ el-A`râf 7/32.

⁶⁰⁸ Âyet için bk. Yûnus 10/59.

⁶⁰⁹ el-En`âm 6/145.

⁶¹⁰ Âyet için bk. el-Hac 22/30.

⁶¹¹ Âyet için bk. Meryem 19/26.

⁶¹² Bilgi için bk. İbrahim K. Dönmez, “İslâm’da Oruç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/416.

(صوم) kökünden türemiş olan sıyâm sözcüğü, Kur’ân’da türevleriyle beraber on iki âyette ve âyet içi tekrarlarla birlikte on dört⁶¹³ defa geçmektedir. Bunlardan biri susma orucu manasına alınmış⁶¹⁴ diğerleri ise bildiğimiz oruç anlamında ve bağlamında kullanılmıştır.

İslâm’dan önce hemen hemen bütün dinlerde değişik şekillerde, farklı gayelerle uygulanan oruç ibadetinin varlığı görülmektedir.⁶¹⁵ Nitekim bu gerçek, Kur’ân’da da ifade edilmektedir. İslâm’da orucun farz kılındığı âyette bu durumun, umumi bir ifadeyle aktarıldığını görülmektedir.⁶¹⁶ İslâm dininde ise oruç denildiğinde başka oruç çeşitleri olmakla beraber, akla ilk gelen, hicretin ikinci yılının şaban ayında, belli şartları taşıyan her Müslümana farz kılınan ramazan orucudur. İslâm dininde oruç, imsak⁶¹⁷ vaktinden iftar vaktine kadar yeme içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak ve mevzubahis fiilleri yapmamak kaydıyla yerine getirilen bir ibadettir.⁶¹⁸

Kur’ân’da ramazan orucunun dışında dinin belirlediği yasakların ihlal edilmesi halinde bu ihlalin bir cezası olarak uygulanması talep edilen ve yapılması istenen malî veya bedenî ibadet bağlamında keffâret⁶¹⁹ olarak oruçtan söz edilmiştir. Yine bazı fiilleri işleyen mükelleflerin, günahlarının bağışlanması için İslâm’ın getirdiği bazı sorumluluklardan olan *keffaret* kapsamında oruç ibadeti emredilmiştir. Âyetlerde yemin keffareti⁶²⁰ ve hatayla bir mümini öldürme keffareti⁶²¹ yahut zihar keffareti⁶²² ve hac ve umre ibadeti sırasında ihramlı iken işlenen cinâyetlerin keffâreti⁶²³ olarak oruç ibadetinden bahsedilmektedir. Bunlar içerisinde bulunan müeyyide seçeneklerinden birisi de oruç keffareti olarak emredilmiştir.⁶²⁴

Ramazan orucunun Müslümanlara farz oluşu ne zaman tutulacağı ne zaman başlanıp bitirileceği ne kadar tutulacağı, kimlerin tutacağı, tutamayanların veya güç yetiremeyenlerin durumu gibi meseleler âyetlerle açıklanmıştır. Oruç ile ilgili âyetlerde orucun sadece Müslümanlara has olmadığı, daha önceki milletlere de farz kılındığı, orucun sayılı günlerde olduğu, hasta ve yolculara daha sonra tutmak üzere ruhsat

⁶¹³ Abdalbâkî, *el-Mu’cem el-Mufehres*, “svm” md.

⁶¹⁴ Meryem 19/26.

⁶¹⁵ Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 33/414-416.

⁶¹⁶ Âyet için bk. el-Bakara 2/183.

⁶¹⁷ Mehmet Şener, “İmsak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000) 22/238-239.

⁶¹⁸ Bilgi için bk. Mustafa Kayhan, “İslâm Hukuku Açısından Kur’ân Kıssalarının Kritiği”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Bursa 1996, 148-153; Dönmez, “İslâm’da Oruç”, 33/416-417.

⁶¹⁹ Mehmet Katar, “Keffâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/177-179.

⁶²⁰ Âyet için bk. el-Mâide 5/89.

⁶²¹ Âyet için bk. en-Nisâ 4/92.

⁶²² Âyet için bk. el-Mücâdele 58 /3-4.

⁶²³ Âyetler için bk. el-Bakara 2/196; el-Mâide, 5/95.

⁶²⁴ Dönmez, “İslâm’da Oruç”, 33/416-419; Rahmi Yaran, “Keffâret (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/179-182.

tanındığı, bunu yapmazlarsa fidye vermeleri gerektiği ve Allah'ın insanlara zorluk değil kolaylık dilediği âyetlerde⁶²⁵ beyan edilmektedir.⁶²⁶

Müslümanlar, bu âyetlerin rehberliği ve Hz. Muhammed'in uygulamaları doğrultusunda oruç ibadetini kurallarına uygun olarak yerine getirmektedir. Fakat bazıları, oruç gecelerinde kendilerine yasak olan veya yasak olduğunu zannettikleri bazı durumlarda⁶²⁷ sıkıntılarla karşı karşıya kaldılar. Bu durumların neler olduğuna ilişkin tefsir kaynaklarında bazı rivâyetlerden söz edilmektedir. Bunlardan birkaçına göre orucun farz olduğu ilk yıllarda iftardan sonra uyunduğunda kadına yaklaşma, yeme ve içme yasağının başladığı iddia edilmektedir. İftardan sonra uyumaları halinde müminlerin ertesi gün iftar vaktine kadar bir şey yiyip içmemeleri, hatta bir kimse iftar saatinden önce uyumuş ve iftar vaktinde de uyanamamış ise iftar dahi edemeyeceği bu rivayetlerde yer almıştır. Bu durumda ertesi günün iftar vaktine kadar oruçlu kalmak gibi çok zor bir duruma düşmektedir.⁶²⁸

Bu rivâyetlerden birine göre müminlerin oruç gecelerinde eşlerine yaklaşımları da mümkün olmamaktadır. Sahabeden bazılarının bu konudaki yasağı çiğnedikleri ve çok pişmanlık duydukları rivayette yer almıştır. Bu konuyu açıklığa kavuşturan âyet nazil olunca biraz rahatladıkları da beyan edilmiştir.⁶²⁹ Oruç gecelerinde ister iftardan sonra uyuyunca uyanamamanın veya iftardan sonra uyumanın bir yasak olarak algılanmasının kim tarafından, ne zaman yasak kılındığı bilinmemektedir. Yine eşlere yaklaşamamanın da kimler tarafından yasaklandığı rivayette yer almamaktadır. Ancak bunlar, o toplumda eskiden beri tutulan bir oruç olduğunu, farz kılınanın özelliklerinin de eskiden beri tutulan oruç gibi olduğunu tahmin edip, böyle bir çıkarımda bulunduklarına işaret etmektedir. Yani belki de bir yasak yoktu, Müslümanlar böyle bir yasak vehmettiler ve Allah da o gecelerde eşlere yaklaşmanın helal olduğunu beyan ederek duruma bir çeki düzen vermiştir.

İlgili âyette⁶³⁰ itikâfa girmiş olmak dışında oruç gecelerinde kadınlara yaklaşmanın helâl olduğu âyette açıkça ifade edilmektedir. Bu âyetin nazil olmasıyla beraber problem ortadan kalkmış ve Müslümanlar oruç gecelerinde eşlerine yaklaşmak ve yiyip içmek konusunda karşılaştıkları sorundan kurtulmuşlardır. Ayrıca âyet oruç vaktinin ne zaman başlayıp ne zaman sona ereceği de açıklanmış ve Müslümanların serbest hareket

⁶²⁵ İlgili âyetler için bk. el-Bakara, 2/183-185.

⁶²⁶ Tefsir için bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/283-285.

⁶²⁷ Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri* = *El-Keşşaf an haka'iki gavamidi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucuhi't-te'vil (metin-çeviri)*. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 1/622.

⁶²⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/441-452.

⁶²⁹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/441-452.

⁶³⁰ Âyet için bk. el-Bakara 2/187.

edecekleri zamanı net bir şekilde ortaya koymuştur. Gözden kaçırmamamız gereken istisnai yasak ise Müslümanlar itikâfa girdiklerinde bu süre zarfında eşlerine yaklaşmamalarıdır.⁶³¹ Helâl teriminin Kur'ân'da bağlamında kullanım örneklerinden birisi olan bu âyette oruç gecelerinde, yeme içme ve eşlerle cinsel ilişkide bulunma durumu tereddüde mahal vermeyecek şekilde ifade edilmiş ve helâl olduğu herkese ilan edilmiştir. Böylelikle oruçla ilgili en önemli hususlardan olan imsak, iftar ve itikâf konularındaki kimi belirsizlikler ortadan kaldırılmıştır.

2.1.2.3. Alışverişte Ribâsız Olanın Helâl Olması

Kur'ân, alışverişin doğruluğunu helâl, ribânın yanlışlığını ise haram terimleriyle ifade etmektedir. Sözlükte bey', mübadele anlamına gelmektedir. Sözcüğün çoğulu buyû' olarak tasrif edilmektedir. Genelde alışveriş ve ticareti, İslâm hukuku terimi olarak da satım akdini ifade ederken sürekli olarak bey' kullanılmaktadır. Arapçada bey' ile eş anlamlı olan şirâ, hem satın alma hem de satma anlamlarını ifade etmektedir. Bununla birlikte satımı ifadede bey'in, satın almada ise şirânın kullanımı yaygınlık kazanmıştır.⁶³² Kur'ân'ın sosyal hayatı düzenlediği, ona kimi yönlerden müdahale ettiği bilinmektedir. Bunlardan biri de alışveriş konusudur. Kur'ân'da alışveriş terimi, bey' (البيع) sözcüğüyle ifade edilmektedir. Âyetlerde tekrarları ve türevleriyle beraber on beş defa geçen bu terim, bağlam dışı olarak kilise⁶³³ ve biat⁶³⁴ anlamında kullanılmıştır. Bazı âyetlerde ise nüzûl bağlamında bir anlamla istimal edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bey', teknik bir terim olmaktan ziyade bütün ticari işlemleri kapsayan kuşatıcı bir kavram olarak kullanıldığını görmekteyiz. Âyetlerde bizzat ticari hayata yönelik kullanımlar olmakla birlikte insanoğlunun bir şekilde temas içerisinde olduğu bu eylem üzerinden ahiret hayatına yönelik kullanımıyla da insanların dikkatini çekmek adına mesaj vermektedir. Kur'an'ı Kerim'de müminlerden İnfak edilmesinin istendiği bir ayette bunun dünyada iken yapılmasını ve hiçbir alışverişin, dostluğun ve şefaatin olmayacağı bir gün (hesap günü)⁶³⁵ gelmeden önce yapmaları⁶³⁶ istenmektedir.

Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Arap yarımadasında aktif bir ticaret hayatı vardı. Mekke şehri ise bu ticari hayatın merkezlerinden birisi konumundaydı. Ticaretin yoğunluğuna paralel olarak hileli, faizli, işin içerisine kumarın girdiği, bazen alışverişte

⁶³¹ Karaman vd., *Kurân Yolu Tefsiri*, 1/285-288.

⁶³² Ali Bardakoğlu, "Bey'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/13 vd.

⁶³³ el-Hac 22/40.

⁶³⁴ el-Feth 48/10, 18; el-Mümtehine 60/12.

⁶³⁵ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, çev. A. Efe- H. Arslan- H. İ. Kutlay- N. Yıldız- M. Beşir Eryaysoy. (İstanbul: Risale Yayınları, 2012), 1/506-515.

⁶³⁶ el-Bakara 2/254.

farklı sebeplerle taraflardan birinin iradesinin zayıf kaldığı ve benzeri durumlar yaşanmaktaydı. Bunun neticesinde bu olumsuz durumlara kayıtsız kalmayan Kur'ân, vahyi nüzul süresince zaman zaman bu olumsuzluklara müdahale etmiştir.

Kur'ân'da adalet terimi, sosyal hayata dair bütün fiillerde genel ve kuşatıcı bir terim olan birçok konu bağlamında vurgulanmıştır. Aynı şekilde alışveriş ve daha birçok konuyu kapsayan akitlerin yerine getirilmesinde de yine adalet terimine vurgu yapılmıştır. Bununla beraber kazancın meşru yollarla, karşılıklı rızaya dayalı olarak elde edilmesi gerektiği, bunun dışında haksız yollar olarak tanımlanan çeşitli gayri meşru yollarla elde edilen, hatta hırsızlık, gasp, rüşvet, dolandırıcılık, faiz, fahiş fiyat, aldatma, karaborsacılık ve tefecilik gibi fiillerin⁶³⁷ Kur'ân'da batıl olarak nitelendirildiği görülmektedir. İlgili âyette *“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayalı yapılan ticaretle olması hariç mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”*⁶³⁸ buyrulmaktadır. Ayrıca insanların, birbirlerinin mallarını haksızlıkla yememesi gerektiği ve kasıtlı olarak günaha meyletmemesi gerektiği de açıklanmaktadır. Yani yetkililere rüşvet vererek insanların mallarından bir kısmının yenilmesi, Kur'ân tarafından yasaklandığı ve haram kılındığı da vurgulanmaktadır.⁶³⁹

Ticari hayatta alışverişin bir parçası olan ölçü ve tartıya dikkat edilmesi, birçok âyette ele alınmıştır. Muhatap topluma geçmiş ümmetlerden örnek verilmiştir. Ayrıca ölçüde ve tartıda hile yapmanın, bile bile insanların mallarının değerini eksiltmenin toplumsal manada ciddi sıkıntılar çıkarabileceği, toplum düzeninin bozulacağı ve kargaşaya zemin oluşturabileceği dile getirilmektedir.⁶⁴⁰ İslâm'ın ticari hayatında alışverişin helâl olması adına olmazsa olmazlardan birisi de faizin girmedeği ribâsız alışverişlerdir. Ribâ terimine sözlükte *“fazlalık, nemâ, artma, çoğalma, yükseğe çıkma ve bedenen serpilip gelişme”* gibi manalar verilmiştir. Terim olarak ise ödünç işlemlerinde ve alışverişte karşılığı bulunmayan hakiki veya hükmî fazlalık olarak tarif edilmiştir.⁶⁴¹

Kur'ân, tedricilik kuralını ribâyla ilgili konuda baştan sona kadar işletmiştir. Nihâyetinde ribâ ve ona bağlı alışveriş türleri konusunda net bir tutum sergilemiş ve alışverişte ribâyı kesin olarak yasaklamıştır. İlgili âyette *“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi (yerlerinden) kalkarlar. Bu, onların ‘Alım satım da ancak ribâ gibidir.’ demeleri sebebiyledir. Hâlbuki Allah, alım satımı helâl, ribâyı ise*

⁶³⁷ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/50-51.

⁶³⁸ en-Nisâ 4/29.

⁶³⁹ Âyet için bk. el-Bakara 2/188.

⁶⁴⁰ Âyetler için bk. el-A'râf 7/85; Hûd 11/85.

⁶⁴¹ İsmail Özsoy, “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/110-126.

haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de ribâcılığa son verirse geçmiştekiler, kendisinin ve durumunun takdiri Allah'a aittir. Kim de yine ribâcılığa dönerse bunlar, orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.”⁶⁴² buyrulmaktadır. İşte âyette de bizzat ifade edildiği üzere İslâm dinine göre alışverişin helâl olanın ribâ katılmayan alışveriş olduğu ifade edilmiştir. Bu durum âyette helâl terimiyle ifade edilmiştir.

2.1.2.4. Bazı Kadınlarla Evlenmenin Helâl Olması

Kur’ân, evlilik yaşamına da bazı düzenlemeler getirmiştir. Bu bağlamda bazı kadınlarla evlenmenin helâl olduğunu kesin bir dille açıklamıştır. Bu yüzden Kur’ân nüzul döneminde sosyal hayata dair birçok konuya değinmiştir. Yani toplumsal düzenin en önemli mihenk taşı olan aile kurumuna da Kur’ân’da geniş yer verilmiştir. Ailenin var olmasına açılan kapının yani evlilik müessesesinin Hz. Âdem’le başladığını söylenebilir. Ayrıca aile müessesesinin ve evliliğin hemen bütün toplumlarda ve ilahi dinlerde var olduğu bilinmektedir. Örnekleri, Kur’ân’da görülmektedir. İnsanların bir tek nefisten yaratıldığı, eşinin de ondan yaratıldığı ve bu ikisinden de insan neslinin artarak devam ettiğini ifade eden âyet Kur’ân’da bulunmaktadır.⁶⁴³ Yine Kur’ân’da önceki resullerden örnek verilmekte ve onlara da eşler ve çocuklar verildiği⁶⁴⁴ beyan edilmekte, bunlarla evlilik ve aile müessesesine vurgu yapılmaktadır.

Kur’ân, aile kurumuna önem vermiş ve birçok âyette konuyu gündeme getirmiştir. Yeni bir ailenin kurulmasında önemli bir rolü olan evliliğin, Kur’ân meşru bir evlilik olmasına özen göstermiştir. Yine evlilik dışı yollardan kapatılmasını engellemiştir. Kur’ân’da evliliği teşvik eden ve onun güzelliğini ya da bereketini ifade eden âyetler bulunmaktadır. Bazı âyetlerde evli olmayanların veya evlenmeye gücü yetmeyenlerin⁶⁴⁵ belirtilen bazı şartlara uymaları⁶⁴⁶ kaydıyla, cariye ve kölelerle evlendirilmesi teşvik ve telkin edilmektedir.

Yine bazı âyetlerde, Allah’ın insanlara kendi cinslerinden eşler yarattığını⁶⁴⁷ onlardan nesiller türettiğini ve yine kendileriyle huzur bulsunlar diye türün türlerinden eşler yarattığını ve aralarında bir sevgi ve merhamet⁶⁴⁸ var ettiğini belirterek aile kurumuna ve onun güzelliğine atıfta bulunmaktadır. Konuyla alakalı âyetlere dikkatle

⁶⁴² el-Bakara 2/275.

⁶⁴³ İlgili âyet için bk. en-Nisâ 4/1.

⁶⁴⁴ İlgili âyet için bk. er-Ra’d 13/38.

⁶⁴⁵ Âyet için bk. en-Nûr 24/32.

⁶⁴⁶ Âyet için bk. en-Nisâ 4/25.

⁶⁴⁷ Âyet için bk. en-Nahl 16/72.

⁶⁴⁸ Âyet için bk. er-Rûm 30/21.

baktığımızda Kur'ân-ı Kerim, helâl haram konusunda genel prensip olan mubahlığı esas almış, helâl sahasını geniş tutmuş, ana hatlarıyla evlenilmesi haram olanları beyan etmiş helâl olanlar konusunda detaya girmemiştir.

Din farkından dolayı evlenilmesi haram olanlar, erkek olsun kadın olsun müşriklerle⁶⁴⁹ evlenilmesi ve mümin kadınların ehli kitabın erkekleriyle⁶⁵⁰ evlenmesi yasaklanmıştır. Soy ve kan yoluyla haramlık, kişinin anne babadan başlayarak yukarıya doğru, çocuklardan başlayarak aşağıya doğru, yani usulü ve fûruu şeklindedir. Ayrıca hala, teyze, kız kardeşler ve kardeş kızları, kadınlar için ise bunun tersi yöndedir. Süt hısımlığı sebebiyle ise kişinin sütannesi, süt bacıları ile evlenmesi haramdır. Evlilik yoluyla haram kılanlar ise kişinin eşlerinin anneleri, oğulların eşleri ve iki kız kardeşi aynen nikâh altında bulundurmamak haramdır. Üvey olarak haram kılınanlar, nikâhlandığı eşiyle birleşmiş olması kaydıyla, kişinin üvey kızları ile evlenmek haramdır.⁶⁵¹ Ayrıca bir cahiliye âdeti olan üvey annelerle evlenmek yasaklanmıştır.⁶⁵²

Bir kişinin evli bir kadınla evlenemeyeceği⁶⁵³ ve zina edenlerin yine zina eden kadın ve erkekten başkasıyla nikâhlanamayacağı⁶⁵⁴ âyetlerde dile getirilmektedir. Yine üçüncü defa boşananın başka biriyle evlendikten sonra boşanmadan eski kocasına yeniden varamayacağı⁶⁵⁵ ve iddet bekleyen kadınların iddeti bitmeden onlarla evlenilemeyeceği⁶⁵⁶ konusunda da âyetler vardır. Evlenilmesi helâl olan kadınlar konusunda umumi bir ifadeyle gayrimeşru bir şekilde ilişkide bulunmamak, gizli dost tutmamak ve mehirlerini vermek kaydıyla mümin kadınlarla ve kitap ehli kadınlarla evlenmenin helâl olduğu âyette ifade edilmiştir.⁶⁵⁷

Vefat iddeti bekleyen kadınlara üstü kapalı olarak evlenme teklifi yapılacağı beyan edilir. Bunun helâl olacağı ifade edilmiştir. Bekleme süresi bitince artık onlarla evlenmek helâldir. Meşru sözler dışında başka şeyler söylemek, onlarla gizli buluşma teklifi yapmak veya iddet süreleri bitmeden onlarla evlenmek yasaklanmıştır.⁶⁵⁸ Kişinin kendisine helâl olan kadınlardan dört kadına kadar evlenmeye ruhsat verilmiştir.⁶⁵⁹ Âyette bu durum teşvik edilmese de hatta bazı gerekçelerle bir kadınla evliliği devam ettirmenin daha uygun olacağı⁶⁶⁰ beyan edilmiştir. Başka bir âyette ise evlatlıkların

⁶⁴⁹ Âyet için bk. el-Bakara 2/221.

⁶⁵⁰ Âyet için bk. el-Mâide 5/5.

⁶⁵¹ Âyet için bk. en-Nisâ 4/23.

⁶⁵² Âyet için bk. en-Nisâ 4/22.

⁶⁵³ Âyet için bk. en-Nisâ 4/24.

⁶⁵⁴ Âyet için bk. en-Nûr 24/3.

⁶⁵⁵ Âyet için bk. el-Bakara 2/230.

⁶⁵⁶ Âyet için bk. el-Bakara 2/235.

⁶⁵⁷ Âyet için bk. el-Mâide 5/5.

⁶⁵⁸ Âyet için bk. el-Bakara 2/234.

⁶⁵⁹ Âyet için bk. en-Nisâ 4/3.

⁶⁶⁰ Âyet için bk. en-Nisâ 4/129.

evlenip boşandıkları eşleriyle evlenmek helâl olduğu beyan edilmektedir.⁶⁶¹ Boşanma dönülebilir talak aşamasında ise iddet süresi dolmadan erkek eşine dönebilir bunda bir mahsur yoktur, ancak iddet süresi bitmişse kadının da rızası olması gerekir eğer rızası varsa birbirlerine dönmelerinde bir sorun yoktur ve helâldir.⁶⁶²

2.1.2.5. Haramlığı Kesin Olanların Dışındaki Hayvanların Helâl Olması

Kur'ân, haram olduğu kesin olanların dışında kalan hayvanların helâl olduğuna işaret etmiştir. Yani vahiyde haram olanlar sayılmış ve Hz. Nebinin beyan buyurdıkları da eklenmiş ve geriye kalanların helâl olduğu düşünülmüştür. Yeryüzündeki her şey insan için yaratılmış ve onun tasarrufuna sunulmuştur. Allah'ın insana bahsettiği sayısız nimetlerden birisi de onun yararlanması için var edilen hayvanlardır. Değişik vesilelerle hayvanatın birçok türü farklı bağlamlarda Kur'ân'da zikredilmiştir. Mesela onlardan yük ve binek hayvanı olarak kullanılacaklarından, yine yününden, sütünden, etinden ve derisinden faydalanılmaktadır. Bir âyette bizzat insanların, hayvanların sütünden faydalandığı ve yine onlarda insanlar için birçok faydaları oldu belirtilmektedir.⁶⁶³

Kur'ân'ın beyan ettiği temiz ve yenilebilir hayvanlar, kara, deniz ve kanatlılar olmak üzere üçe tasnif edilmiştir. Genel kural olarak eti yenen hayvanlar konusunda temiz olmaları ve helâl özelliğini taşımaları esas kabul edilmiştir. Helâl sahasının, ilke olarak çok geniş olduğu, haramların ise oldukça sınırlı ve az olduğu bilinmektedir. Kur'ân, hayvanlardan haram olanlarını, âyetlerle bizzat açıklamış ve helâl olanları ise genel ifadelerle beyan etmiştir. Yenilmesi haram olanlar, leş, akıtılmış kan, domuz eti ve kasıtlı olarak Allah'ın adı anılmadan kesilenler, boğulmuş, taş, ağaç vb. ile vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş ve yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar ve putlar üzerine boğazlanmış hayvanlar⁶⁶⁴ olarak âyetlerde ifade edilmiştir. Ayrıca zaruret halinde bu hayvanlardan yemek, sınırı aşmamak ve haramı helâl addetmemek kaydıyla ruhsata tabi kılınmıştır.

Helâl kılınan hayvanlar konusunda ise umumi kullanıma âyet örnek verilebilir. Zira âyette haram olduğu bildirilenlerin dışındaki *behîmetü'l-en'âm* denen hayvanların helâl olduğu bildirilmektedir. Behîmetü'l-en'âmın ne olduğuyla çeşitli rivâyetler olmakla birlikte ağırlıklı görüş, deve, sığır ve koyun cinsinden olan hayvanlar olduğu ifade edilmiştir.⁶⁶⁵ Behîmetü'l-en'âm ifadesi, Kur'ân'da bizzat kullanılmıştır.⁶⁶⁶ Bu terkiplerle

⁶⁶¹ Âyet için bk. el-Ahzâb 33/37.

⁶⁶² Âyet için bk. el-Bakara 2/228.

⁶⁶³ Âyet için bk. el-Müminûn 23/21.

⁶⁶⁴ Âyetler için bk. en-Nahl 16/115; el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/145.

⁶⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/12-14; Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/187-190.

⁶⁶⁶ Âyet için bk. el-Mâide 5/1.

ifade edilen şeyin, aslında bir başka sûrede⁶⁶⁷ açıklandığını Taberî dile getirmiştir. Ayrıca o, behâimden helâl kılınanların sadece en'âm olanlar olduğuna bu âyeti delil getirmiştir.⁶⁶⁸

Avlanmak ve av hayvanını yemek de Kur'ân tarafından helâl kategorisinde sayılmıştır. Av konusunda deniz avının hem ihramlıyken hem de diğer zamanlarda helâl olduğu beyan edilmektedir. Ancak kara avının ihramlıyken değil ama normal zamanlarda helâl olduğu ifade edilmektedir. Bir başka âyette ise av yaparken faydalanılan hayvanların neler olduğu isimleriyle zikredilmemekle beraber, genel bir ifadeyle, eğitilmiş avcı hayvanların tutup getirdiklerinin helâl olduğu⁶⁶⁹ bildirilmektedir.

Allah, denizi de insanın hizmetine sunmuştur. Denizin hem mücevheratından hem de denizden çıkarılan birçok hayvanın etinden faydalanılmaktadır.⁶⁷⁰ Sularda avlanmak ve yakalanan balıkları veya benzer şeyleri yemek, insanlara bir sınırlandırma olmaksızın her zaman helâl kabul edilmiştir. İlgili âyette *“Size ve yolculara, deniz hayvanlarını avlamak, onlardan faydalanmanız için helal kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan, hakkıyla sakının.”*⁶⁷¹ buyrulmaktadır. Burada deniz ile genel olarak büyük sular kastedilmiştir. Fakat buna nehirler, göller ve büyük havuzlar da dâhil edilmektedir. Yine âyete göre deniz avının ihramda dahi hem avlanması hem yenmesi helâl kabul edilmiştir. Balık kesilmeden yendiği için meyte yani ölü ile tabir edilmiştir. Hanefî uleması ise denizden çıktıktan sonra karada da yaşayan hayvanları deniz hayvanı olarak kabul etmemiştir. Rivayet olunduğuna göre bu âyet, deniz sahillerine inen ve suyun çekilmesi ile kenarda kalan balıkların durumunu soran ben-î müdlic hakkında nâzil olmuştur. Bu âyete göre ihramlı kimsenin karada av yapamayacağı ve herhangi bir hayvanı kesemeyeceğine karar verilmiştir. Ancak ihramlı olmayan kimsenin avladığı ve kestiği hayvanın etinden yiyebileceği dile getirilmiştir.⁶⁷²

2.1.2.6. Avın ve Avcı Hayvanının Getirdiğinin Helâl Olması

Avlanma konusu insanlık tarihiyle var olan bir tecrübedir. İnsanlığın ilk dönemlerinde hayvanların etinden ve kürkünden faydalanmak üzere onları avlamak bir ihtiyaçtı. Toplumların gelişim seyrine paralel olarak bazı toplumlarda bu ihtiyaç devam

⁶⁶⁷ Âyet için bk. el-En'âm 6/143.

⁶⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, 3/437.

⁶⁶⁹ İlgili âyet için bk. el-Mâide 5/4.

⁶⁷⁰ en-Nahl 16/14.

⁶⁷¹ el-Mâide 5/96.

⁶⁷² *Allah'ın Kelâmı Nüzûl Sıralı Kurân-ı Kerîm ve Meâl-Tefsîri*, çev. Mehmet Türk, Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011, el-Mâide 5/96.

ederken bazıları artık avlanmayı bir sosyal/sportif faaliyet olarak devam ettirmeye başladılar. Özellikle tarihte birçok hükümdarın av merakı ve düzenledikleri av partileri tarihi kaynaklarda bulunmaktadır. Bugünün dünyasında ise neredeyse bir sportif faaliyet olarak devam etmektedir. Bunun istisnası olan deniz ürünleri avcılığı ise profesyonel bir geçim kaynağı olarak günümüzde de devam etmektedir.⁶⁷³

Avcılık Kur'an'ın indiği cahiliye toplumunda da bilinen ve uygulanan bir faaliyet idi. Genel olarak ok, yay ve kapan kullanılarak muhtelif kuşlar ve Ceylan avcılığı yapılmaktaydı. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de av konusuna dair beyanatlar da bulunmaktadır.⁶⁷⁴

İslâm, belirli şartlar doğrultusunda avlanmaya izin vermiştir. Bu konuda Kur'ân'da birtakım âyetler vardır. Hatta Kur'ân, avcı hayvanların durumuyla alakalı bilgi vermiştir. Eğitilmiş avcı hayvanların tutup getirdiklerinden üzerlerine Allah'ın adını anarak yemenin helâl olduğu beyan edilmiştir.⁶⁷⁵ Âyette bahsedilen avcı yırtıcı hayvanlardan maksat, köpek, doğan ve benzeri hayvanlar olduğu dile getirilmiştir. Eğitimsiz ve başıboş hayvanların gidip getirdikleri veya parçaladıkları av için bunları ava göndermek ve yakalayıp getirdiklerini yemek veya parçaladıklarını yemek caiz görülmemiştir.⁶⁷⁶ Ayrıca Mekke ve Medine'nin harem sınırları içerisinde avcılığın yapılamayacağı açıklanmıştır. Hac ve umre için ihrama girenlerin asla kara avı avlayamayacakları dile getirilmiştir. Bu durumda olanların deniz avı yapabilecekleri ise Kur'ân'da açıklanmıştır.⁶⁷⁷

2.1.2.7. Ganimetlerin Müminlere Helal Olması

Sözlükte “bir şeyi zorluk çekmeden elde etmek” anlamına gelen ganimet kelimesi (çoğulu ganâim) Kur'an-ı Kerim'de bizzat kullanılmıştır. İslâm hukukunda ise, “müslümanların savaş yoluyla gayri müslimlerden ele geçirdikleri esirler ve her türlü mal” şeklinde tanımlanmaktadır. Bununla beraber, ganimeti savaşta düşman askerlerinden elde edilen menkul mallara hasreden veya kısmen farklı şekilde tarif eden fakihler de vardır.⁶⁷⁸

Bu kelime (م ن غ) kökünden türemiş olup, Kur'an-ı Kerim'de dokuz ayette geçmektedir.⁶⁷⁹ Kelime bu ayetlerden üç tanesinde koyun/davar⁶⁸⁰ anlamında kullanılmış,

⁶⁷³ Sargon Erdem, “Av”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/ 100-101.

⁶⁷⁴ Abdülkerim Özeydin, “Av (İslâm Tarihi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/ 101-104.

⁶⁷⁵ el-Mâide 5/4.

⁶⁷⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/218-220.

⁶⁷⁷ Mehmet Şener, “Av”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/104.

⁶⁷⁸ Mehmet Erkal, “Ganimet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996).13/351-354.

⁶⁷⁹ Abdülbaki, “ğnm”, 505.

⁶⁸⁰ el-En'âm 6/146; Tâhâ 20/18; el-Enbiyâ 21/78.

diğer ayetlerde ise konumuz olan ganimet⁶⁸¹ anlamında kullanılmıştır. Kelimenin kök anlamı koyunu yakalayıp ele geçirmektir. Daha sonra bu kelime, düşman ve onun dışındakilerden elde edilen her şey için kullanılmıştır.⁶⁸²

Kur'an'da “ganimet” anlamında kullanılan başka bir kelime ise, “Enfâl” kelimesidir ve “nefel” kelimesinin çoğuludur. Nefel hem ganimet mânasında hem de ganimetin belli bir parçasını ifade etmek⁶⁸³ ve gazilere ganimet payları dışında verilen şeyler⁶⁸⁴ için kullanılmıştır. Özellikle ganimetle ilgili hükümleri açıklayan sekizinci sûreye de bu ad (el-Enfâl) verilmiştir. “Nefel” kelimesi “fazlalık” anlamına geldiğinden, savaş sırasında ele geçirilen mal veya esirler, savaşın ana hedefleri gerçekleştirildikten sonra ek olarak elde edildiği için bu şekilde adlandırılmıştır.

Bedir savaşından sonra Müslümanlar hatırı sayılır bir miktarda ganimet elde edince aralarında anlaşmazlık çıkması üzerine,⁶⁸⁵ inen ayette, Enfâl kelimesi kullanılarak ganimetlerin Allah'a ve rasulüne ait olduğu⁶⁸⁶ bildirilmiş ve hazreti peygamber bu ganimetleri savaşa katılan mücahitlere dağıtmış daha sonra ise ganimetlerin taksimi ile alakalı olarak ve daha ayrıntılı bilgiler içeren ayette, ganimetin beşte biri Allah'a, resulüne, onun akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara ait olduğu⁶⁸⁷ bildirilmiştir. Hz. Peygamber, bu âyetin hükümlerini ilk defa aynı yıl Benî Kaynukâ' Yahudilerinden alınan ganimetlere uygulamıştır.⁶⁸⁸

Nihayet enfal suresinin altmış yedi ve altmış sekizinci ayetlerinde müminlerin savaşta müşrikleri öldürmeyerek esir alıp fidye karşılığında serbest bırakmaları konusu eleştirildikten sonra affedildikleri müjdesi verilerek, artık elde edilen ganimetlerin müminlere helal olduğu aşağıdaki ayetle bildirilmiştir.

Kur'an'da ganimetlerin helâl olduğu helâl sözcüğü bizzat kullanılarak ifade edilmiştir. İlgili âyette “*Artık aldığınız ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin, Allah'a itaatsizlikten sakının, Allah son derecede bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*”⁶⁸⁹ buyrulmuştur. Bazı âyetlerden elde edilen verilerden hareketle savaş esiri almanın veya bunu fidye karşılığı salıvermenin bir sıkıntı doğurmayacağı dile getirilmiştir. Yanlış anlaşılan noktanın ise müşriklerin veya kâfirlerin iyice vurulup sindirilmedikçe ganimet peşinde koşulması olduğu beyan edilmiştir. Bedir harbinde müşrikler geri çekildiği sırada

⁶⁸¹ en-Nisa 4/94; el-Enfâl 8/41,69; el-Fetih 48/15,18,20.

⁶⁸² el-Müfredat, “ğnm”, 615.

⁶⁸³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/661,662; Taberi, 11/5-26.

⁶⁸⁴ Zemahşeri, 2/193-195.

⁶⁸⁵ Taberi, 11/5-26.

⁶⁸⁶ el-Enfâl 8/1.

⁶⁸⁷ el-Enfâl 8/41.

⁶⁸⁸ Erkal, “Ganimet”.

⁶⁸⁹ el-Enfâl 8/69.

Müslümanların çoğu ganimet peşinde koşmaya başlamıştır. Burada düşmanın iyice sindirilmesi bir farziyet ifade etmektedir.⁶⁹⁰

2.1.3. Helâl Teriminin Olumsuz Kullanımı

Kur'ân'da helâl terimi, bazen olumsuz bağlamda ve bazı konularda menfiliği ifade etmek adına kullanılmaktadır. Bu bağlamda boşanmış kadınların veya üç talakla kesin bir şekilde mutallaka olan kadınların iddet beklemesinin helâl olmadığı beyan edilmiştir. Yine üç talakla boşanmış bir kadının, eski kocasına dönmesinin asla mümkün olmadığı, ancak bunun başka bir erkekle evlenmeden evvel eski kocasına dönemeyeceği Kur'ân'da beyan edilmiştir. Bu arada erkeğin karısına verdiği mehirin, boşanma sırasında geri alınmasının helâl olmayacağı da dile getirilmiştir.

2.1.3.1. Boşanmış ve Üç Talakla Boşananın İddetini Beklememesi

Kur'ân'da boşanan kadınlarla ilgili olarak, yeniden evlenebilmeleri için kendi başlarına üç âdet veya temizlik süresi beklemeleri gerektiği âyetlerde açıklanmıştır. Yine boşanmış kadınların hamilelik durumları var ise bunu gizlemelerinin hiç yakışık kalmayacağı da âyetlerde açıklanmıştır. Bu konuların anlatımı sırasında âyette helâl kelimesi bizzat olumsuz anlamda kullanılmıştır. Yine âyette vurgulanan kadınların iddet bekleme sürelerinde eğer varsa hamilelik durumunu gizlememeleri gerektiği de ifade edilmiştir. Bu konudaki âyette *“Boşanmış kadınlar, kendi başlarına üç adet hali ve temizlenme süresi beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa O'nun, rahimlerinde yarattığını saklamaları helâl olmaz ve bu (üç aylık) süre zarfında kocaları barışmak isterlerse onları geri almada daha çok hak sahibidirler. Adalet ölçülerine göre erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır...”*⁶⁹¹ buyurulmaktadır.

Yine Kur'ân'da üç talaktan sonra bir kadının önceki kocasıyla evlenemeyeceği açıklanmaktadır. Böyle bir kadının başka bir erkekle evlilik yapması ve bunu da sürdürememesi durumunda boşandığında eski kocasına dönebileceği de ifade edilmektedir. Bu konuyu Kur'ân açıkça beyan etmiştir. Son boşama hakkını kullandıktan sonra yani üçüncü boşanmadan sonra boşanan kadın, başka bir erkekle evlenip boşanmadığı müddetçe tekrar evlenmesinin helâl olmadığı açıklanmaktadır. İlgili âyette *“Karısını (üçüncü defa) boşadıktan sonra, (kadın) onun dışında bir başka erkekle evlenmedikçe ona helâl olmaz. Eğer (sonraki koca) o (kadını) boşar ve (birinci koca ile)*

⁶⁹⁰ Mevdûdî, *Tefhîmü 'l-Kur'ân*, 2/185.

⁶⁹¹ el-Bakara 2/228.

*Allah'ın sınırlarını gözeteceklerine inanırlarsa, tekrar birbirlerine dönmelerinde ikisi için de bir günâh yoktur...*⁶⁹² buyrulmaktadır.

Burada hülle olarak belirtilen sözcük: Yeni, güzel elbise ve kadın anlamına gelmektedir. Terim olarak üç talakla boşanmış olan bir kadının, eski kocasına yeniden dönebilmesi için, iddetini bekledikten sonra başka bir erkekle usûlüne göre evlenip ölüm veya boşanma ile bu evliliğin sona ermesi ve kadının eski kocasına helâl hâle gelmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu âyete göre meşrû bir hullenin şartları, (1) bir defada veya ayrı zamanlarda bain talakla boşanan kadın iddetini tamamlayacaktır. (2) Bundan sonra başka bir erkekle sahih nikâhla evlenecektir. (3) Evlendiği ikinci kocasıyla zifaf meydana gelecektir. (4) Ölüm veya boşama suretiyle bu ikinci evlilik sona ermiş bulunacaktır. (5) Kadın, ikinci kocadan olan iddetini tamamlamış olacaktır. Ancak bu şartlar yerine geldikten sonra bir erkeğin üç defa boşadığı karısıyla yeniden evlenmesi olabilecektir.⁶⁹³

2.1.3.2. Erkeğin Kadına Verdiği Mehri Boşanmada Geri Almaması

Kur'ân'da evlilik önerilirken, buna karşılık boşanmayla ilgili bazı kurallara veya ilkelere işaret edilmektedir. Boşanma, evliliğin sona ermesi olarak anlaşılmaktadır. Bu durumda mehir konusu gündeme gelmektedir. Kur'ân'da evlenirken erkeğin kadına verdiği mehri, boşanırken geri almaması istenmekte ve bunun ifadesi sadedinde helâl olmayacağı beyan buyrulmaktadır. Konuyla alakalı olarak âyette Allah'ın koyduğu kurallara eşlerin uymaları gerektiği, boşandıktan sonra verdikleri mehirden hiçbir şeyi geri almamaları gerektiği ve bunun helâl olmadığı beyan edilmiştir. Boşanmada mehirin geri alınmamasıyla ilgili başka âyetler olmakla beraber özellikle bu âyette, helâl sözcüğünün bizzat olumsuz anlamda kullanıldığı görülmektedir.⁶⁹⁴

Boşama hakkına sahip olan erkeğin bu hakkı kötüye kullanmaması adına boşanma sırasında mehir ödemesi gerektiği bildirilmiştir. Boşanma sayısı da sınırlandırılmıştır. Böylelikle câhiliyede oluşan sınırsız boşama kocaların elinden alınmıştır. Çünkü bazı eşler, süreçte bunu hep kötüye kullanmıştır. Bu sebeple evlenme sırasında kocanın eşine verdiği mehri, kadına baskı yapmak veya değişik sistemleri kullanarak, onu kısmen veya tamamen geri almanın helâl olmadığı beyan edilmektedir. Fakat bu durumda kadın kocasından boşanmak istiyorsa ve bunu mehrin bir kısmından feragat ederek yapabilmesi mümkün ise bu durumun caiz olduğu da beyan edilmektedir.⁶⁹⁵

⁶⁹² el-Bakara 2/230.

⁶⁹³ *Allah'ın Kelâmı Nüzûl Sıralı Kurân-ı Kerîm ve Meâl-Tefsîri*, çev. Mehmet Türk, el-Bakara 2/230.

⁶⁹⁴ İlgili âyet için bk. el-Bakara 2/229; en-Nisâ 4/20-21.

⁶⁹⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/365-366.

2.1.3.3. Rıza Olmadıkça Kadına / Malına Erkeğin Mirasçı Olunmaması

Kur'ân'da bir kadının rızası olmadıkça kocasının mirasçı olmasının helâl olmadığı beyan buyrulmaktadır. Burada da helâl değildir ifadesi, olumsuz bir kullanıma sahiptir. Açık bir şekilde ifade edildiği üzere zor kullanarak kadınlara mirasçı olmak helâl olmadığı beyan edilmekte ve evliliğe aykırı hareketleri olmadığı müddetçe kadınlarla iyi geçinilmesi emredilmektedir. İlgili âyette *“Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helal değildir. Açık bir hayâsızlık yapmaları dışında verdiğiniz (mihirden) bir kısmını geri almak için onlara baskı yap(ıp boşanmaya zorla)mayın. Onlarla iyi geçinin. Şunu iyi bilin ki sizin hoşlanmadığınız bir şeye, Allah fazlasıyla hayır takdir etmiş olabilir.”*⁶⁹⁶ buyrulmaktadır.

Kadınlara zorla varis olmanın, kadınların ya kendileri ya da malları için mümkün olabilmektedir. Bu konu, İslâm'dan evvel o toplumun sosyolojik bir gerçeği olduğu için burada yani Kur'ân'da gündeme taşınmıştır. Buna göre ölen erkeğin bir yakını veya oğlu, üvey annesinin veya yakın akrabalarından bir erkeğin kadının üzerine elbisesini atmak suretiyle ona mirasçı olmaktadır. Yine âyette kadının malına zorla miras olunduğu da anlatılmaktadır. İslam ile bu âdetlere son verilmiştir.⁶⁹⁷

2.1.3.4. Haram Aylarda Değişikliğin Helâl Olmaması

Kur'ân'da haram aylarda değişiklik yapılmasının doğru olmadığı veya helâl olmadığı beyan edilmektedir. Bu konu, câhiliye toplumunda bazı olumsuzluklara yol açmak için kullanılan bir uygulama idi. Ayların haramlığını ortadan kaldırmak ve akıllarına koydukları kötülükleri yapmak için böylesi saçma sapan yollara tevessül ettikleri görülmektedir. Bu nedenle Kur'ân'da bizzat ifade edilerek haram aya saygısızlık edilmemesi gerektiği ve onlara ek yapmak ve yerlerini değiştirmek gibi tutum, davranış ve anlayışlar geliştirmenin yasak olduğu ya da helâl olmadığı açıkça beyan edilmektedir.⁶⁹⁸

Arapların haram aylarda savaş yapmadıkları ve bundan kaçındıkları anlaşılmaktadır. Bu aylara karşı gösterilen saygı, nesîe âdeti icat edilinceye kadar sürdürülmüştür. Hatta bazı kabileler, dört olan haram aylara dört tane daha ilave bile ettikleri görülmektedir. Bazı kabilelerin ise haram aylara karşı kendilerinde herhangi bir sorumluluk hissetmedikleri veya haram ayları tanımadıkları da dile getirilmektedir. Böylece haram aylara saygı gösterenler, ona saygı duymayanlara karşı çok dikkatli olmak

⁶⁹⁶ en-Nisâ 4/19.

⁶⁹⁷ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/36-37.

⁶⁹⁸ İlgili âyetler için bk. et-Tevbe 9/37; el-Mâide 5/2.

durumundaydılar. Bu aylarda doğan savaşlara da bu açıdan fıcar savaşları denilmektedir.⁶⁹⁹

2.1.3.5. Helâl ve Haram Koymanın Allah'ın Yetkisinde Olması

Kur'ân'da helâl veya haram koyma yetkisinin Allah'a ait olduğunu beyan edilmektedir. Bu, çok doğru ve yerinde bir karardır. Zira bu alanı genişletmek veya Allah dışında başkalarına helâl veya haram koyma yetkisi vermek, oldukça değişik sıkıntılıların u vermesine neden olabilecektir. Bu nedenle Allah, tam yetkili olarak Kur'ân'da kendini belirlemiştir. Konuyla alakalı birçok âyet olmakla beraber bir âyette müminlere hitaben, Allah'ın helâl kıldığı iyi ve güzel şeylerin haram kılınmaması gerektiği, bunu yapanların haddi aşmış olacağı ve Allah'ın haddi aşan kulları asla sevmeyeceği açıkça ifade edilmiştir.⁷⁰⁰ Burada ilgili srenin 82. âyetinde nasrânî din adamlarından müspet manada bahsedilmesi, Müslümanlar tarafından yanlış anlaşılmasını önlemeye yönelik olarak bu âyetlerde ilgili konuya temas edilmiştir. Bu nedenle kendilerini veya başkalarını, hayatın helâl olan zevklerinden mahrum edilmemesi çağrısı yapılmaktadır. Nitekim Hz. Nebi zamanında bile zahidâne bir hayat sürme çabası olanlardan söz edilmiştir. Bu şekilde hayatın zevklerinden kendilerini mahrum edenler, Hz. Resul zamanında hemen uyarılmıştır.⁷⁰¹

Helâlleri veya haramları belirleme yetkisinin Allah'a ait olduğunu beyan eden âyette Allah'ın helâl kıldığını kimsenin haram kılamayacaėı⁷⁰² beyan buyrulmaktadır. Yine değişik sebeplerle helâli haram veya haramı helâl kılanlar şiddetle eleştirilmektedir. Ayrıca onların, böyle yapmakla Allah'a iftira ettikleri bildirilmekte ve ahirette azaba müstahak olacakları haber verilmektedir.⁷⁰³ Tarihin değişik zamanlarında bazı insanların durumdan vazife çıkardıkları ve kendilerine ya da halka icat ettikleri helâller veya haramlar getirdikleri bilinmektedir. Hatta bunu yapanların, bunların Allah'ın isteğiyemiş gibi bir algıyla hareket ettikleri ve kitleleri de buna inandırdıkları anlaşılmaktadır.⁷⁰⁴

2.1.4. Helâl Teriminin Ehl-i Kitap Bağlamında Kullanımı

Kur'ân'da helâl teriminin bir diğer kullanım alanının ehl-i kitap bağlamında olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle helâl terimi, ehl-i kitap düzleminde istimal edilmiştir. Konuyla alakalı bazı âyetlerde Hz. Muhammed'in Tevrât'ı tasdik edici olarak

⁶⁹⁹ Hüseyin Algül, "Haram Aylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İşlâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/105.

⁷⁰⁰ İlgili âyetler için bk. el-Mâide 5/87-88.

⁷⁰¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/329.

⁷⁰² İlgili âyetler için bk. el-A'râf 7/32.

⁷⁰³ İlgili âyetler için bk. en-Nahl 16/116.

⁷⁰⁴ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/329.

gönderildiği açıklanmıştır. Yine âyetlerde azgınlıkları nedeniyle ben-î isrâile haram kılınan bazı yiyecekleri, Hz. Muhammed'in helâl kılmak için gönderildiği de dile getirilmektedir.

2.1.4.1. Ehl-i Kitaba Haram Olanın İslâm'da Helâl Olması

Kur'ân'da ehl-i kitaba haram kılınan bazı yiyeceklerle gıdaların veya maddelerin, Hz. Nebi veya Kur'ân tarafından helâl olarak beyan edildiği ifade edilmektedir. Konuyla alakalı âyette Hz. Muhammed'in Tevrât'ı tasdik edici olarak gönderildiği ve ben-î isrâile haram kılınan bazı şeylerin bir kısmının helâl olduğunu bildirmek için elçi olarak görevlendirildiği beyan edilmektedir. Burada helâl terimi kullanılmakta ve tezin konusuyla da birebir ilişkili görülmektedir. Nitekim ilgili âyette *“Benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmam için gönderildim. Size rabbinizden bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, bana da itaat edin.”*⁷⁰⁵ buyrulmaktadır.

Burada anlatılan konu ve Hz. Muhammed'in helâl kılmakla görevlendirildiği husus, Kur'ân'ın başka âyetlerinde⁷⁰⁶ de işlenmekte ve bu meseleye değinilmektedir. Bu âyetlerde zulüm ve isyanları yüzünden bazı şeylerin Yahudilere haram edildiği üzerinde durulmaktadır. Burada ise Hz. İsâ'nın şeriatının, bu yasakları kaldırmak suretiyle Musa'nın (a.s.) tebliğ ettiği birtakım hükümlerin böylelikle neshedildiği ortaya çıkmaktadır.⁷⁰⁷

Yine başka bir âyette ise Hz. Muhammed'in Tevrât ve İncil ehline temiz şeyleri helâl kılacağı, habisleri ise haram olarak beyan edeceği, onlara iyiliği emredeceği, kötülükten men edeceği ve hatta üzerlerindeki ağır yükleri ref edeceği haber verilmektedir. İlgili âyette *“Yanlarındaki Tevrât ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî nebiye uyanlar (var ya), işte o resul onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, habis şeyleri haram kılar. Ağırılıklarını ve üzerlerindeki zincirleri kaldırır...”*⁷⁰⁸ buyrulmaktadır. Bu âyette Hz. Nebinin teşrideki yeri yani yasa çıkarma veya var olan bir yasayı kaldırma gibi bir görevi olduğu haber verilmektedir. Zaten onun *temiz şeyleri helâl ve habis şeyleri haram kılması* bu manada önem arz etmektedir. Bir de Yahudiler uzun tarihleri boyunca temiz fitratı batıl şeylerle bozmuş, inançlarına bir sürü yanlış ve saçma hurafeler doldurmuşlardır. Bununla

⁷⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/50.

⁷⁰⁶ İlgili âyetler için bk. en-Nisâ 6/160; el-En'âm 6/146; en-Nahl 16/118.

⁷⁰⁷ Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: TDV Yayınları, 2010), Âl-i İmrân 3/50. Ayrıca bk. Karaman vd., Kur'ân Yolu Tefsiri, 1/578.

⁷⁰⁸ el-A'râf 7/157.

kalmayan o millet, gereksiz yere insanlara bazı şeyleri haram kılıp hayatı yaşanmaz hale getirmişlerdir.⁷⁰⁹ Bu konunun açıklanması sadedinde de helâl ve haram terimleri kullanılmaktadır.

2.1.4.2. Yakûb'un Haram Ettiğinin Ğayrisinin Ehl-i Kitaba Helâl Olması

Kur'ân'da bir ismi de İsrâil olan Hz. Yakub'un kendisine haram ettiğinin dışındaki diğer tüm yiyeceklerin Yahudilere helâl olduğundan bahsedilmektedir. Zaten Hz. Muhammed'in de onların üzerlerindeki ağırlıkları kaldırmak için gönderildiği Kur'ân'da haber verilmektedir. Bu bağlamda yiyeceklerde ibâhanın asıl olduğu, Tevrât'tan evvel böyle haramların bulunmadığı teminatı verilmektedir. Böylece ellerindeki saçma delilleri boşa çıkarılmaktadır. Bu bağlamdaki âyette *“Tevrât indirilmeden önce, İsrâil'in sadece kendine haram kıldığı dışında kalan diğer yiyeceklerin hemen hepsi ben-i isrâile helâl idi. Onlara, ‘Bu iddiamızda doğru söylüyorsanız Tevrât’ı getirip okuyun!’ diyesin.”*⁷¹⁰ buyrulmuştur.

Rivâyetlerde Hz. Yakub'un kendisine haram ettiği yiyeceğin deve eti ve sütü olduğu beyan edilmiştir. Ondan sonra yaşayan topluluklar, yanlışlıkla ve hatalı bir şekilde bu iki şeyin kendilerine de yasak veya haram olduğunu iddia etmiştir. Oysa Hz. Yakub ve ardından gelenler, Hz. İbrahim'in şeriatına göre davranmıştır ve o şeriatla temiz şeyler helâl kılınmış ve habis ve pis şeyler de haram kılınmıştır. Bütün mesele bundan ibarettir. Fakat Yahudiler, olayı çok fazla abartmıştır. Bir de daha sonraki dönemlerde özellikle de Tevrât indikten sonra azgınlıkları ve taşkınlıkları yüzünden bazı yasaklar kendilerine getirilmiştir.⁷¹¹ Burada da tez için önemli olan helâl teriminin kullanıldığı görülmektedir.

2.1.4.3. Bazı Temiz Şeylerin Ehl-i Kitaba Haram Kılınması

Kur'ân, uzun tarihleri boyunca Yahudilerin birçok zulüm yaptıklarından bahsetmektedir. Bu zulümlerinin en çoğunu da insanlara ve özellikle de Allah'a karşı yaptıkları beyan edilmektedir. Zira onlar, kendi toplumunu Allah'ın yolundan başka yöne çevirmişler ve bunun yanında haksızlıkla insanların mallarını yemeyi âdet hâline getirmişlerdir. Hatta onların yasak olduğu halde ribâyı helâl saydıkları ve onu kendi toplumundaki dindaşlarından tahsil ettikleri de bu âyetlerde açıklanmaktadır. Bu azgınlıkları yüzünden Allah, normalde helâl olan bazı şeyleri onlara haram kılmıştır. Nitekim ilgili âyetlerde *“Biz, zulümleri sebebiyle ve bir de çok kimseyi Allah yolundan*

⁷⁰⁹ Karaman vd., Kur'ân Yolu Tefsiri, 2/604-605.

⁷¹⁰ Âl-i İmrân, 3/93.

⁷¹¹ Karaman vd., Kur'ân Yolu Tefsiri, 1/632-633.

*çevirmeleri nedeniyle, menedildikleri halde faizi almaları ve haksızca insanların mallarını yemeleri yüzünden, önceden yahûdilere helâl olan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”*⁷¹² buyrulmaktadır.

Âyette yahûdilere tüm tırnaklı hayvanlar, koyun ve öküzün yağları gibi hususların haram kılındığına temas edilmektedir. Onların din adamlarının yazdığı kitaplarda kendi kafalarına göre yasakladıkları veya haram olduğunu söyledikleri şeyler de kastedilmiştir. Gerçekte hayat standartlarında oluşturulan kimi kısıtlamalar aslında büyük bir dünyevî cezâ olarak değerlendirilmektedir. Yine onların Tevrât'ta yasaklanan faizi aldıkları, dünyanın en büyük tefecileri oldukları, cimrilikleri ve vicdansızlıklarıyla ün saldıkları bilinmektedir. İnandıkları kitaplarında bu işlemin yasak olduğu belirtilmesine rağmen fâizi almaktan hiç geri durmamışlardır.⁷¹³

2.1.4.4. Ehl-i Kitabın Yiyeceğinin Helâl Olması

Kur’ân, ehl-i kitabın yiyeceklerinin Müslümanlara helâl olduğunu ifade etmektedir. Bunun ifadesi sadedinde de Kur’ân, helâl terimini kullanmıştır. Önceki din mensupları olan ehl-i kitabın yiyeceği Müslümanlara helâl olduğu gibi, aynı şekilde Müslümanların yiyecekleri de ehl-i kitaba helâl olduğu açıklanmaktadır. Yine bazı şartlar dâhilinde ehl-i kitabın kadınlarının Müslüman erkeklere helâl olduğu Kur’ân’da bildirilmektedir. İlgili âyette “*Ey iman edenler! Bugün size temiz olan yiyecekler helâl kılındı. Ayrıca kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size, sizin yiyecekleriniz de onlara helâl kılındı. İffetli ve hür mümin kadınlarla, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli ve hür kadınlar, zina etmeksizin ve gizli dost tutmaksızın, namuslu bir şekilde mihirlerini verdiğiniz takdirde size helâldir. Allah’a iman etmeyi reddedenlerin bütün yaptıkları boşa gidecek ve şüphesiz onlar, âhirette ziyana uğrayanların ta kendileri olacaktır.*”⁷¹⁴ buyrulmaktadır.

Bu âyette ve benzerlerinde ehl-i kitabın yiyeceklerinin Müslümanlara helâl olduğu anlatılmaktadır. Yine bunlarda onların kadınlarının da Müslümanlara bazı şartlar doğrultusunda Müslümanlara helâl olduğu açıklanmaktadır. Burada ehl-i kitabın yemeğinden maksat, onların kestikleri hayvanların etleri olduğu beyan edilmiştir. Buna Hz. Musa ve Hz. İsa’nın şeriatından olup bir ve tek olan Allah’a inananlar dâhil edilmiştir. Yoksa Üzeyr’i ve Hz. İsa’yı Allah’ın oğlu olarak tanıyanların ve besmele çekmeyenlerin kestikleri buna dâhil edilmemiştir. Onların ilahlarının Allah olmadığı çok açıktır. Yine

⁷¹² en-Nisâ 4/160-161.

⁷¹³ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur’ân*, 1/432-433. Ayrıca bk. Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 2/176-180.

⁷¹⁴ el-Mâide 5/5.

onlarla birlikte yemek yemekte de bir sorun veya sıkıntı olmadığı âyetten anlaşılmaktadır. Burada bir de bütün Tayyib olanların helâl kılındığının tekrarlanması, ehl-i kitabın kestiklerinin İslâm'ın genel şartlarına aykırı olanlarını kapsamamaktadır. Burada âyetin baş tarafındaki yiyecek konusu gibi kadın konusunun karşılıklı olarak belirtilmemesi, Müslüman erkeklerin ehl-i kitabın kadınlarıyla evlenmesinin helâl olmasına işaret etmek içindir. Tersine Müslüman kadınların kitap ehliyle ve kâfirlerle evlenmelerinin haram kategorisinde olduğu ilan edilmiştir.⁷¹⁵

2.1.4.5. Hz. Muhammed'in Temiz Şeyleri Ehl-i Kitaba Helâl Kılması

Kur'ân'da Hz. Muhammed'in bazı temiz şeyleri ehl-i kitaba helâl kılacağından veya helâl yapacağından söz edilmektedir. Yine kutsal kitabımızda onun, Tevrât ve İncil ehline temiz şeyleri helâl kılacağı, habis ve pis şeyleri haram kılacağı ve üzerlerindeki ağır yükleri kaldıracağı da bildirilmektedir. İlgili âyette *“Yanlarındaki Tevrât ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî nebiye uyanlar (var ya), işte o resul onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, habis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri kaldırır...”*⁷¹⁶ buyrulmaktadır.

Bu âyette Hz. Muhammed'in kanun koyma ve geçerli olanı iptal etme göreviyle donatıldığını, onun bu yetkisini ehl-i kitap için temiz olan yiyecekleri ve hayatın diğer malzemelerini helâl kılmakta kullanacağı ifade edilmektedir. Ehl-i kitabın uzun tarihleri boyunca insanların temiz fitratlarını verdikleri yanlış kararlarla bozdukları, yanlış inançlara onları sürükledikleri, bu bağlamda temiz olan şeyleri bile haram kılmayı başardıkları ifade edilmektedir. Bununla kalmayan o millet, gereksiz yere insanlara bazı şeyleri haram kılıp hayatı yaşanmaz hale getirmişlerdir.⁷¹⁷

2.1.5. Helâl Teriminin Hz. Muhammed'e Özgü Kullanımı

Kur'ân'da Hz. Muhammed'in şahsında helâl teriminin özellikle O'na ait olarak kullanıldığı da görülmektedir. Bu konuyla alakalı âyetler Kur'ân'da yer almaktadır. Bu âyetler içerisinde helâl terimi çerçevesinde Hz. Nebiye yönelik ve sadece kendisini bağlayan hükümlere yer verilmektedir. Bu tezin konusu helâl ve haram terimleri olması münasebetiyle bu meseleye de bir bölüm ayırmanın doğru olacağı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda onun fazla evlenmesine ve nikâhının da mehirsiz olarak geçerli olmasına temas edilmiştir. Yine onun, artık beyan edilen veya belirlenen kadınlar dışında kalan diğer

⁷¹⁵ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1/458. Ayrıca bk. *Allah'ın Kelâmı*, çev. Mehmet Türk, el-Mâide 5/5

⁷¹⁶ el-A'râf 7/157.

⁷¹⁷ Bilgi için bk. Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/604-605.

kadınlarla evlenmesinin kendisine helâl olmayacağı ifade edilmektedir. Son olarak onun helâl olan bir şeyi asla kendisine yasak etmemesi gerektiği de bu konuda işlenecek meseleler arasında tatad edilmiştir.

2.1.5.1. Hz. Resulün Fazla Evlenmesi ve Nikâhın Mehirsiz Helâl Olması

Kur'ân, evlilik konusunda müminlere tanınmayan birtakım hakların ya da ayrıcalıkların Hz. nebiye tanındığını belirtmek konusunda nettir. Başka bir deyişle müminlere helâl olmayan birtakım hususlar, ayrıcalıklı ve özel olarak Hz. Elçiye helâl kılınmıştır. Bu durum âyetlerde açıklanmaktadır. Kur'ân, Hz. Muhammed'in mehirlerini takdim ederek kadınlarla evlenebileceğini veya mehirsiz olarak kendisine gelen kadınlarla nikâhlanabileceğini, hatta ganimet olarak elinin altında bulunan kadınların bile kendisine helâl olduğunu, dahası sadece kendisine mahsus olarak dörtten fazla kadınla nikâh akdi yapabileceğini beyan etmektedir. Nitekim ilgili âyette *“Ey Nebi! Mehirleri verdiğin eşlerini, Allah'ın sana harp esiri olarak verdiği cariyelerini, seninle beraber hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı ve teyze kızlarını, bir de kendisini nebiye hibe eden ve nebinin de kendisini nikâhlamak istediği mü'min kadını da sana helâl kıldık. Bütün bu hükümler diğer müminlere değil, sadece sana mahsus bir ayrıcalıktır...”*⁷¹⁸ buyrulmaktadır.

Ulema, bu âyetin iniş sebebiyle alakalı bazı rivâyetlere eserlerinde yer vermiştir. Buna göre Hz. Nebi, Ebu Talib'in kızı Ümmü Hani ile evlenmek istediği, fakat onun evlenmemek için Hz. Nebiden özür dilediği, onun da bu özrü kabul ettiği haber verilmektedir. Bu âyetin ilgili olay üzerine indiği ifade edilmiştir. Başka bir rivâyette ise bir kadının Hz. Nebiye mehirsiz olarak kendini hibe ettiği ve onun bu teklifini Hz. Resulün de kabul ettiği açıklanmaktadır. Bu olay üzerine Hz. Ayşe, bu durumu eleştirmiştir ve âyetin de bunun üzerine indiği ifade edilmiştir.⁷¹⁹ Meseleye nokta koymayan Kur'ân, devam eden âyette konuya yeniden temas etmiştir. Burada *“Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur. Bu hüküm onların mutlu olmaları, üzülmeleri ve hepsinin senin verdiğine razı olmaları için en uygun olanıdır...”*⁷²⁰ şeklinde bir âyete de yer verilmiştir.

Bu âyette Hz. Elçinin hanımlarıyla olan ilişkilerini düzenleyen bazı ifadelere yer verilmektedir. Taberî'ye göre bunlarla hanımlarından dilediğini geri bırakma veya yanına

⁷¹⁸ el-Ahzâb 33/50.

⁷¹⁹ Bedreddin Çetiner, *Fâtîha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 2/729-730.

⁷²⁰ el-Ahzâb 33/51.

alma konusunda Hz. Nebiye bir serbestlik tanınmaktadır. Bu, hem kendilerini Hz. Resule hibe edenler hem de evlenmesi helâl kılınan kadınlar için geçerli sayılmıştır. Bu kadınlardan dilediğiyle evlenebileceği veya dilediğini erteleyip evlenmeyeceği dile getirilmiştir. Aynı şekilde nikâhlısı olan kadınlardan dilediğine yaklaşabileceği veya yaklaşmayabileceği de gündeme taşınmıştır. Yine âyetle Hz. Muhammed'in uzaklaştığı zevcelerinden herhangi birine daha sonra tekrar yaklaşmakta serbest olduğu ve bunda bir sakıncanın da bulunmadığı beyan edilmektedir. Dilediği hanımına yakın olabilir, dilediğinden uzak durabilir.⁷²¹

Burada bir de Hz. Nebiye artık hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmesinin helâl olmadığı⁷²² da ifade edilmektedir. Mukâtil, Hz. Nebinin nikâhı altındaki eşlerinden başka hanımlarla evlenemeyeceği, bu hanımlardan herhangi birisini başka kadınlarla güzellikleri hoşuna gitse de değiştiremeyeceği ve böyle bir yola tevessül etmesinin ona helâl olmayacağı âyetle ifade etmektedir. Buradaki tek istisnanın âyetle de belirtildiği üzere elinin altındaki cariye olduğu vurgulamaktadır.⁷²³

2.1.5.2. Helâl Olanı Hz. Muhammed'in Kendine Yasak Edememesi

Kur'an'da helâl olan bir şeyi, Hz. Muhammed'in bile kendisine haram edemeyeceği beyan buyrulmuştur. Nitekim ilgili âyetle *"Ey Nebi! Allah'ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir."*⁷²⁴ buyrulmuştur. Bu âyetin iniş sebebiyle ilgili tefsir ve hadis kaynaklarında çeşitli rivâyetlere yer verilmektedir. Ancak Taberî âyetin ifadesine bağlı kalarak bir yorum yapmanın daha isabetli olacağını beyan etmiştir. Buna göre birinci âyetten Hz. Nebinin (s.a.v.), aslında helâl olan bir şeyi kendisine yasaklamasından söz edilmektedir. Allah, peygamber efendimize eşlerinin hatırına veya onlar sebebiyle kendisini böyle bir mahrumiyete sokmasının doğru olmadığını bildirmiştir. İkinci âyetle ise yeminle verilmiş olsa bile böyle bir karar, bu tür yeminlerden vazgeçip keffâret ödeme yoluyla bu durumdan çıkılabileceği hatırlatılmıştır.⁷²⁵

Bu yasak, câriyesine yaklaşmama, bir şeyi yememe veya içmeme gibi konularla ilgili olabilir. Hz. Resulün yasak kararını alırken, yemin edip etmediği kesin olmamakla birlikte, yemin ettiğine dair bazı rivâyetler bulunmaktadır.⁷²⁶ Burada net olarak Hz.

⁷²¹ Ayrıca bk. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kurân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyad: Dâru Hecr, 1. Baskı, 2001), 19/87, 146-152.

⁷²² el-Ahzâb 33/52.

⁷²³ Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 3/52.

⁷²⁴ et-Tahrim 66/1.

⁷²⁵ el-Mâide 5/89.

⁷²⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/402-408.

Nebinin bile kendisine helâl olan bir şeyi haram kılamayacağı net olarak vurgulanmıştır. Yine haram olan bir şeyin de helâl edilemeyeceği de zımnen burada anlatılmaktadır.

2.2. Haram Teriminin Analizi

Kur'ân'da haram terimi, değişik bağlamlarda ve farklı konuların özellikle de yasaklanmış veya yapılmasına yasak getirilmiş konuların anlatımında kullanılması yeğlenmiş bir sözcüktür. Bu sözcük sözlükte bir şeyi başka birine yasaklamak ve ona yasak getirmek, yasaklanan ve helâl olmayan şeyler⁷²⁷ anlamında kullanılmıştır. Böylece haram sözcüğü, çeşitli türevleriyle birlikte Arapçada zengin bir kullanım alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örfte ve dinsel manada haram kökünden türeyen birçok sözcük, birçok terim vardır ve bunların neredeyse tamamının sözcüğün kökündeki yasaklama, engelleme ve mahrum bırakma anlamı çerçevesinde bir muhteva kazandığı görülmektedir. En kapsamlı ifadesiyle haram kelimesi, Allah tarafından kesin olarak yapılmaması istenen ve bağlayıcı bir şekilde yasak getirilen fiiller için kullanılmıştır. Terim olarak ise haram, yapılmaması kesin ve bağlayıcı tarzda muhataplarından istenen fiilleri ifade etmek şeklinde tarif edilmiştir. Haram teriminin Kur'ân'da itikâdi, fiili, kavli ve düşünce bağlamında karşılıkları bulunmaktadır.⁷²⁸

2.2.1. Haram Teriminin İfade Şekilleri

Yapılan incelemeler neticesinde haram sözcüğü veya teriminin Kur'ân'da üç ayrı kullanım şeklinin olduğu tespit edilmiştir. Doğal olarak haram terimi Kur'ân'da genişçe kullanılmaktadır. Zira haram sözcüğünün türevleriyle birlikte kullanımına ve zaman zaman örneklerini verdiğimiz üzere farklı şekillerde de kullanımlarına rastlanmaktadır. Bazen Allah tarafından haram lafzının ve türevlerinin kullanılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine bazen bir fiilin yapılmamasının kesin bir dille emredilmesi, haram olması için yeterli olabilmektedir. Bununla birlikte bu fiil, başka bir âyette sayılan haramlar içerisinde karşımıza çıkabilmektedir. Bazı âyetlerde ise fiile yaklaşılmaması istenmekte, bu âyetlerde de fiillerin kötülüğüne veya çirkinliğine vurgu yapılmakta ve bu fiillerin Kur'ân bağlamında mutlaka bir yerde haramla kesişmesi, haram olduklarına delil olarak sunulmaktadır. Benzer bir şekilde eylem üzerinden, eylemi yapanın uyarılması ve bunun mutlaka bir yaptırımının olduğunun vurgulanması şeklinde de kullanıldığı görülmektedir. Bazı durumlarda ise helâl sözcüğünün nefyedilmesi şeklinde bir

⁷²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, 12/119. Ayrıca bk. Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu 'l-muhît*, 1091-1092; Cevherî, *Sihâh*, 4/1898; Demirci, "Harâm", 16/97-100.

⁷²⁸ Bilgi için bk. Koca, "Harâm (Fıkıh)", 16/100-104.

kullanımına rastlanmaktadır. Bu bölümde haram teriminin Kur'ân'daki kullanım çeşitlerine dair âyetler üzerinden, çeşitli örnekler verilecek ve böylelikle konu detaylandırılmaya çalışılacaktır.

2.2.1.1. Haram Lafzının Türevleriyle Birlikte Kullanılması

Haram lafzı, Kur'ân'da hem fiil olarak hem de isim olarak kullanılmaktadır. Yani bu sözcüğün veya terimin hem isim ve hem de fiil kullanımlarına rastlanmaktadır. Fiil olarak kullanımında sadece tef'îl babından tek bir kullanımı vardır. Bu kalıptan haram terimi, malum ve meçhul olarak hem mâzî hem de müzârî formlarda kullanılmıştır. Mesela haram fiili, bir âyette mâzî malum formunda kullanılmıştır. Sözcük bazı âyetlerde bizzat fiil olarak ve konu bağlamında kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu bağlamda *“Allah, yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı size haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa haksızlığa sapmadıkça ve sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir.”*⁷²⁹ Bu âyete göre müşrikler, bazı hayvanları ve ziraî ürünleri üç kısma ayırarak değerlendirmiştir. Bunlardan tanrıları için adadıklarından sahipleri yiyemeyeceği, ancak put bakıcıları, kutsal mekânların hizmetçileri veya buraları ziyaret edenler gibi mal sahiplerinin uygun gördüğü kimseler yiyebilirdi. Ayrıca bahîre ve sâibe diye adlandırdıkları adak hayvanlarının sağ olarak doğan yavrularını sadece erkekler yiyebilir, ölü doğan veya doğum esnasında ölen yavruyu ise hem erkekler hem de kadınlar yiyebilmektedir. Yine müşriklerin eski helâl ve haram telakkileri zımnen ilga edilmektedir. Yiyecek olarak başlıca nelerin yasaklandığı bildirilmektedir.⁷³⁰

Haram kelimesinin Kur'ân'da isim formunda da kullanımları vardır. Bu kullanımlarda bağlam dışı anlamlar olmakla beraber haram sözcüğünün bizzat bağlamında kullanıldığı âyetlere rastlanmaktadır. Bu bağlamda bazı âyetlerde haram kelimesi bizzat bağlamında ve isim formunda kullanılmıştır. İlgili âyette *“Onlara ‘Allah'ın size rızık olarak indirdiği şeylerden bir kısmını helâl bir kısmını haram saymanıza ne demeli?’ ilanında bulun. Yine onlara ‘Buna Allah mı izin verdi yoksa Allah adına hüküm mü uyduruyorsunuz?’ diye bir itirazda bulun.”*⁷³¹ buyrulmaktadır.

Burada rızık insanların istifade ettiği nimet ve imkânlar olarak değerlendirilmektedir. Allah'ın rızık vermesi, bir lütuf ve ihsan olduğu için bu husus, rızık indirme olarak ifade edilmiştir. Ayrıca meyve, sebze, hububat gibi besinlerin

⁷²⁹ el-Bakara 2/173. Benzer bir âyet için bk. el-Mâide 5/87.

⁷³⁰ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/257.

⁷³¹ Yûnus 10/59. Benzer bir âyet için bk. el-En'âm 6/145.

yağmur sayesinde yetişmesinden dolayı da bu ifade kullanılmış olabilir. Meselâ müşrikler, ziraat ürünleriyle hayvanlarından bir bölümünü, şefaatinı umdukları putları için ayırarak bunu kendileri veya başka insanlar için harcamanın haram olduğunu ileri sürer, sadece âyin ve putların bakımı gibi hizmetlerde kullanırlardı. Buna göre âyetin asıl maksadı, putperestlerin bazı rızıkları keyfi olarak haram saymalarıdır. Hâlbuki ilke olarak Allah'ın verdiği rızıkların hepsi helâldir. Haram hükmünü koyma yetkisi Allah'a aittir. Allah'ın haram sayılmasına izin vermediği bir şeyin haram olduğunu söylemek, *Allah adına hüküm uydurmak* şeklinde değerlendirilmiştir. Bir başka âyette ise yapanların ahiret gününde başlarına gelecekleri iyi düşünmeleri uyarısında bulunulmuştur.⁷³² Buna benzer durumlar, Kur'ân'da çeşitli vesilelerle anlatılmaktadır.

2.2.1.2. Fiilin Yapılmamasının ve Yaklaşılmasının İstenmesi

Haramın ifade şekillerinden birisi olan bu yöntem Kur'ân'da sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Fiilin yapılmaması istenmekle beraber o fiilin yanlışlığı ve zararlı olduğu ifade edilir. Nitekim aşağıdaki âyetlerde haram kelimesi kullanılmamış fakat ifade edilen eylemlerin bir haksızlık ve günah olduğu ifade edilmiştir. Ancak âyetlerde vurgulanan, haksızlık veya günahın başka âyetlerde haram olduğu ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bazı itikâdi ve ameli eylemlerin yasaklanması, haram kelimesi kullanılmadan da ifade edilmesi, bir Kur'ân üslubu olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili âyette “*Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir!..*”⁷³³ buyrulmaktadır.

Kur'ân bazen haram kıldığı fiile yaklaşılmasını istemiştir. Hemen ardından o fiile yaklaşılması gerekçesi açıkça ifade edilir. Genel prensip olarak Allah'ın yasakladığı bir fiilin zaten haram olduğu açık olmakla beraber, yine âyet içerisinde haram kelimesi kullanılmasa da fiilin kendisi başka bir âyette haram olarak karşımıza çıkar veya gerekçesinin haram olduğunu başka âyetlerde görebiliriz. Aşağıdaki âyette “*Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.*”⁷³⁴ buyrulmaktadır.

⁷³² Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 3/116.

⁷³³ el-Hucurât 49/11.

⁷³⁴ el-Bakara 2/222.

Aklı örten şeylerin ve kumarın her türlüşünün şeytan işi pislikler olduğu ve bundan uzak durulmasının gerektiğini ifade eden âyet bu üslupla kullanılmıştır.⁷³⁵ Zandan sakınılması gerektiği zira zannın bir kısmının günah olduğu ve başka kötü fiillerin de yasaklandığı âyette yine bu üslupla kullanılmıştır.⁷³⁶

2.2.1.3. Eylemi Yapanın Uyarılması ve Helâl Sözcüğünün Nefyi

Kurân'da haramı ifade etme yöntemlerinden biri ve aynı zamanda haram teriminin kullanılma yönlerinden bir diğeri de eylemin yapılmaması gibi bir ifade barındırmamasına karşın, eylemi yapanların durumu hakkında genelde ağır ithamlarda bulunulmasıdır. Yine bunların âkîbetleri hakkında ağır yaptırımlar olduğunun ifade edilmesidir. Gerek fiili işleyenlerin benzetildikleri durum gerekse âkîbetleri hakkında beyan edilen yaptırımlar, bu eylemlerin açıkça haram olduğunu göstermesi bağlamında oldukça yeterlidir. Mesela haksız yere yetim malı yiyenlerin karınlarına ateş doldurduğu ve alevli ateşe gireceğinden bahseden âyetler bu bağlamda değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ilgili âyette *“Yetimlerin mallarını günahkârca yiyip bitirenler, sadece karınlarını ateşle doldurmuş olurlar. Çünkü [öteki dünyada] yakıcı bir ateşe mahkûm olacaklar.”*⁷³⁷ Buyrulmaktadır.

Bir rivâyette bu âyetin Uhud savaşından sonra Hz. Sa'd b. Rubâî'nin dul karısı hakkında nazil olduğu veya onun sorusu üzerine inzal edildiği haber verilmektedir. Bu kadının iki kızıyla beraber Hz. Nebiye geldiği, bu iki yetimin bütün mallarına amcalarının konduğunu veya gasp ettiğini, bir gram mal bırakmadığını beyan etmiştir. Bundan sonra bu kızlarla hiç kimsenin de evlenmeyeceğini, Sa'd'ın karısı Hz. Nebiye beyan buyurmuştur.⁷³⁸ Görüleceği üzere burada yetim kızların veya yeğenlerinin malına çöken amcanın davranışı öne alınmakta, kendisi kınanmakta ve bu eylemin helâl olmadığı karınlarına ateş doldurmak ifadesiyle gündeme taşınmaktadır.

Yine Kur'ân'da inkârcıların ve elçilerin hayatlarına kastedenlerin durumunun acı bir azabı gerektirdiği ifade edilmektedir.⁷³⁹ İlgili âyette *“Allah'ın âyetlerini inkâr edenlere, haksız yere resulleri öldürenlere ve insanlardan kendilerine adaletli olmayı emredenleri öldürenlere, bunların hepsine acıklı bir azabı müjdele.”*⁷⁴⁰ Buyrulmaktadır. Burada onların yani Yahudiler ile Nasranilerin görevlendirilen resulleri öldürmeye yeltendikleri, belki de bazılarını öldürdükleri ifade edilmektedir. Zira bu elçiler, o

⁷³⁵ Âyet için bk. el-Mâide 5/90.

⁷³⁶ Âyet için bk. el-Hucurât 49/12.

⁷³⁷ en-Nisâ 4/10.

⁷³⁸ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1/338-339.

⁷³⁹ Âyet için bk. Âl-i İmrân 3/21.

⁷⁴⁰ et-Tevbe 9/34.

toplumları içinde yüzdüğü kötülüklerden kurtarmak için ba'sedilmiştir. Yine bu elçiler, önceki kitaplarda kendilerine uzak durmaları konusunda kesin emir veriler konularda onların gittiği yolun yanlışlığını da göstermek için vazifeli kılınmıştır. Bu bağlamda onların Zekerîyyâ ve oğlu Yahyâ'yı öldürdükleri ifade edilmektedir.⁷⁴¹

Haramın ifade şekillerinden birisi de onun, helâl kelimesiyle nefyedilmesi veya olumsuzlanmasıdır. Bu durumda zaten ifade açıktır. Yani ifade haram olduğunu söylemek yerine helâl olmadığını söyleme üslubunu kullanmıştır. Dolayısıyla bu tür ifadeler, Kur'ân'ın zaman zaman kullandığı ifadelerdir ve bu ibarelerin konu ettikleri durumların haram olduğu açıktır. Bu üsluba yönelik âyetler, Kur'ân'da mevcuttur ve aşağıdaki âyetler bu duruma örnektir. Boşanan kadınların durumuyla ilgili bir âyette, hamile iseler bunu gizlemelerinin onlara helâl olmadığı bildirilirken helâl sözcüğüyle nefyedilerek kullanılmıştır.⁷⁴² Başka bir âyette ise erkeklerin boşandıkları eşlerinden onlara verdikleri mehirlerden hiçbir şey geri almamaları ve bir şey geri almalarının helâl olmadığı ifade edilirken haram sözcüğü nefyedilerek kullanılmıştır.⁷⁴³

Boşanmayla alakalı başka bir âyette ise yine bu üslup kullanılmış, kişi eşini bâin yani geri dönülmez talakla boşadığında bu eşlerin bir daha evlenene bilmeleri için kadın doğal yollarla başka bir erkekle evlenip boşanmadıktan sonra birbirlerine helâl olmazlar ifadesinde görüldüğü üzere haram kelimesinin olumsuzu kullanılmıştır.⁷⁴⁴ Ayrıca kadınlara zor kullanarak hileli yollarla mirasçı olmanın yasaklandığı âyette de *helâl olmaz* ifadesi beyan edilmiştir.⁷⁴⁵

2.2.2. Haram Teriminin Genel Kullanımı

Kur'ân'da haram terimi çok geniş bir yelpazede kullanılmıştır. Bu anlamda haram teriminin genel manada kullanılmasının bir başlıkta incelenmesi uygun bulunmuştur. Burada Kur'ân'da helâl bir şeyin asla haram edilemeyeceğinden, tersine haramın da kesinlikle helâl kılınamayacağından söz edilmiştir. Kur'ân'da bu konu, toplumların bu konuda çokça yanlışlarını önlemek adına ön tedbirler aldığı görülmüştür. Yine Allah'a ortak koşmanın, eş tutmanın veya benzeri olduğunu kabul etmenin de haram olduğu dile getirilmiştir. Bunlar gibi değişik konulara çeşitli başlıklar altında temas edilmiştir.

⁷⁴¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/288-291.

⁷⁴² Âyet için bk. el-Bakara 2/228.

⁷⁴³ Âyet için bk. el-Bakara 2/229.

⁷⁴⁴ Âyet için bk. el-Bakara 2/230.

⁷⁴⁵ Âyet için bk. en-Nisâ 4/19.

2.2.2.1. Helâli Haram veya Haramı Helâl Kılmanın Haram Oluşu

İslâm, helâl ve haram kılma yetkisinin Allah'a ait olduğunu deklere etmiştir. Allah'a rağmen hiç kimsenin bir şeyi helâl veya haram kılma yetkisinin olmadığı, aynı şekilde bir tek Allah kulunun haram olan bir şeyi helâl veya haram olarak tespit etme otoritesi bulunmadığı genel kabul görmüştür. Kur'an, bu konuyu farklı örnekler üzerinden ele almış ve muhatapların zihninde hiçbir şüpheye yer bırakmamıştır. Bu sebeple İslâm dini ısrarla tevhide vurgu yapmıştır. Kur'an bu vurguyu nüzul sürecinde hep gündemde tutmuştur. Kur'an'da bunun aksine yapılan her davranış şirk olarak ifade edilmiş ve şiddetle kınanmıştır. Bu açıdan Kur'an'da Allah'a ortak koşmanın haram kılındığı ve bunun aslında bir zulüm⁷⁴⁶ olduğu haber verilmiştir. Bu durumda olanların habisi ve berbat kimseler olduğu da beyan edilmiştir. Bu ve benzeri vurgular yoluyla birçok şirkin İslâm'la dolayısıyla tevhitle bağdaşmayacağı ve bu pozisyonda olanların bundan vazgeçmeleri gerektiği dile getirilmiştir. Müminin en önemli vasfı, şirk batağından uzak bir şekilde ve tevhide bağlı bir hayat yaşamasıdır.⁷⁴⁷

Kur'an'da Allah'a ortak koşmanın haram bir fiil olduğu âyette açıkça beyan edilmiştir. Zira orada bir kısım haramlar sayılmış ve Allah'a ortak koşmanın haram olduğu bizzat ifade edilmiştir. İlgili âyette *"Onlara 'Gelin, rabbinizin neleri haram kıldığını size anlatayım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın ve ebeveyni iyilik edin...' diye bir beyanda bulun."*⁷⁴⁸ buyrulmuştur. Burada birtakım haramlar sıralanmış ve bu haramların başında *Allah'a hiçbir şeyin ortak koşulmaması* beyan edilmiştir. Bu haram, aslında inanç bakımından bir haram olarak kabul edilmiştir. Bunu bildiği halde aksi yönde hareket edildiğinde Allah'ın emrine muhalefet edilmiş ve O'nun haram kıldığı bir eylem yapılmış ve haram işlenmiştir. Böyle bir davranış ise Allah'a rağmen hüküm belirlemek şeklinde anlaşılmıştır.⁷⁴⁹ Bu durumun birçok örneği olmakla beraber, burada sadece Yahudilerin Üzeyir (a.s) ve Nasranilerin İsa (a.s) için Allah'ın oğludur⁷⁵⁰ demeleri, muhatap müşriklerin ise Allah'a kızlar isnad etmeleri⁷⁵¹ örnek verilmiştir.

Helâli haram kılma hususunda şirk unsuru barındıran müşriklerin birtakım uygulamaları bazı âyetlerde⁷⁵² eleştirilmiştir. Cahiliyede müşrikler, bir kısım gelenek ve törelerine dini motifler katmıştır. Kur'an'da onların bu durumuna değinilmiş ve

⁷⁴⁶ Lokmân 31/13.

⁷⁴⁷ Âyetin açıklaması için bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/336-338.

⁷⁴⁸ el-En'âm 6/151.

⁷⁴⁹ Âyetin açıklaması için bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/486-489.

⁷⁵⁰ et-Tevbe 9/30.

⁷⁵¹ en-Nahl 16/57.

⁷⁵² el-En'âm, 6/138-140. Ayrıca bk. Yûnus 10/59

yaptıklarının Allah tarafından emredilmediğine ve bunu kendilerinin uydurduğuna temas edilmiştir.

Arap müşrikleri, hayvanlarının ve ekinlerinin bir kısmını Allah’a adamayı itiyat edinmiştir. Yine onlar, diğer bir kısım hayvan ve zirai ürünlerini taptıkları ve dua ettikleri putlara ayırmayı gelenek haline getirmiştir. Böylece onlar, Allah’a ayrılan pay ile putlardan ortaklarına ayırdıkları paylar üzerinden kendilerini beğenmeyi de sürdürmüşlerdir. Bu arada Allah’a ayırdıkları ürünler fazla çoğalırsa ondan alıp ortak koştukları putlara vermekten kaçınmazken buna karşın, putlarının payları fazla olunca oradan alıp Allah’a ayırdıkları paylara eklemiyorlardı. Cahiliyede toplumun bir kısmı, öz evlatlarını şeytanların fiskosları ve akıl çelmeleriyle öldürmekten kaçınmamıştır.

Arap müşrikleri, bazı hayvanlardan ve ekinlerden Allah’a veya putlarına paylar ayırmayı, bazı insanlara haram saymışlardır. Hatta bir kısım hayvanlara binmeyi ve üzerlerinde yük taşımayı dahi haram ve yasak kabul etmişlerdir. Kestikleri hayvanların üzerine Allah’ı anmayı düşünmemişlerdir. Hayvanların karnındaki erkek yavrular, diri doğduğu zaman onlar putlara adanmıştır. Ölü olarak doğduğunda ise dişilerle ortak addetmişlerdir. Bütün bunlar, dini ve mukaddes saydıkları gelenekleri adına yapılmıştır. Bütün bu arzuları ve adakların kendilerini Allah’a yaklaştıracaklarını vehmetmişlerdir. Ku’rân, bu batıl gelenek ve töreleri teşhir etmiştir. Onları şeytanların süslemeleri ve fısıltıları peşinde gidenler, Allah’a yalan isnat edenler olarak değerlendirmiştir. Bu açıdan öz evladını öldüren, Allah’ın kendisine rızık olarak verdiği şeyleri haram sayan, bunları yalan yere yahut bilgisizce ilahi dinin aslına dayandıran herkesi hak ve hidâyet üzere bulunmayan sapıklar olarak ilan etmiştir.⁷⁵³

İnsanoğlu, zaman zaman bazı konularda Allah’ın haram kılmadığı bir şeyi kendine veya çevresine haram kılmış ve Kur’ân’ın tabiriyle bu eylemiyle o, haddini ve ilâhî sınırı aşan kişi olarak tanımlamıştır. Kur’ân’da bu hataya düşenleri uyarmak için bazı talimatlar indirilmiştir. Bazı müminler, papazlara ve ruhbanlara özenmiş, kendilerine helâl olduğu halde et yememek ve süt içmemek gibi yasaklar ve haramlar icat etmiştir. Yine onlar, bazı insanları kadınlara yaklaşımdan men etmiş, aşırı zühd hayatı adına Allah’ın helâl kıldığı bazı şeyleri yasaklamış ve haram kılmışlardır. Onlar, bu davranışları sebebiyle âyetin ifadesiyle hadlerini aşmışlar olarak betimlenmiştir.⁷⁵⁴ İlgili âyetlerden birinde “*Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram kılmayın ve bu konularda sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez. Allah’ın size verdiği helâl ve temiz*

⁷⁵³ İzzet Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, çev. Muharrem Önder-Vahdettin İnce (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 3/103-104.

⁷⁵⁴ et-Taberî, *Taberi Tefsiri*, 3/369-373.

rızıklardan yiyyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının."⁷⁵⁵ buyrulmuştur. İbn Abbas'a isnad edilen bir rivâyette bu âyetin ashaptan bir grup hakkında indiği beyan edilmiştir. Bu zümre, nefislerini lezzetlerden kesmek, kadınlardan uzak kalmak, et ve yağ yememek, eski giymek, sadece ölmeyecek kadar yemek ve ruhbanlar gibi yeryüzünde dolaşmaya karar vermiştir. Bunun üzerine yukarıda anlamı verilen ayet inmiştir.⁷⁵⁶ Anlaşıldığı üzere âyette Allah'ın helâl kıldığı iyi ve güzel şeylerden insanın kendisini dahi mahrum bırakmasının yanlış bir davranış olduğu vurgulanmıştır. Yine burada bu yanlıştan vazgeçilmesi beyan edilmiş, Allah'ın verdiği helâl ve temiz rızıklardan faydalanılması emredilmiştir.

Kur'ân'da haram aylar konusu üzerinde durulmuş ve Allah'ın haram kıldığını helâl kabul eden müşrikler eleştirilmiştir.⁷⁵⁷ Bu durumda Müslümanlar, haram ayların saygınlığını çiğneyen herhangi bir fiili işlemek veya câhiliyye döneminde o ayların saygınlığını yitiren *erteleme* anlamına göre *nesi'* geleneğini sürdürmek suretiyle kendi nefislerine haksızlık etmekten kaçınmalıdır. Kâfirlerin bu gelenek üzere gitmelerinin, ancak onların küfrünü artıracacağı dile getirilmektedir. Çünkü onlar, her ne kadar sayıyı gözetiyorlarsa da Allah'ın bizzat haram kıldığını helâl saymakta ve helâl kıldığı ayları da haram aylar haline getirmektedirler. Oysa yapılması gereken, o ayların sayılarına olan saygınlık gibi bizzat o ayların kendilerine de saygı göstermektir. Erteleme anlayışının, batıl bir gelenek olduğu vurgulanmıştır. İnanalar, asla buna uymak zorunda değildir.⁷⁵⁸

İktisadi hayata dair önemli bir rolü olan ribâ konusuyla alakalı bir âyette de helâli haram, haramı helâl kılma olayına temas edilmektedir. Zira Allah'ın haram kıldığı faizi, helâl kıldığı alışverişle bir tutanlar ve ikisine aynı muameleyi yapanlar, kesinlikle Allah'ın azabıyla mutlaka yüzleşecektir. Yani Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helâl gibi görenler, burada eleştirilmekte ve bunda ısrar edenlerin cehennem azabına uğrayacakları ifade edilmektedir. İlgili âyette "*Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi (kabirlerinden) kalkarlar. Bu, onların 'Alım satım da ancak faiz gibidir.' Demeleri sebebiyledir. Hâlbuki Allah, alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisidir. Durumunun takdiri Allah'a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.*"⁷⁵⁹ denilmiştir.

⁷⁵⁵ el-Mâide /87,88

⁷⁵⁶ Celaleddin es-Süyûtî, *Lubâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl* (İstanbul: Fatih Yayınevi, tsz), 1/279-280.

⁷⁵⁷ et-Tevbe 9/37.

⁷⁵⁸ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 7/331-335.

⁷⁵⁹ el-Bakara 2/275.

Bazı ayetlerde Allah'ın kulları için çıkardığı temiz ve helâl şeyleri, haram kılmanın yasak veya haram olduğu açıklanmıştır. Hatta bu tutumu benimseyenler, her halde eleştirilmektedir. İlgili âyette *“Onlara, ‘Allah’ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?’ diye sor. Yine ‘Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır.’ açıklamasını yap. İşte anlayan bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.”*⁷⁶⁰ buyrulmuştur.

Helâli haram veya haramı helâl saymakla alakalı olarak genel ve kapsayıcı bir âyete Kur’ân’da yer verilmiştir. Bu âyet, aynı zamanda işlenen konuyu da özetlemektedir. Buna göre Allah’a adına yalandan emir veya yasak uydurmak ve bunu Allah’a isnad etmek, hatta gelişi güzel bir şekilde şunun helâl, bunun haram olduğunu söyleyenlerin durumu aşağıdaki âyette beyan edilmektedir. İlgili âyette *“Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah’a karşı yalan uydurmak için ‘Şu helâldir ve bu da haramdır.’ demeyin. Şüphesiz Allah’a karşı yalan uyduranlar, kurtuluşa eremezler. Dünyada elde ettikleri az bir yararlanmadır. Hâlbuki ahirette onlara acıklı bir azap vardır.”*⁷⁶¹ denilmektedir. Buraya kadar işaret edilen âyetlerde Allah'ın helâl kıldıklarını hiç kimsenin haram kılamayacağı veya Allah'ın haram kıldıklarını hiç kimsenin helâl kalamayacağı temellendirilmiş olmaktadır. Neticede helâl ve haram kılma yetkisinin vahiy müessesesine bağlı ve Allah’a ait olduğu açıkça anlaşılmıştır. Dolayısıyla Allah'ın helâl kıldıklarını haram kılmanın veya haram kıldıklarını ise helâl saymanın, kesinlikle haram olduğu temellendirilmiş olmaktadır.

2.2.2.2. Allah’a Ortak Koşmanın Haram Olması

Kur’ân, Allah’a şirk koşmanın, eş tutmanın, oğul isnad etmenin şirk olduğunu beyan etmiştir. Bu anlamda şirk terimi, Arapçada şerike fiilinden türemiş bir mastar olarak kullanılmaktadır. Aynı kökten türetilen eşrake fiili ise ortak koşmak ve ortak olmak anlamında istimal edilmiştir. Bu bağlamda Allah’ eş veya ortak tutana veya koşana müşrik, bu işleme şirk denilmiştir. Terim olarak şirk ise zatında, sıfatlarında ve fiillerinde Allah’a ortaklar veya denkler tanımak olarak tarif edilmiştir. Yani şirk, tevhidin temeli lâ ilâhe illâllah parolasının dışına çıkmak, Allah’tan başka ilâhlar olduğunu inanç, söz veya eylemle iddia etmek, O’nun dışında ibâdet edilecek veya duâ edilecek gerçek anlamda güç ve kudret sahibi başka bir varlık veya nesnenin olduğunu kabul etmek olarak anlamlandırılmaktadır.⁷⁶²

⁷⁶⁰ el-A’râf 7/32.

⁷⁶¹ en-Nahl 16/116.

⁷⁶² Ahmet Kalkan, *Müslüman Akaidi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009), 264. Şirk için bk. Mustafa Sinanoğlu, “Şirk”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/193-198.

Kur’ân, Tevhid’in üzerinde ısrarla durmuş ve vahyin başlangıcından nihâyetine kadar her fırsatta konuyu soyut ve somut örnekler üzerinden anlatmıştır. Bu bağlamda Kur’ân’da tek bir Allah’a ibadet etmek ve O’ndan başkasını ilah olarak tanımamak ilkesi çok önem verilen bir kural olarak anlatılmaktadır. Zira şirk, sapasağlam bir inancın⁷⁶³ temeli olan, kayıtsız şartsız yegâne ve tek Allah’a daveti ifade eden tevhidin zıddıdır. Kur’ân muhatap olduğu müşrik toplumu ve ehli kitabı, şirk unsuru batıl inanç ve eylemleri, geçmiş milletler üzerinden örneklerle eleştirmiş ve onları tevhide davet etmiştir.⁷⁶⁴ Hatta ehl-i kitaba yönelik bir âyette ortak payda olan tevhitte birleşmeye ve sadece Allah’a kulluk etmeye, O’na hiçbir şeyi ortak koşmamaya özel bir çağrı yapılmıştır. Bu konu birçok âyette dile getirilmiştir.⁷⁶⁵

Kur’ân Allah’a ortak koşanları çeşitli âyetlerde ağır bir dille eleştirmiş ve bile bile şirk koşmanın aynı zamanda küfür olduğunu ve bunda ısrar edenlerin kâfir olduğunu vurgulamıştır. Bir âyette Hz. İsa’ya ilahlık vasfı yükleyenlerin⁷⁶⁶ durumu ve bunların akıbetleri hakkında bilgi verilmiştir. Yine şirkin bir başka çeşidinin de Allah’a çocuk isnat etmek olduğu Kur’ân’da beyan edilmiştir. Kur’ân bu hataya düşen Yahudi ve Nasrânîleri çok sert bir dille eleştirmiştir. İlgili âyette “*Yahûdîler ‘Üzeyir Allah’ın oğludur.’ Dediler. Nasrânîler ise ‘İsâ Mesîh, Allah’ın oğludur.’ dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kahretsin! (Gerçeklerden) nasıl da yüz çeviriyorlar!’*”⁷⁶⁷ buyrulmuştur. Burada her iki önceki din mensuplarının şirke bulaşmış oldukları, bundan dönmemeleri halinde gerçek bir dine sahip olamadıkları açıklanmıştır.

Kur’ân, Allah’a ortak koşmanın bir sapkınlık, O’na bir iftira olduğunu ve büyük bir günah olduğunu net olarak ifade etmiştir. O, bundan kurtulmanın yolunun tövbe etmekten geçtiğini ve Allah’a ortak koşanların bu eylemi yapmadıkları sürece bağışlanmayacağını beyan dile getirmektedir. İlgili âyetlerden birinde “*Gerçekten, Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında kalanlardan dilediğini bağışlar. Kim Allah’a şirk koşarsa, doğrusu büyük bir günahla iftira etmiş olur.*”⁷⁶⁸ buyrulmuştur. Müfessirler, burada bağışlanan cezaların tabii afetler, doğal felaketler, mağlubiyetler, mahrumiyetler ve esaretler olduğunu dile getirmiştir. Allah, müşriklerin şirk günahı sebebiyle cezalarını asla kaldırmaz.⁷⁶⁹

⁷⁶³ el-Bakara 2/256.

⁷⁶⁴ Âyetin tefsiri için bk. Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 1/402-407.

⁷⁶⁵ Âl-i İmrân 3/64.

⁷⁶⁶ el-Mâide 5/72.

⁷⁶⁷ et-Tevbe 9/30.

⁷⁶⁸ en-Nisâ 4/48. Benzer âyetler için bk. en-Nisâ 4/116, el-Beyyine 98/6.

⁷⁶⁹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2/77-78.

Kur'ân, şirk koşma konusunda geçmiş milletlerden örnekler vermiş ve meselenin vehâmetine dikkat çekmiştir. Bu sebeple Allah'a ortak koşmanın aslında büyük bir zulüm olduğunu ve O'na kesin bir haksızlık şeklinde değerlendirildiğini tarihteki örnekler üzerinden anlatılmıştır. Mesela Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütlerle ilgili olarak *“Lokman, oğluna öğüt vermiş ve ‘Yavrucuğum! Allah’a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür.’ demişti.”*⁷⁷⁰ nasihatinde bulunmuştur. Bazı müfessirler, bu âyete, Allah'tan başkasına tanrılık nitelikleri yükleyenlerin, esasında O'nun hakkı olan tanrılığı başkasına vermiş olacaklarını dile getirmiştir. Neticede onlar, kendilerine de Allah'a da haksızlık ve zulüm yapmış olmaktadırlar. İnsanların bu tutumunun, en büyük zulüm ve haksızlık olduğu da ifade edilmiştir. Âyette şirk, bu açıdan haksızlık ve zulüm olarak tefsir edilmiştir. Esasen İslâm'ın en başta şirki ortadan kaldırmayı hedeflemesi, Allah'a ortak koşmanın bütün kötülüklerin başında geldiği ve diğer birçok kötülüğün temel sebebi olduğu anlayışına dayandırılmıştır.⁷⁷¹

Kur'ân, Allah'a ortak koşma konusunda cahiliye döneminde müşriklerin tutum ve davranışlarını ve bunlara bağlı itiyat edindikleri itikatlarını ve ritüellerini çok sert bir biçimde eleştirmektedir. Nitekim bu bağlamdaki bir âyette *“Bilinmeli ki halis dindarlık yalnız Allah için olanıdır. Allah'tan başka şeyleri kendilerine koruyucu kabul edenler -ki ‘Sadece bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz.’ diyorlar- ayrılığa düştükleri konularda Allah onların arasında hükmünü verecektir. Yalancı ve inkâra saplanmış kimseyi Allah kesinlikle doğru yola yöneltmez.”*⁷⁷² buyrulmuştur.

Bazı tefsirlerde burada geçen katıksız veya hâlis din ifadesine her türlü şirkten, bâtıl inançtan ve hurafelerden uzak din anlamı verilmiştir. Yani vahye dayanan ve kutsal kitabıyla, inanç ve amellere dair hükümleriyle orijinalliğini koruyan din şeklinde anlaşılmış ve tefsir edilmiştir. Câhiliye döneminde yaşayanların putperest inançlarında Allah'ın varlığına ve yaratıcı gücüne inanılmıştır ve kabul edilmiştir. Ancak bu dönem inançlarında putların aracı tanrılar olarak kabul edildiği ve şefaateceklerine inanıldığı da bir olgudur. Değişik bâtıl inanç gruplarıyla ilgili son hükmün Allah tarafından verileceği ve hak ettikleri şekilde cezalandırılacağı âyette belirtilmektedir. Yaratılmış ve sonlu olan, böyle olduğu için de eksik ve âciz kabul edilen varlıkların tanrı olarak kabul edilmesi, net bir yalandan ibaret olup, açık bir küfür olduğu da âyetin yorumunda dile getirilmiştir.⁷⁷³

⁷⁷⁰ Lokmân 31/13.

⁷⁷¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/336-337.

⁷⁷² ez-Zümer 39/3.

⁷⁷³ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/598-599.

Kur'ân sosyal hayata dair birtakım ahlaki öğütler ve evrensel mesajlar verme sırasında Allah'a ortak koşmanın olumsuzluğunu da gündemine taşımıştır.⁷⁷⁴ Yine bazı âyetlerde temel insani, itikâdi ve ahlaki ödevler sıralanırken Allah'a ortak koşmanın haram olduğu bizzat ifade edilmiştir.⁷⁷⁵ Kur'ân'ın ana temalarından olan tevhit ve onun zıddı olan şirk meselesi, kutsal kitabımızda çok geniş bir yer tutmuştur. İlgili âyetler bağlamında bir değerlendirme yapıldığında Allah'a ortak koşmanın büyük bir zulüm ve haksızlık, hatta affedilmez bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Bu âyetlerde şirk koşmanın haram olduğu ve bundan uzak durulması gerektiği kesinlikle beyan edilmiştir. Aksi takdirde tövbe edilmediği takdirde Allah'ın affetmeyeceği tek günahın şirk olduğu beyan edilmiştir.⁷⁷⁶ Hâsılı Allah'a ortak koşmak, Kur'ân'a göre açık ve net bir şekilde haram kılınmış bir fiil olarak ortaya konulmuştur.

2.2.2.3. Bilmeden Allah Hakkında Konuşmanın Haram Olması

Kur'ân, Allah hakkında bilmeden veya bir delile dayanmadan konuşmanın haram olduğunu beyan etmiştir. Bu neden inzal döneminde Kur'ân, ehl-i kitabın ve müşriklerin Allah hakkında bilgisizce, zanna uyarak, inançlarından doğan birtakım yanlış anlayışlarına müdahale etmiş ve onları sert bir dille uyarmıştır. Bunların, Allah'a ortak koşmayı meşru göstermek için birtakım iddialarda bulunmak ve Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helâl kılmak veya helâl kıldığı bir şeyi farklı gerekçelerle haram kılmak olduğu ifade edilmiştir. Bu konularda bazen umumi ifadelerle bazen de bir konuya yönelik özel tabirlerle uyarılarda bulunulmuştur. Bu bağlamda Kur'ân, çoğu zaman özel bir olay üzerinden mesajını genel olarak vermiştir. Mesela *“Hal böyle iken insanlardan öyleleri vardır ki, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışır ve her âsi şeytanın peşine takılır.”*⁷⁷⁷ âyetinde bu durum dile getirilmiştir. Zira burada insanların bilgisizce Allah hakkında tartıştiklarına temas edilmiş ve bunun üzerine bu âyetin indiği beyan edilmiştir. Ancak âyetin anlamı, konusuyla sınırlandırılmamış ve konudan söz edilmemiştir. Sadece *“bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmanın veya tartışmanın”* yanlış olduğunu vurgulanmıştır. Buna göre bazı insanlar Allah'ın gücünü ve ahiretin varlığını tartışmış ve bu konuda dayanabilecekleri hiçbir sağlam bilgilerinin olmadığı vurgulanmıştır.⁷⁷⁸

Allah hakkında bilmeden tartışmanın veya herhangi bir bilgiye dayanmadan yalan yanlış görüş beyan etmenin hatalı olduğu Kur'ân'da başka ayetlerde de açıklanmıştır. Zira

⁷⁷⁴ Âyetler için bk. en-Nisâ 4/36; el-Mümtehine 60/12.

⁷⁷⁵ Âyetler için bk. el-A'râf 7/33; el-En'âm 6/151.

⁷⁷⁶ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/520-521.

⁷⁷⁷ el-Hac 22/3.

⁷⁷⁸ Âyetin tefsiri için bk. Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 3/711.

âyetler müşriklerin inançlarını savunmak için bilgisizce konuşmalar serdetmeleri, Allah'ın haram kılmadığı bazı hayvanları haram saymaları ve ekinleri kendilerine yasak kabul etmeleri üzerine inmiştir.⁷⁷⁹ İlgili âyette “*Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin ve sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü şeytan apaçık düşmanınızdır. Zira o, size ancak kötülüğü, çirkinliği ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder.*”⁷⁸⁰ denilmiştir. Bu âyetlerin iniş sebebi olduğu rivâyet edilen konu üzerinden burada umumi bir mesaj verilmekte, buna karşın başka bir âyetle konunun hayvanlarla alakalı bölümü hususi olarak beyan edilmektedir.⁷⁸¹

Bilgisizce Allah'a yalan isnad etmek, Kur'an'da açıkça kınanmıştır. Yine meleklerin Allah'ın kızları⁷⁸² olduğuna dair müşriklerin geçersiz iddiaları ve Yahudiler ile Nasranilerin Allah'a oğul isnad etmeleri⁷⁸³ de Kur'an'da şiddetle eleştirilmiştir. Bu tutumlarını bırakmaları da talep edilmiştir. Bu iddialarına Kur'an'da “*Onlar, ‘Allah çocuk edindi.’ dediler. Hâşâ! O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Göklerde olanlar da yerde olanlar da O’nundur. Yanınızda bu iddianızı kanıtlayacak bir deliliniz asla yoktur. Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?..*”⁷⁸⁴ âyetiyle temas edilmiştir. Buraya kadar verilen âyetlerde Allah'a ortak koşmakla iç içe bir konudan söz edildiği anlaşılmaktadır. Zaten muhatapların batıl inançları gereği cehalet, bilgisizlik ve Allah'a iftira etmek gibi bir bataklığın içinde oldukları görülmektedir. Özellikle Mekke müşriklerini muhatap alınmış, yaptıklarının bilgisizce ve saçma eylemler olduğu deklere edilmiştir. Böylece Allah'a iftira edenlerin zalimlerin en ileri gidenleri olduğu âyetlerde⁷⁸⁵ açıklanmıştır.⁷⁸⁶

Konuyla alakalı daha başka âyetler olmakla beraber, tahlilini yapmaya çalıştığımız âyetlerde, müşriklerin inançlarındaki birçok itikâdi ve ameli yanlışla vurgu yapılmış ve onlardan buna bir son vermeleri istenmiştir. Bununla beraber *Allah hakkında bilmediklerini söylemek*, Allah'ın yasakladığı bir davranış olduğu ve bunun haram olduğu âyetle bizzat ifade edilmiştir. İlgili âyette “*Onları ‘Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.’ şeklinde uyar.*”⁷⁸⁷ buyrulmaktadır. Bu âyetten ve onlarla ilgili yorumlardan varılan neticeye göre Allah hakkında bilinmeyen bir konuda konuşulmaması emredilmiştir.

⁷⁷⁹ Bilgi için bk. Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 1/92; et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/397-398.

⁷⁸⁰ el-Bakara 2/168, 169.

⁷⁸¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/254-255.

⁷⁸² en-Nahl 16/57.

⁷⁸³ et-Tevbe 9/30.

⁷⁸⁴ Yûnus 10/68, 69. Benzer bir âyet için bk. Meryem 19/88-92.

⁷⁸⁵ el-En'am 6/143-144.

⁷⁸⁶ Âyetin yorumu için bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/480-481.

⁷⁸⁷ el-A'râf 7/33.

Konuşanların da haram bir davranış sergilediklerinin üzerine basa basa vurgulanmış ve altı kalın çizgilerle çizilmiştir.

2.2.2.4. Alışverişin Helâl ve Ribânın Haram Olması

Kur'ân, alışverişin helâl olduğunu, buna mukabil ribânın ise haram kılındığını beyan etmiştir. Sözlüklerde mübadele anlamına gelen ve çoğulu büyü' olarak kullanılan bey' terimine genelde alışveriş ve ticaret denilmiştir. Bu terim aynı zamanda İslâm hukuku terimi olarak satım akdini ifade etmekte de kullanılmıştır. Arapçada bey' sözcüğüyle eş anlamlı olan şirâ, hem satın alma hem de satma anlamlarını taşımak maksadıyla kullanılmıştır. Bununla birlikte sadece satımı ifadede bey' sözcüğünün, buna karşın satın almanın ifadesinde ise şirâ kelimesinin yaygın kullanıldığı belirtilmiştir.⁷⁸⁸ Kurân'ın sosyal hayata dair söz söylediği ve onun dizaynı için müdahale ettiği konulardan birisi de alışveriş olmuştur. Bunun için Kur'ân, alışverişi ifade etmekte bey' sözcüğünü kullanmıştır. Âyetlerde tekrarları ve türevleriyle beraber on beş defa geçen bu terim, bağlam dışı olarak kilise⁷⁸⁹ ve biat⁷⁹⁰ gibi manalarda da kullanılmıştır. Bu iki kullanım dışında sözcüğün konulduğu manada kullanıldığı anlaşılmıştır.

Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Arap yarımadasında aktif bir ticaret hayatı gözlemlenmiştir. Mekke şehri ise bu ticari hayatın merkezlerinden birisi olarak konumlanmıştır. Orada ticaretin bu şekilde çokça yoğun olarak işlemesine koşut olarak ticaretle ve alışverişle ilgili hilelerin, yalan ve dolanların, hatta ihtikâr ve hilekârların doğmasına da zemin hazırlamıştır. Hatta bu toplumda alışverişlerde işin içine ribâlî ve faizli işlemler girmiş, ticaretin bir ucuna da kumar bulaşmıştır. Bazen alışverişte farklı sebeplerle taraflardan birinin iradesinin zayıf kaldığı durumlar yaşanmış ve satıcıların ellerindeki mallar, ticaret erbabı tarafından kelepirci bir fiyata satın alınmıştır. Böylece o ticaret toplumunda olumsuz ticari ilişkilerin doğmasına kayıtsız kalmayan Kurân vahyi nüzul süresince zaman zaman bu olumsuzluklara müdahale etmiştir.

Kur'ân'da sosyal hayata dair bütün fiillerde genel ve kuşatıcı bir terim olan adalet çok vurgu yapılmıştır. Hatta denilebilir ki birçok konu adalet terimi üzerinden vurgulanmıştır. Bu bağlamda alışveriş ve daha birçok konuyu kapsayan akitlerin yerine getirilmesinde hep adalet olgusuna vurgu yapılmıştır. Bununla beraber kazancın meşru yollarla, karşılıklı rızaya dayalı olarak elde edilmesi gerektiği, bunun dışında haksız yollardan ve çeşitli gayri meşru biçimlerden elde edilen tüm kazançların gayr-i meşru

⁷⁸⁸ Bardakoğlu, "Bey'", 6/13 vd.

⁷⁸⁹ el-Hac 22/40.

⁷⁹⁰ el-Feth 48/10, 18; el-Mümtehine 60/12.

olduğu vurgulanmıştır. Kur’ân’da hırsızlık, gasp, rüşvet, dolandırıcılık, faiz, fahiş fiyat, aldatma, karaborsacılık ve tefecilik gibi fiillerin⁷⁹¹ batıl olarak nitelendirildiğini anlaşılmaktadır. Mesela *“Ey iman edenler! Ancak karşılıklı rızaya dayalı yapılan ticaretle olursa hariç olmak üzere mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin...”*⁷⁹² âyetinde konunun bir yönü izah edilmiştir. Yine bir başka âyette *“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile ve günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.”*⁷⁹³ buyrulmuştur.

Kur’ân, ticari hayatta alışverişin bir parçası olan ölçü ve tartıya dikkat edilmesi hususunu birçok âyette vurgulamıştır. Bu konuda müşrik toplumda ortaya çıkan ve geçmiş ümmetlerden oluşan benzeri tutumlar örnek verilmiş, ölçüde ya da tartıda hile yapmanın ve insanları bile bile kandırarak mallarına çökmenin ya da değerini düşürmenin çok büyük toplumsal sıkıntılar çıkarabileceği açıkça ifade edilmiştir. Bir de bozulan toplumsal dengenin veya düzenin, orada bireysel anlamda da kargaşa ve kaos ortamına zemin oluşturacağına işaret edilmiştir.⁷⁹⁴ Ayrıca muhatap topluma yönelik olarak ölçü ve tartıda hile yapanların kendilerine çok yazık ettikleri⁷⁹⁵ başka bir ayette dile getirilmiştir. Bütün bu olumsuzlukların neticesinde o toplumlarda ribânın ya da fâizin neşvü nema bulduğu görülmektedir. Daha doğrusu faizli ilişkilerin ve ticarete faizin kullanılmasının, ölçülerde ve tartılarda hâsılı ticari işlemlerde her türlü olumsuzluğu doğurduğu tespitlere yansımıştır.

İslâm’da ticari hayatta alışverişin helâl olması adına olmazsa olmazlardan birisi de faizin her türlüşünün yasaklanması ve ticarete faizin asla kullanılmamasıdır. Faiz kelimesinin Arapça karşılığı olan ribâ sözlükte fazlalık, nemâ, artma, çoğalma, yükseğe çıkma, beden olarak serpilip gelişme gibi anlamlarda kullanılmıştır. Terim olarak ödünç işlemlerinde ve alışverişte karşılığı bulunmayan hakiki veya hükmi fazlalık olarak tanımlanmıştır.⁷⁹⁶ Kur’ân, bu konuda tedricilik kuralını işletmiş, nihâyetinde net bir tutum sergilemiş ve alışverişte faizi kesin olarak yasaklamıştır. Nitekim ilgili âyetlerin birinde *“Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır. Allah, hiçbir inkârcı günahkârı sevmez.”*⁷⁹⁷ buyrulmuştur.

Faiz uygulaması, toplumsal düzenin doğru işlemesine engel olma bağlamında ciddi sıkıntılar yarattığı tarih boyunca tespit edilmiştir. Sermaye sahiplerinin zor durumdaki

⁷⁹¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 2/50-51.

⁷⁹² en-Nisâ 4/29.

⁷⁹³ el-Bakara 2/188.

⁷⁹⁴ İlgili âyetler için bk. el-A’râf 7/85; Hûd 11/85.

⁷⁹⁵ İlgili âyetler için bk. el-Mutaffifin 83/1-3.

⁷⁹⁶ Özsoy, “Faiz”, 12/110-126.

⁷⁹⁷ el-Bakara 2/276.

insanları bu batağa çektikleri, onların daha da kötü duruma düşmelerini sağladıkları, hatta onları ekonomik dar boğaza soktukları ve bundan da hiç yüksünmedikleri görülmektedir. Bu durumdaki insanların hırsızlık, gasp veya düştüğü borç batağının verdiği bunalım sonucu intihar etme ve benzeri yasak olan eylemlere yönelmeleri de bazen görülmektedir. Bu eylemlerin artması sonucu daha başka sıkıntılı durumlar ortaya çıkmasıyla toplumsal huzur adına ciddi tahribatlar yaşanabilmektedir. Dolayısıyla bazen sıradan bir uygulama gibi görünen faizin, esasen bir toplumun huzuruna çok yönlü olarak kastedebilecek bir potansiyele sahip bir eylem olduğu açıktır.

Faiz uygulamasının yoğun olduğu ve sıradanlaştığı bir toplumda Kur'ân, öncelikli olarak bu fiile dikkat çekmiş ve olumsuzluğunu ön plana taşımıştır. Bu bağlamdaki âyette *“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.”*⁷⁹⁸ buyrulmuştur. Âyette bir sömürü düzeni ve zengin fakir konusunda uçurumu daha da büyüten faizden vazgeçme hususunda muhatapların dikkatleri çekilmiştir. Bunun yerine onlardan, ekonomik anlamda toplumun eşitliği adına katkı sağlayan bir sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlayan zekâtı alternatif göstermiştir. Fâizde olmayan veya ribâda bulunmayan bir özelliğin, zekâtta ve sadakalarda olduğu beyan edilmiştir.

Kur'ân, yahûdiler üzerinden de bir mesaj vererek faizin kötü bir uygulama olduğunu ve onların faizi almaları sebebiyle tarihte çokça cezalandırıldığını ifade etmiştir. Bu yanlış uygulamadan vazgeçmeleri için kendilerine kesin bir uyarı yapılmıştır. Tarihsel olarak Medine döneminin sonuna doğru gelen âyetlerde ise faizin artık bir daha alınmaması gerektiği ve faiz yemenin Allah'ın emrine muhalefet olduğu açıklanmıştır. Yine aynı yerde insanın âhirette kurtuluşunu sağlayacak dünya kurtuluşunun, faizi bırakmakta olduğu, ama onda ısrar edildiğinde ahirette cezalandırılacağı beyan edilmektedir.⁷⁹⁹

Nihâyetinde uyarılara kulak asmayıp faiz yemeye devam edenler ve faizde tıpkı alım satım gibidir demeleri sebebiyle ağır bir dille eleştirilmişler ve buna cevaben Allah'ın alışverişe helâl faizi ise haram kıldığı beyan edilmiş, hala faiz yemeye devam edenlerin ahirette ebedi olarak cehennemde kalacakları vurgulanmıştır.⁸⁰⁰ Faiz yiyenler adına bu ağır ithama ve cezai müeyyideye muhatap olanların hala bundan vazgeçmemeleri durumunda bilmeleri gereken Allah'ın faizi tükettiği, bereketsiz kıldığı manevi anlamda hiçbir getirisi

⁷⁹⁸ er-Rûm 30/39.

⁷⁹⁹ İlgili âyetler için bk. en-Nisâ 4/160-161; Âl-i İmrân 3/130-132.

⁸⁰⁰ Âyet için bk. el-Bakara 2/275.

olmadığı bilinmesi, sadakaların ise malı bereketlendirdiği ve Allah katında değer gördüğü vurgulanmıştır.

Son olarak gerçek manada iman edenlerin faizden kalanı bırakması gerektiği bunu yapmayanların ise Allah ve resulü tarafından kendilerine savaş açıldığını⁸⁰¹ bilmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Bireysel ve toplumsal manada ciddi tahribatlara yol açan faiz uygulaması Kur'an'da tedrici bir yöntemle aşamalı olarak kaldırılmıştır. Ayette faiz yemenin haram olduğu bizzat ifade edilmiştir. Faizde ısrar edenler büyük günah işlemektedirler, Allah'a ve Rasulüne savaş açmışlardır ve eğer tövbe etmezlerse ahirete ebedi olarak cehennem azabına muhatap olacaklardır. Müminlerin ticari hayatta, Allah'ın helâl kıldığı alışverişi yapmaları ve yasakladığı faizden uzak durmaları kendileri için dünyevi ve uhrevi bir sorumluluktur.

2.2.2.5. İhramlıken Bazı Şeylerin Haram Olması

İslâm, hac ibadeti sırasında ihramlı olmayı emretmiştir. Bu durumda olan birinin bazı şeyleri yapmasını haram saymıştır. Bu bağlamda İslâm dini, mükelleflerini birtakım mali ve bedeni ibadetlerle sorumlu tutmuştur. Kur'an'da bu ibadetlerin nasıl yapılması gerektiği, yapılmaması durumunda dünyevi ve uhrevi müeyyidelerin neler olduğu gibi konularda vahiyler indirilmiştir. İslâm'dan önceki eski dinlerden kalmış fakat şekli ve içeriği bozulmuş bazı ibadetlere birtakım düzenlemeler getirmiştir. O, bu düzenlemeler yoluyla mükelleflerin uygulamalardaki aşırılıklarını veya eksikliklerini bertaraf etmiştir. Bunlardan birisi de hem mali hem de bedeni bir ibadet olan hac ve umredir. Hac veya umrenin şartlarından veya rükünlerinden birisi de ihramlı olmaktır. İhrâm, esasında “h-r-m” kökünden türemiştir ve sözlükte “haram kılmak, kendini mahrum bırakmak, haram aylarına veya Harem bölgesine girmek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak hac veya umreye niyet eden kimsenin diğer zamanlarda yapması helâl olan bazı davranışları, hac ve umrenin rükünlerini veya bütün âdâbını tamamlayıncaya kadar kendine haram kılması olarak tarif edilmiştir.⁸⁰²

Kur'an'da ihram ile ilgili birtakım yasaklar beyan edilmiştir. Bir başka âyette⁸⁰³ ihram yasakları bağlamında hac ibadeti sebebiyle ihramlı olanların eşlerine yaklaşamayacağı beyan edilmiştir. Burada helâl olmasına rağmen evlilerin, haccettiği zamanlarda ailesiyle buluşmasına yasak getirilmiştir. Âyetlerden birinde ihram ifadesi geçmese de hac ibadetinin şartı veya rükünü olan ihram olmadan hac ibadeti

⁸⁰¹ Âyet için bk. el-Bakara 2/278-279.

⁸⁰² Salim Öğüt, “İhram”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/539-542.

⁸⁰³ Âyet için bk. el-Bakara 2/197.

yapılamayacağı ifade edilmiştir. Bu açıdan ihramın da zımnen burada anlatıldığı düşünülmüştür. Yine bu âyette hac esnasında engellenme veya mazeret durumları hariç başı tıraş etme yasağı getirilmiştir. Eğer bir mazeret durumu hâsıl olursa bunun telafisi adına neler yapılması gerektiği âyette⁸⁰⁴ açıklanmıştır.⁸⁰⁵

Yine âyette günaha sapmanın ve günah işlemenin de haram bir eylem olduğu dile getirilmiştir. Âyette günah işlemenin karşılığı olarak kullanılan *füsûk* kelimesine insanlara lakap takmak, hakaret edip sövmek, putlara kurban kesmek ve ihramlıyken haram şeyleri yapmak gibi anlamlar verilmiştir. Bu konuda da bazı rivâyetler kaynaklarda yer almıştır. Mesela Taberî, füsûk konusunda tercih edilen görüşün, ihramlı iken yapılması haram şeyler olduğunu vurgulamıştır. Zira âyetin baş tarafında haccın bilinen aylarda olduğu, o aylarda hacca gidene refes ve füsûk helâl olmayacağı beyan edilmiştir. Haccı kendisine farz kılan, esasında ihramlı olacağından buradaki fisk'ın da ihramla ilgili olmasının daha doğru olacağı ileri sürülmüştür. Buna göre fisk, ihramlı iken Allah'ın haram kıldığı şeylerden birini yapmak olarak anlaşılmıştır. Hâlbuki sövme, hoşlanılmayan lakaplarla çağırma, putlara kurban kesme gibi diğer tüm günahlar ise her zaman günah olarak değerlendirilmektedir.⁸⁰⁶

Ayrıca hac ibadeti sırasında cedelleşme yani itişip kakışmak da yasaklanmıştır. Arkadaşını kızdıracak derecede tartışmak gibi rivâyetlerle beraber bunun, hac sırasında kavga edilemeyeceği emri, haccın yeri ve zamanı hakkında yapılan tartışmalar olduğuna dair rivâyetler aktarılmıştır. Taberî, bu konuda son görüşü tercih etmiş, âyetin bütününe bakıldığında bağlamının buna daha uygun olduğunu söylemiştir.⁸⁰⁷

Kur'ân'da ihramlıyken avlanmanın yasak olduğu da dile getirilmiştir. Yine ihramlı iken av hayvanlarının öldürülmemesi gerektiği, bu eylemin yasaklandığı ve bu yasağa uymayanların muhatap olacakları yaptırımlar açıklanmaktadır.⁸⁰⁸ Aynı sûredeki bir başka âyette ihramda iken avlanma yasağının kara hayvanlarıyla sınırlı olduğu açık sularda veya denizlerde avlanmakta bir sakınca bulunmadığı ifade edilmiştir. Nitekim ilgili âyette *“Kendinize ve yolculara geçimlik olmak üzere sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı. Kara avı ise ihramda bulunduğunuz sürece size haram kılındı. Toplanıp huzuruna varacağınız Allah'tan korkun.”*⁸⁰⁹ buyrulmuştur.

Konuyla alakalı âyetlerde ihrama girdikten sonra eşlerle ilişkiye girmenin, günah işlemenin, haccın yeri ve zamanı konusunda tartışmanın veya hac yaparken tartışmaya

⁸⁰⁴ el-Bakara 2/196.

⁸⁰⁵ Âyetlerin tefsiri için bk. Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/303-309.

⁸⁰⁶ et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/486-488.

⁸⁰⁷ et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/487-491.

⁸⁰⁸ el-Mâide 5/1, 95.

⁸⁰⁹ el-Mâide 5/96.

girmenin haram olduğu veya doğru olmadığı ifade edilmektedir. Yine çeşitli sebeplerle hac vazifesini bitirmeden başı tıraş etmenin ve kara av hayvanlarını avlamanın da haram veya ihram yasaklarından olduğu beyan edilmiştir. Bu duruma düşenlerin yerine getirilmesi gereken sorumlulukların neler olduğu ve ödemeleri gereken keffaretlerin miktarlarının ne olduğu ayrıca âyetlerde dile getirilmiştir.

2.2.2.6. Çocukları Öldürmenin Haram Olması

Kur'ân, hangi nedenden olursa olsun çocuk öldürmenin haram olduğunu kesinlikle beyan etmiştir. Câhiliye müşriklerinin, şirk inançları gereği bazı sapkın âdetleri olduğu kaynaklarda yer almıştır. Kur'ân'da onların çeşitli sebeplerle evlatlarını öldürmeleri, çok yaygın olmasa da diri diri toprağa gömmelerinden söz edilmektedir. Kur'ân, nüzulü sürecinde bu vahşi uygulamaları eleştirmiş ve muhataplarını bu yanlıştan vazgeçmeleri konusunda uyarmıştır. Kur'ân'da daha vahyin ilk dönemlerinde çocukların diri diri toprağa gömülmesini ve müşriklerin bunu yapmalarının gerçek dışı gerekçelerini eleştiren⁸¹⁰ âyetler⁸¹¹ verilmiştir. Bu açıdan kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi gibi bir âdet eleştirilmekte ve âhirette bu kız evladına neden diri diri toprağa gömüldüğünün Allah tarafından sorulacağı⁸¹² gündeme getirilmektedir. Nadir olarak gerçekleşse de câhiliye döneminde bazı müşriklerin, hanımının kız çocuğu doğurması sebebiyle büyük utanç duyduğu, bazılarının da büyütüp beslemede sıkıntı çekeceğini düşünmesinden ötürü onları diri diri toprağa gömdüğü rivâyet edilmiş ve ilgili bilgiler kaynaklarda yer almıştır. İşte âhirette sorgulama başladığında bu katillerin hiç önemsenmeyeceği, ama öldürülen masum yavruları Allah'ın muhatap alacağı ve onunla konuşarak bu muameleye neden maruz kaldığının sorgulanacağı beyan edilmiştir.⁸¹³ İslâm'ın ilk dönemlerinde tek ve bir olan Allah'a davete ilaveten, toplumsal ortamda ortaya çıkan ciddi sorunlar da vahiylerde gündeme alınmış ve insanların dikkatleri çekilmiştir.

Derveze, bu âyete farklı bir değerlendirme yapmıştır ve dikkate alınmaya değer görülmüştür. Kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesinin, son derece katı bir davranış olması ve suçsuz bir canlıyı kasten öldürme ve hayatına son verme girişimi olduğu için bu âyet, sözü geçen saçma ve şirk âdetini kınamakta ve Allah katında çok büyük bir günah olduğunu kesinlikle beyan etmektedir. Kız evlatlarının diri diri toprağa gömülmesinin âyette özellikle belirtilmesi, doğal olarak insanların sadece bu fiillerinden hesaba

⁸¹⁰ Âyet için bk. en-Nahl 16/58-59.

⁸¹¹ Âyet için bk. el-En'âm 6/137.

⁸¹² Âyet için bk. et-Tekvîr 81/8-9.

⁸¹³ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/561-564.

çekileceği anlamına gelmemektedir. Bu fiili yapmaya devam edenlerin bu eylemlerini hiçbir sakınca görmeden sürdürmeleri, bunun hiçbir günahı olmadığını düşünmeleri âyetle bahse konu olmuştur. Böylelikle bu çirkin âdetin şiddetle kınanması amaçlanmıştır.⁸¹⁴

İslâm'dan evvel çok nadir olsa da bazı müşriklerin geçim korkusuyla çocuklarını öldürdükleri anlaşılmaktadır. Bunun nadir olması, suçun vahametini değiştirmeyeceği için Kur'ân zikretmeye değer bulmuştur. Ayrıca zamanla sebebi ve şekli değişse de insanlar, isteyerek veya istemeyerek, doğrudan ya da dolaylı olarak çocuklarını öldürmeye devam etmişlerdir. Yani Kur'ân öldürmeyin dedikten sonrada o toplumun bazı kesimlerinde veya coğrafyalarında çocuklarını rızık endişesiyle öldürenler görülmüştür. Bu anlamda çocukların öldürülmesi, büyük günah olarak beyan edildiği için âyetin hükmünün mutlak olduğu düşünülmüştür.⁸¹⁵ Dahası bir diğer âyetle bir takım ahlaki ilkeler beyan edilip haram olduğu açıkça bildirilirken bunlardan bir tanesinin de *fakirlik korkusuyla çocukların öldürülmemesi* olduğuna işaret edilmiştir. İlgili âyetle “...O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın...”⁸¹⁶ buyrulmuştur. Burada fakirlik korkusuyla çocukların öldürülmesinin, çok büyük bir günah olduğu açıklanmıştır.

Bütün bunlar bir yana İslâm'da asıl olan öldürmek değil, insanı yaşatmaktır. Hatta insanı yaşat ki devlet yaşasın bile denilmiştir. Zira Kur'ân'a göre, haksız yere birisini öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibi değerlendirilmiştir. Oysa bir insana hayat verenin ise bütün insanlığa hayat vermiş⁸¹⁷ gibi değerlendirildiği âyetlerde ifade edilmiştir. İslâm'a tam manasıyla inanmış, hayatını Allah rızası için yaşayan ve O'nun hoşnut olduğu bir müminin hayatında asla Allah'ın yasakladığı ve haram kıldığı cana kıymak yoktur. İlgili âyetle “Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse cezasını bulacak.”⁸¹⁸ buyrularak, kısas dışında bir insanın çocuk dahi olsa öldürülmesinin haram olduğuna işaret edilmiştir. Modern zamanlarda çocukların sosyal medyaya, uyuşturucuya, kumara ve başkaca kötü alışkanlıklara bağımlı hale gelmeleri, bir anlamda manevi olarak katledilmeleri gibi bir anlam taşımaktadır.

⁸¹⁴ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 1/123-124.

⁸¹⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 3/480.

⁸¹⁶ el-En'âm 6/151. Benzer bir âyet için bk. el-İsrâ 17/33.

⁸¹⁷ el-Mâide 5/32.

⁸¹⁸ el-Furkân 25/68.

2.2.2.7. Gizli ve Açık Günah İşlemenin Haram Olması

Kur'ân, kötülüğün her türlüünü, yani açıktan yapılanları da gizliden gizliye işlenenleri de yasaklamıştır. Zira Allah'ın yasakladığı her şey, aslında kötülük kapsamında değerlendirilmektedir. Mesela hırsızlık, yalancılık, haksızlık, fuhuş ve adam öldürmek birer kötülüktür. Dolayısıyla kötülük, çok geniş muhteva içeren bir terimdir. Kur'ân nazil olduğu dönemde bireysel, ailevi ve toplumsal birçok konuda yapılan yanlışlıklara ve kötülüklere müdahale etmiş ve onları düzeltmiştir. Ayrıca yasaklanan bazı kötülükler, mahiyeti gereği gizli yapılmış, bir kısmı ise açıktan işlenmiştir. Bu kategori vahiyle belirlenmiş ve ilgili âyetler nazil olmuştur. Bir âyetle “*Günahın açığını da gizlisini de bırakın! Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka göreceklerdir.*”⁸¹⁹ buyrulmuştur. Âyetin iniş sebebiyle alakalı olarak bazı rivâyetler olmakla beraber, bazı müfessirlere göre bu konuda daha doğru olanın, bu nehyi ve olumsuzluğu belli bir günaha tahsis etmemektir. Bilakis bu nehiy, gizli-açık bütün çirkin ve kötü işlerde veya günahlarda umûmî olarak söz konusudur. Çünkü âyetin lafzının umûmî olduğu, onu hususi kılacak bir emaresi olmadığı dile getirilmiştir. Bu nehyi gerektiren şey, o fiilin çirkin olması olarak değerlendirilmiştir. Lafız ve mana umûmî olduğu halde, burada bir tahsise gitmenin delilin hilafına yapılmış bir iş olduğuna dikkat çekilmiştir.⁸²⁰

Kur'ân'da kötülük bir eylem olarak şer, münker, fahşa, fevahiş, su', seyyie ve seyyiat gibi sözcüklerle ifade edilmiştir. Bunlarda bazen kötülük, bazen hayâsızlık, çirkinlik ve özel anlamda ise fuhuşu ifade edecek biçimde kullanılmıştır. Yine Kurân'da kıvılcım, ayıp, kötü ve kötülük anlamında şer kelimesi de kullanılmakta ve vahiye otuz bir yerde geçmektedir. Bu anlamda bir âyetle “*Bilmiyoruz, yeryüzündekiler hakkında bir kötülük mü murat edildi yoksa rableri onlar için bir iyilik mi diledi?*”⁸²¹ buyrulmuştur. Yine günah manasında olmak üzere bir de n-k-r kökünden türemiş olan münker terimidir. Münker, Kur'ân'da birçok anlamı olmakla beraber kötülük anlamında da kullanılmıştır. Münker kelimesi, otuz yedi defa Kur'ân'da geçmektedir. İlgili bir âyetle “*İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*”⁸²² buyrulmuştur.

Kur'ân'da şer, bela, günah, zararlı, kötü, kötülük ve daha başka anlamlarda kullanılan seyyie ve su' sözcüğü, türevleriyle beraber yüz altmış yedi defa kullanılmıştır.

⁸¹⁹ el-En'âm 6/120.

⁸²⁰ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10/246.

⁸²¹ el-Cin 72/10.

⁸²² Âl-i İmrân 3/104.

Kur'ân'da kötülük en çok bu kelimenin türevlerinde karşılık bulmaktadır. İlgili âyette *Kim bir iyilikle gelirse ona bundan daha hayırlı karşılık vardır; kim de bir kötülükle gelirse o kötülükleri işleyenler yalnızca yaptıklarının karşılığını görürler.*"⁸²³ buyrulmuştur. Ku'ân, gizli veya açık şekilde işlenmesinin haram olduğunu beyan etmiştir.

Kur'ân'da fahşâ ve fevâhiş kelimesi, özelde fuhuş ve zina anlamında, genelde ise hayâsızlığı ve çirkinliği ifade eden eylemleri kapsayacak bir şekilde kullanılmıştır. Çirkef, edepsizlik ve günah gibi anlamlarda da kullanılan kelimenin türevleriyle beraber yirmi dört defa kullanılmıştır. Bir âyette kelime hem özel anlamında kullanılmış hem de âyet konuyla ilgili kötülüklerin bir çeşidi olan gizli işlenenlerini⁸²⁴ de konu ederek uyarılarda bulunmaktadır.

Bir âyette bir takım insani, ahlaki ve dini ödevler aktarılmış ve bu ödevler arasında *'kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın'* uyarısı yer almıştır. Burada beyan edilen ödevler, aynı zamanda Allah'ın haram kıldığı birtakım fiiller olarak Kur'ân'da açıklanmaktadır. Yani Allah'ın haram kıldığı durumlardan biriside kötülüklerin açığını da gizlisini de yapmak veya onlara yaklaşmak olarak ifade edilmektedir. Ayrıca âyetteki kötülükler, *fevahiş* kelimesiyle ifade edilmiştir. İlgili âyette "... O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın..."⁸²⁵ buyrulmuştur.

Kur'ân'da bir âyette haram kılınan bazı şeyler açıklanmış ve bunlar arasında açıktan ve gizliden işlenen kötülülükler dikkat çekilmiştir. Bu âyette kötülükler *fevahiş* sözcüğüyle ifade edilmiştir. İlgili âyette "... 'Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedığı bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.'"⁸²⁶ Genel anlamda Allah'ın yasak kıldığı her şey ya zararlıdır ya da kötüdür. Bu yasaklara muhalefet ise günah işlemektir. Kötülüğün açıktan işleneni de gizli yapılanı da Allah'ın ifadesiyle günah ve aynı zamanda haram olarak beyan edilmiştir.

2.2.2.8. Günah İşlemenin Haram Olması

Kur'ân, insanların günah denilen fiilleri işlemelerinin haram olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Kur'ân, haram terimini insanların günah işlememesi bağlamında da

⁸²³ el-Kasas 28/84.

⁸²⁴ İlgili âyet için bk. en-Nisâ 4/25.

⁸²⁵ el-En'âm 6/151.

⁸²⁶ el-A'râf 7/33.

kullanmıştır. Günah terimi dilimizde Allah'ın emirlerine karşı olan, dinen suç sayılan, böylece hesap gününde müeyyideyi oluşturan ameller ve davranışlar olarak tanımlanmıştır. Geçmişten günümüze tüm dinlerde günah teriminin hep var olduğunu ve tüm dinlerin günahın, kutsal olana karşı yapılmış hatalar ve ihmaller olarak nitelendirdiği anlaşılmaktadır. İslâm'a göre günah ise Allah'ın vahiyle elçi Hz. Muhammed'e bildirdiği ilahi buyruklara karşı bilinçli olarak yapılan ihmalkârlık veya reddediş olarak anlaşılmıştır. Yasaklanan veya nehyedilen suçları işleyenler, günâhkâr veya âsi olarak nitelendirilmiştir.⁸²⁷

Kur'ân'da birçok âyette günahkârlara oldukça fazla ikaz yapılmış ve bu yoldan dönmeleri için çağrılarda bulunulmuştur. Yine çağrıya muhatap olanların günahların açığından da gizlisinden de uzak durmaları kesinlikle emredilmiştir. Bu açıdan Allah günahın her türlüünü yasaklamış ve terk edilmesini ya da uzak durulmasını emretmiştir. Bu bağlamda bir âyette *“Günahın açığını da gizlisini de bırakın! Günah kazananlar, yaptıklarının cezasını çecekler.”*⁸²⁸ denilmiştir. Bu durumda İslâm'a göre bireyler dünyaya geldiğinde hakikaten ve hükmen günahsız kabul edilmektedirler. Fakat sorumlu olduktan sonra yapıları gereği her an günah işlemeye meyillilerdir. Kişinin söz ve davranışlarının günah olarak nitelendirilebilmesi için birtakım şartların tahakkuk etmesine ihtiyaç vardır. Bunlar, bireyin akli dengesinin yerinde olması ve ergenlik dönemine girmiş olması olarak belirlenmiştir. Bu durumda olan kişinin emirleri kesinlikle yerine getirmesi ve yasaklardan da olabildiğince uzak durması gerekmektedir.

Her birey ibadetlerinde olduğu gibi günahlarında da yalnızca kendisinden sorumlu tutulmaktadır. Hiç kimse, bir başkasının günahını üstlenemeyeceği gibi kendi günahını da başkasına yükleyemeyecektir. Kur'ân, bu konudaki bir âyette *“...Herkesin kazandığı yalnız kendisine aittir. Kendi (günah) yükünü taşıyan hiç kimse, bir başkasının (günah) yükünü taşımaz...”*⁸²⁹ buyrulmuştur.⁸³⁰

Kur'ân'da *cünâh* olarak ifade edilen ve aslı Farsça olan günah kelimesi, bir terim olarak Kur'ân'da birçok kelimeyle ifade edilmektedir. Kur'ân'da türevleriyle beraber otuz dört kere geçen ve *meyletmek, yanaşmak, kanat ve yumuşak davranmak* gibi anlamları da bulunan *cünâh* kelimesi Kur'ân'da günah terimine karşılık kullanılmıştır. Nitekim bu durum, bir âyette *“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz*

⁸²⁷ Bilgi için bk. Adil Bebek, “Günah Kelâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996) 14/282-285.

⁸²⁸ el-En'âm 6/120.

⁸²⁹ el-En'âm 6/164.

⁸³⁰ Ayetin açıklaması için bk. Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/496-497.

kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.”⁸³¹ şeklinde dile getirilmiştir. Bu arada cünâh olarak vurgulanan ve günah anlamında kullanıldığı âyetlerde sürekli olarak olumlu anlamda kullanılmıştır. Yani bunlarda günah değildir denilmektedir.

Kasıtlı veya kasıtsız işlenen suç ve günah anlamlarında bir de h-t-e kökünden gelen ve Kur’ân’da yirmi iki defa kullanılan hata terimi de kullanılmıştır. Mesela bir âyetle *“Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır.”*⁸³² buyrulmuştur. Yine bir şeyi yüklenmek ya da taşımak ve günah işlemek anlamında kullanılan vizr kelimesi de Kur’ân’da temelde günah olarak ifade edilmiştir. Kur’ân’da bu sözcük, v-z-r kökünden türevleriyle beraber yirmi yedi defa kullanılmıştır. Örnek olarak bir âyetle günah ve günahkâr anlamında kullanılmıştır.⁸³³

Kur’ân’da türevleriyle beraber yüz altmış bir defa geçen kebîr veya kebâir terimleri de kullanılmıştır. Bu terim, çoğu zaman diğer günah kavramlarıyla beraber kullanılmış ve büyüklük taslamak, ağır gelmek, yaşlı, azamet, en büyük, saltanat, tazim etmek gibi anlamlarda istimal edilmiştir. Ayrıca bu terime, daha başka anlamlarıyla beraber büyük günah anlamında *kebâir* denilmiştir. Konuyla alakalı olarak bir âyete haram ayda savaşmanın büyük bir günah olduğu, insanları Allah yolundan alıkoymak ve mescid-i harama girmelerinin büyük günah olduğu beyan buyrulmaktadır.⁸³⁴ Böylece Kur’ân, günahın, insanın açığıyla ve gizlisiyle, büyüğüyle ve küçüğüyle işlenmesinin haram olduğunu ifade etmiştir.

Kur’ân’da *seyyie* kelimesi s-v-e kökenden türemiştir. Bu sözcük, türevleriyle beraber Kur’ân’da yüz altmış yedi defa kullanılmıştır. Bu sözcüğe kötü, fena, yanlış, çirkin olmak gibi anlamlarda kullanılmıştır. Aslında bu sözcükte günah manasının olduğu ifade edilmiştir. İlgili âyetle *“Sadakaları açık olarak vererseniz bu ne güzel! Şâyet onu yoksullara verirken gizlerseniz bu sizin için daha da hayırlıdır ve sizin bir kısım günahlarınıza kefâret olur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*⁸³⁵ buyrulmuştur.

Allah’ın emirlerinin aksine hareket etme ve yasakladığı maddi veya manevi bütün fiillere karşılık gelen günah terimi, Kur’ân’da birbirinden farklı birçok kelimeyle de ifade edilmektedir. Kur’ân’da geniş bir şekilde, çok yönlü olarak ele alınan günah terimi, genel olarak kendisinden uzak durulması ve yapılmaması gereken şey olarak ifade edilmiştir. Kişi, yasaklanan fiilleri işlediğinde pişmanlık duyup tövbe etmesinin kendi yararına

⁸³¹ en-Nisâ 4/101.

⁸³² el-İsrâ 17/31.

⁸³³ Âyet için bk. Fâtır 35/18.

⁸³⁴ Âyet için bk. el-Bakara 2/217.

⁸³⁵ el-Bakara 2/271.

olduğu beyan edilmiştir. Yoksa insanın cezaya veya azaba muhatap olacağı Kur'ân'da bildirilmiştir. Ayrıca âyette de ifade edildiği üzere günah işleyen biri, aynı zamanda haram işlemiş olmaktadır.

Kur'ân'da günah teriminin daha yoğun olarak zenb veya zunub ve ism kelimeleri üzerinden ifade edildiği anlaşılmaktadır. Kur'ân'da nasip, hisse, pay, suç ve günah anlamlarında kullanılan zenb kelimesi türevleriyle beraber otuz dokuz defa geçmektedir. Bu kelime birçok âyette günah kavramının karşılığı olarak kullanılmakla beraber, ağırlıklı olarak geçmiş milletlerin helak oluşunu ifade eden âyetlerde⁸³⁶ dua âyetlerinde⁸³⁷ ve yine bağışlanmaya yönelik telkin ve teşvik içeren âyetlerde⁸³⁸ kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayetlerin tamamında suç,⁸³⁹ kusur, günah işlemenin karşılığı, günah işleyen ve günah⁸⁴⁰ anlamında kullanılan umumi bir şekilde kullanılan ism kelimesi ise, Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle beraber kırk sekiz defa kullanılmıştır. Ayrıca günah kavramına karşılık gelen *ism* kelimesi, günah bir fiilin aynı zamanda haram olduğunu beyan eden ayette⁸⁴¹ bizzat ifade edilmiştir.

Temas edilen ve edilmeyen âyetler dikkate alındığında Allah'ın emirlerinin aksine hareket etmek ve yasakladığı maddi/manevi bütün fiillere de karşılık gelen günah terimi, Kur'ân'da farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bu bağlamda Allah, Kur'ân'da günahın açığıyla ve gizlisiyle işlenmesinin haram olduğu ifade edilmektedir. Verilen âyetler ve alıntılanan açıklamalar sebebiyle günahların açıktan veya gizliden yapılabileceği, Allah'ın bunu her haliyle haram kıldığı anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de geniş bir şekilde çok yönlü olarak ele alınan günah terimi, genel olarak kendisinden uzak durulması ve yapılmaması gerektiği böyle bir fiil işlendiğinde pişmanlık duyup tövbe edilmesi aksi halde cezaya/azaba muhatap olunacağı bildirilmektedir.

2.2.2.9. Bazı Kadınlarla Evlenmenin Haram Olması

Kur'ân, nüzul sürecinde Hz. Resulün bazı kadınlarla evlenmesinin haram kılındığını ifade etmiştir. Yine bu süreçte sosyal hayata dair birçok konuya dair değişik ve farklı vurgular Kur'ân'da yer almıştır. Zira vahiylerin toplamı Kur'ân, toplumsal düzenin en önemli mihenk taşı olan aile kurumuna hem geniş yer vermiş hem de önem atfetmiştir. Ailenin kapısı ve temeli olan evlilik müessesesinin, Kur'ânî bir referansla Hz.

⁸³⁶ Âyet için bk. el-En'âm 6/6.

⁸³⁷ Âyet için bk. Âl-i İmrân, 3/193.

⁸³⁸ Âyet için bk. Âl-i İmrân, 3/31.

⁸³⁹ el-Bakara 2/188.

⁸⁴⁰ el-Hucurât 49/12.

⁸⁴¹ el-A'râf 7/33.

Âdem’le başlatıldığı⁸⁴²anlaşılmaktadır. Ayrıca aile ve evliliğin hemen bütün toplumlarda ve ilahi dinlerde yasal bir yol olduğu, evliliğin helâl, evlilik dışı birleşmelerin ise haram olduğu bilinmektedir.⁸⁴³ Bunun örnekleri, genel ifadeler⁸⁴⁴ biçiminde Kur’ân’da anlatılmaktadır.

İslâm dininde evlilik için bazı şartlar ileri sürülmüştür. Bunların ilki nikâh olarak değerlendirilmektedir. Yine bir diğer şart ise evlenecek bireylerde, evlenmelerine engel olabilecek bir durumun olmamasıdır. Bu konuda Kur’ân detaylı bir bilgi vermekte ve evlenilmesi haram olanları açıkça beyan etmektedir. Mesela erkek olsun kadın olsun, iman etmedikleri müddetçe putperest müşriklerle evlenmek yasaklanmıştır. Nitekim ilgili âyette “*İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah’a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mümin bir cariye Allah’a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah’a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de iman eden bir köle, Allah’a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır...*”⁸⁴⁵ buyrulmuştur.

Âyette bazı kadınların müşriklerle evlenmesi, aynı şekilde bazı erkeklerin de müşrik kadınlarla evlenmesi yasak kapsamına alınmıştır. Bu açıdan mümin kadınlar, ehl-i kitabın erkekleriyle evlenemezler. Âyette müşrik kadınlar ve erkekler ayrı ayrı zikredilmiş ve bunlarla mümin erkeklerin veya kadınların evlenmesi yasaklanmıştır. Buna karşın aynı âyette ehl-i kitabın kadınlarıyla evlenmeye belli şartlar dâhilinde izin verilmiştir. Bu bağlamda ehl-i kitabın kadınlarıyla, gayri meşru ilişkide bulunmamak veya gizli dost tutmamak şartlarıyla evlenmeye müsaade çıkmıştır. Fakat mümin kadınların ehl-i kitabın erkekleriyle evlenmeleri konusunda herhangi bir beyanda bulunulmamıştır. Bu durum, mümin kadınların kitap ehli erkeklerle evlenmelerine izin verilmediği anlamında değerlendirilmiştir.⁸⁴⁶ Bu durumda mümin kadınların, ehl-i kitabın erkekleriyle evlenmeleri yasaklanmış ve haram kapsamına alınmıştır. Konuyla ilgili âyette⁸⁴⁷ bu durum beyan edilmiştir. Bu âyetlerdeki evlilik yasakları, normalde dini nitelikli yasaklardır. Yani din farkından dolayı ortaya çıkan evlenme engelleridir.

Kur’ân, bir cahiliye âdeti olan, hayâsızlık ve iğrenç bir şey olarak nitelenen bir başka yasaktan söz etmiştir. Buna göre bir Müslüman, babalarının nikâhlıldığı ve çeşitli vesilelerle ayrıldıkları eşleriyle evlenmeyi haram kılmıştır. İlgili âyette “...*Geçmişte*

⁸⁴² İlgili âyet için bk. en-Nisâ 4/1.

⁸⁴³ Âyet için bk. er-Ra’d 13/38.

⁸⁴⁴ Âyet için bk. er-Rûm 30/21.

⁸⁴⁵ el-Bakara 2/221.

⁸⁴⁶ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 2/220-221.

⁸⁴⁷ Âyet için bk. el-Mâide 5/5.

olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlıktır, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur... ”⁸⁴⁸buyrulmuştur.

Kur’ân’da evlilik engelleri üç grupta ele alınmıştır. İlki (1) nesep ve soy hısımlığı sebebiyle haram olanlar olarak beyan edilmiştir. Bunlar da kendi aralarında (a) öz olarak haram kılınanlar ve (b) üvey olarak haram kılınanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bunlar, kişinin annesi, kızı, kız kardeşi, halası, teyzesi, kardeşin kızı, kız kardeş kızı olarak tayin edilmiştir. Diğerinde ise evlendiği eşiyle birleşmiş olması kaydıyla kişinin üvey kızlarıyla evlenmeleri de haram kapsamına alınmıştır. İkincisi (2) emzirme yoluyla oluşan süt hısımlığı sebebiyle haram olanlar olarak beyan edilmiştir. Bunlar ise kişinin sütannesi ve süt bacılarıyla evlenmesinin haramlığına temas edilmiştir. Son olarak (3) evlenme yoluyla haram olanlar, üçüncü grupta tatad edilmiştir. Bunların da kişinin eşlerinin annesi, oğulların eşi ve iki kız kardeşin tek nikâh altında bir kişiyle evlenmesi de haram kapsamına dâhil edilmiştir.

Bir erkeğin başkasıyla evli olan kadınla evlenmesinin ancak o kadının eşinden boşanması ve iddet süresinin dolması haliyle mümkündür. Aksi durumda bir kadın başka bir erkekle evliyken, bir başkasının onunla evlenmesine yasak getirilmiş ve haram kapsamına alınmıştır. Kur’ân’da böyle bir evliliğin haram olduğuna beyan eden âyetler yer almaktadır. Âyette evlenmeye niyetlenenlerin, namuslu olması, zina etmemesi⁸⁴⁹ ve evlendikleri kadınların mehirlerini vermeleri ön şart olarak vurgulanmıştır. Aksine hareket etmek ise yasaklanmıştır.

Kur’ân’ın hayâsızlık ve kötü bir yol olarak nitelendirdiği zina, aile huzuru ve toplum düzeni adına uzak durulması ve yaklaşılmaması gereken bir fiil olarak lanse edilmiştir. Nitekim başka hikmetleri olmakla beraber, bu hayâsızlığın yayılmaması adına zina edenlere birtakım dünyevi müeyyideler getirilmiştir. Bunlardan bir tanesi de bu fiilin engellenmesi için zina edenlerin bu fiile yaklaşmayan müminlerle evlenmesinin haram olmasıdır. İslâm’a göre zina eden erkek, zina eden bir kadınla veya müşrik bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadın ise ancak zinakâr veya müşrik kadınla evlenebilir. Âyetin ifadesiyle bu müminlere haram kılınmıştır. İlgili âyette “*Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.*”⁸⁵⁰ buyrulmuştur.

Evlenmenin sıradan bir birliktelik olmadığı, bir aile kurumunun tesis edildiği, herhangi bir boşanmada, sadece boşananlar değil ailenin çok yönlü etkilendiği ve bunun

⁸⁴⁸ en-Nisâ 4/22.

⁸⁴⁹ Âyet için bk. en-Nisâ 4/24.

⁸⁵⁰ en-Nûr 24/3.

sonucunda sıkıntılar yaşandığı aşikârdır. Bunu göz önünde bulunduran Kur'ân, keyfi boşanmaların neticesinde yaşanabilecek ailevi problemlerin önüne geçmek adına ağır bir yaptırım getirmiştir. Ciddi bir müessese olan evliliği dalgalandırıp işine geldikçe boşanıp tekrar evlenenlerin önüne önemli bir engel koymuştur. Nitekim eşler üçüncü defa boşandıktan sonra bir araya gelebilmeleri için kadın başka bir erkekle normal şartlarda evlenip hilesiz bir şekilde hayatın akışına göre normal bir şekilde boşandıktan sonra tekrar eski eşiyle evlenebileceğini⁸⁵¹ âyet bizzat ifade etmektedir. Bir erkeğin bir nikâh altında dörtten fazla eşle bir arada bulunamayacağı âyette beyan edilmiştir. Âyette çok eşlilik bir emir değil, bir ruhsat olarak ifade edilmiştir. Bazı sebeplerden dolayı tek eşliliğe vurgu yapıldığı da belirtilmektedir.⁸⁵²

Verilen âyetler ve onlara yapılan açıklamalar neticesinde Kur'ân, evlenme konusunda çok fazla düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerin amacı aile kurumuna bir düzen vermek ve kadınların haklarının çiğnenmesine engel olmaktır. Yakınlarla evlilikler de bu arada haram kapsamına alınmıştır. Yine bazı durumlarda kimi erkeklerin bazı kadınlarla evlenmelerine yasak getirilmiştir. Aynı şekilde bazı kadınlara da evlenme engeli değişik şartlarda konulmuştur.

2.2.2.10. Bazı Hayvanları Yemenin Haram Olması

Kur'ân, bazı hayvanların yenilmemesini ifade ederken haram terimini kullanmıştır. Bu nedenle haram teriminin analizinde bazı canlıları yemenin haram olması konusunu da işlemek gerekmiştir. Allah, yeryüzündeki her şeyi insanoğlu için yarattığını ve insanın tasarrufuna ve yararına sunduğunu beyan etmiştir.⁸⁵³ Bunun karşılığında insandan rabbini bilmesi, kulluğunu ifa etmesi ve kendisine verilen nimetlerden faydalanması, bunlarla hayatını devam ettirmesi ve rabbine şükretmesi talep edilmiştir.⁸⁵⁴ Allah'ın kullarına bahsettiği sayısız nimetlerden birisi de insanın hizmeti için var edilen hayvanlardır.⁸⁵⁵ Kur'ân'da hayvanatın birçok türü değişik vesilelerle ve farklı konu bağlamlarda zikredilmiştir. Bunlar, bazen isim zikredilerek, bazen de ad belirtilmeden dolaylı olarak bahsedilmiştir.⁸⁵⁶ Kimisinin binek olarak kullanıldığı, kimisinin de etinden faydalandığı⁸⁵⁷ ve derilerinden, yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından⁸⁵⁸ hatta

⁸⁵¹ el-Bakara 2/230.

⁸⁵² en-Nisâ 4/3.

⁸⁵³ Âyet için bk. el-Bakara 2/29.

⁸⁵⁴ el-A'râf 7/10.

⁸⁵⁵ Âyet için bk. İbrâhim 14/34.

⁸⁵⁶ en-Nahl 16/5-8.

⁸⁵⁷ İlgili âyetler için bk. Yâsîn 36/72; el-Mümin 40/79.

⁸⁵⁸ Âyet için bk. en-Nahl 16/80.

sütlerinden⁸⁵⁹ yararlandığı beyan edilmiştir. Kur’ân, daha birçok faydalarıyla beraber bir kısım hayvanların beşerin hizmetine sunulduğunu da beyan buyurmuştur.

Bu anlamda bir âyette “*Hayvanlarda sizin için elbette bir ibret vardır. Onların sütlerinden size içiririz. Onlarda sizin için daha birçok faydalar vardır ve onların bir kısmının etini de yersiniz. Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.*”⁸⁶⁰ Buyrulmuştur. Bu âyette geçen hayvanlar ifadesi bazı tefsir kaynaklarında, deve, sığır, koyun ve keçi cinsi olduğu ifade edilmektedir.⁸⁶¹ Kur’ân, hayvanların yük taşımamasından, yününden, sütünden, derisinden ve etinden insanın faydalanacağına temas etmiştir. Bunların, kara hayvanları, deniz ürünleri ve kanatlılar olduğu tasnifte belirtilmiştir. Genel kural olarak diğer konularda olduğu gibi, eti yenen hayvanlar konusunda da temiz ve helâllik asıl kabul edilmektedir. Helâl sahasının çok geniş olduğu, buna karşın haramların ise az ve sınırlı olduğu dillendirilmiştir. İslâm’da eşyada asıl olanın mubahlık olduğu kuralı kabul edilmiştir. Bu kural, haram olduğuna dair hakkında delil bulunmayan her şey için geçerli bir ilke olarak kabul edilmiştir.⁸⁶² Çünkü Allah, âyette de belirtildiği üzere yeryüzünde var olan ve temiz olan her şeyi insanlar için yaratmıştır.⁸⁶³

Kur’ân’da hayvanların çeşitli yararlarından faydalanma konusunda birçok âyet⁸⁶⁴ bulunmaktadır. Bu bağlamda (1) temiz ve güzel olan her şeyin helâl kılındığı ve bunların yenilebileceği “*Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin, eğer siz yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’na şükredin.*”⁸⁶⁵ Âyetinde dile getirilmiştir. Yine (2) yenilmesi haram olanlar vahiyle belirlenmiş⁸⁶⁶ olup, kimsenin kafasına göre haram kılma yetkisi olmadığı “*De ki: Allah’ın size indirdiği rızıktan bir kısmını helâl, bir kısmını da haram bulmanıza ne dersiniz? De ki: Allah mı size izin verdi, yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?*”⁸⁶⁷ âyetinde beyan edilmiştir.

Kur’ân’da eti yenilmesi haram olan hayvanlar bizzat ifade edilmiştir. Bunlar, bizzat kendisinin haram olması, normalde helâl olduğu halde farklı sebeplerle haram olması şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu konudaki âyete “*Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde boğazlanmış hayvanlar ve fal*

⁸⁵⁹ Âyet için bk. Yâsîn 36/73.

⁸⁶⁰ el-Müminun 23/21-22.

⁸⁶¹ Mukâtil, *et-Tefsiru’l-Kebîr*, 2/395; Zuhaylî, *et-Tefsiru’l-Münir*, 9/284-285.

⁸⁶² Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 2/218-220.

⁸⁶³ Âyet için bk. el-Bakara 2/29.

⁸⁶⁴ el-Mâide 5/4.

⁸⁶⁵ el-Bakara 2/172. Benzer bir âyet için bk. el-Mâide 5/88.

⁸⁶⁶ el-En’âm 6/145.

⁸⁶⁷ Yûnus 10/59. Benzer bir âyet için bk. el-A’râf 7/32.

*oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı... Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir...*⁸⁶⁸ şeklinde yer verilmiştir. Bu âyette liaynihi haram veya liğayrihi yasak olan hayvanlardan söz edilmiştir. Burada bizzat kendisi haram kılınan hayvanın domuz olduğu görülmüştür. Bu hayvanın ölüsü de dirisi de sağlamı da hastası da haram olarak beyan edilmiştir.

Kur'ân'da eti yenen hayvanları da iki grupta değerlendirmek mümkündür. Birincisi kendisi helâl olup, yenilmesinde herhangi bir sakınca olmayan, sırf Allah'tan başkası adına kesilmesi sebebiyle haram kılınan hayvanlardır. Diğer ise dikili taşlar üzerine kesilen hayvanların etlerinin haram olmasıdır. Zemahşerî, bu konuda Beytullah'ın etrafına müşriklerin yerleştirdiği taşlar olduğunu beyan etmiştir. Bazı müşriklerin bunların üzerinde kurbanlarını kestikleri ve etlerini uzunlamasına parçaladıkları da anlatılmıştır. Onlar, bu tutumlarıyla onlara hürmet göstermekte ve onların hoşnutluğunu kazanmaya çalışmaktaydılar. Bu sunaklara ve anıtlara ensâb denilmiştir. Kur'ân bundan söz etmiştir ve tekili de nusub olarak kullanılmıştır. Allah bu kötü işi yapmayı müminlere yasaklamıştır.⁸⁶⁹ Allah'tan başkası adına⁸⁷⁰ ve gerek dikili taşlar adına kesilen hayvanların haramlığı tevhide bir sapma olarak tarif edilmiştir. Bunun neticesinde o işlere bulaşanlar, şirke bulaşmış bir eylem ortaya koymaktadır. Nitekim Kur'ân, şirki ve bunun içerisinde müşrikleri necis ve pis⁸⁷¹ olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla buradaki haramlığın, somut olmadığı, aksine hükmi bir pislik sebebiyle olduğu anlaşılmaktadır.

Diğeri ise kendisi helâl olmakla beraber, maddî veya somut bir pislik ya da murdarlık sebebiyle mesela leş, boğulmuş olma ve vurulup öldürülmüş olma, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş olma, boynuzlanıp ölmüş olma, yırtıcılar yemiş olma gibi sebeplerden ötürü yasak ve haram kabul edilenlerdir. Zira buradaki en önemli illet hem insan fıtratının hoş görmediği hem de insan sağlığına türlü zararlar verebileceği gibi gerekçelere dayandırılmıştır. Bu durumun iki istisnasından bahsedilmiştir. Bunlardan birisi normal bir durumda veya herhangi bir darbe sonucu ölmek üzere olan hayvana yetişip usulüne uygun kesilirse haramlığın ortadan kalkacağına işaret edilmiştir. Diğer istisnai durum ise zaruret halinde sınırı aşmadan bu haram kılınanlardan yemenin caiz olduğu ifade edilmiştir. Bu husus *“(Allah) size, sadece ölü hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ancak kim mecbur kalırsa (başkalarının*

⁸⁶⁸ el-Mâide 5/3.

⁸⁶⁹ ez-Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 2/364-367.

⁸⁷⁰ el-En'âm 6/118-121.

⁸⁷¹ et-Tevbe 9/28.

*haklarına) saldırmaksızın, sınırı da aşmadan (bunlardan yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”*⁸⁷² âyetinde dile getirilmiştir.

Kara av hayvanlarının da bir kısmının etinin yenildiği bilinmektedir. Dolayısıyla konumuzla bağlantılı olarak umumi bir ifadeyle ihramlı iken kişinin bizzat kendisi kara hayvanlarını avlayarak bunların etinden yemesi⁸⁷³ yasaklanmıştır.⁸⁷⁴ Ayrıca haram kılınan hayvanlar bağlamında yahûdîlere özel olarak hangi hayvanların haram kılındığı âyette⁸⁷⁵ beyan edilmektedir. Kurân, haram kılınan hayvanları, vahiy süresince zaman zaman gündeme getirmiş ve muhatapları yoluyla insanlığa mesajını vermiştir. Bunlar ana maddeler olarak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanlar olarak belirlenmiştir. İlgili âyetlerde haram kelimesi bizzat kullanılmış ve konu net bir şekilde beyan edilmiştir. Dolayısıyla bu sayılanlar, Allah’ın yasakları olarak tayin edilmiştir. Bu nedenle O’nun yasaklarına muhalefet etmek ise haram kabul edilmiştir.

2.2.2.11. İnsan Öldürmenin Haram Olması

Kur’ân, her ne şekilde olursa olsun insanın yaşama hakkına müdahale edilmesini haram saymıştır. Katl sözcüğüne sözlükte ve örfte bir insanın başka bir insanı gerekçesiz ve haksız bir şekilde hayat hakkından yoksun bırakması olarak tarif edilmiştir. İslâm hukukunda bir kimsenin hukuken can dokunulmazlığı bulunan bir şahsın ölümüne yol açacak bir davranışta bulunmasını ve teknik tabiriyle adam öldürme cürmünü işlemesini ifade etmekte kullanılmıştır. Bu fiili işleyene katil, öldürülene maktûl denilmiştir.⁸⁷⁶ Kur’ân’da hem öldürmek hem de savaşmak manalarında istimal edilmiştir. K-t-l kökünden türeyen bu sözcüğe türevleriyle beraber yüz yetmiş defa Kur’ân’da yer verilmiştir. İnsanın öldürülmesini değil, Kurân yaşatılmasını emretmiştir. Ancak zor durumda kalındığında ve haklı gerekçesi olduğunda insan öldürmenin de Allah’ın bir emri olduğu akılda tutulmalıdır.

Bu dünyada insanın yekdiğerine karşı işlediği en ağır suçlardan ve âhiret düzleminde de en büyük günahlardan biri, haksız yere ve gerekçesiz bir şekilde adam öldürme fiili işlemektir. Aslında insan öldürme eylemi, insanlık tarihi kadar eski olup, hemen bütün dinlerde, ahlâkî öğretilerde ve hukuk düzenlerinde ağır bir dille kınanmış ve haram addedilmiştir. İslâm ise insanı öldürmeye yönelik teşebbüsleri engellemek ve adaleti sağlamak, böylece toplum vicdanını rahatlatmak adına birtakım maddî ve manevî

⁸⁷² en-Nahl 16/115.

⁸⁷³ Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, 7/178-182.

⁸⁷⁴ el-Mâide 5/1, 95-96.

⁸⁷⁵ el-En’âm 6/146.

⁸⁷⁶ Ali Bardakoğlu, “Katl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/45-48.

yaptırımlar yoluyla insan öldürme cinayetini önlemeyi hedeflemiştir. Temel haklar ve hürriyetlerin en önemlilerinden biri, insanın yaşama hakkının korunmasıdır. Bir insanın hayat hakkı en doğal hakkıdır, dokunulmazdır, mukaddestir. Bu durum beşerî hukukta ve dini hukukta böyle temellendirilmiştir.

İlahi dinler tarihi silsilesinin son hak dini olan İslâm dininin kutsal kitabı olan Kur'ân, temel hak ve özgürlükler konusuna kayıtsız kalmamış, hassasiyetle birçok konuda önemli mesajlar vermiştir. Bunlardan bir tanesi de insan hayatının dokunulmazlığı konusudur. Nitekim Kur'ân bu konuyu daha vahyin ilk dönemlerinde başlayarak bazen muhatap toplumda yaşanan somut örnekler üzerinden, bazen geçmiş milletlerden örneklerle, zaman zaman ise genel bir kullanımla temel ahlaki değerler üzerinden gündeme getirerek vahiy süresi boyunca gündemde tutmuş, konunun önemini vurgulayarak güncelliğini korumuştur.

İnsan, daha yeryüzüne gelmeden önce fitrat ve karakter olarak öldürmeye, kan dökmeye bozgunculuk çıkarmaya meyilli bir varlık olduğu bazı âyetlerde ima edilmiştir.⁸⁷⁷ Kur'ân, insan hayatına kastetmenin ve haksız yere insan öldürmenin insanlık tarihiyle başladığını dile getirmiştir. Ayrıca haksız yere bir insanı öldürmenin kötü bir fiil olduğu, Allah'tan korkan insanın bunu yapamayacağı, bunu yapanın ise kendi günahıyla beraber karşısındaki insanın günahını da yükleneceği Kur'ân'da açıklanmıştır. İnsanı öldürmenin, zalimlik olduğu, her türlü haksızlığın cezasının ise cehennem olduğu mesajı verilmiştir. Âdem'in iki oğlunun yaşadığı hadise ve kıssa⁸⁷⁸ üzerinden insanı yaşatmanın değeri vurgulanmıştır.

Kur'ân, insan hayatının değerini vurgulamak amacıyla çeşitli kıssalar üzerinden evrensel mesajlar iletmektedir. Özellikle İsrâiloğulları'na yönelik olarak *“İşte bundan dolayı İsrâiloğulları'na şöyle yazmıştık: “Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur. Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler.”*⁸⁷⁹ âyeti, haksız yere bir insanı öldürmenin tüm insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğunu ifade eder. Bu bağlamda, bir canı kurtarmanın da tüm insanları kurtarmaya eşdeğer olduğu vurgulanmaktadır. Kur'ânda başka âyetlerde ben-î isrâile bazı hatırlatmalarda bulunmuş, insanların birbirlerini öldürmemeleri gerektiği hatırlatılmıştır. Yine birbirlerinin kanını

⁸⁷⁷ Âyet için bk. el-Bakara 2/30.

⁸⁷⁸ Âyet için bk. el-Mâide 5/27-31.

⁸⁷⁹ el-Mâide 5/32.

dökmeleri uyarısında bulunulmuş, hatta daha da aşırı giderek nebilerini öldürmeleri açıkça kınanmıştır. Yaptıklarının çok kötü bir eylem olduğu ve insan öldürmenin çok kötü bir fiil olduğu vurgulanmıştır.⁸⁸⁰

Kur’ân, daha vahyin ilk dönemlerinde, muhatap toplum içerisinde nadiren de olsa sosyal bir olgu olan kız çocuklarının öldürülmesini, diri diri gömülmesini⁸⁸¹ gündeme taşımış ve fakirlik endişesiyle çocukların öldürülmesinin⁸⁸² kesinlikle reddetmiştir. Bu konudaki âyetle “*De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın yasakladığı cana kıymayın...*”⁸⁸³ buyrulmuştur.

Temel hak ve özgürlükler alanında insanın yaşam hakkına haksızca müdahale etme, aynı zamanda toplumsal bir sorun olması hasebiyle Kur’ân bu fiili işleyenlere, hikmetini bilemediğimiz başka sebeplerle beraber, toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik caydırıcılık adına uhrevi cezanın yanında dünyevi cezalar da takdir etmiştir. Âyetlerde bazen fiil yasaklanmış, ardından cezai müeyyide açıklanmış, bazen de fiili yapanın muhatap olacağı ceza bildirilmiş, bazen de ceza üzerinden mesaj verilmiştir. İlgili âyetle “*Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın haram kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine (mirasçısına, hakkını alması için) yetki verdik. Ancak bu velî de kısısta ileri gitmesin. Zaten (kendisine bu yetki verilmekle) o, yardıma mazhar olmuştur.*”⁸⁸⁴ buyrulmuştur. Burada haksız yere adam öldürmenin haram olduğu beyan edilmiş ve bunu yapanın karşı karşıya kalacağı dünyevi ceza açıklamıştır. Bunlara verilecek uhrevi ceza ise “*Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*”⁸⁸⁵ âyetinde açıklanmıştır.

Kasten adam öldürme veya insana zarar veren diğer fiillere karşılık gelen, fiili ve dünyevi cezalar kısas terimiyle ifade edilmektedir. İnsan hayatına son derece önem veren Kur’ân, sadece öldürmeyi değil, insana zarar veren diğer fiillerin de bir karşılığı olduğunu belirtmiştir. O, bunun sadece İslâm’a mahsus olmadığını, daha önceki din mensuplarına da emredildiğini mesajında dile getirmektedir. Mesela bir âyetle “*Tevrat’ta onlara şöyle yazdık: ‘Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır).*

⁸⁸⁰ Âyetler için bk. el-Bakara 2/84-87; Âl-i İmrân 3/21; el-Mâide 5/70.

⁸⁸¹ et-Tekvîr 81/8-9.

⁸⁸² el-İsrâ 17/31.

⁸⁸³ el-En’âm 6/151.

⁸⁸⁴ el-İsrâ 17/33.

⁸⁸⁵ en-Nisâ 4/93.

*Yaralar da kısastır. Kim bunu bağışlarsa, kendisi için o keffâret olur...*⁸⁸⁶ buyrulmaktadır. Bu âyette Medine Yahudileri arasında uygulanan kısas ve diyet adaletsizliğinden bahsedilmektedir. Sosyal statü ve cinsiyetleri ne olursa olsun, cinâyetlerde herhangi bir ayırım gözetilmesini, Kur'ân reddetmiştir. Buna göre Tevrat'ta yahûdîlere uygulanan kısası âyette nakletmekle beraber Kur'ân'da kısas genel manada zikredilmiştir. Bu âyet, aynı zamanda aksine bir delil olmadığından Müslümanlar için de geçerliliğini korumuştur.⁸⁸⁷

Kur'ân'da bazı âyetlerde yahûdîler üzerinden sadece Müslümanlara hitap edilmiştir. Bu bağlamda yahûdîler aralarında baş gösteren adam öldürme olaylarında kısasın zorunlu olarak uygulanması gerektiği dile getirilmiştir. Buna göre hür maktule karşılık yine hür katilin, köle maktule karşılık yine köle katilin ve kadın maktüleye karşılık kadın katileyi öldürmek gerektiği beyan edilmiştir. Bu arada maktulün velisi tarafından gelebilecek bir bağışlamanın geçerli olduğu da vurgulanmıştır. Yine Kur'ân'da kısas hükmünün hikmeti açıklanmakta ve kısasın toplum için hayat anlamına geleceği yüksek perdeden vurgulanmaktadır. Çünkü Allah'tan sakınmanın zulümden, haksızlıktan ve kan dökmeden kaçınmanın çok daha en etkili ve caydırıcı yaptırım olduğu haber verilmektedir. Âyetin sonunda akıl sahiplerine hitap edilmiştir. Çünkü akıl sahiplerinin, ancak bu hükmün hikmetini kavrayabileceği ve gereklerini pratikte uygulayabilecekleri dile getirilmiştir.⁸⁸⁸

Kur'ân'ın övgüyle bahsettiği ve bazı vasıflarını öğrettiği samimi müminlerin özelliklerinden olarak Allah'ın haram kıldığı cana kıymayanlar tavsif edilmiştir.⁸⁸⁹ Toplum düzeni ve huzuru açısından ciddi sıkıntılara yol açabilecek haksız yere adam öldürme, dolayısıyla insanın en doğal hakkı olan yaşam hakkına müdahale, insani, ahlaki ve dini açıdan kabul edilemez bir eylemdir. Kur'ân bu konuda kesin olarak, haksız yere bir insanı öldürmeyi yasaklamıştır. Bu açıdan Kur'ân, haksız yere adam öldürmenin haram bir fiil olduğunu beyan etmiştir. Bu açıdan Kur'ân'da haram teriminin kullanım alanlarından biri de adam öldürmekle ilişkili olarak anlatılmıştır. Bu terimin analizinde haramın bir başlıkta işlenmesi de uygun bulunmuştur.

2.2.2.12. Zinânın Haram Olması

Kur'ân'da haram sözcüğü, bir de zinâ terimi bağlamında kullanılmıştır. Zinâ, evlilik dışı ve meşrû olmayan cinsel ilişki şeklinde tanımlanmıştır. Aslında zinâ teriminin sözlük

⁸⁸⁶ el-Mâide 5/45.

⁸⁸⁷ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/279-282.

⁸⁸⁸ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, 5/166.

⁸⁸⁹ Âyet için bk. el-Furkân 25/68.

ve terim manaları veya dinî terminolojideki anlamı hemen hemen aynıdır. İslâm'a göre zinâ, aralarında nikâh bağı bulunmayan bir erkek ile kadının cinsel ilişkide bulunması şeklinde tarif edilmiştir. Bunun para karşılığında yapılmış olup olmaması, meselenin zinâ olarak betimlenmesine etki etmez. Diğer semavî dinlerin ve insanlığın ortak kültürünün her devrinde çirkin bir fiil, büyük bir günah ve ciddi bir suç olarak gördüğü zinâyı İslâm dini de haram kılmış, büyük günahlardan saymış ve bu suçu işleyenlere dünyevî ya da uhrevî bazı cezalardan bahsetmiştir.⁸⁹⁰ Kur'ân'da zinâ sözcüğü beş âyette kullanılmıştır.

Furkân sûresinde “Rahman'ın has kulları' diye başlayan âyetlerden itibaren sonuna kadar⁸⁹¹ pasajda Allah'ın razı olduğu insanların vasıfları anlatılmıştır. Bu övgüye mazhar olan müminlerin özelliklerinden birisi de zina etmemeleri olarak Allah tarafından beyan edilmiştir. Doğal olarak bu sûrenin mekkî olduğu da hatırdan tutulmalıdır. İlgili âyette *“Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira bunları işleyen kimse cezasını bulacak.”*⁸⁹² buyrulmuştur. Burada Allah'ın rızasına uygun yaşayan bir müminin hayatında zinaya yer olmadığı ifade edilmektedir. Aksine hareket edenin cezaya çarptırılacağı dile getirilmiştir.

Yine mekkî olan bir sûrede zinaya yaklaşılmaması gerektiği, onun kötü ve çirkin bir iş olduğu uyarısı yapılmıştır. Bu da o sûrenin evrensel ahlaki ödevlerin anlatıldığı pasajda beyan buyrulmuştur.⁸⁹³ O âyette *“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”*⁸⁹⁴ denilmiştir. Burada dikkat çeken husus, zinâ etmeyin denilmeyip, zinaya yaklaşmayın denilmesi, dikkatleri çekmiştir. Zira zinâyâ götürme tehlikesi bulunan tutum ve davranışlardan da müminin uzak durması veya uzak kalması talep edilmiştir. Yine zinâ yasağının ardından onun bir hayâsızlık ve çok berbat bir yol olduğundan bahsedilmesi, zinânın insanın temiz fitratına ve akl-ı selime aykırı bir eylem ve fiil bolluğuyla alakalı görülmüştür.⁸⁹⁵

Kur'ân'da zinâyâ yaklaşılmaması ikazına ilave olarak mümin erkek ve kadınlara o işleme götürecek durumlarla ilgili ayrı ayrı uyarı ve ikazlar yapılmıştır.⁸⁹⁶ Böylelikle insanların ondan uzak durmaları sağlanmıştır. Burada kadınlara hitaben yapılan uyarının muhtevası biraz daha geniş tutulmuş olsa da her halükârda âyetler, müminleri iffetli bir hayata yönelmeye ve fuhuşa götüren faktörlerden korumaya, bedenlerini edeple

⁸⁹⁰ Hüseyin Esen, “Zina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/440-444.

⁸⁹¹ Âyetler için bk. el-Furkân 25/63-70.

⁸⁹² el-Furkân 25/68.

⁸⁹³ Âyet için bk. el-İsrâ 17/20-40.

⁸⁹⁴ el-İsrâ 17/32.

⁸⁹⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 3/480.

⁸⁹⁶ Âyetler için bk. en-Nûr 24/30-31.

uyuşmayacak bir şekilde açmaktan kaçınmaya davet etmektedir. Bütün bunlar, her yerde temiz karaktere, üstün ahlaka uygun ulvi değerler olarak bilinmektedir.⁸⁹⁷

Zinâ terimi, zaman zaman başka çirkin veya kötü fiilleri de içerisinde barındıran daha kapsayıcı bir kavram olan fuhuş veya fevahiş kelimesiyle de ifade edilmektedir. Mesela “*De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını verimiz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlırsınız.*”⁸⁹⁸ âyetinde durum böyledir. Âyette geçen çirkinliklere ve bunların açığına da gizlisine de yaklaşılmaması ifadesine zinâ etmek ve gizli dost tutmak anlamı verenler olmuştur.⁸⁹⁹

Câhiliye halkının zinânın açıktan yapılanını haram kabul ettikleri, buna karşın gizli yapılanını ise helâl gördükleri beyan edilmiştir. Yani onlar bu fiilin açıktan yapıldığında bir alçaklık olduğunu, gizliden yapılırsa bir sakıncası olmadığı ifade ederlermiş. İşte bunun üzerine Allah’ın açık olanına da gizli olanına da yaklaşmayın ahlaksızlıkların âyetini indirdiği rivâyet edilmiştir.⁹⁰⁰ Buraya kadar ele alıp tahlilini yapmaya çalıştığımız âyetlerde konu bütünlüğü adına, maddeler halinde çıkarımlarımızı aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür. Buna göre (1) Allah’ın hoşnut olduğu samimi olan ve takvaya uygun yaşayan bir müminin vasıflarından birisi de hayatında zinânın asla olmamasıdır. Yine (2) , tevhide açıdan Allah’a şirk koşmak ve haram kıldığı cana kıymak ne kadar büyük günah ise, aynı şekilde zinâ fiili de hem toplumsal açıdan hem de Allah’a karşı sorumluluklar açısından büyük günahlardan kabul edilmiştir. (3) Zinânın bireysel ve toplumsal ahlak açısından çirkin bir fiil olduğu ve bu eylemden uzak durulması gerektiği beyan edilmiştir. (4) Mümin erkekler ve kadınlar, kendilerini zinaya götürebilecek bazı konularda tedbirlerini almak zorundadır. (5) Müminler kendilerine helâl olanlarla evlenme kararı verdiklerinde zina etmeme şartına dikkat etmelidir. (6) Müminler zina ve benzeri çirkin işlerin gizlisine de açığına da yaklaşmamalıdır.

Toplumsal hayatta zina isnadı ve zina iftirası gibi farklı biçimleriyle birçok kesimi etkileyen, toplumda tahribat yaratan zinâ fiili, Kur’ân’da sadece yasaklanmakla kalmamış, bir de bu fiili işleyenlere dünyevî ve uhrevî cezâî müeyyideler getirilmiştir. Bu bağlamda zinâ edenlere yönelik cezalar âyetlerle tespit edilmiştir. Fakat bu cezalara gelmeden önce cezaların uygulanması için zina isnadında bulunanların iddialarını

⁸⁹⁷ Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, 6/339.

⁸⁹⁸ el-En’âm 6/151.

⁸⁹⁹ Mukâtil, *et-Tefsiru’l-Kebîr*, 1/378.

⁹⁰⁰ Çetiner, *Fâtiha’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl*, 1/389.

ispatlamaları gerekmektedir. Zina isnadında bulunanlar eğer bunu ispatlayamazsa kendilerine zina iftirası suçuyla cezâi müeyyide uygulanabilmektedir. Bu bağlamda (1) zinâ isnadında bulunanların yapması gerekenler Kur'ân'da açıklanmıştır.⁹⁰¹ (2) Zina iftirasında bulunanlara uhrevî⁹⁰² ve dünyevî⁹⁰³ olarak uygulanacak cezalar Kur'ân'da açıklanmıştır. (3) Eşlerine zinâ isnadında bulunup, kendilerinden başka şahitleri olmayanların ve bunu ispat edemeyenlerin durumu ve bu ithama muhatap olup bu ithamı kabul etmeyenlerin durumu⁹⁰⁴ Kur'ân'da açıklanmıştır. Bu konuda kendisine zinâ isnadında bulunup, zinâ ettiği kanıtlanan şahıslar için gereken cezai müeyyideler *“Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”*⁹⁰⁵ âyetinde açıklanmıştır.

Kurân'ın çirkin bir iş ve kötü bir yol olarak tanımladığı, uzak durulmasını ifade ettiği zinâ, bireysel açıdan o fiili işleyen toplum nezdinde itibar kaybına uğraması, dışlanması veya kendi pişmanlığı sonucu yaşadığı psikolojik sarsıntı gibi olumsuz sonuçlara evirilmektedir. Yine bu fiil, kişiyi başka bir büyük günah olan intihara kadar götürebilecek bir pozisyona dahi düşürmesi gibi bir sonuca varabilir. Bu fiilin evli bireylerde ortaya çıkması sonucu boşanmalar ve cinâyetler gibi olumsuz durumlara yol açabilmektedir. Aile kurumu, bu fiil sonucunda dağılmakta ve bu, ailedeki bütün bireyleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuzlukların topluma yansımaları toplumsal bir tahribatın boyutları giderek artmaktadır. Kur'ân'ın kesin olarak yasakladığı ve işlendiğinde hem dünyevi hem uhrevî yaptırımlar getirdiği zinâ fiili, Müslümanın dünya ve ahiret saadeti adına uzak durması gereken bir fiil olarak Kur'ân'da beyan edilmiştir. Bu eylem, daha ziyâde haram terimiyle ifade edilmiştir.

2.2.2.13. Ebeveyne İsyân Etmenin Haram Olması

Kur'ân'da ebeveyne isyân etmenin haram olduğuna işaret edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında haram teriminin bu fiil için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ebeveyne ilgili ilişkilere temas edilmiştir. Ayrıca Kur'ân'da farklı konularda ebeveyne ilgili konularda bilgiler verilmektedir. Ana hatlarıyla hukuki olarak çocukların bakımı, emzirilmesi, emzirme müddeti, miras gibi sosyal ve itikadi meselelerde açıklamalar

⁹⁰¹ Âyet için bk. en-Nisâ 4/15.

⁹⁰² Âyet için bk. en-Nûr, 24/23.

⁹⁰³ Âyet için bk. en-Nûr, 24/4.

⁹⁰⁴ en-Nvr, 24/6-8.

⁹⁰⁵ en-Nûr, 24/2.

yapılmıştır. Yine ikili ilişkiler babında ana babaya nasıl davranılması gerektiği, istisnai olarak anlara ne zaman ve hangi konularda itaat edilmeyeceği de Kur'ân'da temas edilen konular arasında yer almaktadır.

Fıtratı gereği insanın dünyaya gelişinde yegâne faktörün anne ve baba olduğu bilinmektedir. Zira bir çocuğun ana rahmine düşmesi, annesinin hamilelik dönemi, doğumu bu sürecin birer parçasıdır. Çocuk dünyaya geldikten sonra tamamen savunmasız ve bakıma muhtaçtır. Çocuğun emzirilmesi, bakımı, hastalık ve türlü tehlikelerden korunması, doğal olarak anne babanın sorumluluğundadır. Bu süreç, emek ve fedakârlık gerektirmektedir. Buna mukabil insanın doğumundan kendi hayatını idame edebilme yetisini kazanana kadar kendisi için türlü fedakârlıklar gösteren anne babasına karşı iyilikle davranması, onları üzmemesi ve her türlü ihtiyaçlarında yanlarında olması, temel insani ve ahlaki değerlerin bir tezahürü olarak Kur'ân'da emredilmiştir.

Konuyla ilgili âyetler incelendiğinde Kur'ân, ana babaya itaatin önemine vurgu yapmak adına birçok âyette farklı konulara temas etmiştir. Bununla beraber ana babaya iyiliği zikretmiş veya konuyu vahiy sürecinde hep canlı tutmuştur. İsrâ sûresindeki âyetlerde ve daha başka âyetlerde⁹⁰⁶ konuya yer vermiştir. Hatta sadece Allah'a kulluk edilmesi gerektiği hatırlatmasından hemen sonra, anne babaya iyiliği telkin etmesi, konunun önemini göstermektedir. Nitekim bir âyette *“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, anne ve babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme ve onları asla azarlama! İkisine de gönül alıcı sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. ‘Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster.’ diyerek dua et.”*⁹⁰⁷ buyrulmuştur. Yine Kur'ân üslubunun gereği olarak âyette Allah'a davet eden elçilere iman edip onların yolundan giden müminler ve elçileri inkâr edip onlara eziyet edenlerin durumunu çocuklarla ana baba ilişkilerine benzetmek suretiyle mesaj verilmiştir.⁹⁰⁸ Zira türlü eziyetlere katlanarak çocukları üzerinde emekleri olan anne babaya, bazı çocuklar iyilikle muamele ederken, bazıları ise onlara asi olmaktadır. Ayet böyle bir ilişki üzerinden hem Hz. Nebiyi ve müminleri teselli etmek hem de konuyu gündemde tutmak suretiyle önemine vurgu yapmaktadır.⁹⁰⁹

Kur'ân, geçmiş milletlerden örnekler verdiği konularda da ebeveynle ilgili meseleye temas etmiş, ben-i isrâil üzerinden onlara iyilik konusunu zikretmiştir. Aslında bu konunun insanlık tarihinde önemli olduğu ve aynı zamanda evrensel bir mesaj olarak

⁹⁰⁶ İlgili âyetler için bk. el-Bakara 2/177; en-Nisâ 4/36.

⁹⁰⁷ el-İsrâ 17/23-24. Benzer bir âyet için bk. Lokmân 31/14.

⁹⁰⁸ Âyet için bk. el-Ahkâf 46/15-16.

⁹⁰⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/34.

anlaşıldığı beyan edilmektedir. İlgili âyette “*Vaktiyle biz, ben-î isrâilden yalnızca Allah’a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış ve ‘İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin.’ diye de emretmiştik...*”⁹¹⁰ buyrulmaktadır.

Ayrıca Kur’ân, Hz. Yahya üzerinden de konuya değinmiş ve “*...O, Allah’tan sakınan, anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi.*” hatırlatmasında bulunmuştur. Bu âyetlerde ana babaya iyilik etmenin Allah’ın emri olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Buna aykırı hareket etmenin ise haram olduğu, müşrikler üzerinden mesaj olarak verilmiştir. Bir âyette bu mesaj, *قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ* *عَلَيْكُمْ إِلَّا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصِيَّتُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ* şeklinde verilmiştir. Bu âyette Allah, “*De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlıyorsunuz.*”⁹¹¹ emrini vermektedir.

Bu âyetin bağlamından hareketle bir önceki âyette müşriklerin temelsiz iddiaları eleştirilmiş ve ardından gelen üç âyette benimsenmesi gereken başlıca ilâhî kurallara ve hükümlere yer verilmiştir. Biri tevhid inancına, diğerleri ahlâka dair olmak üzere İslâm’ın dokuz temel buyruğu⁹¹² sıralanmıştır. Bu âyette de Allah’a ortak konuşulmaması buyruğundan sonra, ana babaya iyilikten söz edilmesi, ana babaya iyilik konusunda Kur’ân’ın hassasiyetinin bir yansımasıdır. Âyette sayılan bütün eylemler için yapılmaması şeklinde bir ifade kullanılmakta, ancak ana babaya kötülük etmeyin ifadesi yerine ebeveyne iyilik yapılması emredilmektedir. Burada anlaşılması gereken ana babaya iyilik edin emrinin zıddı eylemler söz konusu edilmiş ve bunların haram olduğu açıklanmıştır. Dolayısıyla bu âyetin, anaya babaya karşı nasıl davranılması gerektiği konusunda verdiği mesaj, ana babaya iyilik etmek Allah’ın emridir. Bunun aksine hareket etmek ise Allah’ın yasakladığı bir fiildir ve haramdır.

Ana babaya itaat etmemenin bir tek istisnasından bahsedilmiştir. Ana babanın evladını, Allah’ın yolundan alıkoyması, küfre ve şirke zorlamasıdır. Bu konudaki âyette “*Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran; yüzünü ve*

⁹¹⁰ el-Bakara 2/83.

⁹¹¹ el-En’âm 6/151.

⁹¹² Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 2/490-491.

özünü bana çevirenlerin yolunu izle. Sonunda dönüşünüz yalnız banadır. O zaman yapıp ettiklerinizin sonucunu size bildireceğim.”⁹¹³ buyrulmuştur. Âyetten anlaşıldığı üzere ana babaya itaat etmemek, bir inanç ve itaat konusu özelliğinde sunulmaktadır. Bununla beraber günübirlik hayatta onlarla iyi geçinmek ve saygıda kusur etmemek gerekir. Bugün özelde Kur’ân’ın muhatapları olarak Müslümanlar ve genelde bütün insanlar, yukarıdaki âyetler doğrultusunda ana babaya hep iyilikle muamele etmeli, onları üzmemeli, onlara karşı hakaretvari davranışlarda bulunmamalıdır. Hâsılı onlara öf bile dememelidir.⁹¹⁴ Anne babaya karşı saygısızlık etmek ve hakaret etmek ve kötü söz ve davranışlarda bulunmak yasaklanmıştır. Dolayısıyla bu tür olumsuz fiillere yönelmek ve işlemek haram kabul edilmiştir. Bu durumda Kur’ân, ebeveyne her türlü olumsuz tutumu haram saymış, buna karşın bütün olumlu davranışları ise helâl saymış ve emretmiştir.

2.2.2.14. Yetim Malı Yemenin Haram Olması

Kur’ân, yetim malı yemenin doğru olmadığını ve yasak yahut zulüm olduğunu belirtmek için haram terimini kullanmıştır. Bu açıdan ergenlik çağına gelmeden önce bir çocuğun babasından yoksun kalması, yetim terimiyle ifade edilmiştir. Böyle bir çocuğun kendisine miras kalan malı layıkıyla muhafaza edemeyeceği ve uygun bir şekilde sarf edemeyeceği, hatta başka birçok konuda karşılaştığı sorunlarla başa çıkmakta aciz kalacağı için malının korunması vasilelere emredilmiştir. Vasilerin ya da velilerinin o yetimin mallarını gereği gibi kullanmaması, geliştirmemesi ve zamanı geldiğinde de ona teslim etmemesi, zulüm ve haksızlık olarak tescillenmiştir.

Sosyal hayatın bir gereği ve gerçeği olarak Kur’ân’ın nazil olduğu dönemde muhatap aldığı toplumda kabile savaşları ve benzeri durumlar sonucunda yetimlerin bulunduğu bir hakikattir. Cahiliye dönemi Arap toplumunda kızlara, eli silâh tutmayan çocuklara, yaşlılara ve kadınlara genellikle miras hakkı tanınmamıştır. Hatta yetimlere de babalarından kalan mal büyüdükleri zaman teslim edilmemiştir. Toplumun yetimleri özellikle kızlar, bazen vasîleri tarafından evlendirilmiş ve çoğu zaman mehirlerine el konulmuş, bazen de vasîleri sırf mallarına sahip olmak için onlarla evlenmiştir.⁹¹⁵ Bu duruma kayıtsız kalmayan Kur’ân, genel anlamda yetimlerin haklarını korumaya yönelik olarak, on iki farklı sûrede yirmi üç âyetle yetimlerin hukukuna değinmiş ve somut olgular üzerinden yetimlerle ilgili mesajları insanlığa deklere etmiştir.

⁹¹³ Lokmân 31/15. Benzer bir âyet için bk. el-Ankebût 29/8.

⁹¹⁴ Ebeveyne itaat emri ve valideyne isyan yasağıyla ilgili olarak bk. Mustafa Kayhan, “Model İnsan Yetiştirmenin Kurân’dan İki Temeli Ebeveyne İhsan Emri ve Valideyne İsyân Yasağı”, *Turkish Studies*, 15(1), 2020, 361-389.

⁹¹⁵ Abdusselam Arı, “Yetim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/501-503.

Vahyin ilk dönemlerinde yetimi doyurmanın özendirilmesi⁹¹⁶, yetimi itip kakanların ve yakınlık göstermeyenlerin eleştirilmesi,⁹¹⁷ hatta Hz. Resulün bir yetim olduğunun kendisine hatırlatılması⁹¹⁸ yetimleri kollayıp gözetmesi gerektiğini ifade etmesi bağlamında oldukça önemli görülmüştür. Kur'ân'ın nüzul sürecinde iyilik edilmesi gereken zümreler arasında yetimlerin sayılması,⁹¹⁹ ganimetlerden yetimlere pay ayrılması⁹²⁰ ve rüşdüne erinceye kadar yetimin malının güzel bir şekilde değerlendirmenin emredilmesi⁹²¹ önemli bulunmuştur. Yine pay sahibi olmadıkları halde miras paylaşımında hazır bulunan yetimlere bir şeylerin verilmesi⁹²² ve infak edilecekler arasında yetimlerin sayılması⁹²³ Allah'ın yetimler üzerindeki hassasiyetini ve merhametini ortaya koymaktadır.

Yetimlerle alakalı âyetlerde gözden kaçırılmaması gereken bir diğer konu ise yetimlerin hukukuyla alakalı olarak bazı hususların Kur'ân'da yer alması konusudur. Bu bağlamda bazı kıssalarda ben-î isrâil üzerinden yetimlerle ilgili bir mesaj verilmiş ve hassaten onlara iyi davranılması emredilmiştir. Bu bağlamda yetimlerin korunup gözetilmesi, sadece İslâm'la ve Kur'ân'la ilgili bir mesele olarak sınırlandırılmamış, aksine daha önceki milletlere de bu konuda telkinlerde bulunulduğu beyan buyrulmuştur. Bu bağlamdaki bir âyete *"Hani biz, ben-î isrâilden 'Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz.' diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz."*⁹²⁴ şeklinde Kur'ân'da yer verilmiştir.

Yetimlere mallarının ne zaman teslim edileceği ve bu süreçte nelere dikkat edileceği, âyetlerde beyan edilmiştir. Bu mesajlar, oldukça önemli ve dikkate değer olarak algılanmıştır. Mesela *"Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter."*⁹²⁵ denilmektedir. Bu açıdan yetimlerin şahsî ve malî işlerini

⁹¹⁶ el-Beled 90/15.

⁹¹⁷ el-Fecr 89/17; el-Mâûn 107/1-3.

⁹¹⁸ ed-Duhâ 93/1-5.

⁹¹⁹ el-Bakara 2/83, 177; en-Nisâ 4/36.

⁹²⁰ el-Enfâl 8/41; el-Haşr 59/7.

⁹²¹ el-En'âm 6/152; el-İsrâ 17/34.

⁹²² en-Nisâ 4/8.

⁹²³ el-Bakara 2/215.

⁹²⁴ el-Bakara 2/83.

⁹²⁵ en-Nisâ 4/6.

gözetip yürütme konusunda sorumluluk taşıyan velileri, onların evlendirilmeleri konusunda da söz sahibi olarak belirlenmiştir. Lakin aralarında evlenme engeli bulunmayan yetim bir kızla, velinin kendisi evlenmek isterse bu durumda yine velisinin söz sahibi olacağı beyan buyrulmaktadır. Dolayısıyla velinin, vasisi olduğu yetim kız hakkında bazen layıkıyla ve hakkaniyetli bir şekilde davranamayabileceği ve böylelikle yetimi haksızlığa uğratabileceği ihtiraz kaydı konulmuştur. Böyle bir düşüncesi olan veliler ve adaletten taviz verme tereddüdü içerisinde olanlar, himayeleri altındaki yetim kızlar yerine başka kadınlarla evlenmeleri telkin edilmiştir.⁹²⁶

Değişik vesilelerle yetimin malını kendi malına katmak isteyen, zamanı gelince onu vermek istemeyen, farklı hilelerle yetimin malından faydalanmaya çalışanlar hakkında yanlış bir iş yaptıkları, aslında yetimin malını bir şekilde kendi mallarına kattıkları özellikle beyan edilmektedir. Bu sebeple temiz olan mallarını pis duruma düşürdükleri dile getirilmiştir. Böyle yapmakla helâl olan kendi mallarına haram bulaştırdıkları ve yetimin mallarını kendi mallarına katarak yemekle büyük bir günah işledikleri, hatta karınlarına ateş bile doldurdıkları⁹²⁷ anlatılmaktadır. Mesela “*Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir günahdır.*”⁹²⁸ buyrulmaktadır. Bu âyetin ben-i Gatafan’dan bir kişi hakkında indiği rivâyet edilmiştir. Bu adamın yanında yetim yeğeninin fazla miktarda bir malının olduğu, büyüüp ergenlik çağına gelince malını istediği, ancak amcasının o yetime ait serveti vermediği rivâyet edilmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed’e başvurmuş ve bu hadise üzerine bu âyet inzal edilmiştir.⁹²⁹

Konuyla alakalı bütün âyetler, yetimlerin hukukunu korumaya davet etmekte ve muhatapların da yetimlerin hukukunu koruması gerektiği vurgulamaktadır. Bununla beraber yetimlerin mallarını haksız bir şekilde yiyenler, esasında haram yedikleri, büyük günah işledikleri ve bunun bedelinin ahirette cehennem ateşi veya azabı olacağı ifade edilmektedir. Dolayısıyla temizi pis yapmak, büyük günah işlemek, cehennem azabını gerektiren fiilleri yapmak, Allah’ın yasakladıklarındandır ve haram addedilmiştir. Sonuç olarak âyetler ışığında haksız yere ve bile bile yetim malına zarar vermek, onu zimmetine geçirmek, faydalanmak ve onu yemek, Kur’ân tarafından haram kabul edilmiştir. Yine Kur’ân, bu konuyu gündeme taşırken de haram terimini özellikle istimal etmiştir.

⁹²⁶ en-Nisâ 4/127, 3.

⁹²⁷ Âyet için bk. en-Nisâ 4/10.

⁹²⁸ en-Nisâ 4/2.

⁹²⁹ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 1/ 213,214

2.2.2.15. Ölçü ve Tartıda Hile Yapmanın Haram Olması

Toplumsal hayatın en önemli dinamiklerinden biri olan ticari hayatta, alışverişin vazgeçilmez unsuru olan ölçüye ve tartıya dikkat edilmesi, birçok âyette vurgu yapılmaktadır. Kur'ân nazil olduğu muhatap topluma, birer ibret vesikası olan kıssalar üzerinden kendileri gibi ticaretle uğraşan bir toplum olan Medyen veya Eyke halkı örneği üzerinden bu konuyu takrir etmiştir. Bu toplum, Hz. Şuayb (a.s) vasıtasıyla, ölçü ve tartıyı olduğu gibi yapmaları, insanların mallarının değerini eksiltmemeleri, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmamaları gerektiği beyan buyrulmaktadır. Söylenilene uydukları zaman bunun, onlar için daha hayırlı olduğu ifade edilmiştir.⁹³⁰ Aynı kıssa üzerinden Kur'ân'ın farklı pasajlarında benzer mesajlar verilmiş, ayrıca ölçüyü tartıyı adaletle yapma⁹³¹ vurgusu ve doğru terazi ile tartma uyarısı da bunlara eklenmiştir.⁹³²

Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmanın çeşitlerinden biri olan ölçü ve tartıda hile yapmak,⁹³³ insanların mallarının değerini eksiltmek, sosyal adaletin sarsılmasına, toplumsal yozlaşma sonucu kargaşa ve kaos ortamının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bunun neticesinde benzeri uyarıları dikkate almayıp ısrar eden toplumların, dünyevi ve uhrevi akıbetlerinin hüsrana olacağı kıssalarda vurgulanmaktadır.⁹³⁴ Hz. Nebinin şahsında, muhatap toplum üzerinden bütün insanlığa mesajlar verilmektedir. Böylelikle dini ve ahlaki ödevler⁹³⁵ konusunda toplumun ve bireylerin dikkati çekilmektedir. Bu bağlamda *“Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir.”*⁹³⁶ buyrulmaktadır.

Kur'ân, ölçü ve tartı konusunda tedricilik prensibini işletmiş, süreç içerisinde zaman zaman başka konularla beraber bu hatalı tutuma dikkat çekmiş, onu toplumda zinde tutmuştur.⁹³⁷ Nihayetinde ise ölçü ve tartı konusuna riâyet etmek gerektiği, aksi bir tutum sergileyenleri ise şiddetli ve kesin bir dille eleştirmiştir. Bu manada ilgili âyette *“Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik ölçer ve tartarlar. Onlar düşünmezler mi ki, tekrar diriltilecekler! Büyük bir günde, öyle bir gün ki, insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır.”*⁹³⁸ buyrulmaktadır.

⁹³⁰ Âyet için bk. el-A'raf 7/85.

⁹³¹ Âyet için bk. Hûd 11/84-86.

⁹³² Âyet için bk. eş-Şuarâ 26/181-183.

⁹³³ Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, 6/367-371.

⁹³⁴ Âyetler için bk. el-A'râf 7/91; Hûd, 11/94-95; eş-Şuarâ, 26/189.

⁹³⁵ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 3/477-478.

⁹³⁶ el-İsrâ 17/35.

⁹³⁷ el-En'âm 6/152; er-Rahmân 55/7-9.

⁹³⁸ el-Mutaffifin 83/1-6.

Kur'ân, toplumsal yaşama dair düzen ve huzurun teminatı adına ticari ahlakın bir gereği olarak *ölçü ve tartı* konusunu hassasiyetle işlemiş, bu konuda yapılması gerekenleri açık ve net ifadelerle ortaya koymuştur. Bu bağlamda helak edilmelerine vesile olan Hz. Şuayb'ın bu meseleyle ilgili kavmiyle gerçekleştirdiği diyalogu ve başlarına gelecek azap konusunda onları uyarması, çok önemli görülmüştür. Diğer âyetlerde ölçü ve tartının adaletle yapılması, doğru teraziyle yapılması, hile yapılmaması ve nihâyetinde böyle yapanlara yazıklar olsun denilmesi de ölçü ve tartıya ne kadar önem verildiğinin göstergesi sayılmıştır. Ölçülerinde veya tartılarında hile ve kusur işleyenlerin, ahiret gününde hesap verecekleri vurgulanmaktadır. Ölçü ve tartıda hile yapmanın, Allah'ın emrine muhalefet olduğu, dolayısıyla günah bir eylem olarak değerlendirildiği ve bile bile bunları yapmanın da haram olduğu açıklanmaktadır. Sonuç olarak Kur'ân perspektifinden bakıldığında ölçüde ve tartıda hile yapmak, haram kabul edilmiştir. Kur'ân, bu konuyu bir mesele ve toplumsal sorun olarak ele alıp değerlendirirken haram terimini kullanması da ayrıca bir önemi hak etmektedir.

2.3. Haram Teriminin Ehl-i Kitapla İlgili Kullanımı

Ehl-i kitap terimi, Kur'ân'da terkip halinde otuz bir yerde kullanılmıştır. Ehl-i kitabı genel anlamda, ilahi bir kitaba inananlar, özel anlamda ise İslâm'dan önce bir ilâhî kitaba mensup olan zümreler olarak tanımlanmıştır. Husûsî anlamından hareketle yani Kur'ân'ın muhatap aldığı ehl-i kitabın kimler olduğu hususunda ulema arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bu terime dair farklı nitelemeler ve seslenme biçimleriyle ehl-i kitap olgusu, kimi zaman elçilerden aktarımlar yapılması, kimi zaman bizzat muhatap alınması ve fazlaca da göndermede bulunulması şekillerinden biriyle anlatılmıştır. Bu üslup, Kur'ân'da oldukça geniş bir platformda kullanılmıştır. Kur'ân, haram terimini ehl-i kitapla ilgili olarak kesin bir şekilde kullanmıştır.⁹³⁹ Burada ilgili husus üzerinde durulmuştur.

2.3.1. Bazı Yiyecekleri Yakub'un Kendine Haram Kılması

Hız. Yakub, Kur'ân'da beyan edildiğı üzere Hız. İbrahim'in torunudur. Yine o, Hız. İshak'ın oğlu olarak ben-î isrâilin de ilk atası sayılmaktadır. Hız. Yusuf'un babası olan Hız. Yakub, diğeri adıyla veya lakabıyla İsrail, Kur'ân'a göre bir elçi olarak kabul edilmektedir. Ancak Yahudilere göre ben-î isrâilin üç atasından biri olarak kabul

⁹³⁹ Remzi Kaya, "Ehl-i Kitap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/516-519.

edilmiştir.⁹⁴⁰ Kur’ân’da bu elçiye oldukça geniş yer verilmiştir. Bu açıdan bu elçinin ismi olan Yakub, Kur’ân’da on farklı sûrede on altı yerde kullanılmıştır. İsrail ismiyle iki âyette⁹⁴¹, buna karşın İsrâil’in soyundan gelenler manasında ben-î isrâil şeklinde ise otuz dokuz yerde geçmektedir. Birde Kur’ân’da Hz. Yakub’un çocuklarını ve torunlarını ifade etmek adına esbât sözcüğü de beş defa kullanılmıştır. Ayrıca Kur’ân’da müstakil bir sure olan Yûsuf sûresi, Hz. Yakub ile çocukları arasındaki kıssayı tümüyle konu edinmiştir.⁹⁴²

Kur’ân’da Hz. Yakub’un kendine yasakladıklarından başka hiçbir gıdanın Tevrât indirilmeden evvel ben-î isrâile yasak kılınmadığı veya haram edilmediği ifade edilmiştir. Nitekim ilgili âyette “*Tevrât indirilmeden önce, İsrâil’in kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceklerin her türlü ben-î isrâile helâl idi. Onlara, ‘Doğru söylüyorsanız Tevrât’ı getirip okuyun!’ diye cevap ver.*”⁹⁴³ buyrulmuştur. Âyette haram sözcüğü, bizzat kullanılmış ve bağlamıyla alakalı olarak ifade edilmiştir. Burada İsrâil’in yani Hz. Yakub’un bazı yiyecekleri sadece kendine haram kıldığı ifade edilmektedir. Âyetin devamında ise *ben-î isrâile* helâl ve haram konusunda bazı eleştiriler getirilmiştir. Âyetle ilgili bazı farklı rivâyetler aktarılmıştır. Mesela bu elçinin bir hastalığa yakalandığı, bu sebeple doktorların uyarısı veya kendi tercihiyle deve eti ve sütünü kendisine yasakladığı açıklanmıştır. Fakat daha sonra gelen ben-î isrâilin bu yasağı, kendileri için de uygulamaları sebebiyle onların tutumları eleştirilmektedir.⁹⁴⁴ Mukâtil’in tefsirinde bu yasaklamanın gerekçesi şöyle bir rivayete dayandırılmıştır. Hz. Yakub’un bir melek ile karşılaştığı ve bu varlığın, elçinin uyluğuna vurduğu ve bu darbe sonucu geceleri sürekli ağrı hissettiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Hz. Yakub, Allah’ın kendisine şifa verdiği takdirde çok sevdiği deve eti ve sütünü kendisine yasaklayacağına dair yemin etmiş ve söz vermiştir.⁹⁴⁵ Hz. Yakub’un kendisine haram kıldığı şeylerin görüldüğü gibi rivayetlerde farklılıklar arz ettiği anlaşılmaktadır. Kur’ân, bunu tasrih etmemiştir.

Abduh, bu âyeti farklı bir şekilde anlamış ve burada bahsedilen İsrâil’in esasında Hz. Yakub’la birlikte ben-î isrâili de temsil ettiğini söylemiştir. Müfessirlerin çoğunluğu, Abduh’un dile getirdiği bu ihtimalin göz önüne alınabileceğini söylemiştir. Fakat onlar, İsrâil terimiyle Hz. Yakub’un kastedildiğini de ayrıca belirtmişlerdir.⁹⁴⁶ Kur’ân’ın açık

⁹⁴⁰ Ömer Faruk Harman, “Ya’kub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/274-276.

⁹⁴¹ İlgili âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

⁹⁴² Ömer Faruk Harman, “Ya’kub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/274-276.

⁹⁴³ Âl-i İmrân 3/93.

⁹⁴⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 1/632-633.

⁹⁴⁵ Mukâtil, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 1/182,183.

⁹⁴⁶ Muhammed Abduh - Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr* (çev. Harun Ünal vd., İstanbul: Ekin Yayınları, 2011), 3/533.

ifadesi ve lafzında hakiki delâleti sebebiyle burada Hz. Yakub'un kastedildiğini söylemek, daha doğru olacaktır.

2.3.2. Azgınlığı Sebebiyle Ben-î İsrâile Bazı Haramların Getirilmesi

Bir önceki konuda işlenen ve alıntılanan âyette de Hz. Yakub'un bizzat kendisine yasak veya haram kıldıkları dışındaki bütün gıdaların helâl olduğu ifade edilmiştir. Burada azgınlıkları sebebiyle ben-î israile helâl olan bazı şeylerin yani gıdaların veya yiyeceklerin, emirlere karşı gelmeleri veya başka nedenlerle haram kılındığı ifade edilmiştir. Zira ilk dönemde Yakub'un evlatlarına ben-î isrâil denilmiştir. Bu durum Tevrât'ın inzâl edildiği Hz. Musa'ya kadar biraz daha devam etmiştir. Hatta ondan sonra da devam etmiştir. Tevhitten uzaklaştıktan sonra bunlara yani ben-î isrâile, artık yahûdî denilmiştir. İlgili âyette *“Yahûdilerin zulmü sebebiyle ve bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri nedeniyle kendilerine yasaklandığı halde ribâyı almaları ve insanların mallarını haksızlıkla yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”*⁹⁴⁷ buyrulmaktadır.

Kur'ân, yahûdilerin özel tarihleri boyunca birçok yanlışlar yaptıklarını ve Allah'ın gazabını çeken çeşitli hatalar işlediklerini beyan etmiştir. Kur'ân, onların yaptıkları cahillikleri sebebiyle birtakım ilahi kısıtlamalara maruz kaldıkları ve birtakım ilahi yaptırımlarla sıkıştırıldıkları kaynaklarda dile getirilmiştir. Bu müeyyidelerin bir kısmı Nisâ suresindeki bazı âyetlerde⁹⁴⁸ tadat edilmiştir. Bu âyetlerde özetle Allah'ı ve elçilerini inkâr etmek, elçileri arasında ayırım yapmak, nebilerin kimine iman edip kimini inkâr etmekten söz edilmiştir. Yine bu pasajda gökten yazılı halde kitap getirmesini veya Allah'ı açıkça göstermesini nebilerinden istemeleri gibi aykırı taleplerde bulunmak da burada açıklanmıştır. Son olarak Allah'ın onlardan bazı sözler aldığından, fakat cumartesi yasağında olduğu gibi sözleşmelerinden caymalarından, dahası haksız yere nebilerini öldürmelerinden de söz edilmektedir. Yine bu âyetlerde Hz. Meryem'e iftira ettiklerinden ve Meryem oğlu İsa'yı öldürdüklerini iddia etmelerinden de bahsedilmiştir. Bu sebeplerin biri veya birkaçı üzerinden onları birtakım belalara ve lanete uğrattığı dile getirilmiştir.⁹⁴⁹

Kur'ân, bu âyetlerde Yahudilerin birtakım zulümler işlediklerini ve bu haksızlıklardan ötürü de helâl olan bazı şeylerin kendilerine özel olarak haram kılındığını net olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda Kur'ân, Yahudilerin hak yoluna girmek isteyen

⁹⁴⁷ en-Nisâ 4/160-161.

⁹⁴⁸ Âyetler için bk. en-Nisâ 4/150-159.

⁹⁴⁹ en-Nisâ 4/152-159.

insanları, Allah yolundan alıkoydukları ve temelde haram olan ribâyı değişik anlayış ve yorumlar sonucu almaya kalkıştıkları ve insanların servetlerini haksız yere yağmaladıklarından bahsetmektedir. Bu gerekçeler üzerine Kur’ân’da Yahudilere helâl olan temiz ve iyi şeylerin daha sonra haram kılındığını ifade edilmiştir.⁹⁵⁰

Ben-î isrâile haram kılınanlarla ilgili bildirimler, ağırlıklı olarak birazdan meâli verilecek En’âm sûresindeki ayete atıf yapılmıştır. Bu konuda farklı görüşler de ileri sürülmüştür. Mesela bazı meâllerde ayetteki haram kılma meselesine yoksun bırakmak manasını vermiştir. Yani tarihi süreçte Yahudilerin birtakım nimetlerden mahrum bırakıldıkları, ayetin meâlinden çıkarılmaktadır. Ayrıca bazı kaynaklarda haram kılmanın bu dünyayla ilgili olmadığı, aksine ahirete yönelik olabileceği şeklinde yorumlar da yapılmıştır.⁹⁵¹ İlgili ayette “*Yahûdilere mahsus olmak üzere bütün turnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere, sığır ve koyunun ise iç yağlarını da onlara haram kıldık. Taşkınlıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette doğru sözlüyüz.*”⁹⁵² buyrulmuştur. Esed, bu ayetin kuruluş tarzından hareketle yasağın veya haram kılmanın sadece Yahudilere konulduğunu, nüzul sürecindeki müminlerin bunlardan etkilenmediğini ifade etmiştir.⁹⁵³

Yine Mekke döneminde inen bu sûrede Yahudilere nelerin yenilemeyeceğine dair bir genelleme yapılmıştır. Ardından bu ayette sadece onlara has olmak üzere bazı yasakların konulduğu veya haramların emredildiği açıklanmaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere bu haram kılmanın, Yahudilerin birtakım yasaklara uymamaları sebebiyle Allah tarafından kesilen bir ceza olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim Zemahşerî, bu ayetin tefsirini bir başka ayetle⁹⁵⁴ ilişkilendirmiş, orada bahsedilen “*zulümleri sebebiyle*” ifadesine karşılık, burada geçen ve sayılan yasaklarla muhatap olduklarını beyan etmiştir. Zaten bir başka âyette de bu konu gündeme getirilmiştir. Orada “*Yahûdilere daha önce sana sözünü ettiğimiz şeyleri haram kılmiştık. Biz, asla onlara haksızlık etmedik, fakat onlar kendi kendilerine haksızlık ediyorlardı.*”⁹⁵⁵ buyrulmuştur. Yine bu ayetin Yahudilere haram kılınan şeylerin sayıldığı üstteki ayete atıfta bulunduğu dile getirilmiştir.⁹⁵⁶

⁹⁵⁰ Hasan Elik- Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı İndirildiği Dönemin Işığında Kur’ân Tefsiri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2020), 289

⁹⁵¹ Elik- Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 289.

⁹⁵² el-En’âm 6/146.

⁹⁵³ Esed, *Kurân Mesajı*, 260.

⁹⁵⁴ Âyet için bk. en-Nisâ 4/160.

⁹⁵⁵ en-Nahl 16/118.

⁹⁵⁶ et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, 5/245.

2.3.3. Hz. Musa'ya Başka Kadınların Sütünün Haram Kılınması

Kur'ân, Hz. Musa'dan oldukça fazla bahsetmektedir. O, bütün dinlerde yani Yahudilik, Nasrânîlik ve İslâm'a göre büyük bir elçi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca o, ben-î isrâîlî firavunun zulmünden kurtaran bir resul olarak da tanınmaktadır. Kur'ân'da 34 sûrede 136 yerde ismi zikredilmiştir. Hatta Kur'ân'da dünyaya gelişine, nehre bir sandal içinde bırakılışına, başka kadından süt emmemesine, firavunun sarayında büyütlüşüne, Medyen'e gidişine, resullükle görevlendirilişine özellikle temas edilmiştir. Bu arada firavunla mücadelesi, Mısır'dan halkını çıkarışı, Sînâ'da ilâhî emirleri alışı, çölde bazı olaylara maruz kalışı ve halkı olan ben-î isrâîle rehberlik edişi de anlatılmıştır.⁹⁵⁷

Bu konuda başka anneden süt emmemesine de temas edilmiştir. Hatta Kur'ân ona başka kadından süt emmesinin haram kılındığından bahsetmiştir. Nitekim ilgili âyette *“Ve Biz daha ilk günden onun, (Mısırlı) süt annelerin memesini yadırgamasını sağladık; ve (kız kardeşi bu durumu öğrenince, onlara) ‘Size onun bakımını sizin adınıza üzerine alabilecek ve onu güzelce eğitip yetiştirecek bir aile göstereyim mi?’ dedi.”*⁹⁵⁸ buyrulmuştur. Burada haram sözcüğüne engellemek manası verilmiştir. Oysa orijinalinde haram terimine yer verilmiştir. Musâ'nın başka kadınlardan süt emmemesi, olayın tesadüflere bağlı olarak gerçekleşmediğini, aksine özel olarak Allah tarafından planlandığını göstermektedir. Allah, böylelikle firavunun zulmüne son vermek istemiş ve her şeye gücü yeten Allah'ın iradesi gereği bu durum gerçekleşmiştir.⁹⁵⁹

2.3.4. Filistin'in Ben-î İsrâîle Kırk Yıl Haram Kılınması

Kur'ân'da ben-î isrâîle Filistin'in yani mukaddes toprakların kırk yıl süreyle haram kılındığı yani oraya bu süre boyunca girişlerinin yasaklandığı beyan edilmiştir. Bunun bazı gerekçeleri yine âyetlerde tadat edilmiştir. Bu manada bir âyette *“Allah, ‘Öyleyse onlar, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşmak üzere ora (kutsal topraklar)dan kırk yıl mahrum bırakılmışlardır. Artık sen yoldan çıkmış toplum için üzülme!’ buyurmuştur.”*⁹⁶⁰ denilmektedir.

Hz. Musa, kendilerine yazılan ve vadeliden kutsal topraklara girmelerini kavminden istemiş, arkalarını asla dönmemelerini tavsiye etmiştir. Fakat kavmi, bu direktiflere uymamış ve nebileri Hz. Musa'nın dediği gibi hüsrana uğramayı göze

⁹⁵⁷ Bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, “Musa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 31/207-213.

⁹⁵⁸ Esed, *Kur'ân Mesajı*, 782, el-Kasas 28/12.

⁹⁵⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/217. Ayrıca bk. Mukâtil, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 3/323.

⁹⁶⁰ el-Mâide 5/26.

almıştır. Hatta bu kavim, Hz. Musa'ya orada zorba bir toplum olduğunu ve bunların oradan çıkarlarsa ancak kutsal topraklara girebileceklerini cahilce dile getirmiştir. Ben-î isrâil, zorba toplumla savaşmak adına oraya girmeyeceğini, çok isterlerse rabbiyle birlikte Musa'nın onlarla savaşabileceğini elçilerine söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Musa, kendisine ve kardeşinden başkasına sözünün geçmediğini rabbine bildirmiştir. Hz. Musa, yoldan çıkmış ben-î isrâil toplumuyla kendilerinin arasını ayırmasını rabbinden talep etmiştir. Bu niyazına karşılık Allah, Hz. Musa'ya mukaddes beldenin onlara kırk yıl boyunca haram kılındığını emir buyurmuştur. Sonuç olarak ben-î isrâil, yaptıkları hataların karşılığı olarak kutsal topraklara girmeleri 40 yıl yasaklanmıştır.⁹⁶¹

2.3.5. Hz. İsa'nın Ben-î İsrâilin Bazı Haramlarını Helâl Kılması

Hz. İsa, Kur'an'da anılan önemli elçilerden biridir. Kur'an 15 farklı sûrede 93 âyette ismiyle veya sıfatıyla bu resulden söz etmektedir. Yoğun olarak Âl-i İmrân, Mâide ve Meryem sûrelerinde çeşitli bağlamlarda ve farklı konularda kendisinden söz açılmıştır. Bu bağlamda doğumunun müjdelenmesi, dünyaya gelişinin bildirilmesi, risâlet görevinin bildirilmesi, gösterdiği mucizelerin tadat edilmesi ve Allah'ın onu ref etmesi hakkında bilgi verilmiştir. Kur'an'da ondan İsa, Mesih ve Meryem oğlu İsa Mesîh sıfatının yanında başkaca birçok ünvanla da anılmıştır. Bunun yanında Hz. İsa'nın Allah'ın bir kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğu, bazı mucizeleri bulunduğu, kendisinin ruhu'l-kudüsle desteklendiğini ve Hz. Muhammed'i müjdelediği gibi hususlar üzerinde de durulmuştur.⁹⁶²

Hz. İsa'nın en önemli özelliği bağlamında ben-î isrâile haram kılınmış bazı yasakları helâl kılmak üzere görevlendirildiği beyan edilmiştir. İlgili âyette "*Benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı olarak gönderildim ve size haram kılınmış olanların bir kısmını helâl olduğunu bildirmek için görevlendirildim ve size rabbimden bir mucize getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.*"⁹⁶³ buyrulmuştur. Burada Hz. İsa'nın ben-î israile daha evvel haram kılınmış bazı şeyleri helâl olduğunu bildirmek üzere gönderildiği açıkça ifade edilmiştir. Yani başlıkta dile getirilen konu, buradan alınmıştır.

Hz. İsa, ben-î israile haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildiğini ifade etmiştir. Ancak bunların neler olduğunun yani helâl olduğunun bildirileceği ifade edilen şeylerin neler olduğu müfessirler arasında ihtilafli hale gelmiştir. Bazı müfessirler,

⁹⁶¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/246-249. Ayrıca bk. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 10/190-197.

⁹⁶² Ömer Faruk Harman, "İsa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/465-472.

⁹⁶³ Âl-i İmrân 3/50.

bunların bir âyette⁹⁶⁴ geçen hususlar olduğunu, ama diğer bilginler ise cumartesi yasağının buna dâhil olup olmadığının ihtilaflı olduğunu açıklanmıştır. Aslında haram sayılan bazı şeylerin temelde ve ilk zamanlardan beri helâl olduğu açıklanmıştır. Ancak Yahudiler kendi kuruntularını Allah'ın yasakladığı haram şeyler gibi addetmiştir. Onlar, bu isteklerini kabul ettirince ve kamuoyuna buna göre davranınca bu kez Allah, helâl olan şeylerin sınırlarını daraltmış ve ilave haramlar getirmiştir.⁹⁶⁵ Hz. İsa, bu ilave yasakları ve haramları kaldırmak için elçi olarak seçilmiştir.

2.3.6. Allah'a Ortak Koşana Cennetin Haram Kılınması

Kur'an'da Allah'a şirk koşanlara cennetin haram olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda Kur'an'da helâl ve haram terimlerinin analizinin yapılması vesilesiyle bu konuya da değinilmiştir. Zira burada haram terimi özellikle istimal edilmiştir. Allah'ın tevbe edilmedikçe asla affetmeyeceği günahlar arasında şirk yani O'nun varlığına ve birliğine ortak tutmak sayılmıştır. Kur'an, iman edip salih amel işleyenlerin cennete gideceğini kesinlikle dile getirmektedir. Rabbimize ortak koşanların cennete giremeyeceğinden bahsedilmiş, Allah'ın onlara cenneti haram kıldığı ifade edilmiştir.

İlgili âyette “Allah, ‘Meryem oğlu Mesih’in kendisidir.’ diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesih, ‘Ey ben-i İsrâil! Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah’a kulluk edin.’ demişti. Bilinmeli ki her kim Allah’a ortak koşarsa Allah ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cehennem olacaktır. Zâlimlerin yardımcıları da olmayacaktır.”⁹⁶⁶ buyrulmuştur. Bu âyette ve devam eden birkaç âyette Allah, süreç içerisinde bozulmuş olan Hz. İsa hakkında sapkın nasrânî teolojisine sert bir eleştiride bulunmuştur. Hz. İsa hakkında hem geçmişe hem geleceğe yönelik doğru bilgiler beyan edilmiştir. Ayette görüldüğü üzere Allah'a ortak koşmanın, her ne şekilde olursa olsun büyük günah olduğu, bu günahı işleyenlere Allah'ın cenneti haram kıldığı ve onların yerinin cehennem olduğunu net bir şekilde ifade edilmiştir.⁹⁶⁷

2.3.7. Ben-i İsrâil Kabilesinde Sürgünün Haram Olması

Kur'an'da ben-i isrâilin, diğer oymaklarıyla savaşmayacaklarına ve bunun neticesinde onları sürgün etmeyeceklerine dair Allah'a söz verdikleri dile getirilmiştir. Bu açıdan Kur'an'da Bakara suresinin hemen hemen 40. âyetinden 140. âyetine kadar

⁹⁶⁴ el-En'am 6/146.

⁹⁶⁵ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991), 3/247. Ayrıca bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/578-579; 2/482.

⁹⁶⁶ el-Mâide 5/72.

⁹⁶⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 318-319. Ayrıca bk. Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, thk. M. Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1. Baskı, 1992), 2/65.

olan uzunca bir kısımda Yahudilerden ve onların bazı tikel dinsel olaylarından, hatta karıştıkları kimi meselelerden söz edilmiştir. Mesela burada tarih boyunca yaşadıkları zulümlerden, mecbur kaldıkları sürgünlerden ve bu süreçte Allah'ın onlara yaptığı yardımlardan ve verdiği bazı lütuflardan da bahsedilmiştir. Hatta bu süreçte birçok hataya neden olmaları ve bizzat hataları işlemeleri, Allah'a verdikleri sözlerden caymaları, firavundan çektikleri eziyetler, hak dinden saparak buzağıya tapınmaları da bu süreçte Kur'an da ben-i isrâil bağlamında söz açıklamaktadır.⁹⁶⁸

Bu değinilerden birine, Bakara sûresinde yer verilmiştir. Burada onlardan Allah'tan başkasına kulluk etmeyecekleri, ebeveyne iyilik edecekleri, yakın akrabaları gözetecekleri, öksüzlere ve yoksullara da iyi davranacaklarına dair söz alınmıştır. Yine aynı yerde onlardan namazlarını kılacaklarına ve zekâtı da vereceklerine dair ahitler alınmıştır. Devam eden âyetlerde ise birbirinin kanını akıtmayacaklarına, yani kabileler arasında savaş başlatmayacaklarına, kardeş kabileleri yurtlarından sürgün etmeyeceklerine dair söz verdikleri açıklanmaktadır. Yine burada onların verdikleri bu kesin sözden caydıkları anlatılmıştır. Bir sonraki âyette ise ben-i isrâil oymaklarının yerine getirmedikleri ve aksine tavırlar sergilemeleri sebebiyle yaptıkları davranışın haram olduğu beyan edilmiştir. Onlar, verdikleri söze aykırı davrandıkları için yaptıklarının da haram olması sebebiyle dünyada ve ahirette azaba duçar olacakları bildirilmiştir.⁹⁶⁹

Böylece Kur'an onların, nüzul sürecinde yaptıkları bu hatayı yüzlerine vurmaktadır. Belki de bu durum, uzun yıllardan beri Medine'de yerleşik olan Yahudi kabileleri arasında süregelen bir durum olarak anlaşılmıştır. Hz. Muhammed Medine'ye gelmeden evvel orada yaşayan ben-i nadir ile ben-i kureyza birlik olup, Araplardan evs kabilesi ile ortaklık kurmuştur. Aynı şekilde ben-i kaynuka ise büyük bir Arap kabilesi olan Hazrec ile ortaklık antlaşması yapmıştır. Bu üç Yahudi kabilesi, Araplardan Evs ile Hazrec arasında doğan çatışmalarda hep taraf tutulmuştur. Beyan edildiği üzere hazrec ben-i kaynuka ile evs de diğer iki Yahudi kabilesiyle bir antlaşma imzalamıştır. Bu iki Arap kabilesi savaştıklarında ortakları da onlardan yana tavır almıştır. Bu çatışmalarda Yahudiler, kutsal metinlerinde yasaklanmış olmasına ve haram kılınmış bulunmasına rağmen, kendi dindaşlarını öldürmüş ve diğer kabilenin savaşçılarını da esir etmiştir. Bu

⁹⁶⁸ Bilgi için bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/151. Âyetin tefsiri için bk. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kurân*, thk. Ahmed el-Burdûnî-İbrahim Etfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 19-22.

⁹⁶⁹ Âyetler için bk. el-Bakara 2/83-85.

kabileler, savaştan sonra aralarında bir yardım kampanyası başlatarak esir edilmiş ırkdaşlarını fidye vererek kurtarmıştır.⁹⁷⁰

Bu açıdan savaşmamaları gerekirken savaştıkları, kardeşlerini esir etmemeleri gerekirken ettikleri ve sürgüne göndermemeleri gerekirken sürgün ettikleri ve en son da fidye karşılığı esirleri bıraktıkları için dünyada ve ahirette lanetlenmişlerdir. Onlar, bu haram davranışları işlemiştir. Bu nedenle sürgüne göndermenin haram olduğu bir dine mensup olan bu kimseler, esir ettikleri insanları sürgüne göndermiştir. Burada ben-î isrâilin kardeşleri olan farklı kabilelerden insanları sürgün etmelerinin haram olduğu ve bunun da onlardan alınan ahit gereği olduğu vurgulanmaktadır.

2.3.8. Dinin Haram Kıldığını Ehl-i Kitabın Kabul Etmemesi

Kur'ân, Allah'ın ve elçisi Hz. Muhammed'in haram kıldığı bazı şeyleri ehl-i kitabın kabule yanaşmadığını beyan etmiştir. Bundan tedirgin olmaları oldukça normaldir. Zira onlar ne Kur'ân'ı kabul etmekte, ne de Hz. Muhammed'i nebi ve resul olarak tanımaktadır. Kurân, bu anlamda bir durum tespiti yapmış ve ilgili âyette “*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini kendine din edinmeyen kimselerle, kendi elleriyle cizye verecek kadar küçülünce savaşı sürdürün.*”⁹⁷¹ buyrulmuştur. Buna göre âyette Allah'ın ve elçisinin haram kıldığına saygı göstermeyen önceki din mensuplarından söz edilmiştir. Onların bir an evvel, bu konuda karar vermeleri ve haramları aynen olduğu gibi onaylamaları talep edilmiştir.

Burada geçen resulün yasakladığı şeyler ifadesinden, Hz. Nebinin onlara ve Müslümanlar için bir hayat nizamının tesisinde gerekli olan bazı yasakların veya haramların anlaşılabilceği ifade edilmiştir. Bunun yanında kendi din elçilerinin kendilerine yasakladığı veya haram kıldığı yahut kitaplarında yerleşik olan haram şeyler şeklinde anlaşıldığı da olmuştur.⁹⁷² Kutub, onların haram saymamalarıyla ilgili olarak şöyle bir açıklama yapmıştır. Bu önceki din mensuplarının din adamları olan hahamlar ve rahipler, yolsuzluk yapmakta ve halkın mallarına gayr-i meşru bir şekilde konmaktadır. Bu durumda onların yaptıkları davranış, Allah'ın ve elçisinin haram saydığı şeyleri haram saymamak olarak değerlendirilmiştir. Buradaki elçilerden maksat ya Yahudiler ile Nasranilerin kendi elçileri ya da İslâm nebisi olan Hz. Muhammed anlaşılabilir.⁹⁷³

⁹⁷⁰ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/151-152. Ayrıca bk. Muhammed b. Ahmed Şirbinî, *es-Sirâcü'l-Münîr fi'l-İlâne alâ Ma'rifeti Ba'zı Meânî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr* (Kahire: Matbaatü Bulâk), 1869.

⁹⁷¹ et-Tevbe 9/29.

⁹⁷² Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/751-752.

⁹⁷³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kurân*, çev. Sedat Uçan vd. (İstanbul: Tayf Yayıncılık, 1. Baskı, 2016), 5/271-272.

Burada Hz. Nebinin haram olarak beyan ettiği şeylerin Yahudilerce veya Nasranilerce benimsenmediği anlatılmıştır. Bunun çokta doğru olmadığı ayrıca ifade edilmiştir. Netice itibariyle Hz. Nebi, müşriklere koyduğu yasaklarına uymayacakları veya uymaktan kaçındıkları dile getirilmiştir.

2.3.9. Hz. Muhammed'in Temizleri Helâl ve Pisleri Haram Kılması

Kur'ân, Hz. Muhammed'in, elçi olarak gönderildiği toplumunda bazı şeyleri helâl kılma veya haram kılma yetkisiyle donatıldığını ifade etmiştir. O, bu yetkisine dayanarak bazı konularda açıklamalar yapmıştır. Kur'ân'a açıklanmayan meselelere ilişki helâlligini veya haramlığını ortaya koyacak emirler vermiş ve beyanlarda bulunmuştur.⁹⁷⁴ Bu konudaki âyette *“Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî resule uyarlar. O, onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder. Yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Dahası üzerlerindeki ağırlıklarını kaldırır ve zincirleri çözer. O nebiye inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, kurtuluşa erenler.”*⁹⁷⁵ buyrulmuştur.

Özetle burada Hz. Muhammed'in (s.a.v) temiz şeyleri ümmetine helâl kıldığı, pis şeyleri ise haram kıldığı açıklanmaktadır. Yine de bu âyette birden fazla konunun ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu konular ana hatlarıyla, Hz. Resulün ümmî oluşundan, bu veya başkaca vasıflarının Tevrât ve İncil'de yazılı bulunduğu, onun için burada hem resul hem de nebi olduğu vurgulandığından, ben-î isrâilin üzerindeki ağır yükleri kaldırdığından ve en nihayet onun tabiilerine karşı sergilediği olumlu tutumdan oluşmaktadır. Bu açıdan âyette haram sözcüğünün kullanılması, müstakil bir başlık olarak bu çalışmada incelenmesine neden olmuştur. Zira burada helâl ve Tayyib terimleri yanında, haramla eş anlamlı nehiy ve habis sözcüklerine de yer verilmiştir. Ancak burada sadece haram sözcüğünün âyetteki kullanımına odaklanılmıştır.

Âyetin genelinden hareketle bir tebliğ metoduyla karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. Zira mesaj, her ne kadar Tevrât ve İncil mensupları üzerinden verilse de lafzın umûmiliğine itibar etmek gerekmektedir. Çünkü Kur'ân'ın mesajının evrensel olduğu, onun belli bir bölgeye veya bir millete inmediği ve hiçbir şekilde din, dil ve ırk ayrımı gözetmediği herkesçe bilinmektedir. Böylelikle onun mesajı, bütün insanlığı içermekte ve hitabı da tüm insanlığa yönelmektedir. Bununla beraber Kur'ân'ı tebliğ eden Hz. Muhammed'in her kim olursa olsun veya hangi zümreden olursa olsun, velev ki başka bir dine dahi mensup olsun, kendisine tabi olanlara ve ona iman edenlere karşı, ilahi

⁹⁷⁴ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/601-607.

⁹⁷⁵ el-A'râf 7/157.

vahyin gerektirdiği şekilde muamelede bulunduğu haber verilmiştir. Âyette geçen “...yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar...” ifadesinden hareketle, Hz. Muhammed’e tabi olan bu zümrelerin, dolayısıyla İslâm’a girmiş olduklarından, artık kendi şeriatlarına göre değil, İslâm’ın hükümlerine göre muamele görecekları vurgulanmıştır.

2.2.4. Haram Teriminin Âhiret Hayatıyla İlgili Kullanımları

Kur’ân, haram terimini kıyâmetten sonraki âhiret hayatıyla ilgili olarak iki âyette kullanmıştır. İlk âyette: “De ki ‘Allah’ın kulları için yarattığı süsleri, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?’ De ki ‘Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; âhiret gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır.’ İşte anlayan bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.”⁹⁷⁶ buyrulmuştur. Bu âyetin içinde yer aldığı yerin öncesi ve sonrası dikkate alınmış ve bu yolla bir neticeye varılmıştır. Bundan o toplumda yaygın olan bazı hususlarla ilgili uyarılar yapıldığı ve kimi yanlışlıkların da eleştirildiği gibi bir sonuç çıkarılmıştır. Bu bağlamda bir önceki âyette⁹⁷⁷ cahiliye müşriklerinin yeme içme ve giyim kuşam konusunda birtakım yanlışları ifade edilmiş ve yeni Müslüman muhataplara nasıl davranmaları gerektiği açıklanmıştır. Devamından anlaşıldığına göre müşriklerin o olumsuz davranışlarına âyette açık bir eleştiri getirilmiştir. Bu bağlamda Allah’ın helâl kıldığı giyim kuşam ve yeme içme malzemelerini, bazı insanların anlayışına göre kendisine veya başkasına haram kılamayacağı, böyle bir yetkisinin asla olamayacağı ve bunun çok yanlış olduğu vurgulanmıştır. Yani bu âyette genel bir kural olarak haram kılma yetkisinin Allah’a ait olduğu öne çıkarılmıştır. Başka bir deyişle Allah’ın helâl kıldığını haram yapma veya tersi haram kıldığını helâl kılma yetkisinin insanlara verilmediği ifade edilmiştir.⁹⁷⁸

Âyetin başlıkla alakalı kısmında birçok kaynakta Allah’ın yarattığı süs eşyaları ile temiz rızıkları, dünyada inananlar ve müşrikler için eşit düzeyde kullanım hakkı olduğu ifade edilmiştir. Yine aynı yerde süs eşyalarıyla temiz rızıkların ahirette ise sadece müminlere has olduğu beyan edilmiştir. Buna dair rivâyetlerde bazı bilgilere tesadüf edilmiştir. Buradan hareketle ilgili âyette *haram* terimi bizzat kullanılmıştır. Burada bu sözcükle Allah’ın herhangi bir şeyi haram kıldığı ifade edilmemiştir. Aksine evvelden beri zaten helâl olan bir durumla ilgili olarak, Allah’ın helâl kıldığı birtakım şeyleri insanların lüzumsuz yere haram kılmalarını eleştirilmiştir. Ancak yine de burada bir olgu

⁹⁷⁶ el-A’raf 7/32.

⁹⁷⁷ Âyet için bk. el-A’raf 7/31.

⁹⁷⁸ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 2/519.

veya mesele tekrar gündeme taşınmıştır. Yani insanların kendilerine haram kıldıkları şeylerin *helâl* olduğunu ifade etmek maksadıyla haram sözcüğü kullanılmıştır.⁹⁷⁹

Âyetin âhiret hayatıyla ilgili yani bölüm başlığıyla alakalı kısmında ise tersine bir yöntem kullanılmış, temiz ve hoş şeylerin âhirette sadece müminlere has yani *helâl* olduğu bildirilmiştir. Netice olarak bu nimetlerin âhirette müminlerden başkasına haram olduğu ifade edilmiştir. Tarihi süreçte ulema, yeme içme ve giyim kuşam konusunda bu âyetlerden birtakım hükümler çıkarmıştır. Bu yüzden bazı bilginler, âyetlere umumi çerçeveden bir yaklaşım göstermiş, diğer ulema ise âyetlere daha hususi bir açıdan yaklaşmıştır. Netice itibarıyla hükümler ya hususi ya da umumi bir karakter göstermiştir. Dolayısıyla bazen birbirine muhalif görüşler ortaya çıkmıştır. Burada hususi bir mesele üzerinden umumi bir hüküm verilmesi, dikkatleri çekmiştir.⁹⁸⁰

Haram terimi, dünyadaki bir durumun ifadesi bağlamında âhiretle ilişkilendirilmiştir. Yani dünyada yeme içme ve giyim kuşam malzemeleriyle ilgili herhangi bir yasak veya haramlık konulmadığı, yasak veya haram olduğu ifade edilenlerin ise insanların uydurması olduğu vurgulanmıştır. Yine ahirette ise bunların sadece müminlere *helâl* olduğu, inkârcılara, müşriklere ve münafıklara ise haram olduğu da anımsatılmıştır.

Kur'ân, âhiret hayatıyla ilgili olarak haram terimini ikinci bir âyette daha kullanmıştır. Bu âyette “*Cehennem ehli cennet ehline ‘Suyunuzdan veya Allah’ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin!’ diye seslenir. Cennetlikler ‘Allah, bunları kâfirlere haram kılmıştır.’ derler.*”⁹⁸¹ buyrulmuştur. Kur'ân, kendine has bir üslubuyla mekkî sûrelerde âhirete yönelik bazı sahneler sunmuştur. Bunlardan ikinci olan bu değini, bir pasajda âhiretten sunulan bir sahne vesilesiyle gündeme getirilmiştir. Burada üç zümrenin yani cehennemlikler, cennetlikler ve araftakilerin diyalogundan söz edilmiştir. Ehl-i cennet grubu, dünya hayatında tevhid üzere olan ve Allah'ın emirlerini yerine getiren ve haramlarda kaçınanları göstermektedir. Cehennemlikler ise Allah'ın varlığını ve birliğini reddeden, O'na ortak koşan, O'nun âyetlerini yalanlayan, O'nun *helâl* kıldığını *helâl* tanımayan, yine haram kıldığını *helâl* sayan, Allah'ın emir ve yasaklarını ihlal ederek dünya yaşamını sürdürenleri betimlemiştir. Araf ehliyle ilgili farklı anlatımlar ve tanımlamalar yapılmıştır.⁹⁸²

Bu farklı anlatım ve tanımlamalara göre arâftakilerin bir kısmı, ehl-i cenneti ve ehl-i nârı simalarından tanıyacak kadar yetkinlik edinmiş kimseler olarak betimlenmiştir.

⁹⁷⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/520.

⁹⁸⁰ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/518-519.

⁹⁸¹ el-A'râf 7/50.

⁹⁸² Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/531.

Böylece bunların dereceleri düşük veya üstün dereceli olmakla birlikte, herkesin teşhis edilebileceği yüksek yerde yani arafta bekleyecek olanlar olduğu da ifade edilmiştir. Onlar, iyileri ve kötülerini birbirinden ayırmakla görevlendirilmiş ve araftayken bu mesuliyeti icra edecekleri anlaşılmıştır. Yine görevleri arasında cennet ehline esenlik dilemek vardır. Bir de cehennem ehline döndürüldüklerinde kendilerini onlarla birlikte bulundurmaması için Allah'a niyaz edecekleri de dile getirilmiştir.⁹⁸³

Bu ikinci âyette de haram sözcüğü bizzat kullanılmıştır. Âyetten dünyada bütün insanlara verilen birtakım nimetlerin âhirette ise sadece cennetliklere verileceği sonucu çıkarılmıştır. Âyet bunu ifade etmekte kesin bir ifade kullanmıştır. Yine âyetten bazı nimetlerin cehennemliklere yasak olduğu, onların orada bulunanlardan mahrum olacakları da beyan edilmiştir. Birçok âyette dile getirildiği gibi bu âyette de dünya hayatının bir oyun ve eğlence yeri olmadığı, aksine bir kulluk ve imtihan yeri olduğu ifade edilmiştir. Bu âyette dünya hayatının doğal bir sonucu olan âhiret hayatındaki gerçekliklere vurgu yapılmıştır. Dünyadayken âhiret gerçeğini görmezden gelenlerin, âhirette görmezden gelineceğine işaret edilmiştir.

⁹⁸³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/531.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmaya *Kur'ân-ı Kerim'de Helâl-Haram Kavramları* adı verilmiş ve tez boyunca elde edilen bulgular aşağıda belirtilmiştir. Kur'ân, İslâm inancının temel kaynağıdır ve insan hayatına dair itikad, ibadet, ukubat ve ahlak konularında düzenlemeler yapmıştır. Kur'ân, öncelikle tevhide ısrarla vurgu yapmıştır. Buna karşılık Allah'a ortak koşmanın bir zulüm ve ortak edinenlerin pislik olduğunu net olarak beyan etmiştir. Kısaca Allah, şirkin kesinlikle haram olduğunu net olarak açıklamıştır. Zira şirk felsefesi üzerine oturtulan her şeyin, zararlı ve insan doğasına ters olduğu dile getirilmiştir. Dahası vahiy, insan hayatının her alanına dair bazı ilkeleri, uyulması şartıyla önermiştir. Bu yasamaların çoğunda helâl ve haram terimlerinden yararlanıldığı anlaşılmıştır. Yani yasaklanacak bir şey için helâl olmadığı ya da haram olduğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde yapılması serbest olan şeyler için de helâl olduğu veya haram olmadığı vurgulanmıştır.

Kur'ân, insanın sosyal hayatıyla ilgili hususları helâl, ibâha veya sakıncası yoktur gibi ifadelerle bildirmiştir. Helâl sayılan alanın çok geniş olduğu, âyetlerde bu durum prensip olarak umumi olarak ifade edilmesi yanında bazen de helâl olması hususi olarak açıklanmıştır. Yine Kur'ân, bu konuları, bazen helâl kelimesiyle beyan etmiş, bazen günah veya sıkıntı ya da zorluk olmadığını ifade etmiştir. Bazen de bu ifadelere benzer yargılar kurmuştur. Bu açıdan bütün temiz şeylerin Müslümanlara *helâl kılındığı* beyan edilmiştir. Bu anlatımda ifade, umumi kapsamıyla bildirilmiştir. Yine bazı âyetlerde mümin kadınlar ile ehl-i kitab kadınlarla evlenmenin bazı şartlar çerçevesinde helâl olduğu dikkatlere sunulmuştur. Bu ve benzeri durumlar, genelde helal kılınmışlık, sakıncasızlık ve doğru oluşluk gibi anlatımlarla âyetlerde yer almıştır.

Kur'ân, haram konusunu genelde bir şeyin veya nesnenin adını zikretmiş ve böylece çok özel bir anlatım sergilemiştir. Bu bağlamda yenilmesi yasaklanan hayvanlar için *haram kılındığı* özellikle belirtilmiş ve yasaklananlar da ismen zikredilmiştir. Bu ifade tarzı, haramlar konusunda Kur'ân'ın genel bir üslubu olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak yine de bazı istisnâi kullanımlara da rastlanmıştır.

Araştırmada Kur'ân'ın helâlleri ifade ederken genelde umumilikten, buna karşın haramları tadat ederken hususilikten yararlandığı görülmektedir. Kur'ân, bunu genel bir üslub olarak benimsemiştir. Kur'ân'ın bu konuda kullandığı başkaca ifade şekilleri de vardır. Bu anlamda zıt iki konuda beyan yapılırken birinin helâl, diğerinin haram olduğu isimleri zikredilmesi, buna delil olarak gösterilmiştir. Mesela alışverişin helâl, ribânın ise

haram kılınması, bu bağlamda değerlendirilmiştir. Her ne kadar sınırlı görünse de haramlar, hayatın her alanından konularda olabilmıştır. Yine birçok konunun haram sözcüğünün yerine başka terimlerle yasaklılığından veya olumsuzluğundan yahut kötü olduğundan söz edilmiştir.

Kur'ân'da helâl ve haram terimleri, sınırlı sayıda da olsa Tayyib ve habis sözcükleriyle ifade edilmiştir. Yani bu iki terim, helâl ve haramı tam olarak ifade eder biçimde kullanılmıştır. Kur'ân, bu iki sözcüğü hem somut hem de soyut durumların ifadesinde istimal etmiştir. Bu açıdan tayyib sözcüğünün hem maddi hem de manevi anlamda temiz ve güzel olan şeylerin ifadesinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Yine habis sözcüğü de her açıdan pis ve murdar durumların ifade edilmesinde işe koşulmuştur. Zira Allah'ın helâl kıldığı şeyin ilk şartının temiz olması olduğu, toplanan veriler üzerinden ifade edilmiştir. Aynı şekilde bir şeyin haram olmasının en genel geçer gerekçesi olarak pis ve murdar olması belirtilmiştir. Dolayısıyla bu iki terimin, aynı zamanda helâl ve haram terimleriyle iç içe bir ilişki içerisinde olduğu da tespit edilmiştir.

Kur'an, helal ve haram kılma yetkisinin sadece Allah'a ait olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu, herhangi bir peygamberin veya insanın kendi başına helal veya haram ilan etme yetkisinin olmadığını gösterir. Hz. Muhammed (sav), Allah'ın elçisi olarak, Allah'ın indirdiği hükümleri insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmiştir. Helal ve haram konusunda verdiği hükümler, Allah'tan aldığı vahiy doğrultusunda olmuştur. Hz. Nebinin elçi olması hasebiyle ve bazı ayetler referans alınarak helâl ve haram kılma yetkisinin olduğu da düşünülmüştür. Kur'an'da helâl ve haram olan veya kişinin ya da elçinin kendisine haram kıldığı durumlardan bahsedilmiştir. Yine helâl ve haram konusunda kronolojik olarak tarihsel bir süreçten de söz edilmiştir. Yiyecek ve içecekler ve daha birçok konudaki helâller ve haramlar, toplumsal ve dinsel bir düzen için gerekli görülmüş ve ilgili hükümler haklarında verilmiştir. İslam dininde, insanların hayatlarını kolaylaştırmak ve onlara mutluluk verecek her türlü imkânı sunmak amacıyla helal dairesi olabildiğince geniş tutulmuştur. Ancak, bazı davranışların insanın hem dünya hem de ahiret mutluluğunu tehdit ettiği için haram kılınması gerekmiştir. Genel olarak söylemek gerekirse helâl dairesinin olabildiğince geniş tutulduğu, buna karşın haram kılınanların oldukça az olduğu anlaşılmıştır. Yani bundan, herhangi bir insanın harama bulaşmadan rahat bir hayatı güzelce yaşaması için gerekli tedbirler din tarafından vaaz edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, M. Fuâd. (1982). *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Ḳur‘âni’l-Kerîm*. İstanbul: el-Mektebetü’l-İslâmiyye.
- Abduh, M.- Rıza, R. (2011.) *Tefsîru’l-Menâr*. 14 Cilt. çev. Harun Ünal vd. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Adam, Baki vd., (2015). *Dinler tarihi el kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ağırakça, A. - Pasmaz, D. (1990) Cahiliye, *Şamil İslam ansiklopedisi*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1/269.
- Akman, M. (Temmuz 2005) *Kur‘ân’da Cahil Cahiliye Cehalet*, Buruc Yayınları.
- Aköz, H. (2000). *Kur‘ân’da Allah- Kul İlişkisi*, İstanbul: Seriyye Yayınları.
- Algül, H. (1997). Haram Aylar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 16, ss. 105-106). İstanbul: TDV Yayınları.
- Allah’ın Kelâmı Nüzûl Sıralı Kurân-ı Kerîm ve Meâl-Tefsîri*. (2011) çev. Mehmet Türk. Konya: Kitap Dünyası Yayınları.
- Apak, A. (2017). *Anahatlariyla İslam Tarihi*. (Cilt. 1-4). İstanbul: Ensar Neşriyat, 20. Basım.
- Apaydın, H. Y. (2010). Ta‘lîl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 39, ss. 511-514). İstanbul: TDV Yayınları.
- Arı, A. Yetim. (2013). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 43, ss. 501-503). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ateş, A. O. (1989) *Sünnetin Kabul veya Reddettiği Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*. (Dokuz Eylül Üniversitesi, Thesis, TDV: İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ateş, S. (2002). *Kur‘ân Ansiklopedisi*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Ateş, S. (1991). *Yüce Kurân’ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aynî, M. b. A. *Remzü’l-hakâik*. Beyrut: (yyy), 2004.
- Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik dinler sözlüğü*. Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Aydın, H. (1999). *Kur‘ân’da İnsan Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları).

- Azizova, E. (2018). “İlk Dönem İslâm Toplumunda Eğlence Hayatı: Cahiliye Dönemi Mekke Ahalisinin Eğlence Hayatı İslâm Toplumuna Neler İntikal Etti, Neler Yasaklandı?”. *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi* 36, 28-33.
- Bardakoğlu, A. (1992). Bey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 6, ss. 13-19). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1993). Câiz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 7, ss. 27-28). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2002). Katl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 25, ss. 45-48). Ankara: TDV Yayınları.
- Batuk, C. (2010). Tabu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 39, ss. 334-335). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bayrakdar, M. (2016). *Üç dinin tarihi: Yahudilik Hristiyanlık İslam*. İstanbul: Say Yayınları.
- Bebek, A. (1996). Günah Kelâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 14, ss. 282-285). İstanbul: TDV Yayınları.
- Besalel, Y. (2001). *Yahudilik ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş.
- Bilgiz, M. “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra, 17/84. Ayeti Ekseninde)”, (30 Haziran 2006). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 25, 129-148.
- Bor, A. (2017). “Din ile İlişkisi Bağlamında Fıtratın Mahiyeti. The Nature of Disposition (Fitrah) in RelationwithReligion”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21(3), 1671-1704.
- Boynukalın, E. (2021) Şeriat, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 4/188.
- Bölükbaşı, M. (2020). Cahiliye Devrinde Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 87-95.
- Buladı, K. (2001). *Kur’ân’da Nankörlük Kavramı*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Challage, F. (1994). *Dinler tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Certel, H. (2008). Din İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/21.

- Cevad, A. (1968). *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arabkable'l-İslâm*. (Beyrut: Dârü'l-İlmî'l-Melayin.
- Cevherî, İ. b. H. (1957). *Tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. (nşr. Ahmed Abdülğafûr Attâr). Kahire: Daru'l-Kitabi'l-Arabî.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*, “Dil Oyunu”. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cürcânî, S. Ş. (1997). *Kitabu't-ta'rifat*. (çev. A. Erkan). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Cürcani, eş-Şerif Ali b Muhammed. (1983). *et-Ta'rifat*. (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Çalış, H. (2013). Zaruret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 44 ss. 141-144) İstanbul: TDV Yayınları.
- Çapuk, H. (29 Aralık 2022). “Gelişim dönemlerine göre karakter gelişimi”, *Anatolian Journal of Health Research* 3(3), 157-162.
- Çayıroğlu, Y. (2018). Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18(1), 597-633.
- Çelebi, İ. (1999) Hüsün ve Kubuh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 19 ss. 59-63). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çetiner, B. (2010). *Fâtiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Dartma, (01 Ağustos 2006). Bahattin “Kur’ân Bağlamında İlk İnsan ve Nübüvvet-Fıtrat İlişkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(4), 9-21.
- Demircan, A. (2013). “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, *Diyanet İlmi Dergi*, 49(3), 21-42.
- Demirci, İ. (2016). “Helâl-Haram Bilinci ve Karakter Oluşumunda Psiko-Sosyal Etkileri”, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşâsında Dinin Yeri Sempozyumu I*, 279-307.
- Demirci, K. (1997). Haram. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 16, ss. 97-100). İstanbul: TDV Yayınları.
- Demirci, K. (1998). Helâl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 17, ss. 173-175). İstanbul: TDV Yayınları.
- Demirci, K. (1998). Hıristiyanlık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 17, ss. 328-340). İstanbul: TDV Yayınları.

- Demirci, K. (2000). İçki (İslâm Öncesi Dinlerde). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 21, ss. 456-458). İstanbul: TDV Yayınları.
- Demirci, K. (1997) Kutsiyet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 26, ss. 495-496). İstanbul: TDV Yayınları.
- Derveze, İ. (1997). *et-Tefsiru'l-Hadis*. çev. Muharrem Önder-Vahdettin İnce. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Dinler tarihi ansiklopedisi: İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve ilkel dinler*. (Cilt. 1-3). “Evlenme” (Yahudilik). ed. İsmet Zeki Eyüboğlu vd. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Doğan, L. Din ve Toplum, (17 Eylül 2011). *Istanbul Journal of Sociological Studies* 17, 75.
- Doğan, M. (25 Temmuz 2021). Toplumbilimsel Açıdan Cahiliye Paganizminin Karakteristik Özellikleri, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7(2), 1086-1120.
- Dönmez, İ. K. (2000). İlet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 22 ss.117-120). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (2005). Mubah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 30, ss. 339-343). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (2007). İslâm’da Oruç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 33, ss. 416-425). İstanbul: TDV Yayınları.
- Düzgün, A. (1998). Değişim ve Toplumsal Değişim Şartları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38(1-4), 309-332.
- Ebü’l-Hasan Mukatil b Süleyman b Beşir el-Ezdî, (2003). *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*. (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye,
- Ekşi, H. (2021). Karakter Eğitimi, *Sosyal bilimler ansiklopedisi (F-K)*. Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 2/339.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Elik, H.- Coşkun, M. (2020). *Tevhit Mesajı İndirildiği Dönemin Işığında Kur’ân Tefsiri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Erdem, M. (1997). İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helâl ve Harâm Anlayışı Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 37 (1), 151-173.

- Erdem, S. (1991). Av. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 4, ss. 100-101). İstanbul: TDV Yayınları.
- Erdoğan, M. (2000). *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Erkut, Z. (2022). Cahiliye Dönemi Hukukunun Kaynak Nitelikleri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 22, 215-235.
- Esed, M. (2015). *Kur'ân Mesajı MeâlTefsîr*. çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları,
- Evrensel Çağrı Kur'ân-ı Kerîm (Yüce Meâl ve Tefsir). (2005). çev. Hamdi Döndüren İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Esen, Hüseyin. (2013). Zina. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 44, ss.440-444). İstanbul: TDV Yayınları.
- Fayda, M. (1993) Cahiliye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 7, ss. 17-19). İstanbul: TDV Yayınları.
- Fahredden er-Râzî, (2005). *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr.
- Ferâhîdî, H. b. Ahmed. (tsz). *Kitabu'l-Ayn*. thk. Mehdi Mahzumi-İbrahim Samerrai. Beyrut (tsz).
- Fîrûzâbâdî, M. b. Yakub. (t.y.) *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyye.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b Muhammed. (2008). *Helaller ve Haramlar*, çev. Harun Ünal. İstanbul: Çelik Yayıncılık.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b Muhammed (1994). *el-Müstasfa : İslam hukukunda deliller ve yorum metodolojisi*, çev. Yunus Apaydın. Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Gazzâlî, E. M. *el-Mustasfâminilmi'l-Usûl*. Beyrut: Dâru'lhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1324.
- Gezer, S. (Şubat 2007). “Kur'an'da Geçen Bazı Yasakların [Haramlar] Mahiyeti Üzerine”, *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 101-117.
- Güngör, M. (01 Ocak 2018). Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Helal Gıda Anlayışı, 117-144.
- Gürkan, S. L. (2013). Yahudilik (Giriş), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 43, ss. 187-197). İstanbul: TDV Yayınları.

- Hamidullah, M. (1999). *İslâm Târihine Giriş*, çev. Ruhi Özcan. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hamidullah, M. (2003). *İslam peygamberi: hayatı ve faaliyeti* çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Harman, Ö. F. (2013). Ya'kub. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 43, ss. 274-276). İstanbul: TDV Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2002). Musa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 31, ss. 207-213). Ankara: TDV Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2000). İsa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 22, ss. 465-472). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hasirizade, Elif Efendi. (2015). *en-Nuru'l-Furkan fî şerhi lugati'l-Kur'ân : Kur'ân lügati*. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı,
- Hâzin, A. b. M. (1992). *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*. (Cilt. 1-4) thk. M. Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Horozcu, Ü. (2021) Fıtrat, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. (Cilt. 2, ss. 40-41). Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları
- Hökelekli, H. (1996). Fıtrat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 13, ss. 47-48). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hüseyin, A. H. vd. (2004). *Mu'cemü'l-vasîd*. (nşr. Abdülaziz en-Neccâr). Kâhire: Mektebetü'l-Şurukî'd-Düvelîyye.
- İzutsu, T. (1991). *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selâhattin Ayaz. Ankara: Pınar Yayınları.
- İbnFâris, A. b. Z. (1989). *Mu'cemüMekâyîsi'l-Lüga*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hâbib, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hâbib el-Bağdâdî (ö.245/860), *el-Muḥabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Dâru'l- Âfâki'l-Cedîde, Beyrut.
- İbnKesîr, İ. b. Ö. (2000). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. (thk. M. S. Muhammed). Kahire: Mektebetü'l-Kurtuba.
- İbnManzûr, M. b. Mükerrrem el-Ensârî. (1993). *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- İmam Kurtubî. (2020). *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'ân*. çev. M. Beşir Eryaysoy. İstanbul: Buruc Yayınları.

- İbn Side, A. b. İ. (2000). *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-Azam fi'l-Luğa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b Yezid er-Rebei el-Kazvini. (1975). *Sünenu İbn Mace*. (Kahire: Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, .
- Kalkan, A. (2009). *Müslüman Akaidi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Kara, N. (2004). *Kur'ân'da Beden Dili*, İstanbul: Bilge Yayınları.
- Karadâvî, Y. (1980), *el-Halâluve'l-harâmufi'l-İslâm*, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- Karagöz, İ. (2017). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karaman, H. vd. (2020). *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karaman, H. (2020). *Helâller ve Harâmlar*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karaman, H. (1975). *İslâm Hukukunda İctihad*. Ankara: DİB Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (1997). *Kur'ân'da İman Psikolojisi*, İstanbul: Yalnızkurt Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (1997). *Kur'ân'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul: Yalnızkurt Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (1997), *Kur'ân'da Kişilik Psikolojisi*, İstanbul: İzci Yayınları.
- Katar, M. (2002). Kefâret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 25, ss. 177-179). Ankara: TDV Yayınları.
- Kaya, R. (1994). Ehl-i kitap. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 10, ss. 516-519). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kayhan, M. (2020). “Model İnsan Yetiştirmenin Kurân'dan İki Temeli Ebeveyn İhsan Emri ve Valideyne İsyan Yasağı”. *TurkishStudies* 15 (1), ss. 361-389.
- Kayhan, M. (1996). “İslâm Hukuku Açısından Kur'ân Kıssalarının Kritiği”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Kaya, R. (2007). “Kur'ân, Tevrat ve İnciller Bağlamında Helâl ve Haram Gıdalar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 9-29.
- Kelpetin, M. (2021) “Cahiliye” *Sosyal bilimler ansiklopedisi (A-E)*. (Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 1/192.
- Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit: Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil*. (2001) İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

- Koca, F. (1998). Helâl, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 17, ss. 175-178). İstanbul: TDV Yayınları.
- Koca, F. (1997). Harâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 16, ss.100-104). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kurt, A. (2011). *Din sosyolojisi*. Bursa: Dora Yayınları.
- Kurt, A. O. (15 Aralık 2010). “Yahudilik'te Koşer ve Koşer Ekonomisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 103-149.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. (t.y.). *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'ân*. (thk. Abdulmuhsin et-Türkî). Beyrut: Dâru'l-Fıkr.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. (1964). *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kurân*. 20 Cilt. thk. Ahmed el-Burdûnî-İbrahim Etfiş. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Kutub, S. (2016). *Fî Zılâli'l-Kurân*, çev. Sedat Uçan vd. 10 Cilt. İstanbul: Tayf Yayıncılık.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. (2017). çev. Cemal Külünkoğlu. İstanbul: Kıraat Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. (2011). çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin. Ankara: DİB Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. (2010). çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları.
- Küçükaşçı, M. S. (2008). Rızık, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 35, ss. 74-75). İstanbul: TDV Yayınları.
- Macit, Y. (Şubat 2002). “Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helalliğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi”, *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 265-271.
- Mammadli, B. (2013). *Yahudilikte beslenme kuralları* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed. (2005). *Te'vîlâtü'l-Ehli's-Sünne*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- Meral, Y. (2021) Yahudilik. Sosyal bilimler ansiklopedisi (S-Z), (Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları, 4/365.

- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. (t.y.). *Tefhimu'l-Kur'ân*. (çev. H. Kayani). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mes'ud, Cubran. (1992). *er-Ra'id*. Beyrut: Daru'l-Alemi'l-Kütüblî'l-Melâyin.
- Mutçalı, S. (1995). *el-Mu'cem; Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed. (2011). *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. (thk. Y. A. Bedevî). Beyrut: DârulbnKesîr.
- Okumuş, E. (30 Haziran 2020), “İslam, Müslümanlar ve Toplumsal Değişim”, *Tevilat*, 1(1), 61-95.
- Oltulu, M. (15 Mart 2024) “Haram Kelimesinin Muhtevası ve Kattığı Semantik Değere Dair Bir İnceleme”, *Diyanet İlmi Dergi*, 60(1), 129-166.
- Orum, F. (26 Aralık 2018). “Tayyib Ve Habis Kavramları Çerçevesinde Kur'ân-ı Kerim'de Rasulullah'ın Helal-Haram Belirleme Yetkisine Dair Ayetlerin Hukuki Tahlili”, *Kalemname*, 3/6, 166-233.
- Öğüt, S. (2000). “İhram”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 21, ss. 539-542). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ömer, Ahmed Muhtar, (2008). *Mu'cemü'l-lugati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*. Kahire: Alemü'l-Kütüb.
- Özaydın, A. (1991). Av (İslâm Tarihi). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 4, ss. 101-104). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özcan, Ş. (01 Ocak 2018). “Hint ve Uzak Doğu Dinlerinde Gıda Anlayışı.pdf”, *Hint ve Uzak Doğu Dinlerinde Gıda Anlayışı*, 87-115.
- Özdiñç, A. (01 Ocak 2021). “Huy ve Karakter Biyolojik Mi Metafizik Mi? Kadim Gelenekte Mizaç-Beden İlişkisi”, *Sabah Ülkesi*.
- Özsoy, İ. (1995). Faiz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 12, ss. 110-126). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özkan, M. (30 Aralık 2013). “Şer'i Hükümlerin Ta'lili ve İbadetlerde İçtihat Meselesi Üzerine”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 55-75.
- Öztürk, M. (01 Ocak 2011). “Kur'ân Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı: Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği (TheHistoricalandLocalContext of theQur'anicProvisions: The Case of

ArabCivilStatusLaw in theJahiliyyahPeriod)”, *Birey ve Toplum: Altı Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 43-104.

Pazarlı, O. (1972). *Din Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Ragıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. (2020). *Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*. çev. Mustafa Yıldız. İstanbul: Çıra Yayınları.

Ragıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed (2002). *Müfredatuelfâzi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kalem.

Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer. (1980). *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer. (1979). *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh*. thk. Tâhâ Cabir Alvani. Riyad: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye.

Sarı, M. (1980). *Arapça-Türkçe lugat = el-Mevarid*. (İstanbul: Bahar Yayınevi,

Sarıcık, M. (1998). “Cahiliye Kumarı Meysir”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 33-64.

Sarıcık, M. (1996). “Câhiliye Nikâhı Mut'a ve Diğer Câhiliye Nikâhları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 41-73.

Sarıçam, İ. (2007). *Hız Muhammed ve evrensel mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Sarıkcıoğlu, E. (2002). *Başlangıçtan günümüze dinler tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi.

Schimmel, A. (1999), *Dinler tarihine giriş*. İstanbul: Kırkambar Yayınları.

Semerķandî, 'Alâ'uddîn Ebûbekir Muhammed b. Aḥmed b. Ebî Aḥmed (540/1146 civarı), (1404/1984). *Mîzânu'l-Usûl fî Netâ'ici'l- 'Uḳûl* (nşr. Muhammed Zekî 'Abdilberr), Katar.

Sinanoğlu, M. (2010). Şirk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt.39, ss. 193-198). İstanbul: TDV Yayınları.

Süyûtî, Abdurrahman b. Ebu Bekr. (1983). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâidi ve FurûiFıkhi 'ş-Şâfiyye*. Beyrut: (yyy.).

Süyûtî, Celaleddin. (tsz). *Lubâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*. İstanbul: Fatih Yayınevi.

Şaban, Zekiyüddin. (2017). *İslam hukuk ilminin esasları: (usulü'l-fıkh)* (Çev. İbrahim K. Dönmez) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Şahin, O. (2001). “İslâm Hukuk Metodolojisiinde İstishâb”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 12-13, 489-516.
- Şener, M. (1991). Av. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt.4, ss.104). İstanbul: TDV Yayınları.
- Şener, M. (2000). İmsak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 22, ss. 238-239). İstanbul: TDV Yayınları, ,
- Şehristani, Muhammed b Abdülkerim. (2006). *Dinler ve mezhepler tarihi “el-Milel ve’n-Nihal”*. çev. Muharrem Tan.İstanbul: Yeni Akademi Yayınları,
- Şirbinî, Muhammed b. Ahmed. (1869). *es-Sirâcü’l-Münîrfi’l-ÎânealâMa’rifetiBa’zıMeânîKelâmiRabbine’l-Hakîmi’l-Habîr*. 4 Cilt. Kahire: Matbaatü Bulâk.
- Şenol, Y. (2007). *Tevrat, İncil ve Kur’ân’da eti harâm kılınan hayvanlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Şerifoğlu, Y. (2019). “Haram ve yasak sözlerinin anlam ilişkisi üzerine bir inceleme”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(1), 122-132.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. (2001). *Câmi’u’l-beyân an te’viliâyî’l-Kur’ân*. (thk. A. et-Türkî). Kahire: Dâru’l-Hicr.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. (tsz). *Taberî Tefsiri*. çev. Hasan Karakaya- Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Taplamacıoğlu, M. (1963). *Din Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tehânevî, Muhammed Alâ b. Ali el-Faruki el-Hanefi. (1996). *MevsuatuKeşşâfüstılâhâti’l-fünûnve’l-ulûm*. nşr. Ali Dahrûc - Abdullah Hâlidî. Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b İsa b Sevre es-Sülemi. (1977). *el-Câmiü’s-sahih = Sünenü’t-Tirmizi* (Kahire : Mustafa el-Babi el-Halebi,.
- Tülücü, S. (30 Haziran 1980). “«Cahiliyye» Kelimesinin Mana ve Menşe’i”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 279-285.
- Türçan, T. (2010). Şeriat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları. (Cilt, 38, ss. 571-574).
- Tümer, G. (1992). Budizm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt.6, ss. 352-360). İstanbul: TDV Yayınları.

- Tümer, G. – Küçük, A. (1993). *Dinler tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Ünalan, Ş. (2004) *Dil ve Kültür*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Wach, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yaran, R. (2002). Kefâret (Fıkıh). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 25, ss. 179-182). Ankara: TDV Yayınları.
- Yavuzer, H.- Cihan, E. (24 Ekim 2023). “Din Toplum İlişkisi”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 109-124.
- Yazır, M. Hamdi. (t.y.). *Hak Dini Kur’ân Dili*. (sad. İ. Karaçam). İstanbul: Azim Yayınları.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. (2021). *Hak dini Kur’ân dili (inceleme-tenkitli metin)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yeğin, A. vd., (1999). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*. İstanbul: Türdav.
- Yerinde, A. (2011). Tayyib. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 40, ss. 196-197). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yitik, A. İ. (2007). Oruç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 33, ss. 414-416). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yüksel, F. (2003). *İslâm Hukuku ve Yahudi Hukukunda Helâl ve Harâm Kavramı Açısından Gıdalar*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yolcu, M. (2022). *Kur’ân-ı Kerim’de Helâl ve Harâmların Tespitinde Fayda-Zarar İlkeleri (Gıda Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Yurdaydın, H. G.- Dağ, M. (1978). *Dinler tarihi* Ankara: Gündüz Matbaacılık.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. (1975). *Tacu’l-Arûsmin Cevâhiri’l-Kâmus*. Kuveyt: Matbaatü Hükümeti Kuveyt.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. (2008) *el-Keşşâf an hakâ’ikı gavâmizi-t-tenzîl veuyûni’l-ekâvîl fi vücûhi’t-te’vîl*. Beyrut: Daru’l-Fikr.
- Zemahşeri, Mahmûd b. Ömer. (2016). *Keşşaf Tefsiri = El-Keşşaf an haka’iki gavamidi’t-tenzil ve uyuni’l-ekavil fi vucuhi’t-te’vil*. (Muhammed Coşkun çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. (1998). *Esâsu'l-belâğâ*. (thk. M. B. Uyûnü's-Sûd).
Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Zuhayli, Vehbe. (2015). *Fıkıh Usulü*. (Çev. Ahmet Efe) İstanbul: Risale Yayınları.

Zuhaylî, Vehbe. (2020). *Tefsirü'l-Münir*. (Çev. A. Efe- H. Arslan- H. İ. Kutlay - N. Yıldız
- E. M. Beşir Eryaysoy). İstanbul: Risale Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa Durmuş, İlköğrenimini Dölek köyünde tamamladıktan sonra, Arzular Köyü Kur'ân Kursu'nda hafızlığını tamamladı. Daha sonra Gümüşhane İmam Hatip Lisesini bitirdi. 2010 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olan Durmuş, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İmam Hatip olarak görev yapmaktadır.

